

Hüseyin Alevimehr

Tefsir Metotları ve Ekolleri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Hüseyin Alevimehr

Tefsir Metotları ve Ekolleri

Çeviri
Erdal Tuncay

el-Mustafa Yayınları: 43

ISBN: 978-605-9982-24-5

TEFSİR METOTLARI VE EKOLLERİ

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2017

Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Eserin özgün adı

روش ها و گرایش های تفسیری

Reveşha ve Girayeşhayi Tefsiri

Yayın Yönetmeni

Dr. Cafer Yusufi

Yazar

Hüseyin Alevimehr

Çeviri

Erdal Tuncay

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte

Ozan Kemal Sarıalioğlu

Son Okur

Sümeyye Kara

Sayfa Düzeni

DBY Ajans

Kapak Tasarımı

Emre Güngör

Birinci Baskı

İstanbul, Ağustos 2017

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe Mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

 el-Mustafa
yayınları

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108

Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40

elmustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

› Başlarken	9
-------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM Külliyyat (Genel Konular)

Giriş	13
1. Tefsir	15
Tefsirin Sözcük Anlamı	15
Tefsirin İstılah Manası	17
Kur'an'ı Tefsir Etmenin Önemi	19
Kur'an'ın Tefsire Olan İhtiyacı	21
Tefsir İlminin Konusu ve Hedefi	23
Tefsir Metodu (Menheci)	23
Tefsir Metotları (İtticah-ı Tefsiri)	24
Eser	25
2. Kur'an'da Te'vil	27
Te'vilin Sözlük Anlamı	27
Müfessirlerin Te'vil Hakkındaki Görüşleri	28
3. Tercüme ve Kısımları	47
Tercüme	47
Tercümenin Tanımı	47
Tercümenin Kısımları	47

İKİNCİ BÖLÜM

Tefsir Metotları

1. Konuya Başlarken.....	51
Tefsir Metotlarının Tarihçesi.....	51
Tefsir Metotlarının Farklı Olmasını Etkileyen Faktörler	52
Tefsirde Farklı Metotların Çıkmasının Sebepleri.....	54
Tefsirin Kısımları.....	56
Tefsirin Kaynakları.....	56
Tefsir Kıstasları.....	57
2. Kur'an Metodu.....	59
Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Metodu.....	59
Kur'an'ın Kur'an'la Tefsir Metodunun Delilleri.....	60
Kur'an'la Tefsir Metodunun Tarihçesi.....	64
Kur'an'ın Zahirinin Hüccet Oluşu	66
Kur'an'la Tefsir Metodunun Kısımları	71
Kur'an'la Tefsir Metodunun Çeşitleri.....	75
Kuran Metoduyla Yazılmış Bazı Tefsirler	77
3. Rivayet Metodu.....	79
Rivayet Metodunun Değeri	79
Hadis Çeşitleri.....	82
Rivayetle Tefsir Metodunun Tehlikeleri.....	89
Rivayet Metodunun Ayrıcalıkları.....	94
Rivayetle Tefsir Metodunun Delilleri	95
Peygamber'den Nakledilen Rivayetlerin Hacmi	97
Nebevi Tefsirin Türleri	100
Tefsirde Ehl-i Bey'tin Sözlerinin Hüccet Oluşunun Delilleri.....	105
Ehl-i Beytin Tefsir Metotları.....	123
Rivayet Metoduyla Yazılmış Bazı Tefsirler.....	138
4. Akıl Metodu	149
Aklın Dindeki Yeri ve Önemi	149
Aklın İstılahi Manası.....	154

Kur'an'ın Akılla Tefsiri.....	156
Akli Metotla Yazılmış Bazı Tefsirler.....	160
5. İctihat Metodu	165
İctihat Metodunun Tanımı.....	165
İctihat Metodunun Delilleri.....	165
İctihat Metodunun Şartları ve Aşamaları.....	167
İctihat Metoduyla Yazılmış Bazı Tefsirler.....	178
6. Reye Dayalı Tefsir	183
Reye Dayalı Tefsirin Tarihçesi.....	183
Reye Dayalı Tefsir Hakkında Rivayetler	185
Reye Dayalı Tefsirin Örnekleri	193
Reye Dayalı Bir Tefsir: Tefsîrû'l-Kur'an ve Hüve'l-Huda ve'l-Furkan.....	197

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tefsir Ekolleri

1. Sofistik ve Tasavvufi Ekol.....	203
İrfanî Ekolün Tanımı.....	203
Sofizm, Bâtınlık ve Arif Mefhumları.....	204
İrfanî Tefsirin Delilleri	204
Tefsirde İrfanî Ekolün Usul ve Temelleri.....	206
Batinî Tefsirin Şartları.....	207
Mistik Tefsire Bir Örnek.....	207
Bazı Tasavvufi Tefsirler.....	209
2. Kelam Ekolü.....	213
Tefsirde Kelam Ekolünün Tarihçesi.....	213
Kelamî Tefsirin Tanımı.....	215
Kur'an'ı Anlamada ve Yorumlamada Kelamî Ekoller.....	215
Mütekellimler Arasındaki En Önemli İhtilaf Konuları.....	217
Bazı Kelamî Tefsirler.....	232
3. Edebiyat Ekolü	237
1. Beyan Tefsiri.....	237

2. Lugavi Tefsir.....	247
3. Kur'an Tefsiri ve Hermenötik.....	251
4. Bilimsel Tefsir Ekolü.....	281
Kur'an ve İlim.....	281
İlmin Tanımı.....	286
Bilimsel Tefsirin Tanımı.....	287
Bilimsel Tefsirin Tarihçesi.....	288
Bilimsel Tefsir Hakkındaki Görüşler	290
Bilim ve Din İlişkisi	304
Bilimsel Tefsirin Doğuracağı Kötü Sonuçlar.....	310
Bilimsel Tefsirin Ayrıcalıkları.....	311
Bilimsel Tefsirin Şartları.....	311
Bilimsel Ayetlerden Örnekler	313
5. İçtimaî (Sosyolojik) Tefsir Ekolü.....	323
İçtimaî Tefsirin Tanımı.....	323
Bazı İçtimaî Tefsirlerin Tanıtımı	324
6. Felsefî Ekol.....	329
Felsefî Ekol.....	329
Felsefî Tefsire Örnek.....	332
Bazı Felsefî Tefsirlerin Tanıtımı	334
› Ekler	337
Sahabe ve Tabiine Ait Teorilerin Kaynaklık Değeri.....	337
Tertibî ve Mevzî Tefsir.....	339
Fıkhi Tefsir	341
› Tefsir Metodolojisi Kitapları	347
› Kaynakça.....	355

Başlarken

Asıl konuya geçmeden önce günümüzde Kur'an ilimleri arasında önemli bir yere sahip olan tefsir yöntemleri hakkında kısa bir açıklamaya ihtiyaç vardır.

Ehl-i Sünnet âlimleri, tefsir yöntemlerini tüm yönleriyle inceleyen birçok kitap kaleme almışken, Şia âlimleri bu konuyu teknik, derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde ele almamışlardır. Bu alanda yazılan kitapların büyük çoğunluğu "Tefsir Metotları" başlığını taşır. Metotlar, "izlenen yol ve yöntem" manasındaki metot kelimesinin çoğuludur. "Tefsir Metotları", bir müfessirin Kur'an ayetlerinin manalarını açıklamada doğru düşünme tekniği ve muteber kaynaklardan faydalanma yollarıdır.

Dini metinleri anlamada en sahih kaynaklar; Kur'an, rivayet ve fitri akıl olduğundan, tefsir metotları da "Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri", "Kur'an'ın rivayetlerle tefsiri", "Kur'an'ın akılla tefsiri" ve "Kur'an'ın içtihat yoluyla tefsiri" şeklindedir. Bu metotlar Kur'an tefsirinde izlenecek en doğru yöntemlerdir. Dolayısıyla Kur'an'ı reye, yani kişisel görüşe göre tefsir etmenin geçersiz ve batıl olduğu kendi yerinde detaylı şekilde incelenecektir.

Kur'an tefsirinde izlenen bu metotların, tefsiri sadece kendi alanlarına sınırlandırmadığı gayet açıktır. Evet, ileride de açıklanacağı gibi bu metotlar arasında en kâmil olanı, tüm dini metinlerden yararlanmakla birlikte diğer metotların tümünü de kapsayan "icthad yoluyla tefsir" yöntemidir. Zira müfessir, bu yöntemle hem Kur'an'la, hem rivayetlerle hem de fıtrata uygun bir akılla içli-dışlı olarak Kur'an ayetlerini tefsir eder ve nihai görüşlerini delillere dayandırarak sunar.

Tefsirleri karşılaştırdığımızda bazı özel yöntemlerde müfessirin, kendine özgü fikrî ekole dayanarak ayetleri şerh ettiğini görürüz. Tefsir metotları arasında önemli bir yere sahip olan bu mevzu, her müfessirin düşünce yapısını yansıttığı için "tefsir ekolleri" olarak ifade edilir.

Ancak bu metodu kullanan müfessir, bir takım varsayımları, fikri kurguları ve kendi görüşlerini dayattığı için, onun görüş ve düşünceleri Kur'an'la mutabık olmayabilir. Dolayısıyla bu müfessirlerden bazıları "reyye dayalı tefsir" yanlışlığına düşebilirler. İşte bu yanlış yöntem, Kur'an'ın tefsir yelpazesinin şekil ve renk itibarı ile bir olmamasına ve tefsirler arasında farklılıkların boy göstermesine neden olmuştur. Bu yönetime dayalı tefsirlerde irfan, kelam, edebiyat, felsefe, tarih, tasavvuf vb. konulardaki yönelimler incelenir.

Şunu hatırlatmakta fayda var; tefsirlerde hata ihtimali, reyye dayalı tefsir ve fırkaların görüşlerinin Kur'an'a dayatılması söz konusu olduğundan, bu alanda makbul olan tek yöntem, kaynağını Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarının hadislerinden alan tefsirdir.

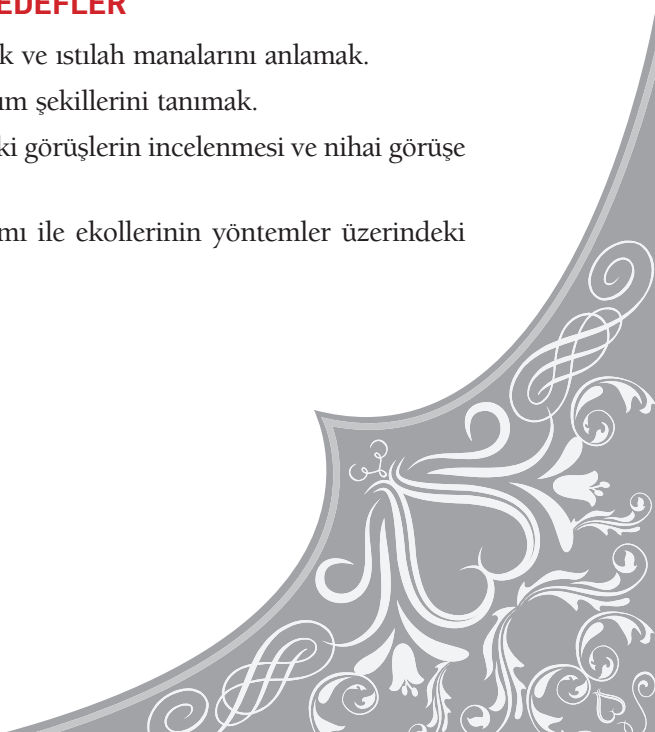
Birinci Bölüm

Külliyyat (Genel Konular)

-
- ☑ Tefsirin sözlük ve ıstılah manası
 - ☑ Te'vilin sözlük - ıstılah manası ve bu görüşlerin incelenmesi
 - ☑ Tercüme ve kısımları
 - ☑ Tefsir metotları ve yöntemleri
 - ☑ Tefsir ekolleri
 - ☑ "Eser"ın sözlük ve ıstılah manası, me'sur tefsirin anlamı

HEDEFLER

- ❶ Tefsir kelimesinin sözlük ve ıstılah manalarını anlamak.
 - ❷ Kur'an'da te'vilin kullanım şekillerini tanımak.
 - ❸ Tefsir ve te'vil hakkındaki görüşlerin incelenmesi ve nihai görüşe ulaşmak.
 - ❹ Yöntem ve ekolün tanımı ile ekollerinin yöntemler üzerindeki etkisini anlamak.
-

Giriş

Her ne kadar “tefsir metodları” ilmi, müfessirlerin düşüncelerini, tefsirde izlenen yöntemleri ve ayetlerin tefsirinde kullanılan tekniklerden doğrusunu yanlışından ayırmayı incelese de aslolan şey tefsir ilminin temelini oluşturan sözcüklerin anlamlarının bilinmesidir. Çünkü:

1. Yazılı bir metni oluşturan tüm sözcükler – hem kilit terimler hem de bu terimlerin bileşiminden çıkan mana – arasındaki bağ, tıpkı bir halı motifini oluşturan ilmekler gibi birbiriyle ilintilidir.

2. Her sözcük ve terimin kendine özgü manası bilinmediği sürece, yer aldığı terkip içindeki manası da bilinmez.

3. Sözcük ve terimlerin manasını bilmek, sadece tefsir alanında yapılacak bilimsel araştırmalar için gerekli değildir. Aksine Kur'an ilimleriyle ilgili birçok alanda onları anlamak zaruridir.

Bu nedenle asıl konumuza geçmeden önce tefsir, tefsir metodu ve yaklaşımı, eser, te'vil ve tercüme kavramlarının lügat ve ıstılahtaki tanımlarını kısaca inceleyeceğiz.

1. Tefsir

Tefsirin Sözcük Anlamı

Tefsir, “fesir” sözcüğünden,”fesir” ise “sefir” kelimesinden türemiştir ve beyan etmek, müphem bir şeyin üzerindeki perdeyi kaldırmak ve keşfetmek manasındadır.

Ragıb-ı İsfahani şöyle der:

“Fesir” ve “sefir” kelimeleri hem yazım hem de anlam yakınlığı olan iki kelimedir. Çünkü her iki kelime de keşfetmek, müphem bir şeyin üzerindeki perdeyi kaldırmak ve aydınlatmak anlamındadır. Ancak aralarında küçük bir fark vardır; “fesir” manevi bir konuyu aydınlığa kavuşturmak, onun sahih manasını ve makul lafzını derk etmek için kullanılır. “Sefir” ise somut bir nesneyi gözle görebilmek için açığa çıkarmak manasındadır. Bu nedenle kadın, yüzünden örtüsünü kaldırıncı; “feseret-ul mer’etu” denilmez, aksine “seferet-ul mer’etu an vechiha” denir.¹

Feyumi, *Misbah’ul Münir* adlı eserinde şöyle yazmıştır:

“Fesir”, darb babından olup beyan ve aydınlatmak manasındadır.²

Tacu’l Arus isimli kitapta şöyle geçer:

“Fesir” kelimesi yarmak, perdeyi kaldırmak manasına gelir. “Fesir” ise doktorun hastanın idrarına bakarak onun hastalığını teşhis etmesi anlamındadır. Tefsir ve te’vil aynı manaya gelir.³

¹ Mukaddimetun fi’l-Tefsir, bkz. Muhammed Hadi; Marifet, et-Tefsir ve’l Mufessirun, c.1/4

² Misbahu’l Münir (Fesir Kelimesi), s.472

³ Tacu’l Arus Zübeydi, Muhammed Murtaza (Fesir Kelimesi) c.7, s.349

Lisanu'l-Arab'da şöyle geçer:

“Fesr” beyan etmek manasındadır. Hem “yefilu” hem de “yefulu” babında kullanılmıştır. Tefsir ise aşikâr etmek ve yarmak manasındadır.⁴

İbn Arabî şöyle demiştir:

Tefsir ve te'vil aynı manadadır ve tefsir Allah'ın buyurduğu üzere ⁵(وَإِحْسَنَ تَفْسِيرًا) "fesr" kelimesinden türemiş olup perde kaldırmak anl - mındadır.

Diğer lügat âlimleri de “fesr” kelimesini aynı manada kullanmıştır.

Sonuç:

Filologların⁶ yapmış oldukları tanıma dayanarak şöyle diyebiliriz: Tefsir kelimesinin anlamı, lafzın zahirini değil batını manasını beyan etmek, açığa kavuşturmak ve onun üzerindeki ibham perdesini kaldırmaktır. Bu nedenle kelimeleri sadece kıraat etmek, hedeflenen manayı açıklığa kavuşturmak ve derk etmek anlamına gelmez. Çünkü zahir etmek ve asıl manayı ortaya çıkarmak, belirsizlik taşıyan bir şey için geçerlidir. Eğer ortada böyle bir durum yoksa zahir etmenin de bir anlamı olmaz.

Tefsir, tefil babının mastarı kalıbında olup keşfetmek ve perde kaldırmak manasındadır. “Türetilen kelimelerin mastar kelimenin manasını taşıması” kanunu gereği “tefsir” kelimesi mübalağa manası taşır ve “fesr” kelimesi ile arasında anlam farkı vardır. Çünkü açığa kavuşturmak anlamında olan “fesr”, bazen kendiliğinden vuku bulabilir. Ancak “tefsir”, kelimenin manasını beyan etmek anlamındadır ve belirli bir çalışma ve çaba ister. Eğer kelimenin anlamı belli değilse ve ortada herhangi bir çalışma yoksa onun üzerindeki ipham perdesi kaldırılmaz. Aynı şekilde bu fark “tefsir” ve “tercüme” kelimeleri için de geçerlidir. Zira “tercüme” sadece kelimenin sözlük anlamını beyan eder. “Tefsir” ise kelimenin kastedilen manasını keşfetmek ve açıklamak anlamındadır.⁷

⁴ Lisanu'l Arab İbn-i Manzur (Fesr Kelimesi) c.10, s. 261

⁵ Furkan: 33

⁶ Filologlar tek bir dil üzerinde çalışan lügat uzmanıdır. Linguist (dilbilimci) ise tüm diller üzerinde betimleme yapabilenlere denir. (Mütercim)

⁷ et-Tefsir ve'l Müfessirun, Muhammed Hadi Marifet, c. 1, s.14

Tefsirin Istılah Manası

Âlimlerin literatüründe “tefsir” kelimesi iki manada kullanılmıştır:

1. Tefsir, ilm-i bedi ve muhassinat-i maneviyye türlerindendir. Şöyle ki; konuşmacının söylemiş olduğu cümlelerin anlaşılması için başka bir cümleye ihtiyaç vardır.

2. Tefsir, Allah'ın sözleri ve kalamındaki manaları açığa çıkaran ilimdir.

Kur'an tefsirinden maksat, ikinci tanımlamadır.

Merhum Allame Tabatabai tefsir ilmini şöyle tanımlar:

Tefsir, Kur'an ayetlerinin manasını beyan etmek, maksatlarını ve delalet ettiği şeyleri açığa çıkarmaktır.⁸

Ebu'l Fütuh Razi şöyle diyor:

Tefsir ilmi, müfessirin ayetin nüzul sebebini, manasını ve onunla ilgili kıssayı beyan etmesidir.⁹

Kur'an ilimleri alanında önemli üstatlardan kabul edilen Zerkeşi ise şöyle yazmıştır:

Tefsir; Allah'ın, Peygamber'i Hz. Muhammed'e (s.a.a) indirdiği kitabının anlaşılmasına, manalarının açığa çıkarılmasına, hükümleri ve hikmetlerinin elde edilmesine vesile olan ilim dalıdır.¹⁰

Merhum Tabersi şöyle yazmıştır:

Tefsir, müphem bir kelimenin üzerindeki perdeyi kaldırmaktır. Bu nedenle tefsir, açığa çıkarmak ve maksadı keşfetmektir.¹¹

Kuran ilimleri üstatlarından biri şöyle der:

Tefsir, anlaşılması zor bir lafzın üzerindeki gizem perdesini aralayarak ondaki manayı açığa kavuşturmadır.¹²

⁸ el-Mizan, Mukaddime, s.4

⁹ Ruhul Cenân ve Revhu'l Cinân, c.1, s.9

¹⁰ el-Burhân fî Ulumu'l Kuran, c.1, s.13

¹¹ Mukaddime-i Mecmau'l Beyan, el-Fennu's Salis, s.8

¹² et-Tefsiru ve'l Mufessirun, Muhammed Hadi, c.1, s.13

Ayetullah Hoi şöyle der:

Tefsir, perde kaldırmak manasında olduğundan lafzın zahiri manasını tanımlamak, bir tefsir yöntemi değildir. Çünkü zahir olan bir şey için keşif eylemi söz konusu olmaz.¹³

Suyuti şöyle der:

Tefsir “fesr” kelimesinden türemiştir ve “tefil” babındandır. Beyan ve keşfetmek manası taşır. Derler ki: “fesr”, “sefr” kelimesinden dönüşmüştür. Örneğin, gün aydınlandığında “esfer es-subh” (Sabah aşikâr oldu) derler. Başka bir görüşe göre ise tefsir, doktorun muayene işine istinat edilmiş bir kelimedir.¹⁴

Taftazani ise şöyle yazmıştır:

Tefsir, Allah’ın kelimesindeki lafızların değişim durumlarını öğrenerek O’nun maksadını elde etmeye vesile olan ilmidir.¹⁵

Sonuç:

Tefsir hakkında yapılan tanımlardan yola çıkarak şu sonuçlara varırız:

1. Tefsir, keşfetmek, perde kaldırmak ve açığa kavuşturmadır.
2. Keşfedilecek veya açıklığa kavuşturulacak şeyde bir gizlilik ve belirsizlik olması gerekir.
3. Her keşfetmek ve açığa kavuşturmak tefsir değildir. Tefsir, ilahî kelâmı keşfetmektir. (İlahî kelâmdan maksat kutsi hadisler değil, Müslümanların semavi kitabı olan Kur’an’dır. Kutsi hadislerin Kur’an ayetleri gibi mucizevî yönleri yoktur).
4. Lafzın belirsizliğini keşfetmekte önemli olan şey, Allah’ın maksat ve muradını anlamaktır. Beyan ve keşfetmek, yazılı metinde olabileceği gibi sözde de olabilir.

Bu bilgiler ışığında şöyle diyebiliriz:

¹³ el-Beyan, s.269

¹⁴ el-İttifak Tercümesi, c.2, s.550 (Mütercim, Seyyid Mehdi Hairi Kazvini)

¹⁵ Mecmau’l Beyan Mukaddimesi (Tefsir kelimesi), s.60, Muhammed Rıza.

1. Allah'ın kelamın dışındaki sözleri şerh etmek ve açıklamak tefsir değildir.

2. Keşfetmek ve beyan etmek eylemlerinin söz konusu olmadığı kıraat etmek ve tecvit, tefsir sayılmaz.

3. Tercüme tefsir değildir. (Tefsire dayalı tercümeler hariç).

4. Ayetler üzerinde beyan merhalesine ulaşmayan düşünme fiili, tefsir sayılmaz.

5. Zahiri belli olan lafzı beyan etmek, tefsir değildir. Örneğin; “يَا أَيُّهَا النَّاسُ / Ey! İnsanlar.” gibi manası gayet açık olan sözlerin manasını vermek tefsir sayılmaz.

Kur'an'ı Tefsir Etmenin Önemi

Her ilim dalının üstünlüğü birkaç hususa bağlıdır:

1. İlmin konusunun üstünlüğü: İlmin incelediği konular ne kadar üstün olursa ilim bir o kadar değer kazanır.¹⁶

2. Hedef ve maksadın üstünlüğü: İlim üstatları bu şart için tıp ilmini örnek verir. İnsan sağlığını korumayı hedefleyen tıp ilmi, onun barınmasını hedefleyen inşaatçılıktan daha üstündür.

3. İnsan ve toplumun o ilme olan ihtiyacı: Hiç şüphesiz birey ve toplumun dünyevi – uhrevi ve maddi - manevi tüm ihtiyaçlarını temin ederek onu kemal mertebesine taşıyan ilmin özel bir yeri vardır. Bu nedenle insan, gerçek saadeti elde etmek için bu özellikleri taşıyan ilimlere yönelmelidir.

Bu özellikleri taşıyan herhangi bir ilim dalı diğer ilimlerden daha üstündür. Binaenaleyh tefsir ilmi, zikri geçen üç hususiyeti de taşıdığı için tüm ilim dallarından daha çok değer ve önemi hak ediyor. Çünkü:

¹⁶ Filozoflar Hikmet ve Nazari Felsefeyi üç kısma ayırırlar: a) Değersiz Hikmet: Cisim, madde ve tabiat âlemini inceler (İnsan bedeni ile ilgilenen tıp ilmi gibi). b) Vasat Hikmet: Bu ilimler için matematik ve müziği örnek gösterirler. c) Üstün Hikmet: Teoloji gibi cisim ve madde ötesindeki soyut âlemi inceler.

Konu açısından üstündür: Tefsir İlminin konusu Allah'ın ayetleridir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Kur'an'ın diğer söz ve kelimelere olan üstünlüğü, Allah'ın kullarına olan üstünlüğü gibidir.”¹⁷

İlahî kelâmın diğer kelimelerden üstün olduğu gayet açıktır. Zira ilahî kelâm, bütün hikmetlerin kaynağıdır; zaman aşımına uğrayarak eskimez; ondaki ilginçlik ve gizemler bitip tükenmez. İnsanlar için hidayet meşalesidir¹⁸. Bu kitapta sizden öncekilerin kıssaları ve sizden sonrakilerin haberleri vardır¹⁹.

Hedef ve maksat açısından üstündür: Her ne kadar tefsir ilminde ilk hedef ilahî kelâmın açıklığa kavuşturulması olsa da ancak bu semavi kitabın asıl ve nihai hedefi, insanların hidayet bulup Allah'ı tanımasıdır. Açıktır ki hiçbir hedef bu hedeften daha üstün olmaz.

Toplunun tefsir ilmine daha fazla ihtiyacı vardır: İnsanoğlunun bugüne kadar yasalaştırdığı her kanunda sayısız eksiklikler vardır. Hatta bu kanunlar insanların dünyevi çıkarlarını dahi temin edemezken, hâkimiyetin tümüyle Allah'ın elinde olduğu ahiret saadetini nasıl temin edebilir? İnsanın uhrevi mutluluğunu sağlayacak tüm kanunları ancak O yasalaştırabilir. Muaz b. Cebel şöyle der:

“Allah Resulü (s.a.a) ile beraber olduğum bir yolculukta ‘Ey Allah'ın Resulü! Bize faydalı olacak bir hadis buyurun’ dedim. Hazret şöyle buyurdu: Eğer saadete ermişler gibi bir hayata, şehitler gibi bir ölüme, kıyametin sıcağında gölgelik bir yere ve yoldan sapanların üzüldüğü günde hidayete sahip olmak istiyorsanız, Kur'an öğrenin. Çünkü o, Rahman olan Allah'ın kelâmı, şeytana karşı bir kalkan ve amel terazisinin ağırlığıdır.”²⁰

Başka bir rivayette İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Kur'an okuyan kimse müstağni olur ve fakirlik ona uğramaz.”²¹

¹⁷ Ruhul Cenân ve Revhu'l Cinân, Ebu'l Fütuf Râzî, c.1, s.9

¹⁸ Muhammed b. Yakub Kuleynî, Usul-u Kâfî, c.2/599, h.2 ve 3

¹⁹ Aynı kaynak

²⁰ Bihârul Envâr, c.92, s.19

²¹ Usul-u Kâfî, c.2, s.605, 8.Hadis (Kur'an'da öyle öğütler vardır ki eğer insan onları kabullenirse, Allah'tan başkasına muhtaç olmaz. Eğer Kur'an bir insanı müstağni kılmazsa, onu hiçbir şey müstağni kılmayacaktır).

Kur'an'ın Tefsire Olan İhtiyacı

Kur'an ayetleri insanlar ve toplumun ihtiyaçlarına uygun şekilde ve çeşitli hadiselerle eşzamanlı olarak nazil oluyordu. Hz. Peygamber (s.a.a), ayetleri insanlara tilavet ediyordu ve Arapçayı bilenler kendi vazifelerini anlıyorlardı.

Kur'an, tüm insanları hidayet etmek ve onlara yaşam kılavuzu olmak için inmiş bir kitaptır. Kur'an, kendisini nur, hidayet vesilesi, açıklayıcı vb. kelimelerle vasıflandırmakta, ebedi saadet ve kemal için insanları kendisine uymaya davet etmektedir. Birçok insan vardır ki duyduğu bir veya birkaç ayetin etkisiyle kalbi bir değişim yaşamış, büyük bir heyecan ve aşkla Kur'an'a yönelmiştir. Bu da Kur'an ayetlerinin insanlar tarafından anlaşılabilir olduğunun bir delilidir.

Bununla birlikte aşağıdaki hususlar, Kur'an'ın tefsire ihtiyacı olduğunu ortaya koymaktadır:

1. Kur'an ayetleri, tabiat âleminin tüm sırlarını bilen yüce bir makam tarafından nazil olmuştur. O'nun ilmi sınırsızdır.

﴿ قُلْ أَنزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾

"(Ey Muhammed! Seni yalanlayanlara) De ki: "O kitabı, göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir."²²

İnsan düşüncesi sınırlı olduğundan Allah, sınırı olmayan ilmini insanın anlayabilmesi için kelimeler kalıbında nazil etmiştir. Bu kelimeler her ne kadar ifade açısından açık olsa da üstün merhaledeki manaları ve Allah'ın sonsuz ilmini içine sığdıramaz. Çünkü kelimeler, duyularla algılanan şeylere ve madde âlemine özgü kavramlardır. Bu nedenle yüksek derecedeki manaların daha iyi anlaşılması için Kur'an kelimelerinin daha fazla tefsire ihtiyacı vardır.

2. Allah, ahkâm ayetlerinde genel hükümleri beyan etmekle yetinmiş, birçok cüz-i meseleyi açıklamamıştır. Bu da açıklama ve tefsiri gerekli kılmaktadır. Yüce Allah bu görevi Peygamber (s.a.a) ve onun Ehl-i Bey'tinin uhdesine bırakmıştır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

²² Furkan:6

“Namaz, Peygamber’e (s.a.a) nazil oldu. Ancak Allah, namazın üç rekât mı yoksa dört rekât mı olduğunu açıklamamıştı. Namazın rekâtlarını insanlara açıklayan Peygamber’in (s.a.a) kendisidir.”²³

Aynı şekilde zekât, hac, velayet vb. konuların teferruatı Kur’an müfessirlerinin (Peygamber ve Ehl-i Beyt’inin) vazifesidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿...وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾

“İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için sana bu Kur’an’ı indirdik.”²⁴

3. Kur’an ayetlerinin büyük çoğunluğu birtakım olaylar ve özel konularla ilgili olarak inmiştir. Bu nedenle sadece nüzul esnasında hazır bulunanlar ayete konu olan hadisenin derinliğinden, nitelik ve niceliğinden haberdardı. Ama ayetin ne şekilde indiğini bilmeyenler için konular tam olarak anlaşılmış değildir. Örneğin; bir hadise münasebetiyle şiir veya kaside yazmış bir şairi düşünün. Aynı hadiseye tanık olan kimseler o şiir veya kasideyi çok daha iyi anlar; fakat onların ardından gelmiş sonraki nesiller bu şiiri okuduklarında manasını tam olarak çözemezler. Bu nedenle konunun tefsir edilmesi ve açıklanması zorunludur.

4. Kur’an fesahat ve belagat yönünden mucizevî özelliğe sahip bir kitaptır. (Birçok filozof ve edebiyatçının sözleri gibi) kinaye, istiare ve işaretle doludur. Dolayısıyla bu edebi sırların ve hikmet inceliklerinin tefsir ve açıklamaya ihtiyacı vardır.

5. Kur’an ayetlerinin muhkem, müteşabih, genel, mutlak, mücmel gibi kısımları vardır. Muhassis, mukayyid, mübeyyin ve müteşabih ayetlerin te’vil ve tefsiri ise Ehl-i Beyt İmamlarının sözlerinden elde edilebilir.

Kur’an’ın tefsire ihtiyacı olduğunu kanıtlayan bu delillerin yanı sıra ortada olan bir gerçek daha vardır. O da şudur: Kur’an’daki lügat ve kelimeler Arapların yaşadığı bölgeler ve kabilelere göre farklılıklar arz eder. Bu kelimelerin asıl manaları, türevleri ve mastarlarının, Hicaz, Yemen ve

²³ Usul-u Kafi, c.1, s.286

²⁴ Nahl:44

diğer Arap bölgelerinde nasıl kullanıldığı öğrenmek için lügat âlimlerinin kaleme aldığı kitaplara müracaat etmek gerekir. Zira birçok kelimenin manası değişime uğramış ve günümüzde orijinalinden farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; “Kefat” kelimesi günümüzde “hızlı ve keskin uçan kuş” manasında kullanılırken Peygamber (s.a.a) döneminde “Bir şeyi (ölü vb.) kucaklayan toprak” manasında kullanılırdı.

Netice itibarıyla bu ilahî kitapta birtakım sırlar ve manalar vardır ki ne kadar fazla irdelenirse hakikate susamış olanlar için o kadar çok gerçeğe kapı aralamış olacaktır.

Tefsir İlminin Konusu ve Hedefi

Daha önce sunduğumuz bilgiler ışığında tefsir ilminin konusunun vahiy yoluyla elimize ulaşan “Kur’an-ı Kerim” ismindeki Allah’ın kitabı olduğunu anladık.

Tefsir ilminin hedefine gelince; Allah’ın kelamı olan Kur’an-ı Kerim’in manalarını anlayabilmek ve böylece insanın dünya ve ahiretteki ebedi mutluluğunu temin edecek bilimsel gerçekler ve kanunları elde etmektir. Çünkü Kur’an; tüm hikmetlerin kaynağı, faziletlerin madeni, müminler için müjde, kalplerin şifası, zikir, tezekkürdür. O, her şeyin beyanıdır.

Tefsir Metodu (Menhecî)

“Menahic”, metot manasında olan “minhec” kelimesinin çoğuludur. “Nehc”, “minhec” ve “minhac” sözlükte “açık yol” veya “doğru yol” anlamına gelir.

Mekayis kitabının yazarı şöyle der: “Nehc” ve “tarik” kelimelerinin her ikisi de yol manasındadır.²⁵

Misbahu’l Münir’de şöyle yazar: “Nehc”, “fels” vezninde olup açık yol manasındadır.²⁶

Lisanu’l Arap’ta ise şöyle geçer: “Menhecû’t-tarik” açık yol manasındadır. “Minhac” da “menhec” anlamındadır. Kuran-ı Kerim’de şöyle buyrulmuştur:

²⁵ et-Tahkik fi Kelimati’l Kur’an, c.12, s.257

²⁶ Misbahu’l Münir, Feyumi, s.627

﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا﴾

“Biz, siz peygamberlerin her biri için belirli bir şariat ve açık yol karar kıldık.”²⁷

“Nehectu’t-tarik”, “yolu kat ettim” manasındadır. “A şahsı, B şahsının yolunu istinhac ediyor” denildiğinde, “B şahsının A şahsıyla aynı yol ve yöntemi izlediği kastedilmektedir.”²⁸

*Müfredat*²⁹ ve *el-Uyun*³⁰ gibi diğer lügat kitapları da “Menhec” kelimesini yukarıdaki manalarda tanımlamıştır. Bu nedenle “menhec” ve “tarik”te (yol ve yöntem) açıklık manasının yanı sıra her türlü eğrilik ve sapmadan uzak oluşun da etkisi vardır.

“Menhec” ıstılahta da ise bir tabir, amel veya muayyen bir hedefe ulaşmada belirli öngörüler ve müşahhas sistemin öğretisine mutabık olan açık yöntemdir³¹.

Sonuçta tefsir metodu/menheci, müfessirin, Allah’ın kitabının manalarını akılla mutabık olacak şekilde keşfedip açıklamada izlediği sistematik yol, yöntemdir.³²

Tefsir Metotları (İtticah-ı Tefsiri)

Yönelim manasında olan “itticah” sözcüğü surat³³ ve yüz yüze gelmek³⁴ anlamındaki “vech” kelimesinden türetilmiştir.

Istılahta ise birinin görüş ve düşüncelerine ulaşmak için aşikâr olan fikri özellikler, nefsanî eğilimler ve hazırlıklar manasındadır.

²⁷ Maide:48

²⁸ Lisanu’l Arab, İbn-i Manzur, c.14, s.300

²⁹ Müfredat, Ragıb-ı İsfahani (Nehc kelimesi)

³⁰ el-Uyun, Ahmed İbn-i Halil Ferahidi, c.3, s.392

³¹ Murad Vehbe, el-Mucemu’l Felsefi/231; bkz. Hüda Casim, el-Menhecü’l Eseri/23

³² المنهج التفسيري هو الطريقة التي يسلكها مفسر كتاب الله تعالى وفق خطوات منظمة يسير عليها لأجل الوصول إلى تفسير الكتاب العزيز طبقاً لمجموعة من الأفكار يعنى بتطبيقها و إبرازها من خلال تفسيره

³³ Müfredat, Ragıb-ı İsfahani (Vech Kelimesi), s.55

³⁴ Kamus, Ali Ekber Kureşi c.7, s. 186 (İftial babının anlamı, kolay ve mümkün manasında yorumlanmıştır.)

Tefsir metotlarından maksat, bir müfessirin yaptığı tefsirin, diğer tefsirlerden ayrılmasına sebep olan fikri yapısı ve ayrıcalıklarıdır³⁵ ki buna “Tefsir Ekolleri” de denilmektedir.

Eser

Eser, sözlükte “bir şeyden arta kalan” manasında olup çoğulu “asar” ve “usur”dur. Bazı lügatlerde ise, “haber” manasına gelmiştir.³⁶ “Amellerin asarı” yapılan fillerden geriye kalana denir.

﴿ فَانْظُرْ إِلَىٰ أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ ﴾

“Allah’ın rahmetinin eserlerine bak.”³⁷⁻³⁸

İstilahta ise iki şekilde mana edilmiştir:

1. Sahabeler ve tabiinden (masum imamlar dışında) ulaşan sözler,
2. Hadisle eşanlamlı olan sözler. (Hadis masumun sözü, fiili ve tasdikidir.)

İkinci mana daha meşhur ve revaçta olduğundan “eser”, masumların söz, fiil ve tasdikini yansıtan sözlere denir.³⁹

Şia açısından “tefsir-i me’sur”, Peygamber (s.a.a) ve masum imamların (a.s) hadisleri vasıtasıyla ayetleri açıklayan tefsirdir. Ehl-i Sünnet ise, Kur’an ayetleri hakkında Peygamber’in (s.a.a) sözlerinin yanı sıra sahabelerden ve tabiinden nakledilen sözleri de “tefsir-i me’sur” olarak değerlendirmektedir. Bu tür tefsire “menhec-i eseri”, “rivayet yöntemi” ve “tefsir-i rivai” de denilmektedir.

³⁵ el-Menhucu’l Eseri, Huda Casim, s.23

³⁶ Lisanu’l Arab (Eser kelimesi), c.1, s.69

³⁷ Rum:50

³⁸ Mecmau’l Bahreyn (Eser kelimesi), c.3, s.198

³⁹ Erbain Tercümesi, Şeyh Bahai, Akik-i Bahşayışı Tercümesi s.37

2. Kur'an'da Te'vil

Te'vilin Sözlük Anlamı

Te'vil, rücu; yani bir şeyi aslına döndürmek manasında olan “evl” kökünden türetilmiştir.

Ragıb-ı İsfahani *Müfredat* adlı kitapta şöyle yazar: “Te'vil, ‘evl’ kelimesinden türetilmiş olup ‘aslına döndürmek’ manasındadır. Aynı kökten türetilmiş olan ‘mev'il’ kelimesi de, ‘dönüş yapılan mekâna’ denir.” Ragıb-ı İsfahani şöyle devam ediyor: “Te'vil, bir şeyi istenen hedefe doğru döndürmek manasındadır. Te'vil, ilmi ve fiili olmak üzere iki kısma ayrılır.”⁴⁰

Lisan-ul Arab, İbn Esir'den şöyle nakleder:

Te'vil, “âle's şey'u yeuulu” fiilinden alınmış olup “bir şeye doğru yönelmek/dönmek” manasındadır. Te'vilden maksat; kelimenin zahirini, delile ihtiyacı olan başka bir şeye veya manaya döndürmektir. Ancak bir delil yoksa kelimenin zahiri manası terk edilmemelidir (ve onun gerçek manası anlaşılmayacaktır).⁴¹

Tacu'l Arus “fesr” kelimesi hakkında şöyle der:

Tefsir ve te'vil eş anlamlı kelimelerdir, anlaşılması zor bir kelimenin manasını açığa çıkarmak ve keşfetmek anlamındadır. Te'vil, iki ihtimalden birini, kelimenin zahiri ile mutabık olan manaya döndürmektir.⁴²

Dr. Zehebi şöyle der:

Te'vil “evl” kelimesinden türetilmiş olup rücu ve dönmek manasındadır. Siyaset manasına gelen “iyale” kökünden alındığı da söylenmiştir.⁴³

⁴⁰ Müfredat, Ragıb-ı İsfahani (Evl kelimesi), s.27

⁴¹ Lisanu'l Arab, İbn-i Manzur (Evl kelimesi), c.1, s.264

⁴² Tacu'l Arus, Zübeydi (Fesr kelimesi), c.7, s.349

⁴³ et-Tefsir-u ve'l Mufessirun, c.1, s.13

Kamusu'l Kur'an'ın yazarı şunu aktarmaktadır:

Te'vil, döndürmek ve dönmek manasındadır.

Mekayisu'l Lügat'te şöyle geçer:

“Âle yeuulu” dönmek manasındadır. Bu nedenle “hükmü ehline te'vil etti” cümlesi, “hükümetin ehline tevdi edilmesi ve döndürülmesi” anlamındadır. Yine siyaset manasında olan “iyale” kelimesi de aynı kabildendir. Çünkü halkın dönüşü siyasetçilerdir. Te'vil de aynı kabilden olup akıbet, sonuç ve bir şeyin dönüş yaptığı aslına denir.⁴⁴

Lügat âlimlerinden aktardığımız tanımlara dayanarak; bir şeyin dönüş yaptığı gerçek veya asli mekâna ve sonuca te'vil denir.

Müfessirlerin Te'vil Hakkındaki Görüşleri

Te'vil kelimesi Kur'an-ı Kerim'de 16 ayette 17 kez kullanılmıştır. Kur'an'da kullanılan te'vil kelimesinin terim manası hakkında müfessirler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Te'vil için yaklaşık yirmi mana beyan edilmiş ve bu manalardan ondan fazlasını Suyuti *el-İtkan* kitabında zikretmiştir.

Te'vil kelimesinin ıstılah manası hakkında çok farklı görüşler olsa da, biz burada bu görüşlerden en önemli dört tanesine işaret edeceğiz:

1. Görüş

Te'vil, tefsir kelimesi ile eşanlamlıdır ve Kur'an ayetlerinin manalarını açıklamaya denir.

Bu görüş, kadim müfessirler ve âlimlere aittir. Bu görüşü savunanlara Fahri Razi⁴⁵, Kurtubi⁴⁶ ve Tacu'l Arus kitabının yazarını (ez-Zebidi) örnek verebiliriz.

Bu görüş, Kur'an ayetlerinin tümünün te'vil edilebileceğini savunur; çünkü ayetlerin tamamı tefsir ve beyan edilebilir türdendir.

⁴⁴ et-Tahkik-u fi Kelimati'l Kur'an, Mustafevi, c.1, s.174

⁴⁵ Tefsir-i Kebir, c.4, s.176

⁴⁶ el-Camiu'l Ahkâmu'l Kur'an, c.4, s.15

Ancak bu görüşte bazı hatalar söz konusudur. Biz bu hatalardan sadece ikisine değinmekle yetiniyoruz:

1. Kur'an-ı Kerim, müteşabih ayetlerin te'vilinin sadece Allah'a ve ilimde derinleşmiş kimselere ait olduğunu söyleyerek şöyle buyuruyor:

﴿... وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ...﴾

“Onun gerçek manasını ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir.”⁴⁷

Bu nedenle her müfessir Kur'an'daki müteşabih ayetleri te'vil edemez. Zira bu ilim, Allah ve ilimde derinleşenlere özgüdür. Sonuç olarak:

Eğer te'vil kelimesi tefsirle eşanlamlı olsaydı tüm ayetler tefsir edildiği gibi te'vil de edilmesi gerekirdi. Oysa Allah açık bir şekilde müteşabih ayetlerin te'vilinin kendisine ve ilimde yüce makama erenlere ait olduğunu buyurmaktadır.

Tefsir ve te'vilin eşanlamlı olduğunu savunanlara göre her müfessir müteşabih ayetlerin tefsirini yapabildiği gibi te'vilini de yapabilir. Ama bu görüş “ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ / Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir.”⁴⁸ ayeti ile çelişmektedir.

2. Kur'an'da bazı ayetleri zahiri manasını göre tefsir edecek olursak, Allah'ı somut bir cisim gibi tanımlamış oluruz.

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾

"Rahmân, Arş'a istivâ etmiştir."⁴⁹

﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾

“Rabbin(in buyruğu) geldiği ve melekler dizi dizi durduğu zaman...”⁵⁰

⁴⁷ Al-i İmran:7; İlimde derin ve yüce bir makama erenlerin müteşabih ayetlerde te'vil hakkına sahip olması, “وَالرَّاسِخُونَ” kelimesindeki “و” harfinin “vav-ı atife” olarak kabul edilmesi halinde geçerlidir.

⁴⁸ Ali İmran:7

⁴⁹ Taha:5

⁵⁰ Fecr:22

﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

“Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”⁵¹

﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾

“Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır.”⁵²

﴿وَبَسَّعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

“O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.”⁵³

Eğer tefsir ile te’vil arasında hiçbir fark yok diyecek olursak ve de tefsirin kelimenin manasının zahiri üzerindeki perdeyi kaldırmak olduğunu dikkate alırsak, ayetlerin zahirine istinaden Allah’a arş, kürsü, el ve yürümek gibi maddeye has özellikleri atfetmemiz gerektir. Ancak Allah, tüm bunlardan münezzeh ve yücedir.

Bu iki önemli soruna binaen te’vil hakkındaki ilk görüş zayıftır ve günümüz müfessirlerince de geçersiz sayılmış, reddedilmiştir.

2. Görüş

Bu görüşü savunanlara göre te’vil, duyu organları ile müşahede edilen somut gerçeklerdir. İbn Teymiyye, Şeyh Muhammed Abduh ve Reşit Rıza gibi isimleri bu görüşün taraftarları arasında zikredebiliriz.

Bu görüşün taraftarları iddiaları için iki örnek sunmuştur:

1. Kitap ehli, Peygamber’in (s.a.a) sıfatlarına, zuhur ettiği ve yaşadığı zamanın özelliklerine tamamen vakıftılar. Çünkü bu meseleler sahip oldukları semavi kitaplarda mevcuttu. Söz konusu sıfatları ve manalarını anlamak sözün tefsiridir. Ama bu sıfat ve manaların te’vili, seçilmiş olan Peygamber’in (s.a.a) tabiat âlemindeki varlığıdır.

⁵¹ Fetih:10

⁵² Zümer:69

⁵³ Bakara:255

2. “Güneş doğdu” manasına gelen “tale’eti’ş-şemsu” cümlesinin te’vili, güneşin ufukta doğuşudur.

Bu görüşün kurucularında olan İbn Teymiyye te’vil için üç ıstılah manası zikretmiştir. Bunlardan biri yakın zaman âlimlerine, iki tanesi ise kadim âlimlere aittir.

Yakın zaman âlimlerine ait olan manaya göre te’vil; delil veya karine aracılığı ile lafzın zahiri bir manadan batınî manaya döndürülmesidir.

Kadim âlimlere ait iki mana şunlardır:

1. Te’vil, kelimenin tefsir ve beyan edilmesidir. İster zahirle mutabık olsun ister muhalif.

2. Te’vil, kelimedede kastedilen manadır. Eğer cümle, “talep cümlesi” olursa te’vili, talep edilen fiildir. Ama eğer cümle “haber cümlesi” ise te’vili, cümlede haber verilen şeydir.

İbn Teymiyye birkaç satır sonra te’vil için zikredilen son mananın şerhinde şöyle yazıyor:

Te’vil, ister geçmişte vuku bulmuş olsun ister geleceğe ait olsun zahirde var olan ve hissedilen somut şeylerdir. Öyleyse ne zaman “tale’eti’ş şemsu” (güneş doğdu) denirse bunun te’vili, güneşin ufukta belirmesidir.

Sonra sözlerini şöyle sürdürüyor:

Bu üçüncü mana, örfle de uyumlu olup Kur’an ve vahiy lügatında te’vilin manasıdır.⁵⁴

Dolayısıyla te’vil, insanın zahirde müşahade ettiği somut gerçeği aynıyle tanınmasından ibarettir.

Bu Görüşe Dair Kısa Bir Araştırma ve Reddiye

Her ne kadar bazı deliller sunulmuşsa da bu görüşte birkaç hata söz konusudur. Bunlardan bazıları:

1. Eğer te’vil, hissedilen (zahiri) şey manasında olursa, talak (boşanma) gibi herhangi bir somut varlığı olmayan dini öğretiler için bir

⁵⁴ İbn-i Teymiyye, Mecmuatu’r Resailu’l Kübra, c.2, s. 17-18

anlam ifade etmez. Eşler arasında yaşanan ayrılık, talakın sonuçlarından-
dır ama hiçbir şekilde algılanma veya müşahede edilme özelliğine sahip
değildir. Aynı şekilde taharet kelimesinin de zahiri bir vücudu yoktur.
Taharete ait somut olan şey; abdest ve gusüldür. Yani geneline taharet
denilen bedenin belli uzuvlarını ya da tamamını yıkama fiili. Nikâh vb.
amellerde bu minvaldendir.

Sonuç olarak, eğer te'vil hakkında bu tanımını kabul edersek birçok
ilahî maârifin kenara itilmesi gerekir. Çünkü bu maâriflerde te'vilin hiç-
bir anlamı yoktur.

2. Eğer te'vil duyularla algılanan somut gerçeklerdir dersek, iyiliği
emretmek, kötülükten sakındırmak vb. inşai hükümlerde te'vil tasavvur
edilemez. İbn Teymiyye'nin "talep" hakkındaki "eğer cümle, talep cümlesi
olursa te'vili, talep edilen fiildir" sözünü kabul etsek bile "inşai hüküm-
ler" taleple sınırlandırılmaz. Çünkü nehiyde (sakındırmak), herhangi bir
fiil talep edilmediğinden te'vili, talep edilen fiildir denemez. Aksine talep
edilen şey fiilin terk edilmesidir. Yine tercih ve temenni gibi inşai talep-
lerin, zahiri bir fiil olmadığından te'vilinden söz edilemez.

3. Kur'an'ı Kerim'de bazı ayetler Allah'ın birtakım sıfat veya fillerin-
den bahsetmektedir ki bunlar mekân, zaman ve maddi sınırın ötesinde
insan aklının derk etmekten aciz olduğu gerçeklerdir. Eğer te'vil, bu ayet-
lerde hisle algılanan somut şey manasında olursa, Allah'ın cisim ve mü-
rekkep olarak tasavvur edilmesi gerekir. O ayetlerden bazıları şunlardır:

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾

"Rahmân, Arş'a istivâ etmiştir."⁵⁵

﴿وَجَاءَ رَبُّكَ﴾

"Rabbin geldiği zaman..."⁵⁶

﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."⁵⁷

⁵⁵ Taha:5

⁵⁶ Fecr:22

⁵⁷ Feth:10

﴿وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا﴾

“Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır.”⁵⁸

﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾

“O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.”⁵⁹

Eğer bu ayetlerin te’vili, belirtilen sıfat ve fillerin zahiri vücudu olarak yapılırsa Allah’ın da diğer maddi varlıklar gibi el, ayak, göz vb. uzuvlarının olması gerekir (ki böyle bir şeyden Allah’a sığınırız). Demek ki arş, kürsü, yüz ve el gibi tabirlerin manası farklı şeyler olup bu anlamdaki te’ville uyuşmamaktadır ve Kur’an ayetlerine böyle bir te’vil dayatılamaz.

3. Görüş

Üçüncü bir grup ise te’vili “Kur’an’ın batını” olarak tanımlar. Yani kelimenin zahirinden çıkarılan mana tefsir, batını (içsel manasını) anlamak ise te’vildir. Bu görüş, özellikle muasır müfessirler arasında kabul görmektedir. Elbette unutulmaması gerekir ki; ayeti, zahirine muhalif bir manaya yorumlamak ancak açık bir delil ile mümkündür. Bu grubun savundukları görüş için kanıt olarak sundukları delil aşağıdaki rivayettir:

“İmam Bakır’a (a.s); Peygamber’den (s.a.a) nakledilen “Kur’an’daki her ayetin bir zahiri bir de batını vardır” rivayetin manası nedir? diye sorulduğunda İmam şöyle buyurdu: “Ayetin zahiri onun tenzili, batını ise te’vilidir.”⁶⁰

Bu rivayet, Kur’an’ın batını te’vil olarak adlandırmaktadır. Bu nedenle;

﴿إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾ / De ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim bir akarsu getirebilir?” Ayetini, “Allah, bitkiler yetişsin ve canlılar yaşamını devam ettirsin diye gökten yağmurlar indirmiş, yeryüzünde akarsular yaratmıştır. Eğer yağmurlar kesilir ve yeryüzündeki uçsuz bucaksız okyanuslar toprağın bağrına çekilirse, hiçbir şeyin

⁵⁸ Zümer:69

⁵⁹ Bakara:255

⁶⁰ Tefsir-i Ayyaşi, Ayyaşi Semerkandi, c.1, s.11

veya hiç kimsenin suya ulaşmaya gücü yetmez” diye yorumlanırsa buna ayetin tefsiri denir. Ama eğer ayet, “Allah’ın hücceti olan Hz. Mehdi (a.s) aranızdan (gaybete) çekilirse sizi hidayete erdirecek⁶¹ başka bir imam ve hücceti kim gönderir?” diye yorumlanırsa buna te’vil denir.

Bu görüşün taraftarları arasında Ebu Talib Teglabi’yi⁶² ve muasır âlimlerden *et-Temhidu fi Ulumi’l Kur’an*⁶³ kitabının yazarı Ayetullah Marifet’i örnek verebiliriz.

Görüşe Ait Kısa Bir Araştırma ve Reddiye

Bu görüşte de birkaç hata söz konusudur. Bunlardan bazıları:

1. “Batın” rivayetleri, sadece ayetlerin bir bölümü, yani müteşabih ayetler için geçerlidir. Bu rivayetlerde geçen te’vil, müteşabih ayetlerin te’vili manasını ifade eder. Nitekim İmam Bakır (a.s) rivayetin sonunda Kur’an’ın batınını te’vil olarak adlandırmış ve buna müteşabih ayetlerle alakalı olan *وَمَا يَغْلَمْ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ* / *Onun gerçek manasını ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir.*” ayetini şahit getirmiştir.

Mezkûr rivayetteki te’vil, Kur’an’ın farklı yerlerinde farklı manalarda zikredilen te’vil kelimesinden sadece bir yeri kapsar. O da müteşabih ayetlerin te’vilidir. Kur’an’da te’vil için kullanılan diğer manalara gelince; rüya tabiri⁶⁴, ölçü ve tartıda dürüstlük⁶⁵, amellerin kıyamet gününde zahir olması⁶⁶, anlaşmazlık durumunda Allah ve resulüne müracaat etmek⁶⁷ gibi manaları sayabiliriz.

Dolayısıyla Kur’an’ın batını manasında tanımlanan te’vil, bu kelimenin Kur’an’da kullanıldığı tüm yerler için geçerli değildir.

⁶¹ et-Temhid, c.3, s.28

⁶² el-İtkan, c.4, s.161 ve el-İtkan Tercümesi, c.2, s.550

⁶³ et-Temhid, c.3, s.28, Ayetullah Marifet, müteşabih ayetlerde te’vil için başka bir tarif daha yapmıştır. O da şudur; te’vil, şüpheyi asıl yerine götürmek veya reddetmektir. (Ayetullah Marifet, Kurani İlimler, s.274)

⁶⁴ Yusuf:6, 21, 36, 37, 44, 100, 101

⁶⁵ İsra:35

⁶⁶ A’raf:35

⁶⁷ Nisa:59

2. Kur'an'ın batınını, te'vil olarak adlandıran rivayetlerin mukabilinde Kur'an'ın batınını, ayetin mısradaki ve dıştaki somut vücudu olarak tanımlayan rivayetler de vardır. İmam Bakır (a.s) şöyle buyuruyor:

“Kur'an'ın zahiri, haklarında ayetin indiği kimselerdir; batını ise onların yaptıklarının benzerini yapan kimselerdir.”⁶⁸

3. Allame Tabatabai bu görüşle ilgili şöyle der:

“Bu görüşün doğruluğunu kabul etmek, Kur'an ayetlerinin batını ile zahiri arasında ihtilaflar olduğunu onaylamak anlamına gelir. Bu ihtilaflar, muhkem ayetlerle çelişkiyi, bu ise dinde fitneyi doğurur. Bu manada; Kur'an ayetleri arasındaki çelişkiyi bertaraf etmenin yolu, bazı ayetlerin zahirini görmezden gelerek ayeti zahirinin aksine ve halkın büyük çoğunluğunun anlamaktan aciz olacağı başka bir manaya yorumlamaktır.”

Diğer taraftan:

﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴾

“Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”⁶⁹

Ayeti bu görüşü batıl etmektedir. Çünkü ayet çok net bir şekilde Kur'an'da (ayetler arasında) hiçbir ihtilafların olmadığını buyurmaktadır.

Eğer bu görüşü kabul edecek olur ve ayetler arasında ortaya çıkacak ihtilafı yok etmenin yolu ihtilafların görüldüğü ayetlere, “Allah'tan başka kimsenin anlayamayacağı şekilde zahirine aykırı olacak bir manayı yüklemektir” dersek bu, o ayetin insanlar için hüccet olma özelliğini ortadan kaldırır. Çünkü böyle bir yöntemle ihtilaflar yok edildikten sonra “içinde hiçbir çelişki yoktur” sözü, Kur'an'a özgü bir durum olmaz. Bir sayfası öteki sayfası ile çelişen, hatta baştan sona yalan ve yanlış bilgiler içeren sıradan bir kitap bile, bu yöntemle temize çıkarılabilir. Böylesi bir “ihtilaflı bertaraf etme yöntemi” kitabın Allah katından nazil oldu-

⁶⁸ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.11

⁶⁹ Nisa:82

ğuna delil sayılamaz. Zira böyle bir kitabı yazmak her insanın kolaylıkla yapabileceği bir şeydir.

Özetle bu ayet açık olarak şunu ifade etmektedir:

1.Kur'an, insanlar tarafından anlaşılabilir ve her insan Kur'an ayetleri üzerinde düşünebilir.

2.Hiçbir ayet yoktur ki, ondan kastedilen mana zahirine aykırı olsun veya ahenkli bir şekilde bir bilmecedan ibaret olsun.⁷⁰

4. Görüş

Bu görüşün taraftarları şöyle der: Kur'an'da te'vilin manası; "Kur'an'ın açıklamalarından elde edilen hakikat ve gerçeklerdir."

Bu görüşü gündeme getirenlerden biri Merhum Allame Tabatabaî'dir.⁷¹

Bu mana için zikredilen en önemli delil, te'vil kelimesinin kullanıldığı ayetlerin tamamında bu mananın tatbik edilebilir olmasıdır.

“وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ” / Onun gerçek manasını ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir.” ayetinden maksat, Allah'ın müteşabih ayetlerde irade ettiği gerçekleri O'nun yüce zatundan ve ilimde derinleşmiş olanlardan başka kimsenin bilemeyeceğidir.

Hızır, Musa (a.s) ve Hz. Hızır (a.s) olayında Hz. Hızır ilk önce gemide bir delik açıyor, sonra bir genci öldürüyor ve son olarak da yıkılmış bir duvarı yeniden inşa ediyor. Hz. Musa ise her olaydan sonra Hz. Hızır'a itiraz ediyor. Çünkü Hızır'ın yaptığı işlerin hakikatinden habersizdi. Hz. Hızır, cevap olarak سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا / Şimdi sana sabredemediğin şeylerin te'vilini/içyüzünü anlatacağım.⁷² diyor ve sonra da yaptığı her işin hakikatini Hz. Musa'ya anlatarak, ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا / İşte senin, sabredemediğin şeylerin te'vili/içyüzü budur.⁷³ diyor.

⁷⁰ el-Mizan, c.3, s.47

⁷¹ el-Mizan, c.3, s.49

⁷² Kehf:78

⁷³ Kehf:82

Te'vil kelimesinin kullanıldığı bir başka ayet, Hz. Yusuf'un (a.s) kıssasıdır. Ayet, Hz. Yusuf'un babası, annesi ve kardeşlerinin yere kapanarak secde etmelerini şöyle beyan ediyor:

﴿ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا ﴾

“Babasını ve annesini tahta çıkarıp oturttu; onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: Ey Babam, bu, daha önceki rüyamın te'vilidir/yorumudur. Doğrusu Rabbim onu gerçek kıldı.”⁷⁴

Yine Hz. Yusuf'un (a.s) iki zindan arkadaşının gördükleri rüyanın anlatıldığı ayette de te'vil kelimesi kullanılmıştır. Onlardan biri rüyasında üzümü sıkıldığını diğeri ise başının üzerinde ekmek sepetinin olduğunu ve kuşların bu sepetten ekmek yediğini görmüştü. Hz. Yusuf'un (a.s) rüya tabiri ilmini duyduktan sonra, O'ndan rüyalarını tabir etmesini isteyerek *نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ* / Bize bunun te'vilini/yorumunu haber ver.” Hz. Yusuf da cevaben, *نَبِّأْتُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ* /Size rüyanızın te'vilini/yorumunu haber vereceğim.”⁷⁵ dedi.

Kur'an'da te'vil kelimesinin kullanıldığı bir diğer yer ise, Mısır padişahının gördüğü rüyanın anlatıldığı ayettir. Padişah rüyasında yedi zayıf ineğin yedi semiz ineği ve yedi yeşil başağın ise yedi kuru başağı yediğini görür ve Mısır kâhinlerinden gördüğü rüyayı yorumlamalarını ister. Kâhinler ise cevap olarak şöyle der: *وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ* / Biz böyle karışık düşlerin te'vilini/yorumunu bilemeyiz.”⁷⁶

Yüce Allah, İsra suresinde şöyle buyuruyor:

﴿ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴾

“Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, te'vil/sonuç bakımından daha güzeldir.”⁷⁷

⁷⁴ Yusuf:100. Hz. Yusuf (a.s) çocukken rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayı kendisine secde ederken görmüştü. (Yusuf:4)

⁷⁵ Yusuf:36

⁷⁶ Yusuf:44

⁷⁷ İsra:35

Bu ayette te'vil kelimesi insanların uyması gereken toplumsal bir gerçek ve maslahat manasındadır.

Başka bir ayette ise şöyle geçer:

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ ﴾

"Onlar, ('Görelim bakalım!' diyerek) Kur'an'ın bildirdiği sonucu (te'vilini) bekliyorlar."⁷⁸

Bu ayette ise te'vil, kıyamette gerçeklerin (ilahî vaat ve tehditlerin) mücsemme olması manasındadır. Ama bu şekillenme, madde âleminde olduğu gibi somut bir cisme bürünme hali değildir. Çünkü Allah, Kaf suresinin 22. ayetinde şöyle buyuruyor:

﴿ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴾

"Andolsun ki bundan (hesap gününden) gafletteydin, derken gözünden perdeyi kaldırdık, artık gözün keskindir bugün."

Ayet, peygamberler ve semavi kitapların haber verdiği kıyamet gününe ait gerçeklerin bu dünyaya ait maddi gözle ve somut şekilde müşahade edilmeyeceğine açık bir delildir. Nasıl ki kıyamet ve ahiret âlemine ait kanunlar insanın yaşadığı ve alışkın olduğu tabiat âleminde farklı ise, hesap gününe ait vaat ve tehditlerin tezahürü de farklıdır.⁷⁹

Yine şöyle buyuruyor:

﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ﴾

"Hayır, öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve te'viline/yorumuna vakıf olmadıkları bir şeyi yalanladılar."⁸⁰

Kur'an ayetlerinin ve kıyamet gününün kâfirlerce yalanlanmasının sebebi, kâfirlerin ilahî kelâmın hakikatlerini derk edememeleridir.

⁷⁸ A'raf:53

⁷⁹ el-Mizan, c.3, s.30

⁸⁰ Yunus:39

Bu nedenle zikredilen ayetlere dikkat edilirse te'vilin, Kur'an ayetlerinin beyan ettiği hakikat ve gerçeklere rücu etmek (dönmek) olduğu açıktır. Bu mana, te'vilin lügat manası ve ayetlerin mefhumu ile birebir uyumludur.

Merhum Allame Tabatabai şöyle der:

“Te'vilin tefsirinde söylenecek gerçek söz şudur: Te'vil, Kuran'daki beyanların aktardığı gerçeklerdir. Bunlar genel olarak hükümler, hikmetler ve öğütleri kapsamaktadır. Bu gerçekler hem muhkem hem de müteşabih ayetlerde geçmektedir.”⁸¹

﴿وَأَنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلَىٰ حَكِيمٍ﴾

“Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta (Levh-i Mahfuz'da) mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur.”⁸²

Diğer bir ifadeyle te'vilin manasına ilişkin bu gerçek, lafızlar vasıtasıyla zihne gelen anlamlar kabilinden olmayıp aksine lafızların kalıbına sığmayacak üstün mertebedeki gerçeklerdir. Yüce Allah, zorunluluktan dolayı bunları lafızların kalıbında nazil etmiş, böylece insan aklını bu hakikatlerin ışığına yakınlaştırmak istemiştir. Aslında O'nun sözleri dinleyicilerin zihinlerini bu gerçeklere yakınlaştırmak için getirilmiş misaller mesabesindedir. Bu vesileyle konunun dinleyici tarafından hazmedilmesi sağlanmıştır. Nitekim Allah, Zuhruf Suresi'nde şöyle buyuruyor:

﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ . وَأَنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلَىٰ حَكِيمٍ﴾

“Apaçık Kitaba (Kur'an'a) andolsun ki, iyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'an yaptık. Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta (Levh-i Mahfuz'da) mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur.”⁸³

Kur'an'da bu minvalde birçok ayet vardır.

⁸¹ el-Mizan, c.3, s.23

⁸² Zuhruf:4

⁸³ Zuhruf:4

Üstad Marifet'in Eleştirisi

Ayetullah Marifet, *et-Temhid fi Ulumi'l Kur'an* isimli kitabının üçüncü cildinde te'vil için zikredilen üçüncü manayı kabul ederek şöyle der:

Te'vilin, ıstılahta başka bir manası daha vardır. O da; cümlenin “zahiri” denilen ilk manasının mukabilindeki cümlenin “batını” diye ifade edilen ikinci manasıdır.

Ayetullah Marifet, İbn Teymiyye'nin görüşünü ve bu görüş hakkındaki reddiyeyi zikrettikten sonra şöyle devam ediyor:

Üstadımız Allâme Tabatabai'nin görüşü de böyledir (İbn Teymiyye'nin görüşü gibi).

Yani Allame'nin te'vilden maksadı İbn Teymiyye'nin söylediği gibi zahirde var olan ve hissedilen somut şeylerdir. Ayetullah Marifet, te'vile ait dört mana naklettikten sonra şöyle yazmıştır:

Te'vile ait manalardan hiçbirisi “somut şey” manası ile uyuşmamaktadır.⁸⁴

Allame'nin görüşü için dakik ve ince bir gerekçe yoktur. Sadece delili olmayan irfanî bir eğilimdir. Dolayısıyla böyle bir görüşü Allame'nin savunuyor olması garipsenecek bir durumdur.”

Görüşe Ait Kısa Bir Araştırma ve Reddiye

Allame Tabatabai'nin ve İbn Teymiyye'nin görüşleri belki zahir olarak benzerlikler gösterebilir, ancak bu iki görüş arasında temel farklılıklar vardır. Bunlardan sadece ikisini zikretmekle yetiniyoruz:

1. Her iki görüş sahibinin de te'vilin ıstılah manası için yaptığı tanımlama farklıdır. İbn Teymiyye'ye göre “te'vil, ister geçmişte vuku bulmuş olsun ister geleceğe ait olsun zahirde var olan ve hissedilen somut şeylerdir. Dolayısıyla ne zaman “tale'eti's şems” (güneş doğdu) denirse bunun te'vili, güneşin ufukta belirmesidir ve örfle uyumlu olan üçüncü mana, Kur'an lafızlarının nazil olduğu manadır⁸⁵.

⁸⁴ et-Temhid fi Ulumi'l Kur'an, c.3, s.30

⁸⁵ Risaletul İklil el-Matbue Dimne'l Mecmueti's Saniye min Resailih, s.17-18

Allame Tabatabai'ye göre ise, "te'vil", Kur'an'ın beyanatından elde edilen hakikat ve gerçeklerdir.

2.İbn Teymiyye, Kur'an'da te'vil kelimesinin kullanıldığı tüm yerlerde maksadın, "zahirde müşahade edilen somut şeyler" olduğunu kabul eder. Zira İbn Teymiyye te'vilin, "Kur'an lafızlarının nazil olduğu mana" olduğu inancındadır. Ancak Allame Tabatabai her ne kadar te'vili "bir şeyin döndüğü hakiki mana" olarak yorumlasa da hakiki manaya dönüşün farklı boyutları olduğunu savunur.

Bu nedenle Kur'an'da te'vili dört kısma ayırır:

1. Te'vil, bazen "bir şeyin hakikatine dönüşü" manasındadır. Buna misalin, mümessele dönüşü de denebilir. Yusuf Suresinin farklı yerlerinde kullanılan te'vil kelimesinin birkaç manaya yorumlanması gibi:

﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ

لِي سَاجِدِينَ﴾

"Hani Yusuf babasına, "Babacığım! Ben on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm." Demişti."⁸⁶

Hiz. Yusuf (a.s) bu rüyayı, çocukluğunda görmüştü ve daha sonra gerçeğe dönüşmüştü. Te'vili ise şu ayettir:

﴿وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ

قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي

"Anne ve babasını tahtın üzerinde oturttu ve onların hepsi onun karşısında secdeye kapandılar. Yusuf, 'Babacığım! Önceden gördüğüm rüyanın yorumu işte budur. Rabbim onu gerçek kıldı' dedi."⁸⁷

Aynı şekilde bu surede Mısır padişahının gördüğü rüyadan ve Hiz. Yusuf'un zindan arkadaşlarının gördüğü farklı rüyaların te'vilinden/yorumundan söz edilmiştir. Örneğin:

⁸⁶ Yusuf:4

⁸⁷ Yusuf:100

﴿ اَنَا أَنْبِئُكُمْ بِتَاوِيلِهِ - وما نحن بتاويل الاحلام بعالمين - نبئنا بتاويله -
و يعلمك من تاويل الاحاديث - و لنعلمه من تاويل الاحاديث - علمتى من
تاويل الاحاديث ﴾⁸⁸

2.Bazen te'vil, Hz. Musa ve Hz. Hızır (a.s) olayında olduğu gibi "hikmet ve sırlara dönüş" manasındadır.

Hz. Hızır önce gemide bir delik açmış, sonra bir genci öldürmüş ve son olarak da yıkılan bir duvarı onarmıştı. Hz. Musa (a.s), olayların iç-yüzü ve hikmetinden habersiz olduğu için sürekli Hz. Hızır'a (a.s) itiraz ediyordu. Sonunda Hz. Hızır ona şöyle dedi:

﴿ سَأُنَبِّئُكَ بِتَاوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴾

"Şimdi sana sabredemediğin şeylerin te'vilini/içyüzünü anlatacağım."⁸⁹

Hz. Hızır'ın yapmış olduğu işlerin hikmet ve içyüzü şöyleydi:

﴿ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ
مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَضْبًا . وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُزْهَقَهُمَا
طُغْيَانًا وَكُفْرًا. فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا . وَأَمَّا الْجِدَارُ
فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا ﴾

"O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince, anası babası mümin insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece, Rable-rinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik. Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı..."⁹⁰

⁸⁸ Bkz. Yusuf:44, 36, 6, 21 ve 101. ayetler.

⁸⁹ Kehf:48

⁹⁰ - Kehf:79, 80, 81, 82.

Geçmişte yapılmış işlerin bu suret ve hususlara döndürülmesi; Hz. Hızır'a (a.s) ait fiillerin içyüzü, yani te'vilidir. Bu hikmetlerin zahirde duyu ile algılanacak şekilde somutlaşmasına gerek yoktur. Aslında buradaki te'vil, "dövmek" fiilini "terbiye etme"ye döndürmek kabilindendir.⁹¹ Yani nasıl darp etmek (dövmek), terbiye etmeye te'vil ediliyorsa bu ayetlerdeki durum da aynıdır. Burada darp etmenin te'vili, dövmek fiilinin hariçte müşahede edilmesi değildir.

3.Bazen de te'vil, bir şeyle ilgili durumun vasfı kabilindendir. Örneğin:

﴿الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا أَوْفُوا وَ﴾

"Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, te'vil/sonuç bakımından daha güzeldir."⁹²

Ayette Allah, ölçmenin ve tartmanın doğru ve adil bir şekilde olması gerektiğini emrediyor. Zira bu iş, daha hayırlı bir te'vildir (hayırlı sonuçtur). Ancak burada kastedilen doğru ve adil bir tartı, zahiri anlamdaki tartma işi değil, aksine toplumu ıslah eden ve ekonomik istikrarı sağlayan tartıdaki ölçüdür. Sosyal ve ekonomik maslahatı gözeten bu amel, ilahî emrin te'vilidir (sonucudur). Demek ki Allah'ın hükmü doğru bir tartıya, doğru tartı ise toplumsal ve ekonomik istikrarın tahakkukuna sebep olmuştur.

Velhasıl, Allah'ın (ölçünün tam yapılması ve doğru terazinin kullanılması hususundaki) inşai hükmü, ölçü ve terazi kalıbına üflenmiş bir gerçektir, yani ekonomik istikrar ve toplumsal maslahattır.⁹³

4. Bazen de te'vil, hakikatlerin somutlaşma halidir. Ancak bu somutlaşma durumu, dünyevi gözle görülme eyleminden tamamen farklıdır.⁹⁴ Nitekim Allah, A'raf Suresi'nde şöyle buyuruyor:

⁹¹ el-Mizan, c.10 s.67

⁹² İsra:35

⁹³ İslam'da Kur'an, s.60 Allame Tabatabai

⁹⁴ el-Mizan, c.3 s.310

﴿ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴾

"Onlar, ("Görelim bakalım!" diyerek) Kur'an'ın bildirdiği sonucu (te'vilini) bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç gelip çatdığı gün, önceden onu unutmış olanlar derler ki: "Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaathiler var mı ki bize şefaath etseler veya (dünyaya) döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. (İlâh diye) uydurdukları (putlar) da onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kaybolmuşlardır."^{95_96}

﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّابَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴾

"Hayır, onlar bilgileriyle kavrayamadıkları ve henüz zuhur etmeyen (te'vili gerçekleşmeyen) vaatleri yalanladılar. Kendilerinden önce gelip geçen ümmetler de peygamberlerini yalanlamışlardı. Bak da gör, zulmedenlerin sonları neye varmış, nice olmuş."⁹⁷

Sonuç

Te'vil hakkındaki dört görüş hakkında, görüşlerin incelenmesi ve yapılan eleştirilerden sonra te'ville ilgili şunları söyleyebiliriz:

1. Te'vil rücu/dönmek manasındadır.
2. Rücu ve dönmekten maksat kelimenin gerçek manasıdır.
3. Te'vil, gerçeklik ve hakikate sahiptir. (Sırf akli tasavvurlardan ibaret değildir.)

⁹⁵ A'raf:53

⁹⁶ el-Mizan, c.8, s.135

⁹⁷ Yunus:39

4. Bu gerçek ve hakikate dönüşün kısımları vardır. Bunlardan sadece bir kısmının somut şekilde gerçekleşme imkânı vardır.

Te'vilin kısımları şunlardır:

a) Misalin mümessele rücu ve dönüşü manasındaki te'vil

b) Olayın gerçek iç yüzüne dönüşü anlamındaki te'vil

c) Bir şeyle ilgili durumun vasfı kabilinden olan te'vil

d) Gerçeklerin somutlaşması anlamındaki te'vil. Ancak bu somutlaşma, dünyevi his ve duyularla algılanan bir tezahür hali değildir.

3. Tercüme ve Kısımları

Tercüme

Kur'an-ı Kerim, fasih, açık ve akıcı bir Arapça ile nazil olduğu için (لِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ) beyan tarzında herhangi bir müphemlik söz konusu değildir. Ancak bu ilahî kitap sadece Araplar için değil, tüm insanlık için hidayet edici kitap olması nedeniyle, her millete hitap etmelidir. Bunun yolu ise Kur'an'ın tercüme edilmesidir.

Tercümenin Tanımı

"Terceme/ترجمه", "zelzele/زلزله" vezninde, rubai (dört asıl harften oluşan) bir isim olup "bir dilden başka bir dile şerh ve nakletmek" manasındadır. İstılahta ise; mananın hedeflenen dilde en yakın karşılığını bulma yöntemidir.⁹⁸ Tercümede asıl dile "mebde", diğer dile ise "maksat" denir.

Tercümenin Kısımları

1. Lâfzî Tercüme: Kelimenin, tercüme edilen dildeki karşılığının bulunup asıl dildeki kelimenin yerine konulmasıdır. Bu tür tercümede her zaman mana açısından birtakım sorunlarla karşılaşmıştır.

2. Muhtevai Tercüme (İçerik Tercümesi): Cümlelerin, tercüme edilen dilde içerdiği manayı yansıtacak karşılığının bulunmasıdır. Bu yöntem, tercümenin çok tercih edilen şeklidir.

⁹⁸ Mütercim Dergisi, s.181

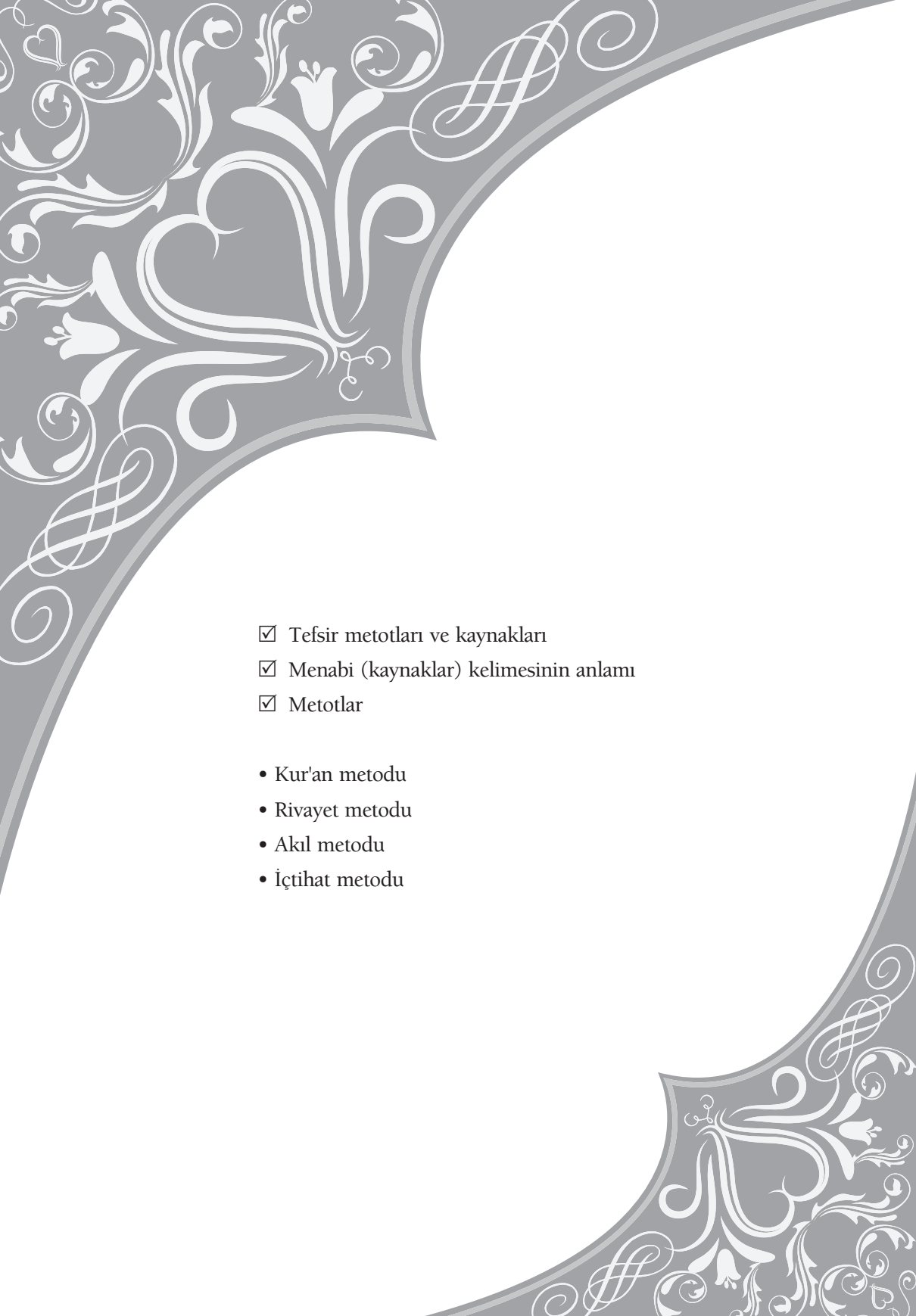
Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilmesindeki amaç; hem asıl dilin aydınlatılması, hem de Allah'ın indirdiği kanunları içeren Kur'an'ın mak-satlarının yanlış anlaşılması sonucunda ilahî kanunlarda doğabilecek her türlü hâlelin önünün alınmasıdır. Her iki tercüme şeklinde de sürekli bir-takım karmaşıklık söz konusu olabileceği için tercüme hakkında "tefsiri tercüme" denilen üçüncü bir kısım daha beyan etmişlerdir.

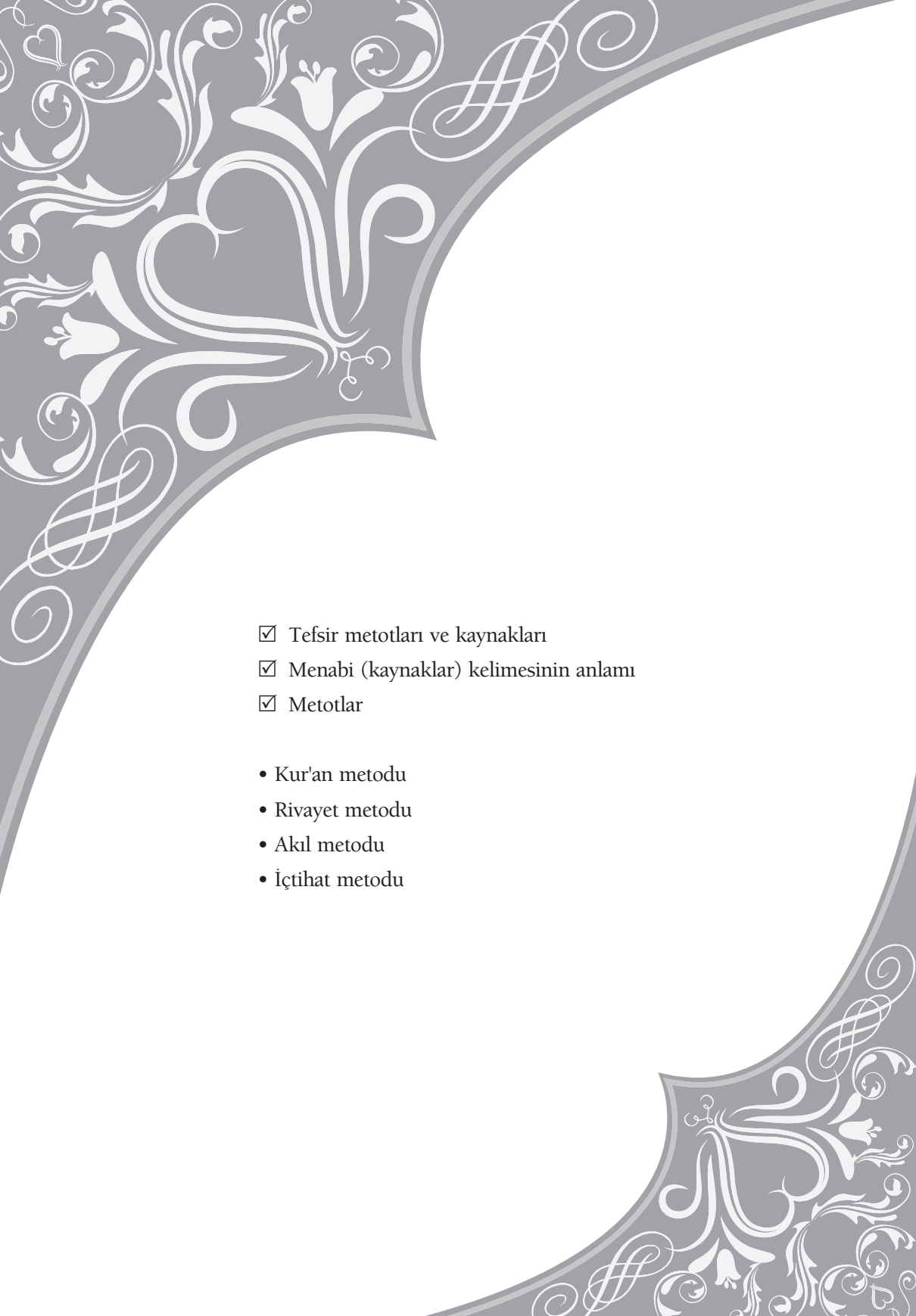
3. Tefsiri Tercüme: Bu tercüme şeklinde hedef, muteber bir yolla ayetlerin manasının açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu da bir tür tefsir sayıl-dığı için tefsirde geçerli olan sahih yöntemlerden faydalanılmalıdır. An-cak bu şekilde reye dayalı tefsir yanlışına düşmeyerek ayetlerin manası verilebilir.

İkinci Bölüm

Tefsir Metotları

-
- ☒ Tefsir metotları ve kaynakları
 - ☒ Menabi (kaynaklar) kelimesinin anlamı
 - ☒ Metotlar

- Kur'an metodu
 - Rivayet metodu
 - Akıl metodu
 - İctihat metodu
-

1. Konuya Başlarken

Tefsir Metotlarının Tarihçesi

Tarihçeden maksadımız, müfessirlerin ilk olarak ne zaman tefsire ait metotlar hakkında bağımsız araştırmalar yapmaya başladıkları mevzusudur. Çünkü bir ilim hakkında bilgi sahibi olmak için o ilmin tarihçesi ve zaman içerisinde uğradığı değişimlerin bilinmesi gerekir.

Geçmişte ilim adamları, ilgilendikleri ilmin bölüm ve dallarından ziyade sadece genel konularıyla yetinirlerdi. Ancak zaman içerisinde ilmin, ihtisaslaşmaya doğru yönelişi o ilme ait her dalın bağımsız bir kimliğe bürünmesine sebep olmuştur. Örneğin genel manada insan bedenini inceleyen tıp ilmi, zamanla göz doktorluğu, diş doktorluğu, K.B.B doktorluğu gibi kendi içinde uzmanlık dallarına ayrılmıştır.

Ulumu Kur'an âlimleri, kaleme aldıkları tefsir kitaplarının mukaddimesinde Kurani ilimlere özet bir şekilde değinirlerdi. Örneğin; Merhum Tabersi, *Mecmau'l Beyan* adlı eserin önsözünde “me'sur tefsir (rivayete dayalı tefsir)” ve “reye (kişisel görüşe) dayalı tefsir”den söz etmiş, ilkinin doğru bulmuş, ikincisini reddetmiştir.

Bedreddin Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an* kitabının ikinci cildinin kırk birinci faslını tefsir, te'vil ve tefsir yöntemleri konularına ayırmış ve tefsir metotları arasında en iyisinin “Kur'an'ı Kur'an'la tefsir” metodu olduğunu söylemiştir. Yine Celaleddin Abdurrahman Suyuti *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an* kitabının ikinci cildinde aynı konulara değinmiştir.

Mezkûr kitaplar her ne kadar tefsir metotları ve tefsir ilimleri hakkında kaynak kitaplar kabul edilse de bunlar, müfessirlerin metotları,

tefsirlerinin bıraktığı etkiler, tefsir ilmine giriş vb. konulardan genel olarak söz etmektedir. Ancak günümüzde tefsir metotları hakkında başlı başına kitaplar yazılmıştır. Örnek verecek olursak:

- *İslamî Tefsir Mezhepleri*; Goldziher (Alman Oryantalist)
- *Menahic fi't Tefsir*; Dr. Mustafa Savi el-Cuveyni
- *İtticahatu't Tefsir*; Dr. İffet Mufammed Şergavi
- *Mebani ve Reveşha-i Tefsiri*; Ümit Zencani
- *İtticahatu't-Tefsir fi Karni'r-Rabi'i A'sar*; Dr. Süleyman Fahd Rumi
- *Dirasat fi't-Tefsir ve'l Müfessirin*; Dr. Abdulkahhar Davut el-A'ni
- *Menahicu'l Müfessirin*; Dr. Müsaid Müslim al-i Cafer
- *et-Tefsir ve Menahicuhu*; Dr. Seyyid Ahmed Abdulgaffar
- *et-Tefsir ve'l Müfessirin*; Dr. Muhammed Hüseyin Zehebi
- *et-Tefsir ve'l Müfessirin fi Sevbihî'l Gaşib*; Muhammed Hadi Marifet

Son yıllarda bu konuda müstakil yazılan kitaplara ilaveten bazı araştırmacılar, Şeyh Tabersi (*Mecmau'l Beyan*) ve Şeyh Tusi (*Tibyan*) gibi müfessirlerin tefsir metotlarını araştırmaya başlamıştır. Örnek olarak:

- Ekber İrani Kummi; *Şeyh Tusi'nin Tibyan Tefsiri'nin Metodu*
- Dr. Hüseyin Kerimiyan; *Tabersi ve Mecmau'l Beyan*
- Ali Avsi; *Tabatabai ve Menhecuhu fi Tefsirihi'l Mizan*

Ayrıca, *Tefsiri Kebir* (Fahri Razi), *Keşşaf* (Zamahşeri) ve *el-Menar* (Muhammed Abduh ve öğrencisi Reşit Rıza) kitaplarını inceleyen farklı kitaplar kaleme alınmıştır.

Tefsir Metotlarının Farklı Olmasını Etkileyen Faktörler

Müfessir, kendi dönemine ait ilimlere olan idraki ve İslamî kaynaklardan seçtiği temel ilkeler esasına bağlı kalarak dikkate aldığı nükteleri ve unsurları tefsirine yansıtmak durumundadır. Bu unsurlar, doğal olarak bir müfessirin tefsirinde izleyeceği metodun şeklini değiştirebilir. Kitabın bu bölümünde tefsir metotları arasında farklılıkların doğmasına neden olan bazı faktörlere değineceğiz:

1. Ayet ve Rivayetlerden Elde Edilen Kaide ve Kurallar

Bu kaideler, İslamî ilimlerde görüş sahibi olanların kendi çabalarının hâsılı olup fıkıh, usul, tefsir vb. alanlarda birer kanun niteliği taşır. Yine bu kaideler tefsir ilmi başta olmak üzere birçok ilmin anahtarı niteliğindedir. Örneğin; müfessirin ayet ve rivayetlerden “te’vil” kelimesi için elde edeceği mananın, bir kaide ve ölçü olarak “te’vil” kelimesinin geçtiği ayetlerin çoğunun tefsirinde etkisi olacaktır.

2. Kur’an’ı Anlamada “Zaman” Kavramının Etkisi

Allah’ın ebedi ilim ve hikmetlerinden bir mecmua olan Kur’an’ın zaman ve mekân sınırı yoktur. Yeryüzünün her karesine hayat bağışlar. Müfessir için zaman, mekân ve insanoğlunun değişen yaşam tarzından haberdar olması, Kur’an’ı anlamasındaki en büyük yardımcısıdır. Müfessir bu yolla hem kendisini hem de yaşadığı dönemin insanlarını, tüm hikmetlerin kaynağı olan hidayet kitabı Kur’an ile aydınlatır. Her zaman ve her yerde ilahî kanunlara muhtaç olan beşerin bu nurdan mahrum kalmasının önünü alır.

Hiç şüphesiz her dönemin kendine has özellikleri vardır. Bu nedenle müfessirin, kendi döneminin insanlarını Kur’an’ı doğru anlamaya davet etmesi için yaşadığı zamanın nelere ihtiyaç duyduğunu iyi teşhis etmesi gerekir.

Bu alanda yapılacak her türlü ifrat ve tefritin, telafisi olmayacak sonuçlar doğurabileceği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla zaman ve mekân rolünün teşhisi, Kur’an ve Ehl-i Beyt öğretileri temeline dayalı tefsir usullerine uygun olmalı; her türlü şahsi düşüncüyü Kur’an’a dayatma gafletinden (yani reye dayalı tefsirden) kaçınılmalıdır.

3. Pozitif Bilimlerin Etkisi

Kur’an’ın kaynağı, hem tabiatın yaratıcısı hem de onun tüm sırlarına hâkim olan Allah’tır.

﴿ قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ﴾

"(Ey Muhammed!) De ki: "O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir."¹

Elbette ilimlerin gelişmesinin, Kur'an ayetlerinin manalarının keşfedilmesinde önemli etkisi ve rolü vardır. Öyle ki bunu tefsir ilmini anlamadaki kaynaklardan biri olarak saymak mümkündür.

Şunu da hatırlatalım ki bilimsel varsayımlar, sürekli değişim gösteren bir yapıya sahiptir, ama ilahî kanunlar (Kur'an) sabit ve değişmez özelliktedir. Bu nedenle varsayımlar, değişmeyen kanun halini almadıkça Kur'an'a dayatılamaz. Böyle bir durumda "belki/muhtemelen/şayet ayet bu manadadır" demek daha doğrudur. Her halükarda pozitif bilimlerin ilimlerin Kur'an'ı anlamadaki etkisi inkâr edilemez bir gerçektir.²

Tefsirde Farklı Metotların Çıkmasının Sebepleri

İslam'ın ilk döneminde her Müslüman, fikri kapasitesi ölçüsünde Resulullah'ın (s.a.a) ilahî ilmi ve nurani hikmetlerinden feyizlenirdi. Kur'an ayetlerinin tefsirinde ve manasında ortaya çıkan bir müşkül veya ihtilaf söz konusu olduğunda, bizzat o Hazret'in kendisine müracaat edilirdi.

Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra yaşanan bazı olaylar İslam devletindeki dengenin bir anda değişmesine neden oldu. Vahdet ruhu ortadan kalktı. Ashaptan bazılarının hiçbir vahyi kaynağa dayanmadan tamamen kendi istek ve meyilleri doğrultusunda ayetleri tefsir etmesi veya hüküm vermeye başlaması, düşünce ve inançta sapmaların yaşanmasına yol açtı.

Hepsinden önemlisi Peygamber'in (s.a.a) defalarca Ehl-i Beyt'in ismet ve taharetini zikretmiş olmasına rağmen maalesef dinin bu önemli kaynağı (Ehl-i Beyt) kenara itildi; Kur'an İtret'ten ayrıldı. Böylece Müslümanlar, Peygamber'in (s.a.a) kendileri için hedeflediği yaşam tarzının aksi yönünde hareket etmeye başladı.

Bu dönemde Kur'an müfessirleri, Peygamber'in sahabeleriydi. Bu grup, çoğunlukla ayetin nüzul sebebi ve edebi nükteleriyle meşgul

¹ Furkan:6

² Havza Düşünce Dergisi, Ayetullah Marifet ile yapılan söyleşi. Yıl 2, 7.sayı

olur, tefsirlerinde Kur'an'ın diğer ayetlerine ve rivayetlere fazla istidlal etmezdi.

Ashaptan sonra tabiin de aynı metodu izledi. Bu metoda ilaveten rivayet metodunun yaygınlaştırılması İsrailiyat³ ve İseviyat⁴ olarak nitelendirilen rivayetlerin ve zayıf hadislerin Kur'an kıssaları ve yaratılış ayetleri gibi konulara nüfuz etmesine sebep oldu.

Halifeler döneminde revaçta olan “ilahî kelimeler hadis midir, kadim midir?” gibi kelimeler konuları Kur'an tefsirine de sirayet etmeye başladı.

Emevi saltanatının sona ermesi ve Abbasi hilafetinin başlamasıyla Yunan Felsefesi Arapça'ya tercüme edildi. Bu dönemde akli ve felsefi konular Müslümanlar arasında yaygınlaşmaya başladı. Felsefi meselelerle eşzamanlı olarak akli ve lafzi konuları dikkate almaksızın sofistlik yaklaşımı ve nefsi arındırma yöntemiyle dini maarifleri derk etme düşüncesi ortaya çıktı.

Bu düşünce yapısı “Hadis Ehli” veya “Zahiriler” olarak bilinen -akla dini anlamada hiçbir yetki vermeden sadece hadislerle itibar edilmesi gerektiğini savunan- grupla aynı döneme rastlar.⁵

Bu değişimlerin ardından her grup, kendi fikrîsel yapısına uygun olarak; yani bir grup rivayetlerle, bir grup kelimeler ilmiyle, başka bir grup felsefi ve akli yöntemle farklı bir grup ise tasavvuf metodu ile Kur'an'ı tefsir etmeye başladı. Zaman içinde yaşanan bu değişimler tefsirde farklı metotların ortaya çıkmasına neden olan faktörlerdendir.

Bunlara ilaveten günümüzde deneye dayalı bilimlerin yaygınlaşması, belli bir grubun da Kur'an'ı bu bilimlerle tefsir etmeye başlamasına (bilimsel tefsirin ortaya çıkmasına) sebep olmuştur.

Bu metotlar, gerçi tefsiri belli bir kalıba sığdırmak düşüncesinden kurtarıp üzerinde fikir yürütülmesine sebep olmuşsa da tefsir yöntemlerinde sapmalar ve fikrîsel hataları da beraberinde getirmiştir. Çünkü bu metotlar arasında Kur'an maarifi ve İslam öğretileri için büyük tehlike

³ Yahudi kaynaklarından sızan uydurma rivayetlere ‘İsrailiyat’ denir. (Mütercim)

⁴ Hristiyan kaynaklarından sızan uydurma rivayetlere İseviyat denir. (Mütercim)

⁵ el-Mizan, Önsöz c.1 s.4-6

arz eden reye dayalı tefsir de yerini almıştır. Ancak yine de bilimsel ve dini konuların gelişim ve yayılması görmezden gelinemez.

Tefsirin Kısımları

Hangi tefsirin kabul edildiği ve hangisinin yasak olduğunun anlaşılması için tefsirin birkaç kısmına işaret edilmesinde fayda vardır:

1.Makbul Tefsir: Kur'an'ın, öz ve orijinalliğini koruyarak muteber ve doğru kaynaklarla (Kur'an, sahih rivayet, fıtrata uygun akıl) tefsir edilmesidir ki bu, İslam âlimlerinin nezdinde kabul edilir tefsirlerdendir.

2.Yasak Olmayan Tefsir: Kur'an'ın, “kesin böyledir” diyerek değil de “ihtimaldir” denilerek tefsir edilmesidir. Örneğin; ayetin zahiri kelimeler, tarih, felsefe vb. yollarla ilmi bir konuyla tatbik edildikten sonra bu ilmi konu “ihtimal” unvanıyla ayetin tefsirinde sunulur. Bu tür tefsir, yasaklanmayan tefsir şekillerindedir.

3.Yasak Tefsir: Kur'an'ın, reye /kendi görüşüne dayalı olarak -bazı sofistiktir tefsirlerde olduğu gibi- hiçbir muteber kaynağa dayanmadan tamamen şahsi meyil ve istek doğrultusunda tefsir edilmesidir.

Tefsirin Kaynakları

Tefsir metotlarında esas olan konulardan biri de, tefsir metotlarının sınıflandırılmasına sebep olan tefsirin kaynakları meselesidir. Bu alanda lügat, Kur'an ilimleri konulu kitaplar, geçmiş âlimlerin tefsirleri, Tevrat ve İncil, muasır ilim ve icatlara müracaat, akıl ve daha birçok kaynak beyan edilmiştir. Ama beyan edilen bu kaynaklar içerisinde en önemlileri ve ilk kaynaklar unvanıyla bilenen “akli” ve “nakli” kaynaklardır.

Nakilden Maksat Nedir?

Şia'ya göre nakli kaynaklar: Kur'an, Nebvi ve Ehl-i Beyt kaynaklı rivayetlerdir.

Ehl-i Sünnet görüşüne göre ise nakli kaynaklar; Kur'an, Nebvi rivayetler, sahabe ve tabiinin sözleridir.

Bu nedenle tefsir metotları dört önemli kısma ayrılır;

1.Kur'an Metodu (Kur'an'ı Kuran ile Tefsiri)

2.Rivayet Metodu (Kur'an'ı Rivayetlerle Tefsiri)

3.Akıl Metodu (Kur'an'ı Akılla Tefsiri)

4.İçtihat Metodu (Kur'an'ı yukarıdaki üç metodu da kullanarak tefsir etmek)

Şunu hatırlatmakta fayda var; bu metotların ayrı başlıklar altında zikredilmesi, Kur'an tefsirinin sadece zikredilen başlıkla sınırlı olduğu anlamına gelmez. Örneğin Kur'an Metodu derken amaç sünnet ve rivayetin kenara itilmesi değildir. Zira münhasır metotlar, her zaman çıkmaza düşmeye mahkûm niteliktedir. Bu metotların başlıklar halinden sınıflandırılmasından maksat, müfessirin hangi muteber kaynaklar yardımıyla Kur'an'ı tefsir edebileceğidir. "İçtihat Metodu" bölümünde de söyleneceği gibi bu metotlar içerisinde en kâmil ve eksiksiz olanı tüm kaynaklardan yararlanılan "İçtihat Metodu"dur.

Tefsir Kıstasları

Yukarıda açıklanan bilgilere dayanarak şu sonucu elde edebiliriz; sahih ve kâmil bir tefsirin belirli ölçü ve kıstasları vardır.

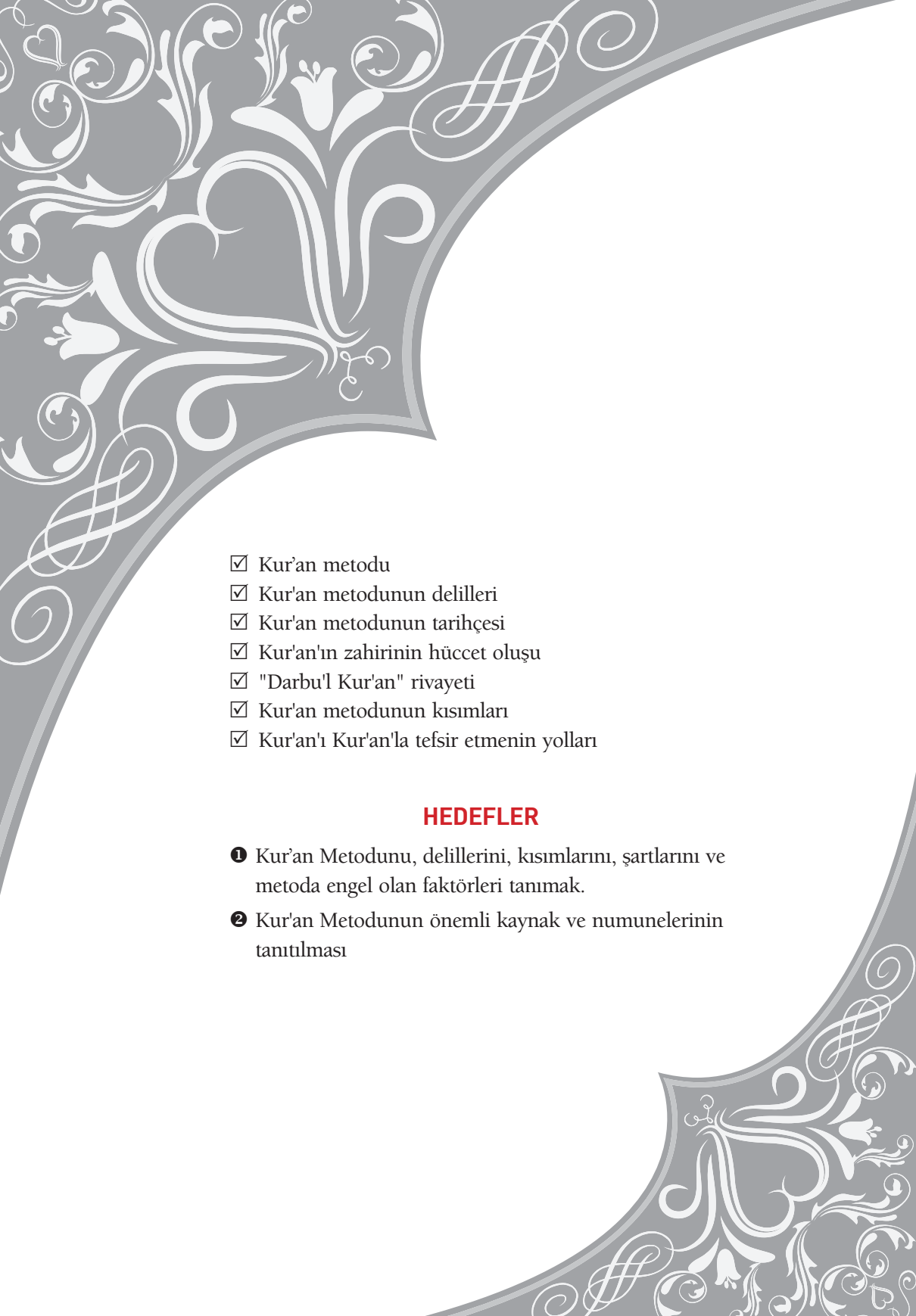
1.Tefsir, sahih ve muteber kaynaklara (Kur'an, rivayet ve fitrata uygun bir akıl) dayanmalıdır.

2.Tefsir, muteber rivayet ve sünnete aykırı olmamalıdır.

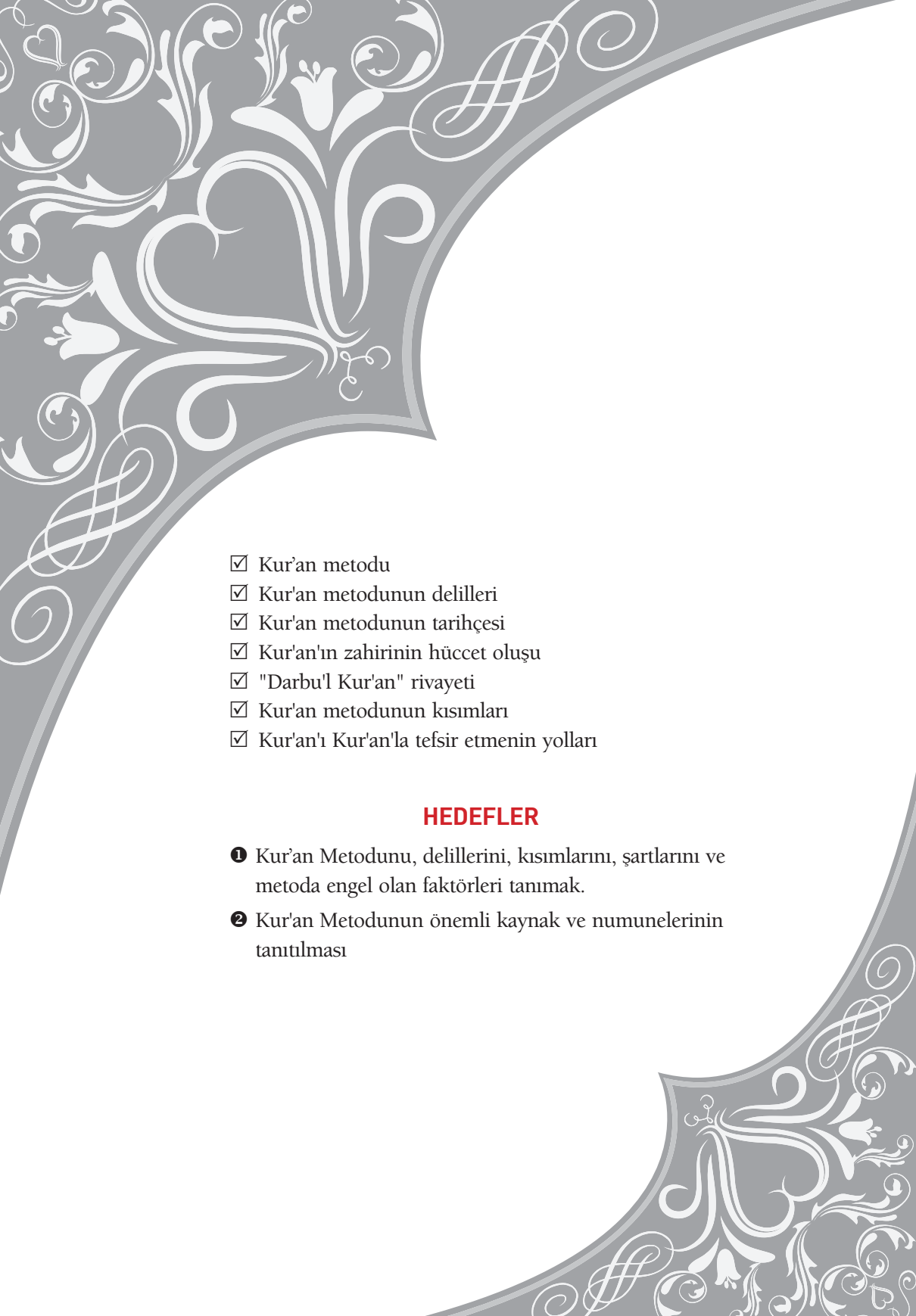
3.Tefsir, Kur'an'ın diğer ayetleri ile çelişmemelidir.

4.Tefsir, aklın kesin hükmüyle muhalif olmamalıdır.

5.Tefsir, her türlü önyargı ve taassuptan uzak olmalıdır.

-
- ☑ Kur'an metodu
 - ☑ Kur'an metodunun delilleri
 - ☑ Kur'an metodunun tarihçesi
 - ☑ Kur'an'ın zahirinin hüccet oluşu
 - ☑ "Darbu'l Kur'an" rivayeti
 - ☑ Kur'an metodunun kısımları
 - ☑ Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmenin yolları

HEDEFLER

- ❶ Kur'an Metodunu, delillerini, kısımlarını, şartlarını ve metoda engel olan faktörleri tanımak.
 - ❷ Kur'an Metodunun önemli kaynak ve numunelerinin tanıtılması
-

2. Kur'an Metodu

Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Metodu

Bu metod, bir ayetin, aynı içerik ve lafızda olan başka ayetler ve-
silesiyle tefsir edilmesi şeklindedir. Daha sade bir ifadeyle; tefsir
edilecek ayeti açıklayacak nitelikte başka ayetler varsa, artık başka kay-
naklara müracaat etmeye gerek kalmaz.

Her ayetin tefsirine giriş, Kur'an'ın diğer ayetleri aracılığı ile olmalı-
dır. Dolayısıyla başta ayetin nüzul sebebini zikrederek anlaşılmasına ze-
min hazırladıktan sonra diğer ayetlere müracaat etmek doğru değildir.
Müfessirlerin büyük çoğunluğu bu görüşün taraftarıdır.

Bu görüşü benimseyenler arasında İbn Teymiyye, İbn Kesir, Bedred-
din Zerkeşi, Allame Tabatabai, Muhammed Cevat Belaği, Dr. Sadıki (*Fur-
kan Tefsiri* yazarı), Muhammed Emin Maliki gibi isimleri sayabiliriz.

Zerkeşi şöyle yazmıştır:

En iyi tefsir yöntemi, Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesidir. Çünkü Kur'an'da
bazı ayetler mücmel bazı ayetler ise mufassal şekilde konulara değinmiştir.
Evet, eğer Kur'an'ı Kur'an'la tefsir edemezsek sünnete müracaat ederiz.⁶

İbn Kesir şöyle demiştir:

Tefsirde ilk etapta Kur'an'ın kendisine müracaat edilmelidir. Eğer ayetin tef-
siri mümkün olmazsa diğer kaynaklara müracaat edilmelidir.⁷

⁶ el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an, c.2, s.175

⁷ Tefsirü'l Kur'anu'l Azim, c.1; el-İtkan, c.2, s.557

Allame Tabatabai ise şöyle yazmıştır:

Kur'an, kendi maarif ve mefhumlarını açıklayan bir kitaptır. Ayetlerin manalarını anlamada en iyi yol Kur'an'ın kendisidir. Kur'an'ın anlaşılması için şu üç yoldan birini seçebiliriz:

1. Kur'an'ı anlamada bilimsel ve felsefi mukaddimelerden yararlanmak ve yapılan araştırmalar sonucu elde edilen ilmi sonuçları Kur'an'a isnat ederek; "Kur'an'ın bakış açısı böyledir" demek.

2. Rivayetler aracılığı ile Kur'an ayetlerini tefsir etmek.

3. Kur'an ayetlerini diğer ayetler ışığında tefsir etmek. Şöyle ki; başka ayetler üzerinde dikkatli düşünerek tefsir edilecek ayetin manasını anlamak.

İlk metot, tefsir değil tatbik yöntemidir ve nihai olarak reye dayalı tefsirle sonuçlanır.

İkinci metot, yani rivayetlerle tefsir de sürekli sorunlarla karşı karşıya kalır. Zira bazı rivayetler zayıf veya uydurma ya da "İsrailiyat" hadis türlerindendir. Bu nedenle Kur'an'ın hakikatini anlamak için bu hadislerle güvenilmez.

Sonuç olarak üçüncü metot, tefsir için en iyi yöntemdir. Hz. Resulullah (s.a.a) ve Ehl-i Beyt kendi tefsirlerinde bu yöntemi uygulamışlardır.⁸

Muhammed Emin Maliki Şankı şöyle der:

Kur'an tefsirinde en doğru metot, ayetin diğer ayetler yardımı ile tefsir edilmesidir. Çünkü tüm âlimler tefsir metotları arsında en iyi ve en saygın yöntemin Kur'an'ın kendisine müracaat etmek olduğu kanısındadır. Zira hiç kimse Kur'an'ın manalarına onu nazil edenden daha agâh değildir.⁹

Her halükârda bu metodu kabul edenler savundukları görüş için bazı deliller sunmuşlardır.

Kur'an'ın Kur'an'la Tefsir Metodunun Delilleri

Kur'an Metodunun taraftarları, görüşlerinin doğruluğuna dair hem ayetlerden hem de rivayetlerden birçok delil ikame etmişlerdir.

⁸ Allame Tabatabai, İslam'da Kur'an, s.87, el- Mizan, c.1, s.11 (Allame Tabatabai el-Mizan'ın önsözünde yukarıdaki üç yöntemden sadece ikisine yer vermiştir.)

⁹ Muhammed Emin Maliki, Ezavul Beyan fi İzah'il Kur'an bi'l Kur'an, c.1, s.30

a) Ayetler

Bu metodun sahih olduğuna işaret eden bazı Kur'an ayetlerini birkaç kısma ayrılabiliriz:

1. Beyan ve Tibyan Ayetleri

﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ- إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾

"Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir... Sonra onu açıklamak da bize aittir."¹⁰

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾

"Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama gösteren bir rehber olarak indirdik."¹¹

Bu iki ayete göre Allah, Kur'an'ın açıklanmasının kendi uhdesinde olduğunu buyuruyor. Öyleyse her şeyin açıklayıcısı ve beyan edicisi olan Kur'an, hiç şüphesiz kendisini de tefsir eder.

2. Hüda¹² ve Beyyinat¹³ Ayetleri

﴿هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ﴾

"Doğru yolu gösteren, hak ile batılı birbirinden ayıran ve apaçık delilleri olan Kur'an..."¹⁴

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾

"Bizim uğrumuzda cihat edenlere, şüphesiz yollarımızı gösteririz."¹⁵

¹⁰ Kiyamet:17, 18 ve 19.

¹¹ Nahl:89

¹² Hüda, hidayet ve yol gösterici anlamına gelir. (Mütercim)

¹³ Beyyinat, açık deliller manasına gelir. (Mütercim)

¹⁴ Bakara:185

¹⁵ Ankebut:69

Hak ve batılın birbirinden ayrılmasında açık bir delil olan Kur'an'ın kendini açıklamada başka şeylere muhtaç olmasına imkân var mıdır? Ayrıca insanın Kur'an'ı anlamak için çaba sarf etmesinden daha büyük bir cihat olabilir mi?

3. Tedebbür¹⁶ ve Temessük¹⁷ Ayetleri

﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ ﴾

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı?"¹⁸

﴿ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُضْلِحِينَ ﴾

"Kitab'a sınıksı sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışan kimselerin mükâfatını zayı etmeyiz."¹⁹

İnsanları düşünmeye ve akıl etmeye teşvik eden Kur'an, şüphesiz düşünmenin hâsılı olan bilgiyi de kabul eder. İkinci ayetin manasına gelince; Kur'an'dan başka bir şeye sarılarak (yardım talep ederek) ayeti Kur'an dışındaki bir şeyle tefsir etmek isteyeninin ameli yanlıştır.

4. Nur Ayetleri

﴿ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴾

"Ve size apaçık bir nur (Kur'an) indirdik..."²⁰

﴿ وَاتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ ﴾

"ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar..."²¹

¹⁶ Tedebbür, tefekkür ve düşünme anlamına gelir. (Mütercim)

¹⁷ Temessük, bir şeye yapışmak ve tutunmak manasına gelir. (Mütercim)

¹⁸ Nisa:82, Muhammed:24.

¹⁹ A'raf:170

²⁰ Nisa:174

²¹ A'raf:157

﴿ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴾

“Size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’an) gelmiştir.”²²

Nur’un kendisi açıktır ve diğer şeylerin aydınlatıcısıdır. Kendisi nur olan bir şeyin, başka şeylerin aydınlatmasına ne ihtiyacı olabilir ki?

5. Muhkem ve Müteşabih Ayetler:

﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ ﴾

﴿ مُتَشَابِهَاتٌ ﴾

"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir.”²³

b) Rivayetler

Kur'an'ın Kur'an'la tefsir metodunun doğruluğunu destekleyen birçok rivayet vardır. Örnek olarak:

1. Nebevi bir rivayet şöyle buyurur:

“Fitneler karanlık bir gece gibi üzerinize çöktüğünde Kur'an'a sarılın. Çünkü O (Kur'an), şefaati kabul olan bir şefaattir. Kim onu önüne alırsa kendisini cennete çeker ve kim onu arkasına alırsa kendisini cehenneme sürer.”²⁴

Hadis, zor dönemlerde karşılaşılan sorunların çözümü için Kur'an'ı mercii olarak göstermiştir başka bir şeyi değil.

2. İmam Ali'den (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Bilin ki, Kur'an sözünde yalan olmayan ve aldatmayan bir nasihatçi, doğru yolu gösterip sapırmayan bir kılavuzdur... Kur'an'a uyduktan sonra fakirlik, Kur'an'a uymadan önce de zenginlik gelmeyeceğini bilin.”²⁵

²² Maide:15

²³ Al-i İmran:7

²⁴ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.2

²⁵ Nehcül Belâğ, 176. Hutbe.

Hadisin orijinalinde geçen “لَا يَعْشَى” ifadesi, değerli olan şeye değersiz bir şeyin karışmaması demektir.

Bu nedenle Kur'an'dan başka şeylere yönelmek insanı müstağni kılmaz ve insanın ihtiyacına çare olmaz.

3. Başka bir yerde İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Onların (ayetler) bazıları, bazılarından söz eder ve bazıları da diğerlerine şahitlik eder.”²⁶

4.Yine Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Kur'an'da bulunan ayetlerin bazıları birbirlerini destekler.”²⁷

Bu iki rivayet Kur'an'ın kendi ayetlerini tefsir edebileceğinin açık şahididir. Hz. Ali'nin (a.s) seçkin dostlarından olan İbn Abbas şöyle der:

“Kur'an ayetlerinin bazıları bazılarının müfessiridir.”²⁸

c) Kur'an'ın Uyguladığı Yöntem

Zikredilen ayet ve rivayetlere ilaveten, Kur'an'ın izlediği metodun kendisi de Kur'an'la tefsir metodu için bir delil niteliğindedir. Çünkü Kur'an, bazı yerlerde emir ve yasaklardan genel olarak bahsederken başka yerde aynı emir veya yasak hakkında detaylı açıklamalarda bulunmaktadır. Bu yöntemi kıssalar başta olmak üzere birçok ayette görmemiz mümkündür. Örneğin Hz. Musa'nın (a.s) kıssası en az on dokuz yerde tekrar edilmiştir. Bu nedenle eğer Hz. Musa'nın hayat hikâyesi hakkında en sağlıklı ve en doğru sonucu elde etmek istiyorsak bu ayetlerin tamamını incelememiz gerekir.

Kur'an'la Tefsir Metodunun Tarihçesi

Elimize ulaşan hadisler, bu metodu Hz. Peygamber'in ve Ehl-i Beyt imamlarının da uyguladığını göstermektedir. Yani Ehl-i Beyt, Kur'an'da yer alan bazı ayetlerin üzerindeki belirsizlik perdesini diğer ayetlerin

²⁶ Nehcü'l Belağa, 133. Hutbe

²⁷ Nehcü'l Belağa, 133. Hutbe

²⁸ Tefsir-i Peyami Kur'an, c.1, s.21

yardımı ile aralıyordu. Örneğin; İmam, yolcu birinin namazı hakkında şu ayeti delil getirmiştir:

﴿وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ﴾

"Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur."²⁹

(Yolculukta 4 rekâtlı namazı, 2 rekât kılmanızda sakınca yoktur.)

İmam Cafer Sadık'a (a.s), "Bu ayetten yolcu namazının kısaltılmasının vacip olduğunu nasıl anladınız? Oysa "عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ" ifadesi, namazı kısaltmanın sakıncası olmadığına işaret eder, vacip olduğuna değil" diye soran şahsa aşağıdaki ayeti delil getirdi:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ

يَطُوفَ بِهِمَا﴾

"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur."³⁰

İmam şöyle devam ediyor:

"Nasıl ki "لَا جُنَاحَ" kelimesi farz bir amele (Safa ile Merve arasındaki sa'y) delalet ediyorsa "فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ" cümlesi de farz oluşa delalet eder.

Mezkûr ayette geçen جُنَاحٌ kelimesi, tüm Müslümanların ittifakı ile bir farza (Safa ve Merve arasındaki sayın farz oluşuna) delalet etmektedir.

Açıklama

İslamiyet'ten önce müşrikler Safa ve Merve dağlarının her birinin üzerine bir put dikmişti (Müşriklerin çıplak bir halde tavaf yaptıktan sonra Safa ve Merve'den putlara doğru yürümek gibi kendilerine özgü

²⁹ Nisa:101

³⁰ Bakara:158

ibadetleri vardı). İslam'ın zuhurundan sonra ve Hudeybiye antlaşmasından önce Mekke'nin kontrolünü ellerinde bulunduran Müşrikler, Safa ve Merve arasında sa'y etmeleri için Mekke'yi birkaç günlüğüne Müslümanlara bıraktılar. Ancak Müslümanlar, müşriklerin ibadetlerini gördükten sonra sa'y amelinin yerine getirmek istemediler. Mezkûr ayet (Bakara 158), Safa ve Merve arasında sa'y etmenin sakıncası olmadığını beyan etmek için nazil olmuştur.

Yani Müslümanlar Safa ile Merve arasında say etmenin bir Cahiliye geleneği olduğunu ve bu işi yapmanın kendileri için hoş olmayacağını düşünüyorlardı. Ayet bu yanlış düşünceyi bertaraf etmek için nazil oldu. Bu iniş sebebi göz önünde bulundurulduğunda ayette geçen 'Ona sakınca yoktur.' İfadesinin o dönemde Müslümanların kafasındaki yanlış bir düşünceyi gidermek anlamında olduğu anlaşılır. Böylece Safa ve Merve arasında sa'y etmenin vacib oluşuyla da çelişmez.

Ayrıca İbn Abbas ve geçmiş dönem müfessirlerinin bazı ayetlerin tefsiri için başka ayetlerden yardım aldığını görmekteyiz.

Kur'an'ın Zahirinin Hüccet Oluşu

Kur'an'ın Kur'an'la tefsir metodu, ayetin zahirinin hüccet olması halinde sahih olur. Çünkü Kur'an'ın zahirinden herhangi bir mefhum elde edilemezse bu tefsir metodu işlevselliğini yitirir.

Zahirin, hüccet oluşu veya olmayışı hakkında üç görüş söz konusudur:

1. Zahirin mutlak manada hüccet olmayışı: Bu görüşün taraftarları "Ahbariler"dir.
2. Zahirin mutlak manada hüccet oluşu: Bu görüşün taraftarları arasında merhum Şeyh Ensari, Ahund Horasani ve Mirza Naini gibi isimleri sayabiliriz.
3. Zahirin hücciyeti muhataba göre değişebilir. Şöyle ki; ayetin zahir, Kur'an'ın kendisine muhatap aldığı ve zahirden kastedilen manayı anlayabilenler için hüccettir. Aksi durumda bir hüccet kabul edilmez. Bu görüş, Mirza Kummi'ye ve *Mealim* kitabının yazarına aittir.

Kur'an'la tefsir metodunun, sadece ikinci görüş temelinde sahih olacağı açıktır. Zahirin hüccet olduğunu kabul edenlerin sunduğu delillerden bazıları şöyledir:

1. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.a), ayetleri anlamada ve anlatmada özel bir metot kullanmamış, aksine insanlar arasında revaçta olan yöntemi tercih etmiştir. İnsanlarla anladıkları şekilde konuşmuş, onlara Kur'an ayetlerini tilavet etmiş, ilahî emir ve yasakları açıklamıştır. İnsanlar da Peygamber'in (s.a.a) sözlerinin zahirini hüccet kabul edip ona göre amel etmiştir.

2. Akillerin Siresi/Yöntemi: Dünyanın her tarafında akıl insanların tututumunu hep bu şekilde olmuştur. Yani kelime ve cümlelerin zahirinden anladıkları manaya göre amel etmişlerdir. Karine ve mecazi anlamaları baz almamışlardır.

3. Kur'an Ayetleri: Kur'an'da yer alan bazı ayetler, zahire göre amel edilebileceğine işaret etmektedir. Bu ayetler birkaç gruptur:

a) Düşünmeye sevk eden ayetler:

﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴾

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."³¹

b) Kur'an ayetleri kolay anlaşılır:

﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ ﴾

"And olsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık."³²

﴿ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ ﴾

"Kur'an'ı senin dilin üzere kolaylaştırdık ki, onunla Allah'tan korkup sakınanları müjdeleyesin..."³³

³¹ Nisa:82, Sad:29 ve Muhammed:24

³² Kamer:17, 22, 32 ve 40

³³ Meryem:97 ve Duhan:58

c) Beyan ve tibyan ayetleri:

﴿ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴾

"Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür."³⁴

﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِّلْمُسْلِمِينَ ﴾

"Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."³⁵

﴿ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."³⁶

﴿ وَلَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ﴾

"And olsun, biz bu Kur'an'da insanlar için her örneği gösterdik."³⁷

4. Kur'an'ın zahirine itibar etmenin caiz olduğuna delalet edenler rivayetler: Biz bu rivayetlerden sadece iki tanesini örnek olarak zikrediyoruz:

a) Sakaleyn Hadisi:

Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

"Ben sizin aranızda iki değerli emanet bırakıyorum. Kitap (Kur'an) ve itretim (Ehl-i Beytim); bu ikisine sarıldığınız sürece asla sapmazsınız."³⁸

Rivayet, Kur'an'ın zahirine itimat ederek ayeti açıklamanın ve ona göre amel etmenin caiz olduğuna açık bir delildir.

³⁴ Âl-i İmran:138

³⁵ Nahl:89

³⁶ Nahl:44

³⁷ Rum:58

³⁸ Bu rivayet hem muteber hem de mütevatir rivayetlerdendir. Yirmiden fazla sahabe bu rivayeti nakletmiştir. (Allame Emini)

b) Darbu'l Kur'an Rivayeti:

Birçok rivayet haberin (hadis) Kur'an ile karşılaştırılmasını ve eğer ona (Kur'an'a) mutabıkse kabul edilmesi, mutabık değilse kenara bırakılması gerektiği söyler.³⁹

Kur'an'ın anlaşılması ve tefsiri noktasında "Darbu'l Kur'an" olarak bilinen ve "Kimsenin Kur'an ayetlerinin bir kısmını başka ayetler üzerinde tatbik ederek anlam çıkarma hakkı" yoktur diye anlaşılan bir rivayet vardır.

Bu hadis, zahir ve anlam itibarıyla "Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesi" metodunu yasaklayacak ve mahkûm edecek niteliktedir. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

"Küfür ehlinde başka hiç kimse Kur'an'ın ayetlerini birbiri üzerine darp etmemiştir/vurmamıştır."⁴⁰

Bazıları, "Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin caiz olmadığına dair bu rivayetleri delil olarak sunmuştur. Lakin yukarıdaki rivayet hem senet hem de anlam açısından sorunludur.

Rivayetin Senedi: Rivayetin silsilesinde adı geçen ravilerden, Ali b. İbrahim, babası İbrahim b. Haşim ve Nazr b. Suveyd, güvenilir ve övülmüş isimlerdendir. Ama rivayetin senedinde yer alan Kasım b. Süleyman hakkında açık bir övgü yoktur. Ayrıca bu rivayet, tek kişiden nakledilmiştir, yani "haber-i vahid"dir.

Darb (ضرب) Kelimesi: Darb kelimesi karmak, birbirine karıştırmak anlamındadır. Taze sütle bayat sütün aynı bardağa dökülmesi işlemine "darbetmek/ karıştırmak" denir.

(Bir şeyi başka bir şeyle darp etmek), iki şeyin birbirine karıştırılmasıdır.

Görüşler: "Darbu'l Kur'an" hadisi hakkındaki farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birkaçını zikretmekte fayda görüyoruz:

³⁹ Bu hadis, *ما وافق الكتاب فخذوه وما خالفه فدعوه* - tüm Müslümanların kabul ettiği hadislerdendir. (el- Gadir, c.6, s.330) Hadisi nakleden bazı kaynaklar; Sünen-i Daremi, c.2, s.433; Müstedreku'l Hakim, c.3, s.109; Sahih-i Müslim, c.7, s.123; Sünen-i Tirmizi, c.7, s.665; Sevaiku'l Muhrika, s.75 ve s.136

⁴⁰ Usul-u Kafi, c.2, s.733, h.25

1. Üstat Şeyh Saduk, Muhammed b. Hasan b. Velid, mezkûr rivayetin anlamını soran öğrencisine verdiği cevapta şöyle der:

“Bir ayetin tefsirine başka bir ayetle cevap vermektir.”⁴¹

Bu cevap iki manaya yorumlanabilir:

a) Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesi.

b) Herhangi bir kanuna dayanmaksızın bir ayetin başka bir ayetle açıklanması.

Her halükarda “Darbu'l Kur'an” rivayetinden maksat Kur'an'la Tefsir metodu olamaz. Zira böyle bir varsayım, yani bu metodun yasaklanması; “Darbu'l Kur'an” rivayetinin Kur'an'dan öne geçmesi ve ayetlerden ikame edilen delillerin geçersiz olması anlamına gelir.

2. “Darbu'l Kur'an” rivayeti için başka manalar da ihtimal dâhilindedir. Şöyle ki; Kur'an'ın saygınlığını hiçe saymak veya bazı ayetleri göz ardı etmek ya da Kur'an'ın kutsiyetini hafife almak olarak kabul edilecek herhangi bir davranışta bulunmak. Bu ise büyük günahlardan olan küfürdür. (Allame Meclisi)⁴²

3. Feyz Kaşanî şöyle der:

“Maksat, bazı müteşabih ayetlerin nefsi istek ve meyil doğrultusunda tefsir ve te'vil edilmesi olabilir.”⁴³

4. Kur'an ayetlerinin mahlût edilerek (karıştırılması suretiyle) batıl inançların elde edilmesi. Başka bir ifadeyle yanlışların, ayetlerin yerini alması. Örneğin; muhkem ayetleri müteşabih, müteşabih ayetleri ise muhkem kabul etmek. (Allame Tabatabai)⁴⁴

5. Kur'an'a noksanlık ve eksiklik atfetmek veya ayetlerde çelişki yaratmak. Şöyle ki; zahir itibarı ile farklı olan ayetleri cem ederek Kur'an'a hata isnat etmeye çalışmak. Bu iş genellikle Hz. Ali ve Hz. Hasan Askeri (a.s) dönemindeki münafıklara aitti.

⁴¹ Meaniu'l Ahbar, s.190, Sevabu'l Amal, s.329

⁴² Biharu'l Envar, c.89, s.39

⁴³ Vafi, c.5, s.274.

⁴⁴ el-Mizan, c.3, s.83

“Darbu’l Kur’an” hadisinin bu manada olduğuna dair rivayetler nakledilmiştir.

Yukarıdaki görüşler içerisinde dördüncü görüşü kabul edilir bir açıklamadır, zaten bu görüşü destekleyen rivayetler de bulunmaktadır. İmam Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Onlar Kur’an’ın bazı ayetlerini bazılarına tahmil ederler. Elde ettikleri delillerle mensuh (hükmü ortadan kaldırılmış) ayeti nasih (hükmü ortadan kaldıran ayet), müteşabih ayeti muhkem ve has ayeti genel ayet zannederler. Ayetin evveline bakarlar, devamına ve sonuna itina etmezler. Onlar, ayetlerin mısdağını bilmezler. Hangi kaynaklardan yararlanarak Kur’an’ı anlayacaklarının farkında değildirler. Kur’an’ı ehlinden öğrenmezler. Sonunda hem kendilerini hem de başkalarını saptırırlar.”⁴⁵

Sonuçta “Darbu’l Kur’an” rivayetinin maksadı, Kur’an’ın Kur’an’la tefsir edilmesi değildir. Maksat, reye dayalı tefsir, Kur’an’ın saygınlığını hiçe saymak, ayetler arasında çelişki olduğunu söylemek veya nefsi istek doğrultusunda müteşabih ayetleri te’vil etmektir diyebiliriz. Bu konuda sunulan görüşlerin en doğrusu, rivayetlerin de onayladığı Allame Tabatabai’nin görüşüdür.

Kur’an’la Tefsir Metodunun Kısımları

Kur’an-ı Kerim’in; mutlak ve mukayyet (sınırlandırılmış), genel ve özel, müphem ve açık vb. ayetleri vardır. Yani Kur’an’daki bazı ayetler diğer bazı ayetlerin açıklayıcısı ve tefsir edicisidir. Bu açıklama, bazen zahiri bağı olan, eş sesli veya eşanlamlı ayetlerde görülebileceği gibi bazen de aralarında zahirde hiçbir bağ bulunmayan ayetlerde de görülebilir. Bu nedenle Kur’an’la tefsir metodunu iki kısma ayırabiliriz:

1. Zahiri Uyuma Sahip Ayetlerin Tefsiri

Kur’an’daki bazı ayetlerin üzerinde ipham perdesi vardır. Ancak bu ayetle lafzen veya manen münasebeti olan diğer ayetlere müracaat ederek bu ipham perdesinin aralanması mümkündür. Örnek olarak:

⁴⁵ Biharul’Envar, c.89, s.3-98

a) Allah, Kur'an'ın tek seferde nazil olması hususunda şöyle buyuruyor:

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ﴾

“...Biz onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik.”⁴⁶

b) Ayet, Kur'an'ın mübarek bir gecede nazil olduğunu buyurmasına rağmen bu gecenin hangi ayda ve hangi gece olduğuna değinmemiştir. Bu mübarek geceyi diğer ayetler beyan etmektedir.

﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾

“Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.”⁴⁷

Başka bir ayette ise şöyle buyrulmuştur:

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ﴾

“Ramazan, öyle bir aydır ki o ayda Kur'an nazil olmuştur.”⁴⁸

Yukarıdaki üç ayetten elde edilen sonuç; Kur'an, Ramazan Ayı'nda Kadir Gecesi nazil olmuştur.

c) “Ruh” kavramının ne olduğuna dair Allame Tabatabai Kur'an ayetlerine istinat ederek; “Ruh”un, “emir”, emrin ise “istemek ve olmak” kategorisinden olduğu sonucuna varmıştır.

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾

“Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin emirlerindendir...”⁴⁹

Ama “emir” nedir?

⁴⁶ Duhan:3

⁴⁷ Kadir:1

⁴⁸ Bakara:185

⁴⁹ İsra:85

﴿ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

“Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen olurur.”⁵⁰

Sonuç olarak; “ruh”, tekvini irade olan “istemek” ve “olmak”tır.

d) Allah, Enfal Suresi’nde şöyle buyuruyor:

﴿ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ ﴾

“... Ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer.”⁵¹

Allah’ın “kişi ile kalbi arasına girmesinden maksat nedir” veya “Allah’ın kişi ile kalbi arasına girmesinin mahiyeti nasıldır” hakkında ayet detaya girmemiştir. Ama aşağıdaki ayet bu konuya ısk tutmaktadır.

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ ﴾

“Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da kendilerini kendilerine unuttuğu kimseler gibi olmayın.”⁵²

Ayet, Allah’ın insan ile kalbi arasına nasıl girdiğini şöyle beyan etmektedir; İnsanın Allah’ı unutmasının neticesi kendisini de unutmasıdır. Yani Allah, insan ile insanın tanıma merkezi olan kalbi arasına öyle bir engel yerleştirir ki insan kendisini bile unuttur.

2. Zahiri Uyuma Sahip Olmayan Ayetlerin Tefsiri

Bazen bir ayetle o ayetin açıklayıcısı olan diğer ayetler arasında ne zahiri, ne de manevi anlamda hiçbir bağ görünmemektedir. Eğer ayette bir ipham söz konusuysa yapılacak dikkatli bir araştırma bu iphamın ber-
taraf edilmesinde yeterli olacaktır.

İki örnek:

⁵⁰ Yasin:82

⁵¹ Enfal:24

⁵² Haşr:19

a) Allah, hırsızlık suçunun cezası hakkında sadece hırsızın elinin kesilmesini buyurmaktadır. Ama elin nereden kesilmesi hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءَ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ﴾

“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir ceza olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin.”⁵³

İmam Cevad (a.s) bu ayetin tefsirini aşağıdaki ayet ışığında yaparak, hırsızın elinin bileklerden kesilmesinin doğru olmadığını ispatlamıştır.

﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾

“Şüphesiz secde yerleri, Allah’a aittir. O halde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin.”⁵⁴

Avuç içleri secde yeri olduğundan Allah’a aittir. Bu nedenle avuç içleri hırsızlık suçu cezasıyla kesilemez.

b) Bazı ayetlerde Allah’ın cisim olduğunu çağrıştıracak birtakım uzuvlar O’na izafe edilmiştir:

﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

“Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”⁵⁵

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾

“Rahman, Arş’a kurulmuştur.”⁵⁶

Bu ve benzeri ayetler zahiri anlam itibarı ile Allah’ın cismi olduğunu ispat etmektedir. Ancak başka ayetlerde Allah’ı cisimleştirecek her türlü benzetme nehiy edilmiştir.

⁵³ Maide:38

⁵⁴ Cin:18

⁵⁵ Fetih:10

⁵⁶ Taha:5

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ﴾

“Hiçbir şey O’na benzemez.”⁵⁷

Sonuç itibarı ile Allah’a her türlü cisim ve maddeye ait özelliklerin yakıştırılması yasaklanmıştır. Bu alandaki tüm müteşabih ayetler akıl ve dinin kabul ettiği şekilde te’vil edilmelidir.

Kur’an’la Tefsir Metodunun Çeşitleri

Daha öncede söylendiği gibi Kur’an ayetlerinin, mutlak ve mukayyet, muhkem ve müteşabih, nasih ve mensuh, mücmel ve mübeyyen, genel ve özel gibi sınıfları vardır. Bunun için genel ayetler özel ayetlerle, mutlak ayetler mukayyet ayetlerle, müteşabih ayetler muhkem ayetlerle ve mensuh ayetler de nasih ayetlerle anlaşılır veya tefsir edilir. Örnek olarak:

1. Mutlak ve Mukayyet

﴿وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا﴾

“Asra yemin olsun ki insan ziyan içindedir. Ancak iman edenler bunun dışındadır.”⁵⁸

Ayette iman hiçbir kayıt/şart zikredilmeksizin mutlak manada zikredilmiştir. Eğer ayetin zahirini baz alırsak; “Neye iman edilirse kifayet eder” dememiz gerekir. Oysa başka bir ayette imanın tanımı yapılmış ve şartları açıklanmıştır.

﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ﴾

﴿وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُوقِنُونَ﴾

“Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar. Onlar sana indiri-

⁵⁷ Şura:11

⁵⁸ Asr:1, 2 ve 3

lene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahrete de kesin olarak inanırlar.”⁵⁹

﴿مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ﴾

“Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenler...”⁶⁰

2. Genel ve Özel Ayetler

﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾

"Size helal olan kadınlardan nikâhlayın..."

Bu ayet genel mana içeren ayetlerdendir. Bu ayeti açıklayan özel ayet ise evlenilmesi haram olan kadınların açıklandığı ayettir.⁶¹

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾

"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Anneleriniz,..."⁶²

3. Mücmel ve Mübeyyen Ayetler

﴿أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾

"İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, bildirilecek olanlardan başka hayvanlar size helal kılındı."⁶³

Mücmel olan bu ayetin açıklayıcısı yenilmesi haram olan hayvanların açıklandığı aşağıdaki mübeyyen ayettir.

⁵⁹ Bakara:3-4

⁶⁰ Bakara:177

⁶¹ Nisa:3

⁶² - Nisa:23

⁶³ Bakara:1

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَ ﴾

“Haram kılınmıştır size ölmüş hayvan, kan, domuz eti...”⁶⁴

Kuran Metotduyla Yazılmış Bazı Tefsirler

Tefsir kitaplarını ve müfessirleri tanımak başlı başına bir konu olsa da biz Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri hakkında yazılmış olan birkaç kitabın sadece ismini zikretmekle yetiniyoruz.

1. *Edvau'l-Beyan fi İzahil'l-Kur'an bi'l-Kur'an* (Eşaire görüşünü benimsemiş Ehl-i Sünnet âlimlerinden Muhammed Emin b. Muhammed el-Muhtar el-Cekenî eş-Şenkitî, d.1305, ö. 1393 H.)

2. *Tefsîrû'l Kur'an li'l Kur'an* (14. Yüzyıl Ehl-i Sünnet âlimlerinden Abdulkerim Hatip, basım tarihi h.1386)

3. *el-Mîzân fi Tefsiri'l Kur'an* (Allâme Seyit Muhammed Hüseyin Tabatabai, d.1321, ö. 1402 H.).

4. *Tefsir-i Furkan*, (el-Furkan fi Tefsiri'l Kur'an) Muhammed Sadık Tahrani. Bu tefsir kitabı *el-Mîzân* tefsiri ile benzerlikler arz etmektedir.

Hatırlatma: Bu kitaplar bir açıdan Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri metoduna göre hazırlanmıştır, ama bu metotla sınırlı kalmamıştır. Bilakis onları farklı yönlerden incelediğimizde kapsamlı içtihat metodunu da içerdiğini göreceğizdir.

⁶⁴ Maide:3

- ☑ Rivayet metoduyla ilgili görüşler
- ☑ Hadis çeşitleri, hadisın değeri ve tefsirde "haber-i vahid"ın hücciyetinin incelenmesi
- ☑ Rivayet metodunun ayrıcalıkları ve uygulamadaki hataları
- ☑ Rivayet metodunun delilleri, Peygamber ve Ehl-i beyt'in sözlerinin hücciyetinin delilleri
- ☑ Rivayet metoduna ait tefsir kitaplarının tanıtımı

HEDEFLER

- ❶ Kur'an'ın rivayetlerle tefsir edilmesi metodunu tanımak
- ❷ Rivayet çeşitleri, rivayetin değeri, rivayetin hüccetliğı ve tefsirde haber-i vahidin hüccet oluşu
- ❸ Rivayet metodunun üstünlükleri ve uygulamadaki hataları tanımak
- ❹ Tefsirde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beytin sözlerinin hüccet oluşunun delilleri
- ❺ Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beytin tefsir metotlarının tanıtılması ve Kur'an tefsirinde Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beytin ilimlerinin diğeri insanlardan üstün oluşunun ispatı

3. Rivayet Metodu

Rivayet Metodunun Değeri

Bu metot, “menhec-i eseri”, yani “sünnet metodu” diye meşhurdur. Ehl-i Beyt ekolü, sünnetin sadece masumların söz, fiil ve ikrarını yansıtan rivayetler olduğunu kabul eder. Buna karşılık Ehl-i Sünnet ekolü sahabe ve tabiinin sözlerini de “sünnet” olarak tabir eder. Ancak sahabe ve tabiinin sözleri kendi başına (masumun sözünden bağımsız) hüccet olmadığından “sünnet” sadece masumlarla sınırlıdır. Sünnet, dinin en önemli kaynaklarından biri olup Kur’an’ın açıklayıcısıdır. Hatta sünnet, bir kefesi Kur’an olan ilahî kanun terazisinin diğer kefesidir denilebilir.

Resul-i Ekrem’den (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir:

“Bana Kur’an verildi ve bir benzeri de (sünnet) onunladır.”⁶⁵

Yine Hz. Peygamber’in (s.a.a) Sakaleyn hadisinde Sünnet veya İtreti Kur’an’la eşdeğer tanıtarak şöyle buyurmuştur:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ كِتَابُ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي

“Ben sizin aranızda iki ağır, pahabiçilmez emanet bırakıyorum; Allah’ın kitabı ve itretim.”

Tefsirde önemli olan, Kur’an’ın Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’ten kesin olarak nakledildiğine yakın edilen sahih rivayetlerle açıklanmasıdır.

⁶⁵ Suyuti, el-İtkan, c.2, s.175

Zira yalancılar ve sahte hadis nakledenler, daha ilk gün Peygamber'e (s.a.a) yalan isnat etmeye başlamışlardı. Resul-i Ekrem bu konuda şöyle buyurmuştur:

أيها الناس قد كثرت عليّ الكذابة

“Ey İnsanlar! Bana yalan nisbetlerde bulunanlar ne kadar da çoğaldı.”

Şeyh Tusi ise şöyle der:

Kur'an'ın rivayetle tefsiri, eğer Peygamber'den (s.a.a) ve sözleri Peygamber gibi hüccet olan Ehl-i Beyt imamlarından nakledildiği kesin olan rivayetlerle olursa caizdir.⁶⁶

Her ne kadar rivayet metodu, tefsir metotları arasında ayrı bir konuma sahip olsa da bilimsel gelişmeler ve değişen düşünceler neticesinde bu yöntem de tarih boyunca iniş ve çıkışlar yaşamıştır. Sahabe ve tabiin dönemlerinden sonra rivayet metodunun iniş ve çıkışlarını üçüncü, dördüncü, onuncu, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda görmek mümkündür.

Görüşler

Kur'an'ın tefsir edilmesinde, rivayetlerin en önemli İslamî kaynaklardan biri olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ama asıl önemli husus, rivayetlerin tefsir alanında ne ölçüde rolü olduğudur. Yani, tefsiri sadece rivayetle sınırlayabilir miyiz? Ya da tefsirde rivayete ihtiyaç yoktur diyebilir miyiz?

Bu soruları cevaplarken bir grup aşırıya gitmiş diğer bir grup ise tefrit hatasına düşmüştür. Bu grupları üç kısma ayırmak mümkündür:

a) **Ahbariler:** Ahbari, rivayetin zahirini ölçü alanlar manasındadır. Ancak bu görüşe mensup olanların tek ve ortak bir görüşü bulunmadığından onlar hakkında tek bir tanım yapmak mümkün değildir.

Merhum Şeyh Saduk, Kuleyni, İbn Kavleveyh ve Feyz Kaşanî gibi birçok muhaddis dini öğretileri Kur'an ve Sünnetten yararlanarak elde etmektedir. Ama bu durum onların Ahbari olduğu anlamına gelmez. Zira mezkûr muhaddisler, Kur'an ve Sünnetten akli delil çıkarma konusunu

⁶⁶ Tibyan, c.1, s.4

da gündeme getirmişlerdir. Bu muhaddislere Ahbari dersek bile bunun nedeni, günümüzde Ahbariler için yapılan “özel mana” olmayıp Ahbari kelimesi için yapılan “genel tanım” esasına göreidir.

“Özel mana” itibariyle Ahbariler:

1. Şer'i hükümler için dört şeyi (Kur'an, sünnet, icma ve akıl) kaynak kabul eden içtihat ve usulün karşısında olanlar. Bu grup şer'i meselelerin anlaşılması için sadece Kur'an ve sünneti muteber kabul eder.

2. Bu grup, ilk gruptan bir adım öne geçerek Kur'an'ın zahirini bile hüccet kabul etmeyenlerdir. Kur'an'ı anlamak ve şer'i hüküm elde etmek için sadece sünneti esas alırlar.

Şöyle dersek yanılmış olmayız: Ahbariler, köken olarak “Hadis Ehli” ve “Zahiriler” gibi rivayetin zahirini muteber kabul eden Ehl-i Sünnet'e dayanır.

İbn Haldun, *Mukaddime*⁶⁷ adlı kitabında şöyle yazmıştır:

Bir grup kimse, kıyas ve rey hüccet kabul eden Ebu Hanife ve yandaşlarının karşısında durarak kıyas ve rey reddetmişti. Onların önderi Davut b. Ali ve oğlu Muhammed idi. Ahmed b. Hanbel ondan önce “Zahiriler”in önde geleniydi. O, hadise çok önem verirdi. Öyle ki Ebu Hanife'nin mukabilinde kıyas ve rey batıl ilan etti. Bu nedenle meşhur müfessirlerden olan Taberi, onu (Ahmed b. Hanbel'i) fakih olarak zikretmemiştir.

Şia içerisinde yer alan ifrat ehli Ahbariler de aynı kategoridedir. Bu grubun ortaya çıkışı, on birinci yüzyılda Molla Muhammed Emin Esterabadi zamanına dayanır. Muhammed Emin Esterabadi, üstadı Mirza Muhammed Esterabadi'nin (*Rical-i Kebir Menheci'l Mekal* kitabının yazarı) emriyle *Fevaid-u Medine* adlı bir kitap yazmış ve birçok insanı etkisi altına almıştır.

Molla Muhammed Emin, açık bir dille fakih ve müçtehitlere serzenişte bulunan; hatta onları ayıplayan ve görüşlerini alaya alıp tenkit eden ilk kişidir. Ondan sonra Şeyh Yusuf Behrani, Muhaddis Nuri ve Hür Amuli gibi âlimler de (fakat Esterabadi gibi çok fazla aşırıya gitmeden) bu yolu

⁶⁷ İbn-i Haldun, *Mukaddime* s.446 – s.447

devam ettirmiştir⁶⁸. Aynı dönemde yaşayan merhum Vahit Behbehani ise bu âlimlere karşı şiddetli bir mücadele başlatmıştı.

b) İkinci Grup: Bu grup, Ehl-i Beyt kanalıyla nakledilen rivayetlere ihtiyaç olmadığını savunur. Kur'an'ın tüm insanlar için nazil olduğunu, her şeyi beyan ettiğini ve aklın, ayetleri anlamada insana yardımcı olacağını savunur. Kısacası "Kur'an bize yeter" derler.

Ancak bu görüş, Peygamber'in (s.a.a) Sakaleyn hadisinde Kur'an'a eşdeğer olarak tanıttığı Ehl-i Beyt'in kenara itilmesiyle sonuçlanacak kadar tehlikeli boyuttur.

c) Vasat Yol Görüşü: Tefsir ilminde tıpkı akıl ve Kur'an gibi rivayetleri de önemli bir kaynak olarak kabul edenler; Kur'an'ın tefsirini sadece bir metotla sınırlamayıp tüm kaynaklardan yararlanılması gerektiğini savunurlar. Bu görüşün mensupları, bu metodun Kur'an'dan en sahih ve en doğru manayı elde edecek en kâmil metotlardan biri olduğunu kanıslamaktadır.

Hadis Çeşitleri

Hadis ve diraye âlimleri, hadis hakkında birçok farklı sınıflandırmalar beyan etmişlerdir. Ama Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarından elimize ulaşan ve tefsir için kaynak unvanı taşıyan rivayetleri üç kısma ayırabiliriz:

1. Mütevatir Hadis: Birçok isim aracılığıyla farklı kanallardan nakledilen ve doğruluğuna yakın ettiğimiz hadislerle denir. Sakaleyn ve Velâyet hadisi gibi:

“مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ/ Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır.”

Bu tür hadisler, yakın derecesinde ve insanın asla şüpheye düşmeyeceği hadde olduğundan en muteber hadistir.

2. Mustefiz Hadis: Ravi sayısı üçten fazla olan, ancak tevatür hadisine ulaşmayan hadislerle denir. Bu tür hadisler de özellikle başka kariyelerle birlikte olursa, insan için yakın sebebidir.

⁶⁸ Ali Devani, (Vahid Behbehani), s.90

3. Haber-i Vahid: Tek bir senede sahip olan hadislere denir. Yani hadisi, sadece bir kişi nakletmiştir. Bu tür hadisler üç kısma ayrılır:

a) Muteber ve Karineyle Birlikte Olan: Hadisi tek bir kişi nakletmiştir, ancak hadisin doğruluğunu ispat edecek başka karineler de vardır. Örneğin; eğer birisi, “falan şahıs öldü” der ve hemen ardından öldüğü söylenen şahsın evinden ağlama sesleri duyulursa bu haber doğruluğuna inanırız.

b) Muteber ve Karineden Uzak Olan (Haber-i Sika): Hadisi sadece bir kişi nakletmiştir ve hadisi nakleden ravinin makbul ve doğru sözlü olduğu değişik yollarla ispatlanmıştır. Doğal olarak bu tür hadislerin senesinde bulunan farklı isimlerden sadece hadisi masumlardan nakleden son kişinin güvenilir ve doğru sözlü olması hadisin muteber sayılması için yeterli değildir. Bu nedenle hadis silsilesinde yer alan tüm ravilerin güvenilir/sika olması gerekir.⁶⁹

c) Zayıf Olan Haber-i Vahid: Ravilerinden birkaçının veya tamamının meçhul, şüpheli, fasit veya yalancı olduğu hadislerdir. Ya da hadisin senedinden bazı raviler silinmiştir ve ismi silinen şahsın kimliği malum değildir. Bu tür hadislerin, âlimler nezdinde hiçbir şekilde itibarı yoktur ve İslamî hükümlerin elde edilmesinde bir kaynak olarak kabul edilemez.

“Haber-i Vahid”in Tefsirdeki Yeri

Yukarıda açıklanan hadis kısımları arasında mütevatir hadis, mustefiz hadis (özellikle karineyle birlikte olan) ve karineyle birlikte olan muteber haber-i vahid hadisler tüm âlimlerin kabul ettiği hadislerdendir. Zayıf olan haber-i vahidin ise hiçbir şekilde itibarı yoktur.

Burada ihtilaf konusu olan mesele, muteber ama karineden uzak olan (haber-i sika) hadislerin tefsirde hüccet olup olmadığı hususudur. Bu konuda hem olumlu hem de olumsuz görüşler vardır. Bu görüşlerden üçünü zikretmek istiyoruz:

⁶⁹ Ayetullah Cafer Sübhani, Hadisin Usul ve Hükümleri, s.39; Ayetullah Mekarim Şirazi, Kur'an ve Hadis, s.38-39

Görüşler ve Eleştiriler

1. Haber-i Vahidin Hadis Başta Olmak Üzere Hiçbir Yerde İtibarı Yoktur:

Şöyle söylenmektedir:

Rivayetle tefsir metodu, muteber ama zanna dayalı haber-i vahidle sahih olmayacağından ne şer'i hükümlerde, ne fıkıh ayetlerinde, ne de diğer meselelerde haber-i vahid hüccet kabul edilmez.

Şeyh Tusi (*Tibyan*⁷⁰), Şeyh Muhammed Abdi⁷¹, Allame Tababatabi (*el-Mizân*)⁷², Allame Şe'arani⁷³, Seyit Murtaza, Tabersi⁷⁴, Ebu'l Fütuh Razi⁷⁵ gibi isimler, bu görüşün taraftarı arasındadır.

Bu görün taraftarları şöyle der:

Haber-i vahid zannı doğurur ve zan doğrultusunda Allah'a bir şeyleri nispet vermek haramdır. Şüphe, insanı haram ve büyük günahlardan sayılan "Allah'a iftira atmak" yanlısına sürükler. Buna ilaveten haberin muteber ve hüccet olması, içerisinde iphamın olmadığı sözlü beyan, mütevatir hadis veya karinelerle desteklenmiş haber-i vahidle mümkündür. Ama karineden uzak haber-i vahid zandır ve açıklayıcı hiçbir rolü olmadığından hüccet değildir.

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾

"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."⁷⁶

Allame Tabatabai, yukarıdaki ayet hakkında şöyle der:

Bu ayet, Peygamber'in (s.a.a) beyanının tefsirde hüccet olduğunun delilidir. Yine Peygamber'den (s.a.a) nakledilen mütevatir Sakaleyn hadisinin şahitliğiyle Ehl-i Beyt imamlarının beyanı da aynı şekilde hüccettir. Ama sahabe,

⁷⁰ Tibyan, c.9, s.343

⁷¹ Ebu Reyze Ezva'un Ala Sünnet'i Muhammediye, s.391

⁷² el-Mizan, c.12, s.262

⁷³ Menheci's-Sadikin, c.1, s.31

⁷⁴ Mecmau'l Beyan, c.9, s.199. Gerçi Tabersi mukaddemesinde sahih haberle tefsiri caiz kabul etmektedir. c.1 s.80

⁷⁵ Ruhu'l Cinan, c.5, s.117.

⁷⁶ Nahl:44

tabiin ve âlimlerin beyanı hüccet değildir. Çünkü mezkûr ayet onları kapsamıyor. Ayrıca sahabe, tabiin ve âlimlerin beyanının hüccet olduğuna dair açık ve kesin bir delil yoktur.

Peygamber ve Ehl-i Beyt imamlarının hüccet olan beyanlarından maksat ise sözlü beyanlardır. Ama Peygamber ve Ehl-i Beyt dışındakilerin naklettiği sözler mütevatir veya karineyle birlikte olduğunda hüccet kabul edilir. Mütevatir olmayan ya da karinelerle desteklenmeyen beyanlar, ister Kur'an'la muhalif olsun ister mutabık, hüccet kabul edilmez. Çünkü haber-i vahid zandır ve eğer Kur'an'la muhalif olursa zaten itibar edilmez. Ama Kur'an'la mutabık olsa da masumun beyanı olduğu ispat edilmemiştir!⁷⁷

Şeyh Tusi ise müfessirin tefsirde mukallit olmasının yanlış olduğu kanısındadır. “Tefsirde sahih metot, nakli (mütevatir rivayet) ve akli delillere dayanmalıdır” der. Haber-i vahitle tefsir konusunda ise şöyle der:

Haber-i vahid ile tefsir, makbul (caiz) değildir.⁷⁸

Görüşe Ait Kısa Bir Araştırma ve Reddiye:

Usul ilminde; haber-i vahidin hüccet oluşunun en önemli delili, kanun koyucunun onayını alan akillerin siresi olduğu söylenir. Nasıl ki bu sire, karine ile birlikte olan haberi tasdikleyip hüccet kabul ediyorsa (karineyle birlikte olmayan) sika ve muteber olan haberi de hüccet kabul eder. Bu konuda asıl önemli olan, haberin masum imamlardan geldiğine yakın etmektir. Hatta haberin nakleden ravinin güvenilirliği ispat edilmese bile önemli değildir.⁷⁹

Eğer “beyan”dan maksat, hadisin masumlardan geldiğine yakın etmekse aynı şey karineyle birlikte olmayan haber-i vahid için de geçerlidir. Çünkü muteber ama karineden uzak olan haber-i vahidi bu tanımın dışına itecek hiçbir delil yoktur.

Ayrıca haber-i vahid her ne kadar zandan ibaret olsa da, ilmin halefi olabileceğinden⁸⁰ ilmi bir delil niteliği taşır. Sonuç itibarıyla muteber olan haber-i vahide dayanarak Allah'a bir şeyleri nispet vermek eğer delille birlikte olursa zan sayılmaz.

⁷⁷ el-Mizan, c.12, s.262

⁷⁸ Tibyan, Mukaddeme, c.1, s.38

⁷⁹ Usulu'l Hadis ve Ahkamuh, s.60

⁸⁰ Mealimu'l Usul, s.190, el-Beyan, Merhum Ebu'l Kasım Hoi, s.398

2. Haber-i Vahidin Şer'i Hükümlerde Hüccet Oluşu:

Bu görüşün taraftarları şöyle der:

Zan olan haber-i vahid, fıkıh ve şer'i hükümleri içeren ayetlerde hüccettir. Ama akait, tarih, tefsir, Kur'an kıssaları gibi fıkıhın dışında kalan konularda hüccet kabul edilmez.⁸¹

Daha açık bir ifade ile fikhî hükümler için eğer ilmi delil olmazsa muteber zanna itibar edilebilir. Ancak akait ve inançla alakalı konularda zanna itibar edilmez, yakın gerekir.

Buna ilaveten zanna dayalı haber-i vahidin muteber oluşunun delili, akillerin siresidir. Akillerin siresi ise lubbi delildir.⁸² Lubbi delilin kriteri ilmin, yakın mertebesine ulaşmasıdır. Ama şüphe durumunda lubbi delil geçerliliğini yitirir. Yani haber-i vahidin hüccet olmasına getirilen delillere, kavimler tarihi, Kur'an kıssaları, ölüm ve meadın özellikleri gibi fıkıh dışında kalan konularda itibar edilmez.

Sonuç; zanna dayalı haber-i vahidin şer'i hükümler dışında itibarı yoktur.

Görüşe Ait Kısa Bir Araştırma ve Reddiye:

Acaba haber-i vahid sadece şer'i hükümlerde mi hüccettir?

Evvela; bu konuda asıl önemli olan, haber-i vahidi hüccet kabul eden delildir. Haber-i vahidin hüccet oluşunun delili ya aklidir (akillerin siresi), ya da naklidir (Nebe ayeti⁸³ gibi). Haber-i vahidin hüccet oluşunun en önemli delili olan akillerin siresi, akillerin haber-i vahidi sadece ameli hükümlerde hüccet kabul ettiği anlamına gelmez. Haber-i vahidin hüccetlik dairesi ameli hükümlerle sınırlanmayacak kadar geniştir. Ayrıca nakli delil de haber-i vahidin sadece şer'i hükümlerde hüccet olduğunu, akait ve gaybi haberler gibi konularda muteber olmadığını ispat etmiyor.

İkincisi; akait konularında da eğer kalbi yakine ihtiyaç duyulursa, mütevatir haber ve hatta Kur'an ayeti bile yeterli olmaz. Bu konuda sadece

⁸¹ el-Mizan, c.12, s.262

⁸² Lubbi delil; lafzi delilin karşısı olup, içinde belli bir lafız olmayan delildir. (Mütercim)

⁸³ Hucurat:6

taabbud (sorgusuz kabullenme) geçerlidir ve usul âlimlerinin icmasıyla haber-i vahiddeki taabbud, muteber haber için de söz konusudur.

Üçüncüsü; tevhid ve mead inançlarının ispatı için o kadar çok ayet nazil olmuştur ki bu konuda nakledilen rivayetler, sadece şerhetme görevini üstlenmiştir.

Çoğunlukla Allah'ın sıfatları gibi tevhitte ilgili konuları ve kıyamet-teki ceza – mükâfat gibi mead inancına dair meseleleri beyan eden rivayetler hem haber-i vahiddir hem de ilahî maarif talipleri için yardımcı niteliğindedir. Bu nedenle sadece karineden uzak olduğu veya mütevatir olmadığı için bu hadislerin tamamını dini metinlerden çıkararak muteber saymamak ne kadar doğru olur, iyi düşünmek lazım?

Sonuç olarak; ister ameli (fıkhi) hükümlerde olsun, ister usul-u dine ait tevhid, mead, nübüvvet vb. konularda olsun Kur'an'ı tefsir etmede muteber olan haber-i vahide ihtiyaç vardır.

3. Haber-i Vahidin Şer'i Hükümler ve Kur'an Tefsirinde Hüccet Oluşu:

Üçüncü görüşün taraftarları, haber-i vahidin ister şer'i hükümler olsun, ister akait konuları olsun tüm Kur'an ayetlerinde hüccet olduğunu söyler. Çünkü haber-i vahidin hem fıkıh hem de akaitte hüccet olduğuna emareler vardır ve onun hüccet oluşunun delili ya aklidir (akillerin siresi) ya da naklidir (Nebe ayeti). Ama bu delillerden en önemlisi akillerin siresidir.

Haber-i vahidin hüccet olmasının delili akillerin siresidir dersek; bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta delilin çizdiği sınırlardır. Acaba akiller haber-i vahidi sadece ameli konulara ait hükümlerde mi yoksa hem fıkıh hem de akait konularında mutlak şekilde hüccet kabul ediyor?

Akillerin metot ve siresinin zahirinden anlaşılan haber-i vahidi mutlak manada hüccet kabul ettikleridir. Bu nedenle haber-i vahid, ister şer'i hükümler olsun, ister usul-u dine ait konular olsun tefsirde de hüccettir. Dolayısıyla tefsirde haber-i vahidden istifade etmenin hiçbir sakıncası yoktur.

Ama haber-i vahidin hüccet olmasının delili nakli ve taabbudidir dersek; bu delili, şer'i hükümlerle sınırlayan bir karine yoktur; zira hücciyetin

nitelik ve niceliği belirtilmemiştir. Yani nakli delillerin zahirinde, delili sadece mükâfat ve cezanın söz konusu olduğu ameli hükümlerle sınırlayan herhangi bir emare söz konusu değil.

Nebe ayeti, adil bir haber-i vahide istinat etmenin caiz olduğunu ve böyle bir haberi araştırmaya gerek olmadığını beyan eder. Yani haber-i vahidi sadece şer'i hükümler ve fıkıh ayetleriyle sınırlayan bir delil olmadığından, fıkıh konuları dışındaki ayetlerde de muteberdir.

Bu açıklamalara dayanarak ameli hükümlerden olmayan bir konunun Allah'a nispet verilmesinin mesela; "Hz. İsa (a.s) öldürülmedi veya çarmıha gerilmedi" demenin bir sakıncası yoktur.

Sonuçta haber-i vahid, Kur'an'ın tüm ayetlerinin tefsirinde hüccettir.⁸⁴

Şeriata Tabi Olanların Metodu

Haber-i vahidin hüccet olduğuna delil sayılabilecek bir başka husus da Ehl-i Beyt imamlarının, ashabın ileri gelenlerinin ve risalet dönemine yakın tarihte yaşayanların haber-i vahidi (hem fıkıh hem de akaitte) kabul ettiğine dair icmadır.

İslam âlimleri her zaman ravilerin güvenilirliğini araştırarak sahih ve şüpheli hadisleri birbirinden ayırmıştır. Ravi ve hadislerin incelenmesi, her asrın revaçta olan araştırma konularındandır. Ehl-i Beyt imamları döneminde her imamın kendi dostlarının (hem fıkıh hem de akaitte) haber-i vahidi nakletmesi yaygın olmasına rağmen hiçbir imam bu metoda muhalefet etmemiş veya aksine bir uygulamada bulunmamıştır. Hatta bu metot, ashop ve tabiin arasında da uygulanıyordu. Ehl-i Sünnet âlimleri bu kanalla nakledilen birçok meseleyi kabul etmiş, inkâr veya red yolunu seçmemiştir.

Haber-i Vahidin Ayetin Genelliğini Özelleştirmesi

Haber-i vahidin muteber ve hüccet oluşunun ispatından sonra gündeme getirilen bir diğer husus, âlimler arasındaki meşhur görüşe göre, muteber haber-i vahidin ayetin genelliğini özelleştirebileceği konusudur.

⁸⁴ Medhelu't Tefsir, Ayetullah Fazil Lenkerani, s.175-176

Bu iddianın en önemli kanıtı ise akli deliller ve akılların siresi ışı-
ğında haber-i vahidin hüccet oluşunun kesinliği ve buna amel etmenin
vacipliğidir. Ancak bu, başka bir delilin söz konusu habere muhalefet et-
memesi halinde geçerlidir.

İlaveten masum önderlerden Kur'an'ın genel hükümlerinin özelleşti-
rilebileceği konusunda birçok rivayet nakledilmiştir.⁸⁵ Ama İsa b. Aban
ve Kerhi gibi âlimler, haber-i vahidin geneli özelleştirebileceğini redde-
derek bunun caiz olmadığını savunmaktadır.

Evet, âlimlerin ittifak ve icmasıyla ayetin haber-i vahid aracılığı ile
nesh edilmesi doğru değildir. Ancak burada şöyle bir soru gündeme ge-
lebilir:

Kur'an'ın haber-i vahidle özelleştirilmesi veya nesh edilmesi arasında
ne fark vardır?

Bu iki konu arasındaki (özelleştirme ve nesh) farklardan sadece bir
tanesi, her fırkanın kendi inancını ispat etmesi için Kur'an'ın özelleştiril-
mesi meselesinden ziyade nesh konusuna sarılmasıdır.⁸⁶

Rivayetle Tefsir Metodunun Tehlikeleri

Her ne kadar rivayetle tefsir metodu, Kur'an'ı anlamada önemli bir kay-
nak olsa da bazı tehlike ve eleştirilen yönleri de vardır. Örnek olarak;

1. Yalan ve Sahte Rivayetler:

Rivayetle tefsir metodunu tehdit eden en önemli tehlikelerinden biri
uydurma ve yalan hadislerdir. Bu tür hadislerin sahih hadisler arasından
ayıklanmaması Kur'an'ı anlamada büyük sorunları doğurur.

İslam'ın ilk yıllarında siyasi, kelamî, mezhebi, iktisadi vb. nedenlerle
birçok sahte rivayet uydurulmuş ve Resul-i Ekrem (s.a.a), bu tehlikeyi
önceden fark ederek insanları uyarmış, şöyle buyurmuştu:

⁸⁵ Medhelu't Tefsir, s.175-176

⁸⁶ el-Beyan, s.402

“Bana yalan isnat edenlerin sayısı artacaktır ve kim bana kasıtlı olarak yalan isnat ederse onun yeri cehennem ateşidir.”⁸⁷

Sahte hadis nakleden ravilerin önder ve lideri diyebileceğimiz isim, Ebu Hureyre Devsi'dir (Yemen'in Devs kabilesindendir). O, Hayber Savaşından sonra Medine'de sadece 1 yıl 9 ay kalmış olmasına rağmen sahabe içerisinde Peygamber'den (s.a.a) en çok rivayet nakleden kişidir. İbn Hazm şöyle der:

Bazı kitaplar ondan (Ebu Hureyre'den) yaklaşık 5.374 hadis nakletmiştir. Sadece “Buhari” 466 rivayet kayda geçmiştir.⁸⁸

Ebu Hureyre'nin hadis nakletme metodu şöyleydi; Peygamber'den (s.a.a) duymadığı hadisi Peygamber'e (s.a.a) nispet vererek naklederdi. Buna hadiste tedlis (aldatma) denir, bu ise hadisin doğruluğunda şüphe oluşmasına neden olur. Şu'be şöyle demiştir: “Ebu Hureyre, hadiste tedlis yapardı.”

O, Peygamberden (s.a.a) şöyle nakletmiştir:

“*Kim cenabet bir halde sabahlarsa oruç tutmasın.*”

Kendisinden bu hadisi kimden duyduğu sorulunca ise onu Peygamber'den (s.a.a) duymadığını başka birinin kendisine naklettığını söylemiştir.⁸⁹

Hız. Ali (a.s) ise Ebu Hureyre hakkında şöyle buyurmuştur:

“Hiç kimse Ebu Hureyre Devsi kadar Allah Resulüne (s.a.a) yalan isnat etmemiştir.”⁹⁰

Sahte hadis nakleden isimlerden bir diğeri Abdülkerim b. Ebî'l-Evca'dır. Ölüm anında kendi deyimiyle 4000 uydurma hadis nakletmiştir.⁹¹

Yine Ahmed b. Abdullah Cubari, Muhammed b. Ukkâşe Kirmani, Muhammed b. Temim FArabî yaklaşık 10 binin üzerinden uydurma ha-

⁸⁷ Biharul' Envar, c.2, s.225

⁸⁸ Ebu Rayhe, Ezva'un Ala Sünnetin Muhammediye, s.201

⁸⁹ Vesailu's Şia, Önsöz, c.1, s.44, el-Bidaye ve'n Nihaye, c.8, s.109

⁹⁰ İbn-i Ebî'l Hadid, Şerh-i Nehcul Belaga, c.1, s.360

⁹¹ Abdülkerim b. Ebî'l Evca, Mısır emiri tarafından ölüme mahkûm edilen zındık bir isimdi. Artık hiçbir kurtuluş yolu olmadığını anlayınca “Ant olsun Allah'a ki ben sizin aranızda 4.000 sahte hadis naklettim. Haramı helal, helali ise haram yaptım” diyerek hadis uydurduğunu kabul etmiştir. Mebahisun fi Tedvini's Sünneti'l Mutahhara, s.31-32, Vesailu's Şia, Önsöz c.1, s.46 (Müesseseti Alulbeyt)

dis nakleden isimlerdendir.⁹² Ayrıca Ebu Buhteri ve Vahab b. Vahab yan-
lan hadis alanında nam salmış isimlerin başında gelir.

2. Senetsiz Rivayetler:

Hadis kitaplarında nakledilen senetsiz rivayetler azımsanmayacak kadar çoktur. Hatta bu rivayetlerin büyük bir çoğunluğunu tefsirde yararlanılan rivayetler oluşturur. Buhari, “100.000 sahih ve 200.000 sahih olmayan hadisi sildim” demiştir.⁹³

Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir:

Üç çeşit (hadis) kitabın delil ve dayanağı yoktur: Savaş ve gazve kitapları, gaybet ve ahirü’z-zaman hadislerine ait kitaplar ve tefsir kitapları.⁹⁴ (Tefsir kitaplarından maksat senetten yoksun veya sahih senedi olmayan rivayetlerdir.)

Bu tehlike Şia’ya ait hadis kitaplarında da vardır. Gerçi mevcut hadisler arasında sahih olanların sayısı çoğunlukta olsa da bazı rivayetlerin senedinden rivayeti nakleden raviler düşmüştür. Örneğin; Ali b. İbrahim’in tefsirinde bazı hadislerde vasıtasız ve direkt olarak “قال الصادق” (İmam Sadık şöyle buyurmuştur) ibaresi yer alır. Yine Ayyaşi Tefsirini istinsah eden şahıs hadisin senedinde yer alan isimleri silmiştir.

3. Rivayetler Arasındaki Çelişki:

Tefsirde yararlanılan rivayetlerde Kur’an’ın bazı konularının (özellikle esbab-ı nüzulün / iniş sebeplerinin) anlaşılmasının önünde engel olabilecek tezatlar söz konusudur.

Buna “Abese” ayetinin nüzul sebebi hakkında nakledilen iki farklı rivayeti örnek olarak gösterebiliriz. Bir rivayet, yüzünü ekşiten şahsın Peygamber (s.a.a) olduğunu söylerken başka bir rivayet ise bu kişinin mescitte Peygamber’in (s.a.a) yanında oturan Ümeyyeoğullarından bir şahıs olduğunu söyler. Veya “إفك/İfk” ayetinin (Nur Suresi 11 ila 22.

⁹² A.g.e ve Ezva’un Ala Sünnetin Muhammediye, s.144

⁹³ A.g.e ve Ezva’un Ala Sünnetin Muhammediye, s.144

⁹⁴ - Suyuti, el-İtkan, c.4, s.180

ayetler) nüzul sebebi hakkında nakledilen rivayetler arasındaki çelişkiyi göstermek mümkündür.

Bu çelişkili hadisler bazen tek bir kişiden nakledildiği için hadisin muteberliği ortadan kalkar. Bu mesele İbn Abbas hakkında da göze çarpmaktadır. Nitekim Şafii şöyle demiştir:

Tefsirde İbn Abbas'tan nakledilen hadislerden yaklaşık yüz tanesi ispat edilmiştir.⁹⁵

4. Yahudi ve Mesihî Düşüncenin Nüfuzu:

Tefsir rivayetlerinin büyük bir bölümünü “İsrailiyat” hadisleri teşkil eder. Yahudilere ait birçok rivayeti İslamî metinler arasına sokan isim Ka’bu’l-Ahbar’dır. O, Yemenli olup “Ebu Hureyre’nin üstadı” unvanını taşır. Ebu Rayhe şöyle yazmıştır:

Bu Yahudi (Ka’bu’l Ahbar) birçok hurafe, evham ve yalanı dinin içine sokmayı başarmıştır. Öyle ki tarih, hadis ve rivayet kitapları başta olmak üzere birçok kitap bu hadisleri nakletmiştir.⁹⁶

İmam Muhammed Bakır’ın (a.s) huzurunda biri şöyle dedi;

“Ka’bu’l Ahbar, “Kâbe her sabah Beytu’l Mukaddes’e secde eder” diyor. İmam cevap olarak şöyle buyurdu:”Her ikiniz de (Sen ve Ka’bu’l Ahbar da) yalancısınız.”

İmam sinirli bir halde şöyle devam etti: “Allah, yeryüzünde Kâbe’den daha sevimli bir yer yaratmamıştır.”⁹⁷

5. Kur’an Ayetlerinin Tamamının Rivayetle Tefsirinin Olmaması:

Bu madde hakkında detaylı bilgi “Peygamber’den Nakledilen Rivayetlerin Sayısı” bölümünde verilecektir. Suyuti şöyle yazmıştır:

Peygamber’den (s.a.a) bize sadece 250 rivayet ulaşmıştır.

⁹⁵ A.g.e.

⁹⁶ Ezva’un Ala Sünnetin Muhammediye, s.164 (Üstat Marifet’in nakliyle, et- Tefsir-u ve’l Müfessirun, c.2, s.102)

⁹⁷ Usul-u Kafi, Kuleyni, c.4, s.239; Biharu’l Envar, c.46, s.354

6. Tefsire İhtiyacı Olan Rivayetler:

Kur'an'ın nüzulünü "Beytu'l- Mamur"a isnat eden veya Allah'ın sıfatlarını açıklayan rivayetler gibi bazı rivayetler içeriği nedeniyle tefsir ve şerhe muhtaçtır.

7. Zayıf Rivayetlerin Tefsir Kaynakları İçerisinden Ayıklanmamış Olması:

Âlimler, insanlara en doğru görüşleri sunmak için sürekli bir çaba içerisindeyler. Bunun için özellikle rivayet noktasında râvilerin iyi tanınması ve şüpheli isimlerin teşhis edilip ayıklanması için "Rical"⁹⁸ ve "Dirayetü'l Hadis"⁹⁹ ilimlerini gündeme getirmişlerdir. Ancak tüm bu çaba ve uğraşlara rağmen zayıf rivayetlerin sayısı hafife alınamayacak kadar çoktur ve zayıf rivayetlerin tespiti konusu başlı başına bir araştırma ve çalışmayı gerektirir.

Önemli Bir Hatırlatma: Senet olarak Masumlara (yani, Peygambere ve Ehl-i Beyt imamlarına) dayandırılmayan, Kur'an veya mütevatir hadislerle çelişen ya da akla muhalif olan rivayetler zayıf kabul edilir ve hiçbir değer taşımaz. Zira ashap ve tabiinden nakledilen sayısız zayıf rivayet vardır. Zehebi şöyle der:

Ashap ve tabiine ait tefsir kitaplarında o kadar çok zayıf rivayet var ki bu yüzden muteber ve zayıf haberler birbirine karışmış, gerçekler onların arasında gömülü kalmıştır.¹⁰⁰

8. Yanlış İnanç ve Fikri Sapmalara Yönelik Risk:

Zayıf ve sahih olmayan rivayetlerin Müslümanlar arasında yanlış inanç ve düşüncelerin doğmasına sebep olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Örneğin; birçok muhaddisin Kur'an'da tahrifi kabul etmesine neden olan "Tahrif Hadisi" bu rivayetlerdendir. Hatta Muhaddis Nuri bu konuda, "Faslu'l Hitap fi Tahrif-i Kitab-i Rabbi'l-Erbab" adlı bir kitap

⁹⁸ "Rical", hadisin senedini oluşturan râvilerin kimler olduğu, ilmi dereceleri, güvenilir olup olmadıkları, râvilerde aranan vasıflar vb. konuları inceleyen ilme denir. (Mütercim)

⁹⁹ "Diraye", hadislerin sahih olup olmadığının tespiti için, senet ve metnin durumlarını anlamaya imkân veren ilim dalıdır. (Mütercim)

¹⁰⁰ et-Tefsir-u ve'l Mufessirun, c.1, s.156

bile yazmıştır. Fakat şu da bir gerçektir ki Muhaddis Nuri'nin zamanından günümüze kadarki süreçte mezkûr kitaba reddiye babından birçok kitap yazılmıştır. Şia arasındaki icma da Muhaddis Nuri'nin görüşünün batıl olduğu yönündedir.

Rivayet Metodunun Ayrıcalıkları

1. İlahî Kasıt ve Muradın Keşfedilmesindeki Katkısı:

Din önderlerinden bize ulaşan sahih rivayetlerin Kur'an'ın anlaşılması ve ayetlerin şerh edilmesi alanındaki katkısı şüphe götürmeyen bir gerçektir. Ayrıca bu sahih rivayetler, (özellikle müteşabih ayetlerde) Müslümanların fikri açıdan sapmasını büyük ölçüde engellemiştir.

2. Din Dışı Düşünce ve İnançları Önlemedeki Katkısı:

Sahih rivayetler, Yahudilerin veya din muhaliflerinin düşüncelerini açıkladığı gibi doğru olan dini düşünce yapısını da beyan etmiştir.

3. Ayetlerin Te'vili ve Batını Manasının Bilinmesindeki Katkısı:

Ehl-i Beyt imamları te'vile ihtiyacı olan ayetlerin gerçek ve batını manalarını açıklamıştır. Çünkü onlar, te'vil ilmine hâkim ve dini ilimlerde derinleşmiş olanlardır. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Biz, te'vili bilenleriz.”

“Biz, ilimde rasih (derinleşmiş) olanlarız.”

4. Muhkem ve Müteşabih, Nasih ve Mensuh Ayetlerin Teşhisindeki Katkısı:

5. Genel ve Özel Ayetlerle Mutlak ve Mukayyet Ayetlerin Teşhisindeki Katkısı:

Genel ayetlerin özelleştirilmesi veya mutlak ayetlerin sınırlandırılması, çoğunlukla fikhî hükümleri açıklayan ayetlerde söz konusudur. Bu tür ayetler namaz, oruç, hac vb. ameli konuların niceliğini ve cihat hükümleri, humus, zekât vb. amellerin de sınırlarını beyan eder.

6. Velayet ve Peygamberden Sonraki Halifenin Özelliklerini Açıklayan Ayetlerin Teşhisindeki Katkısı:

Resul-i Ekrem'in (s.a.a) vefatından sonra İslam ümmetinin hali-fesi olacak şahsın özellik ve ayrıcalıkları genellikle Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarından (a.s) elimize ulaşan rivayetler aracılığı ile açıklanmıştır.

Rivayetle Tefsir Metodunun Delilleri

Rivayetle tefsir metodundan maksat, Kur'an'ın rivayet ve hadisler yardımıyla tefsir edilmesidir. Zira rivayet, tefsir kaynakları içerisinde önemli yere sahip kaynaklardan biridir.

Rivayetle tefsir metodu, tarihi sabıka açısından diğer tefsir metotları arasında en eski ve köklü olanıdır. Çünkü bu metodun mimarı Resul-i Ekrem'in (s.a.a) bizzat kendisi olmuştur. Bu metodun muhtevası ise o hazretin sözleri olan rivayetlerdir. Resul-i Ekrem (s.a.a), üstlendiği ilahî görev gereği bazen sözle bazen de amelle ayetlerin beyan ve şerhini yaparak Kur'an'ı öğretiyordu. Bu sözlü veya fiili davranışlar Müslümanların Nebevi sünneti tanımalarının yoluydu. Çünkü Allah, elçisinin sünnetini insanlar için bir hüccet karar kılmıştır.

Şu hususun hatırlatılmasını gerekli görüyoruz:

“Daha önce de belirttiğimiz gibi Kur'an'ın anlaşılması noktasında sadece rivayet ve hadisi kıstas kabul edenler, bu görüşlerinde ifrat sınırını aşarak tefsirde Kur'an, akıl ve içtihadı batıl/geçersiz saymışlardır. (Ahbarilerden bazıları bu görüşün taraftarlarıdır).”

Her halükârda Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarının sözlerinin hüccet oluşunun¹⁰¹ sayısız delili vardır. Örnek olarak:

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾

"Biz sana bu Zikir'i (Kur'an'ı) indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye."¹⁰²

¹⁰¹ Ehl-i Sünnet'in İslami kaynaklardan biri olarak saydığı Sahabe ve Tabiin' in sözlerinin hüccet olup olmadığı meselesi kendi yerinde detaylıca ele alınacaktır.

¹⁰² Nahl:44

﴿ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ ﴾

"Biz sana kitabı, ancak hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açık bildirmen için indirdik."¹⁰³

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ... ﴾

"O'dur ümmilere içlerinden kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen..."¹⁰⁴

Ayrıca Al-i İmran:164, Bakara:129 ve 151. ayetler bu minvaldeki ayetlerden birkaçıdır.

Mezkûr ayetler, Kur'an'ın talim ve beyanının Peygamber'e (s.a.a) emanet edildiğini buyuruyor. Yani Peygamber (s.a.a) hem Kur'an'ı insanlara öğretmekle hem de ayetlerin şerh ve açıklamasını yapmakla görevlendirilmiştir.

Elbette talim (öğretmek) ve tebyin (açıklamak) arasında şöyle bir farkın olduğu söylenebilir: Talim, ayetin tilaveti ve zahirini manasını öğretmeyi kapsar. Tebyin ise "beyan" kelimesinden türemiş olup ayetin kâmil bir şekilde açıklanması manasındadır.

﴿ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

"...Peygamber, size ne verirse onu alın ve neden vazgeçmenizi emrederse ondan vazgeçin."¹⁰⁵

Bu ayet her ne kadar Nadiroğulları kabilesi arasında savaş ganimetlerinin taksim edilmesi hakkında nazıl olsa da, ayet genel bir hükmü kapsamaktadır.¹⁰⁶ Yani Müslümanlar, ibadet, siyaset, savaş, iktisat vb. tüm konularda Peygamber'in (s.a.a) sözlerini mutlak manada kabul edip onun

¹⁰³ Nahl:64

¹⁰⁴ Cuma:2

¹⁰⁵ Haşr:7

¹⁰⁶ el-Mizan, c.19, s.204

emrine itaat etmekle mükelleftir. Ayetin bu minvalde yorumlanması, Nebi Sünnetin hüccet olduğuna delildir.

Peygamber'den Nakledilen Rivayetlerin Hacmi

İslam âlimleri arasında Kur'an'ın ne kadarının Peygamber (s.a.a) tarafından tefsir edildiği ve o hazretten bize ulaşan tefsir rivayetlerinin sayısı hakkında görüş ayrılığı vardır. Bu görüşleri genel olarak üç kısma ayırabiliriz:

Birinci Görüş

Peygamber (s.a.a) Kur'an'ın tamamını zahiren tüm ayet ve sureleri kapsayacak şekilde hem lâfzî hem de manevî olarak tefsir etmiştir. Bu görüşü savunanlardan birisi İbn Teymiyye'dir. O, görüşünün ispatı için bazı deliller sunmuştur. Örnek olarak:

1.Kur'an'dan Delil: Allah, “إِلَيْكَ الذِّكْرُ لِشُبَّانٍ لِلنَّاسِ وَأَنْزَلْنَا / Zikri indirdik ki insanlara açıklayasın diye.” ayetinde olduğu gibi Peygamber'i (s.a.a) Kur'an'ın müfessiri ve açıklayıcısı olarak tanıtmıştır ve “tebyin” hem lâfzî hem de batınî manayı kapsar.

2.Nakli Delil: Sahabe, Peygamber'in (s.a.a) kendilerine sadece on ayet öğrettiğini ve bu on ayete kalbi yakın buldukları takdirde daha fazlasını öğrettiğini nakletmiştir. Şu var ki ashap, ilim ve ameli bir arada öğreniyordu.

3.Akli Delil: Bu delile göre bir gruba ders olarak verilen kitabın her sayfası en ince detayına kadar öğretilir. Bu kaide gereği; Müslümanların kanun kitabı olan, insanlara dünya ve ahret saadetini vaat eden Kur'an'ın içeriğinin insanlar için gizli kalması mümkün müdür? Böyle bir varsayım Peygamber'in (s.a.a) misyonuna terstir. Çünkü Peygamber'in (s.a.a) vazifesi insanlara ilahî hüküm ve düsturları beyan etmektir.

İkinci Görüş

Bu görüşün taraftarları Peygamber'in (s.a.a) Kur'an'ın çok az bir miktarı haricinde bir beyanının bulunmadığını söyler. Suyuti, bu görüşü

savunanlardan biridir. Bu görüşün savunucuları da iddiaları için bazı deliller ikame etmiştir. Örnek olarak;

1. Taberi, kendi tefsirinde Ayşe'den şöyle nakleder:

Peygamber (s.a.a), Cebrail'in kendine öğrettiği Kur'an'dan insanlara sadece birkaç ayet tefsir etmiştir.¹⁰⁷

2. Allah, insanları Kur'an'ı anlamaları için ayetler üzerinden düşünmeye davet etmiştir. Diğer taraftan Peygamber'in (s.a.a) tüm ayetleri tefsir etmesi gerektiğine dair kesin bir delil yoktur. Ayrıca "Peygamber (s.a.a) Kur'an'ın tamamını tefsir etmiştir" demek, insanları ayetler üzerinde düşünmeye davet eden ayetlere muhalif bir söylem olur. Bu nedenle Peygamber (s.a.a) Kur'an'dan sadece bir miktar ayet tefsir etmiş, geriye kalan büyük bölümü insanların kendi uhdesine bırakmıştır. Bunlara ilaveten ayetlerin tefsir ve şerhine ait Peygamber'den sadece 250 rivayet nakledilmiştir.

3. Peygamber (s.a.a) sahabeden bazılarının (İbn Abbas gibi) tefsir ilmini öğrenmesi için dua ederek şöyle buyurmuştur:

اللَّهُمَّ فَفِّهْهُ فِي الدِّينِ وَ عَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ

"Allah'ım! O'nu dinde fakih ve tefsirde âlim karar kıl."¹⁰⁸

Demek ki ayetlerin bir kısmının tefsiri insanların uhdesine bırakılmıştır. Aksi durumda Peygamber'in (s.a.a) diğerlerinin tefsiri öğrenmesini istemesine gerek kalmazdı.

Üçüncü Görüş

İtidal ve orta yola daha yakın olan bu görüşe göre Peygamber (s.a.a), Kur'an'ın tamamını ya da birkaç ayetini değil Kur'an ayetlerinin büyük çoğunluğunu tefsir etmiştir. Ayrıca "Kur'an'daki ayetlerin tamamı tefsire muhtaçtır" sözü doğru değildir. Zira lügat ve edebiyat kitaplarına müracaat ederek ya da ayetler üzerinde düşünerek, Kur'an'ın anlaşılması mümkündür. Birçok ayet insanların kolaylıkla anlayabileceği bir sadelikte nazil olmuştur. Örneğin:

¹⁰⁷ Camiu'l Beyan (Tefsir-i Taberi), c.1, s.37

¹⁰⁸ Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.4, s.127 (Ahmed Muhammed Şakir'in Şerhi)

﴿ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ ﴾

“Onların (yetimlerin) mallarını kendi mallarımıza katıp yemeyin.”¹⁰⁹

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً ﴾

“Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir.”¹¹⁰

Dr. Zehebi, bu görüşü kabul etmektedir. Aşağıdaki nükteleri dikkate alarak bu görüşün en sahih ve makul görüş olduğu sonucuna varırız.

1. Kur'an'ın tüm ayetleri tefsire muhtaç değildir; Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi Kur'an'ın, Arapça konuşulan bir coğrafyada yaşayan insanlarla aynı dilde nazil olmasının sebebi, insanların onu rahatlıkla anlayabilmesi içindir. Kur'an'ın kendisi de bu konuya işaret ederek şöyle buyuruyor:

﴿ وَلَقَدْ يَسِّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ ﴾

"And olsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık." ¹¹¹

2. Kur'an ayetlerinden bazıları lügat ve edebiyat kitaplarına müracaat edilmesi halinde anlaşılabilirliktedir. Âlimler ve müfessirler de bu yöntemden yararlanarak ayetleri tefsir edebilirler.

3. Her ne kadar Suyuti'nin Peygamber'den (s.a.a) naklettiği tefsir rivayetleri 250 tane olsa da rivayetlerin sayısı bu rakamla sınırlandırılmaz. Çünkü Peygamber'in (s.a.a) sünneti, ameli siresi ve Kur'an'la mutabık olan usul ve furuata dair konulardaki hadisleri ve ayrıca Peygamber'in varisleri¹¹² olan Ehl-i Beyt imamları kanalıyla nakledilen rivayetler bu rakamdan çok daha fazladır.

¹⁰⁹ Nisa:2

¹¹⁰ İsra:32

¹¹¹ Kamer:17

¹¹² Merhum Seyit Haşim Behrani'nin torunu Seyit Muhammed Behrani, Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen ve senet olarak Peygambere dayanan yaklaşık 4.000 tefsir rivayetini bir araya toplamıştır. (Ayetullah Marifet)

Ayyaşı Semerkandi'nin Kehf Suresi'nin sonuna kadar olan tefsirinde yaklaşık 2.700 rivayet vardır. *Tefsir-i Burhan*'da (Muhaddis Behrani) yaklaşık 16.000 ve *Tefsir-i Nuru's-Sakaleyn*'de yaklaşık 14.000 rivayet mevcuttur.

Ayşe'den nakledilen "Peygamber (s.a.a), Cebrail'in kendisine öğrettiği sadece birkaç ayeti insanlara öğretti" sözüne gelince; burada maksat Cebrail'in her seferinde Peygamber'e (s.a.a) sunduğu ayetlerin insanlara öğretilmesidir. Kur'an tedricen indirildiği için, ayetler de parça parça nazil olmakta ve Peygamber (s.a.a) her defasında insanlara birkaç ayet talim etmekteydi.

Asıl önemli olan, Peygamber'in (s.a.a) kendi vazifesini yerine getirecek açıklanmaya ihtiyacı olan ayetleri tefsir ettiği ve bazı ayetlerin tefsirini ise gerçek müfessirlere (Ehl-i Beyt imamlarına) bıraktığıdır.

Bu nedenle Peygamber'in (a.s) ameli sünneti ve rivayetlerini, Ehl-i Beytten nakledilen ve gerçekte Peygamber'in sözleri olan¹¹³ rivayetlerle birleştirecek sayı zikredilenden çok daha fazla olacak ve geriye tefsir edilmeyen çok az bir miktarda ayet kalacaktır.

Nebevi Tefsirin Türleri

Peygamber'den (s.a.a), nakledilen ve ayetlerin mana ve şerhini içeren rivayetlerde tefsirin, lügat manasının beyanı, genel hükümlerin özelleştirilmesi, mutlak ayetlerin sınırlandırılması gibi farklı türleri göze çarpmaktadır. Biz bu tefsir türlerinden birkaçını zikretmekle yetiniyoruz.

1. Mücmel Ayetlerin Detaylandırılması

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde namaz, zekât, hac... gibi fikhî ve ameli konulara külli olarak işaret edilmiştir. Örneğin:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾

"Namaz kılın ve zekâtı verin."¹¹⁴

¹¹³ Ehl-i Beytin (a.s) beslendiği ilmi kaynak, Peygamberin (s.a.a) kendisi olduğundan onlardan nakledilen rivayetler de gerçekte Peygamberin (s.a.a) sözleridir. (Mütercim)

¹¹⁴ Bakara:43

﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾¹¹⁵

“Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”

Mücmel ayetler, ilahî hükümlerin detayı hakkında bilgi vermez; namazın kaç rekât olduğu, zekâtın nelere taalluk ettiği ve zekâtın (vacip olmasındaki ölçü sayılan) nisap miktarının ne kadar olduğu gibi teferruata değinmez. Bunun sebebine gelince, Kur’an, genel kanunlar kitabıdır. Bu nedenle ibadetlerle ilgili emir ve yasaklara, alışverişin hükümlerine ve hatta toplumsal ve siyasi birçok meseleye genel olarak değinmiş, detaylı açıklama içinse Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarını görevlendirmiştir.

2. Kur’an Istılahlarının Açıklanması

Peygamber (s.a.a), bazen ayetlerin tefsirinden önce Kur’an’a özgü ıstılahları açıklardı. Bu tefsir şekli iki kısımdır:

a. Fıkhî Hükümlere Ait Istılahların Beyanı:

Zurare, İmam Muhammed Bakır’dan (a.s) şöyle nakletmiştir:

“Ammar, Peygamber’in (s.a.a) huzuruna çıkarak şöyle arz etti: ‘Ey Allah Resulü! Ben (akşam) cünüp oldum ve gusül için su bulamadım.’ Peygamber (s.a.a): ‘Peki, ne yaptın? (Nasıl teyemmüm ettin?)’ diye sordu. Ammar, ‘Elbiselerimi çıkarıp toprağın üzerinde yuvarlandım’ dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Eşek bu şekilde kendisini yerde yuvarlar. Oysaki Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾

“Su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin.”¹¹⁶

Peygamber (s.a.a) daha sonra teyemmümü açıklayarak şöyle devam etti:

“İki elini toprağa vur. Sonra ellerini birbirine vur ve alnını mesh et. Daha sonra sol elinle sağ elini, sağ elinle de sol elini mesh et.”¹¹⁷

¹¹⁵ Al-i İmran:97

¹¹⁶ Nisa:43

¹¹⁷ Vesailu’ş-Şia, Teyemmüm babları, 11.bab, c.4, s.977, h.9 ve bu hadisle benzer muhtevada olan 2, 4, 5 ve 8. hadisler

Buhari, kendi tefsirinde “الْصَّلَاةُ الْوُسْطَى (orta namaz) ayetinin tefsiri hakkında Peygamber'den (s.a.a) orta namazın öğle namazı olduğuna dair rivayet nakletmiştir.¹¹⁸

b. Fıkhî Hükümlere Ait Olmayan İstılahların Beyanı:

Peygamber (s.a.a) birçok defa fıkhî konular dışındaki istılahları beyan etmiştir. Mesela şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الْمَغْضُوبَ عَلَيْهِمْ هُمُ الْيَهُودُ وَإِنَّ الضَّالِّينَ النَّصَارَى

“(Hamd Suresinde) Kendilerine gazap edilmiş olanlar, Yahudiler ve sapkınlığa düşenler ise Hristiyanlardır.”¹¹⁹

Ehl-i Sünnet ve Şia âlimlerinin büyük çoğunluğu bu yorumun doğruluğu üzerinde ittifak etmiştir.¹²⁰

Yine Peygamber (s.a.a), عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ayetinde¹²¹ geçen “makam-ı mahmud”un tefsirinde “o, benim ümmetim hakkında şefaateceğim makamdır” (başka bir ifadesinde de “o, şefaattir”) buyurarak makam-ı mahmudu, şefaate makamı olarak tefsir etmiştir.

3. Kelimelerin Manasının Açıklanması

Bazen Kur'an'da yer alan kelimelerin anlamları sahabe için yeterince veya hiç malum değildi. Bu nedenle bilmedikleri kelimelerin anlamını Peygamber'e (s.a.a) sorar, o hazret de bunların manasını açıklardı. İbn Abbas şöyle diyor:

“الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ / Onlar Kur'an'ı parça parça kıldılar” ayetinde¹²² geçen “عِضِينَ” kelimesinin manası sorulunca Peygamber (s.a.a), bu kelimelerin anlamını şöyle açıklamıştır: “Onlar, Kur'an'ın bazı ayetlerine iman ederler, bazılarını ise yalanlarlar.”¹²³

Suyuti ise şöyle nakletmiştir:

¹¹⁸ Taberi, Cami'ul Beyan, c.2, s.555

¹¹⁹ Suyuti, el-İtkan, c.2, s.244

¹²⁰ Mecmau'l Beyan, c.1, s.35

¹²¹ - İsra:79

¹²² Hicr:79

¹²³ el-İtkan, c.2, s.253

“وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ” /o gün onlardan adl alınmaz" ayetinde¹²⁴ geçen “عدل/ adl" kelimesinin manası sorulunca Peygamber, onun fidye ve karşılık olduğunu buyurmuştur.¹²⁵

4. Mutlak Ayetlerin Sınırlandırılması

Sahih ve doğru olan bir sünnet, Kur'an'daki mutlak hükümlerin beyan edildiği ayetleri sınırlandırabilir veya genel ayetleri tahsis edebilir. İslam âlimleri bu görüş üzerinde icma etmiştir.

Örneğin; Allah, alışverişi (الْبَيْع) hiçbir kayıt düşmeden helal beyan etse de (وَاحِلَ اللَّهُ الْبَيْعَ) Peygamber (s.a.a), alışverişi haram ve helal kılacak sebepleri açıklamıştır. Nitekim Hz. Ali'ye (a.s) buyurduğu bir vasiyetinde şunu okumaktayız:

“Ey Ali! Benim ümmetimden on grup, Yüce Allah'a karşı kâfir olmuştur. Bunlardan biri de savaş halindeki kâfire silah satanlardır.”¹²⁶

Yine Peygamber'in (s.a.a) şartlandığı bir diğer mutlak ayet vasiyet ayetidir. Kur'an şöyle buyuruyor:

﴿ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ ذَيْنِ ﴾

“Yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi yahut borçlarının ödenmesinden sonra...”¹²⁷

Yukarıdaki ayette vasiyet mutlak manada zikredilmiştir. Yani eğer bir erkek tüm serveti hakkında vasiyet ederse ettiği vasiyet sahih ve caizdir. Oysa fıkıh ilminde vasiyetin şartları detaylıca ele alınmıştır.

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Bura b. Ma'rur Ensari Peygamber'in (s.a.a) Medine'deki sahabelerindendi. Ölüm zamanı geldiğinde Peygamber (s.a.a) henüz Mekke'deydi ve Beyt-ul Mukaddes'e doğru namaz kılıyordu. O, Peygamber'e (s.a.a), iki vasiyette bulundu:

¹²⁴ Bakara:48

¹²⁵ el-İtkan, c. 2, s.245

¹²⁶ Vesailu's-Şia, c.12, s.71

¹²⁷ Nisa:12

Kibleye doğru defnedilmek: Yani onu Kabe'ye doğru defnetmelerini istedi. Çünkü Peygamber (s.a.a) Mekke'deydi ve bu sahabe de yüzünün Peygamber'e (s.a.a) doğru olmasını istiyordu.

Malının üçte biri hakkında vasiyette bulundu. Yani malının tamamının değil, üçte birinin kullanılmasını vasiyet etti.”¹²⁸

İbn Mar'ur'un her iki vasiyeti de Resulullah'ın (s.a.a) sünnetinde yer buldu. Bazı nüshalarda “O'nunla ilgili ayet nazil oldu” ifadesi geçmiştir.¹²⁹

5. Genel Olan Ayetin Tahsis Edilmesi

Peygamber'in (s.a.a) tefsir şekillerinden bir diğeri genel ayetlerin tahsis edilip özelleştirilmesiydi. Daha önce de söylendiği gibi sünnet vasıtasıyla ayetteki genel durumun tahsisinin caiz olduğu konusunda görüş birliği vardır. Hem haber-i vahid hem de mütevatir rivayetler Kur'an'daki genel hükümleri tahsis edebilir.

Kur'an'da nebevi sünnetle sınırlandırılmış genel ayetlerden biri çocuğun mirası konusudur. Kur'an şöyle buyuruyor:

﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ﴾

"Allah, çocuklarınız (alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder.”¹³⁰

Peygamber (s.a.a), genel bir hüküm olan bu ayeti sınırlandırarak şöyle buyurmuştur:

لَا مِيرَاثَ لِلْقَاتِلِ

“Babasını öldüren çocuk, babasının mirasından pay alamaz.”¹³¹

¹²⁸ Kuleyni, Furu-u Kafi, c.7, s.10

¹²⁹ Şeyh Abbas Kummi, (Sefinetu'l Bihar, c.1, s.66) şöyle der: Bura b. Mar'ur Ensari, Hazrec kabilesinin ileri gelenlerinden ve Akabe'de Peygambere (s.a.a) ilk biat edenlerdendi. Ancak Peygamber (s.a.a) Medine'ye varmadan önce vefat etmiştir. Resulullah (s.a.a), Medine'ye girdiğinde İbn-i Mar'ur'un mezarını ziyaret etmiş, namaz kılmış ve ona duada bulunmuştu.

¹³⁰ Nisa:11

¹³¹ Vesailu's Şia, c.17, s.388

Tefsirde Ehl-i Beyt'in Sözlerinin Hüccet Oluşunun Delilleri

Peygamber'in (s.a.a) söz ve davranışlarının tefsirde hüccet oluşunun ispatından sonra diğer bir önemli konu Ehl-i Beyt imamlarının söz ve fiillerinin de tefsirde hüccet olmasının delilleridir. Bazı delilleri şöyle sıralaya biliriz:

Kur'an'dan Deliler

1. Mutahhar (Tertemiz Kılınmış) Olan Gerçek Müfessirler

Kur'an'daki bazı ayetler Ehl-i Beyt imamlarının pak ve tertemiz müfessirler olduğunu açık bir şekilde ispat eder. Bu ayetlere iki örnek:

a) Tathir Ayeti: Yüce Allah Ahzap suresinde şöyle buyurmaktadır.

﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾

"Ey Ehl-i Beyt! Allah, sizden her türlü pisliği gidererek sizi tam bir temizlikle mutahhar (tertemiz) kılmayı diler."¹³²

b) Mes Ayeti: Yine Kuran hakkında şöyle buyurmuştur:

﴿ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴾

"Ona, ancak mutahhar (tertemiz olanlar) dokunabilir."¹³³

Bu iki ayet, bir kıyas ve delili beyan eder. İlk ayet, delilin mukaddimesi ikinci ayet ise neticesidir.

İlk ayet, gerçek manada pak ve tertemiz (mutahhar) olanların Ehl-i Beyt olduğunu.

İkinci ayet ise, Kur'an'a sadece mutahhar olanların dokunabileceğini (gerçek manasına ulaşabileceğini) buyuruyor.

Sonuç: Kur'an'a sadece mutahhar olan Ehl-i Beyt dokunabilir, yani onun gerçek manasına sadece Ehl-i Beyt (a.s) ulaşabilir.

¹³² Ahzap:33

¹³³ Vakia:79

Delilin Açıklaması

Tathir ayeti, Peygamber'in (s.a.a) eşlerine hitap eden ayetlerin devamında yer aldığı için Şia ve Ehl-i Sünnet arasında Peygamber eşlerinin de Ehl-i Beytten olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı vardır.

Şia'nın görüşüne göre; Tathir ayeti sadece Ehl-i Beyt imamlarını kapsar ve Peygamber eşleri bu dairenin dışındadır. Şia, kendi görüşünün ispatı için birçok delil sunmuştur. Biz bu delillerden sadece birkaçına değiniyoruz:

1. Tathir ayetinin evvelinde ve sonrasında yer alan ve Peygamber'in (s.a.a) eşlerine hitap eden ayetlerin zamirleri müennes (dişil), Tathir ayetindeki zamirler ise müzekker (erkek)dir.

2. Peygamber'in (s.a.a) eşlerine hitap eden ayetlerde genel bir ifade ile النَّبِيِّ نِسَاء (Peygamber'in eşleri) tamlaması kullanılmıştır. Eğer Ehl-i Beytten maksat Peygamber'in eşleri olsaydı, Tathir ayetinde de aynı hitap (Peygamber'in eşleri) şekli kullanılırdı. Oysa Tathir ayetinde "Ehl-i Beyt" kelimesi kullanılmıştır. Bu ise ayetin Peygamber'in eşleri dışında özel bir gruba hitap ettiğini gösterir.

3. Tathir ayetinden önceki ayetlerde genelde tezekkür, uyarı ve serzeniş var. Ancak Tathir ayetinde övgü, methetme, yüceltme ve saygı söz konusudur.

4. Tathir ayeti, Allah'ın iradesi ile her türlü pislikten (günah) uzak olan mutlak bir temizliği beyan eder. Bu ise insanın en yüce makamı, yani ismetin (masumiyetin) ta kendisidir. Oysa hem Kur'an ayeti (Tahrir Suresi) hem de sahih rivayetler, Peygamber eşlerinden bazılarının söz veya davranışlarıyla Peygamber'e eziyet edip incittiklerine şahitlik etmektedir. Bu nedenle Peygamber'in eşleri Tathir ayeti dışındadır.

5. Kur'an'da geçen Ehl-i Beyt kelimesinin özel bir grubu temsil ettiği, birçok sahih rivayetle sabit olmuştur. Bu isimler, Peygamber (s.a.a), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşmaktadır.

6. Bunlara ilaveten en az yetmiş rivayet Ehl-i Beytin, Resulullah'ın (s.a.a) âbası altında toplanmış "Âbâ Ehli" (yani Peygamber (s.a.a), Ali (a.s), Fatıma (a.s), Hasan (a.s) ve Hüseyin (a.s)) olduğunu beyan eder

ve Ehl-i Sünnet bu rivayetleri yaklaşık kırk sentle nakletmiştir. Suyuti, "Durru'l Mensur"da ,Taberi ise "Camiu'l Beyan" adlı kitabında konuyla ilgili yaklaşık on beş rivayet nakletmiştir.¹³⁴

7. Tathir ayeti hakkında rivayet nakleden ravilerin hiçbirisi "Ehl-i Beyt" kelimesinin "Peygamber'in eşleri" ibaresiyle birlikte nazil olduğunu söylememiştir. Hatta Tathir ayetinin Peygamber'in eşlerini de kapsadığını söyleyen İkreme¹³⁵ bile bu görüştedir.

Sonuç

Allah, Ehl-i Beyti her türlü pislikten uzak tutarak onları mutlak manada pak ve temiz (mutahhar) kılmayı irade etmiştir. Ehl-i Beytten maksat ise Peygamber (s.a.a), Ali, Fatuma, Hasan ve Hüseyin'dir. Yani mutahhar olanlar sadece bu beş kişi ve ileride zikredeceğimiz rivayetlerin de tanıklığıyla Hz. Ali (a.s) ile başlayıp Hz. Mehdi (a.s) ile son bulan imamet halkasında yer alan on iki Ehl-i Beyt imamıdır.

Mess (Dokunma) Ayetinin Tefsiri

Bu ayet, Kur'an-ı Kerim'in yücelik ve saygınlığının bir delilidir. Birçok müfessir لَا يَمْسُهُ (dokunamaz) kelimesindeki zamirin Kur'an'a döndüğünü söylemiştir. Mezkûr ayetin tefsiri iki şekilde mümkündür:

1. Zahiri ve Yüzeysel Tefsir: Şöyle ki; "mess" kelimesinden maksat Kur'an ayetlerinin zahirine dokunmak olduğundan mutahharlar, be-densel temizliği (taharet sahibi) olan kişilerdir. Bu manaya göre ayetten fikhî bir hüküm elde edilir. Yani abdesti olmayan veya cünüp bir insan Kur'an'ın lafızlarına dokunamaz.

2. Bâtuni ve Daha Derin Bir Tefsir: "Mess" kelimesi idrak, ilim¹³⁶ veya ulaşmak, erişmek¹³⁷ manasındadır ve bu manaya göre mutahhar olanlar,

¹³⁴ Durru'l Mensur, c.3, s.603-607 (on beş rivayet); Camiu'l Beyan, c.10, s.296-298 (on altı rivayet)

¹³⁵ İkrime, Haricilerin düşünce ve fikirlerini benimsemiş, kalam konusunda inancı zayıf birisidir.

¹³⁶ el-Mizan, c.19, s.137; Ragıb İsfahani, (Müfredat) "mess" kelimesini hissi idrak olarak tanımlamıştır.

¹³⁷ Kamus-u Kur'an "mess" kelimesi, c.6, s.256

ruhsal ve manevi temizliğe sahip insanlardır. Tüm günah ve kötü davranışlardan uzaktırlar. Yani Allah'ın, masum ve tertemiz kıldığı Ehl-i Beyt, tüm insanlardan üstün ve yüce bir makama sahiptir. Ayetin bu manadaki tefsiri, manevi bir temizliğe sahip olan Ehl-i Beyt dışında hiç kimsenin Kur'an ayetlerinin gerçek manasına vakıf olamayacağıdır.

Tathir Ayeti Hakkındaki Rivayetler

Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde İbn Abbas'tan naklettiği uzun bir hadiste şöyle yazmıştır:

Peygamber (s.a.a) âbâsını, Ali, Fatuma, Hasan ve Hüseyin'in üzerine örterek tathir ayetini okuyordu.¹³⁸

Yine başka bir senetle Ümmü Seleme'den şöyle nakleder:

Peygamber, Ümmü Seleme'nin evindeydi. Bu esnada Fatuma (s.a) ipek bir bez parçasıyla Peygamber'in yanına geldi. Peygamber (s.a.a), Ey Fatuma! Kocanı ve iki oğlunu (Hasan ve Hüseyin'i) çağır, gelsinler. Fatuma, kocası ve iki oğlunu çağırarak yeniden Peygamber'in yanına geldi. Bu esnada Tathir ayeti nazil oldu.

Ümmü Seleme şöyle der: Peygamber (s.a.a) âbâsının bir ucunu onların üzerine örttükten sonra elini âbâdan dışarı çıkararak şöyle dua etti:

"Allah'ım! Bunlar benim Ehl-i Beytim ve bana özel olan itretimdir. Onları her türlü günah ve kötülükten uzak tutarak, pak kıl."

Ümmü seleme şöyle devam ediyor: Onlara yaklaşıp "Ey Allah'ın Resulü! Acaba ben de sizden miyim?" diye sordum. Peygamber (s.a.a) şu cevabı verdi: "Sen hayır üzeresin (ama Ehl-i Beytten değilsin)". Peygamber bu cümleyi iki defa tekrarladı.¹³⁹

Ebu Said Hudri senetli birçok rivayetle, Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

Bu ayet (tathir ayeti), beş kişi hakkında nazil olmuştur. Ben, Ali, Fatuma, Hasan ve Hüseyin.¹⁴⁰

¹³⁸ Müsned-i Ahmed b. Hanbel, c.1, s.331

¹³⁹ Suyuti, Durru'l Mensur, c.3, s.603

¹⁴⁰ Tefsir-i Taberi, c.10, s.296

Konunun Özeti

Zikredilen bu iki ayet (tathir ve mess ayetleri), Ehl-i Beytin Kur'an'ın gerçek müfessirleri olduğunun delilidir. Şöyle ki:

1. Ehl-i Beyt, mutahhar (tertemiz kılınmış) olanlardır.
2. Kur'an'ın batını ve gerçek manasına ise sadece mutahhar olanlar erişebilir.

Sonuç: Ehl-i Beyt, Kur'an'ın hakikatine ulaşabilen pak ve mutahhar müfessirlerdir.

2. Kitabın Varisleri ve Allah'ın Seçtiği Kullar

Kur'an şöyle buyuruyor:

﴿أَوْزْنَا الْكِتَابَ الَّذِيٰ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ﴾

“Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.”¹⁴¹

Ayette geçen “Kitap”tan maksat önceki ayetin (أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ) manası doğrultusunda Kur'an'dır. Kitabın miras olarak verilm - sinden maksat ise, geride insanların ilminden faydalanacağı bir kitap ve ilmin bırakılması anlamındadır.

Ayet, Kur'an'a varis olanları ve Allah'ın seçtiği gerçek müfessirleri tanıtmaktadır. Ancak “seçtiğimiz kimseler”den (الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا) maksadın kimler olduğu noktasında iki farklı görüş vardır:

Birinci Görüş: Kitaba varis olanlar ve Allah'ın seçtiği kimselerden kasıt, aralarında semavi bir kitabın olduğu İslam ümmetidir. Çünkü nasıl ki ayet, (وَأَوْزْنَا بِنِي إِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ) İsrailoğulları'nın tamamının kitaba (Tevrat'a) varis olduğunu buyuruyorsa, mezkûr ayette de kitaba varis olanlar

¹⁴¹ Fatır:32

Müslümanların tamamıdır. Sonuçta, **مِنْهُمْ** (onlardan) zamiri, **اضْطَفَيْنَا الَّذِينَ** (seçtiğimiz) kelimesine dönmektedir. Yani Allah'ın seçtiği insanlar; **ظَالِمٌ**¹⁴² (kendi nefesine zulüm edenler), **مُقْتَصِدٌ** (mutedil olanlar) ve **سَابِقٌ** **بِالْخَيْرَاتِ** (hayırda öne geçenler) olmak üzere üç sınıfa ayrılır.

İkinci Görüş: **اضْطَفَيْنَا الَّذِينَ** (seçtiğimiz) ifadesindeki kimselerden maksat, Müslümanların tamamı değil, ismet (masumiyet) makamı yönünden daha üstün ve önderlikleri ilahî irade ile tayin edilmiş belli bir gruptur. Bu görüş için ikame edilen delillerden bazıları şöyledir:

a) İlk görüş, sadece Kur'an'ın miras olarak bırakıldığını ispat eder. Oysa ayet, Kur'an'ın verasetine ilaveten bu mirasın sahiplerinin "seçilmiş kimseler" olduğunu da vurgulamaktadır.

b) Kur'an'da seçilmiş manasında geçen **”اضْطَفَى”** kelimesi tüm insanlar için değil, sadece önderlik vasıflarından biri olan ismet makamına sahip insanlar için kullanılır.

Seçilmişler, Kur'an'ın buyurduğu gibi ya ilahî mesajın elçileri olan peygamberlerdir:

﴿ إِنَّ اللَّهَ اضْطَفَىٰ أَدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾

"Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim soyunu ve İmran soyunu seçip âlemlere üstün kıldı."¹⁴³

﴿ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اضْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي ﴾

"Ey Musa! Vahiylerim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım."¹⁴⁴

Yine Hz. İbrahim, Hz. Yakup ve Hz. İshak (a.s) hakkında şöyle buyuruyor:

¹⁴² **”ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ”**= Kendi nefesine zulüm edenlerdenler, hata ve günahı iyiliğinden çok olanlardır. **”مُقْتَصِدٌ”**= Mutedil, günah ve sevabı eşit olanlar ve **”سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ”**= Hayırda öne geçenler ise hatası olmayan veya iyiliği hatasından çok olanlardır.

¹⁴³ Al-i İmran:33

¹⁴⁴ Araf:144

﴿وَأَنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُضْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ﴾

“Şüphesiz onlar, bizim katımızda hayırlı, seçkin kimselerdendir.”¹⁴⁵

﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا﴾

“Kendini bilmeyenden başka İbrahim’in dininden kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrahim’i bu dünyada seçkin kıldık.”¹⁴⁶

Veya bu ifadeden maksat, peygamberlik makamına sahip olmayan masum insanlardır. Nitekim Allah, kendi döneminin en seçkin ve pak kadını olan Hz. Meryem (s.a) hakkında şöyle buyuruyor:

﴿قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ

الْعَالَمِينَ﴾

“Hani melekler, “Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı” demişlerdi.”¹⁴⁷

Ya da dinin yardımcısı olan adil ve güçlü bir yönetici hakkında olan şöyle buyrulmuştur;

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ﴾

“Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.”¹⁴⁸

Açıktır ki Talut’un Allah tarafından seçilmiş olmasının nedeni, Talut’un muhlis, akıllı, güçlü, adil ve askeri ilme sahip bir komutan olmasıydı. Çünkü ilahî yöneticilik, ihlâs, masumiyet ve ilim gibi vasıflar olmazsa netice vermez.

¹⁴⁵ - Sad:47

¹⁴⁶ Bakara:130

¹⁴⁷ Al-i İmran:42

¹⁴⁸ Bakara:247

c) Ayette seçilmişlerin kendi nefesine zulmeden, mutedil ve hayır işte öne geçenler olarak üç kısma taksim edilmesi Allah'ın seçmiş olduğu kulları değil, aksine tüm insanları kapsayan bir sınıflandırma şeklidir.

Sonuç olarak; مِنْهُمْ zamiri, مِنْ عِبَادِنَا (kullarımızdan) kelimesine aittir, الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا (seçtiklerimizden) kelimesine değil. هُمْ zamirinin عِبَاد kelimesine ait oluşunun bir başka delili de "لِلْأَقْرَبِ الْأَقْرَبِ", yani zamirin en yakın kelimeye ait olması gerektiği kaidesidir. Bu kural gereği mezkûr zamir "seçtiklerimizden" kelimesine değil "kullarımızdan" kelimesine aittir.

Diğer taraftan zulmün açık mısdaqlarından biri şirktir. Zira Allah Kur'an'da şöyle buyuruyor;

﴿الشِّرْكُ لَظْلَمٌ عَظِيمٌ إِنَّ﴾

“Şüphesiz şirk, büyük bir zulümdür.”¹⁴⁹

Bu nedenle şirk ehlinin seçilmiş kullardan olmasının imkânı yoktur.

d) Mezkûr ayetin sonrasında gelen ayet seçilmişlerin kıyametteki makamını beyan ederek şöyle buyuruyor:

﴿جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا﴾

“Onlar (seçtiklerimiz), Adn cennetlerine girerler.”¹⁵⁰

Eğer seçilmişlerden maksat tüm Müslümanlar olursa; zalim, mutedil ve hayırda öne geçenlerin hepsinin cennet ehli olması gerekir. Oysa çok iyi biliyoruz ki Müslümanlar içerisinde münafık olarak bilinen ve Kur'an'ın beyanıyla ahıretteki yerleri cehennemin en alt tabakası olan insanlar vardır.

e) Seçilmişlerin, Hz. Fatıma (s.a)¹⁵¹ ve Hz. Ali'den (a.s) dünyaya gelen Ehl-i Beyt imamları olduğuna dair birçok rivayet vardır. Örnek olarak:

Ahmed b. Ömer şöyle der:

¹⁴⁹ Lokman:13

¹⁵⁰ Fatur:33

¹⁵¹ Allame Tabatabai, el-Mizan, c.17, s.50

“İmam Rıza’ya (a.s); ‘Sonra kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık’¹⁵² ayetinde geçen seçilmişlerin kim olduğunu sordum. İmam (a.s), ‘Onlar, Fatıma’nın (s.a) evlatlarıdır’ diye buyurdu.”¹⁵³

Başka bir hadiste şöyle rivayet edilmektedir:

“Me’mun Irak ve Horasan âlimlerine; “Sonra kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık”¹⁵⁴ ayetini sorunca onlar; “Allah’ın seçilmiş olarak vasıflandırdığı, İslam ümmetinin tümüdür” dediler. Me’mun, (İmam Rıza’ya dönerek): “Sen ne diyorsun ey Ebu Hasan?” dedi. İmam Rıza (a.s): ‘Eğer seçilmişlerden kasıt İslam ümmetinin tamamı olsaydı, Müslümanların tümünün cennete girmesi gerekirdi. Bu nedenle Kitaba varis olanlar sadece Peygamber’in pak itreti, Ehl-i Beytidir.’ Me’mun; ‘Pak olan itret kimlerdir?’ diye sorunca, İmam Rıza (a.s): ‘Allah’ın, Kur’an’da vasıflarını açıkladığı kimselerdirler. Onlar (seçilmişler), ‘Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden her çeşit pisliği uzak tutmak, sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hale getirmeyi diler’ ayetine mazhar olanlardır ve onlar, Allah Resulünün ‘Ben içinizde iki ağır emanet bırakıyorum, Allah’ın kitabı ve itretim (Ehl-i Beytim); onlar havuzun başında bana varıncaya kadar birbirlerinden ayrılmazlar. Bu konuda bana nasıl uyacağımıza dikkat edin. Ey insanlar! Onlara bir şey öğretmeyin ki onlar hepinizden bilgilidirler’ diye buyurduğu kimselerdir. Yani kitabın varisleri, hidayete ermiş olanlardır, fasıklar değil.’¹⁵⁵

Yine İmam Muhammed Bakır (a.s) ve İmam Sadık’tan (a.s) ayet hakkında şöyle nakledilmiştir:

“Sonra Kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık” ayetindeki seçilmişler, biz (Ehl-i Beyt) ve bizim ilkimiz olan Ali’dir (a.s).”¹⁵⁶

Sonuç

Kitaba varis olan seçilmişlerden maksat, İslam ümmetidir diyemeyiz. Çünkü seçilmişler, Kur’an’da peygamberler, ihlâşlı yöneticiler veya masum imamlar gibi tamamının cennet ehli olduğu özel bir grubu be-

¹⁵² Fatır:32

¹⁵³ el-Mizan, c.17, s.49, (Kafi’den naklen)

¹⁵⁴ Fatır:32

¹⁵⁵ Vesailu’s Şia, c.18, s.139, Hâkim’in Vasıfları Babları 13.bab, h.34; A’mal-i Şeyh Saduk, s.312

¹⁵⁶ A.g.e s.147; Cevamiu’l Cami, s.230-389

lirtmek için kullanılan bir tabirdir. Bu nedenle “seçilmişler” kelimesinin tüm Müslümanları kapsadığını söylemek doğru olmaz.

Allame Tabatabai şöyle der:

Kullarımızdan seçtiklerimiz ayetinde geçen ‘seçtiklerimizden’ maksadın kim olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazıları ‘Peygamberlerdir’ der ve bazıları ise ‘Allah miras bıraktı Âdem’e ve Nuh’a’ ayetine istinaden İsrailoğullarıdır’ der. Oysa Kitaba varis olacak kimseler Kur’an’ı iyi bilen, sözleri Kur’an’la mutabık olan ve Kur’an’ın koruyuculuğunu üstlenmiş olanlardır. Zira mütevatir olan ve Sakaleyn hadisi olarak bilinen ‘Ben sizin aranızda iki ağır emanet bırakıyorum’ rivayeti bunun açık delilidir.¹⁵⁷

Rivayetlerden Deliller

Ehl-i Beyti, hidayet meşalesi olarak tanıtan ve her iki cihan saadeti- nin ancak bu tertemiz asil insanların gösterdiği yola uymakla mümkün olacağını vurgulayan birçok rivayet nakledilmiştir.

1. Sakaleyn Hadisi

Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

انى تارك فيكم الثقلين كتاب الله وعترتى ما ان تمسكتم بهما لن تضلوا أبداً

"Sizin aranızda iki değerli emanet bırakıyorum, Allah'ın kitabı ve itretim (Ehl-i Beytim). Bu ikisine sarıldığımız sürece doğru yoldan asla sapmazsınız."¹⁵⁸

Sakaleyn hadisi hem Şia hem de Ehl-i Sünnet kaynaklarında farklı tabirlerle ama benzer manalarda nakledilen sahih ve mütevatir hadislerden biridir.

Bazı rivayetlerde, “Bu ikisi havuzun yanında bana varıncaya kadar asla birbirinden ayrılmazlar”¹⁵⁹ ifadesi geçmiştir. Bazı rivayetlerde de, “Bu ikisinden biri diğerinden büyüktür; gökten yere uzanmış bir ip olan Allah'ın kitabı ve itretim olan Ehl-i Beytim”¹⁶⁰ şeklinde gelmiştir. Bazı nakillerde

¹⁵⁷ el-Mizan, c.17, s.147

¹⁵⁸ Müstedrek-i Hakim, c.3, s.101; Sahihü Müslim, c.7, s.123

¹⁵⁹ Tefsir-i İbn-i Kesir, c.4, s.13 (Meveddet ayetinin tefsirinde)

¹⁶⁰ Müstedrek-i Hakim, c.3, s.109-110

ise, “*Bu ikisi hakkında bana nasıl uyacağımıza dikkat edin*”¹⁶¹ ifadesi zikredilmiştir.

Her halükarda bu farklı tabirlerin hepsi Peygamber (s.a.a) Ehl-i Beytin değer ve önemini beyan etmektedir. Sakaleyn hadisinden birçok önemli nükte çıkarmak mümkündür. Örnek olarak:

1. Ehl-i Beyt, Peygamber’in (s.a.a) İslam ümmetine bir hediyesidir.
2. Kur’an ve Ehl-i Beyt ayrılmaz iki değerli emanettir.

3. İnsanlar şahsi sorunlarında ve dini anlama konusunda her iki emanete de müracaat etmelidir. Zira bu iki emanetten birine sarılıp diğerini kenara itmek dini anlama da yeterli olmaz. Kur’an’a sarılıp Ehl-i Beyti kenara itmek Kur’an’ın yok olmasına (doğru anlaşılmasına) yol açacağı gibi Ehl-i Beyte sarılıp Kur’an’ı kenara itmek de Ehl-i Beytin yok olmasına sebep olur.

4. Kurtuluş ve necat yolu ancak her iki emanete birlikte sarılmakla mümkündür.

5. Kur’an ve Ehl-i Beyt iki önemli dini kaynaktır.

6. İki emanetten sadece birine sarılmak sapkınlık sebebidir. Zira hadis “her ikisine sarıldığınız sürece sapkınlığa düşmezsiniz” diye buyurmaktadır.

7. Kur’an ve Ehl-i Beyt, ayetlerin tefsirinde iki önemli kaynaktır. Yani Kur’an ve Ehl-i Beyte dayandırılmayan sahabe ve tabiinin sözü tefsirde yeterli değildir.

8. Bu iki emanetten başkasına sarılmak hidayet için yeterli değildir.

9. Kur’an’ın kıyamete kadar ebedi bir hakikat olması, Ehl-i Beytin imamet halkasının da kıyamete kadar süreceğinin delilidir.

2. Sefine Hadisi

Ebuzer Peygamber’den (s.a.a) şöyle duyduğunu söyler:

¹⁶¹ Müsned-i Ahmed, c.3, s.14

“Benim Ehl-i Beytimin misali Nuh’un gemisine benzer. Kim o gemiye binerse kurtulur ve kim ondan uzaklaşırsa boğulur.”

3. Âmân Hadisi

Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

“Benim Ehl-i Beytim, ümmetimin karşılaştığı sorunlarda âmânda/güvende olmaları için müracaat edilecek mercidir.”¹⁶²

Kur’an’ı Anlamada Ehl-i Beytin Sahip Olduğu İlim

Dini anlamada insanlar içerisinde Peygamber’den (s.a.a) sonra en âlim olan isimler hiç şüphesiz Hz. Ali’nin (a.s) başını çektiği pak ve tertemiz olan Ehl-i Beyt imamlarıdır. Onların ilminin menşei Resul-i Ekrem’in (s.a.a) bizzat kendisi ve ilahî ilhamlardır.

Peygamber (s.a.a), Hz. Ali’yi (a.s) öylesine eksiksiz terbiye etmiştir ki insanlar içerisinde O’nun eşi ve benzeri yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.a) tüm ilimlerin şehri, Ali (a.s) ise ilim şehrinin kapısıydı.

Peygamber’in (s.a.a) Diliyle Hz. Ali’nin (a.s) İlmi Makamı

Resul-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِيُّ بَابُهَا فَمَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ فَلْيَأْتِ الْبَابَ

"Ben ilmin şehri, Ali ise onun kapısıdır. Öyleyse ilmi talep eden kapıya yönelin."

Taberi, İbn Muin, Hâkim, Hatib ve Suyuti gibi Ehl-i Sünnet âlimleri bu hadisin muteber olduğu konusunda ittifak eden âlimlerden sadece birkaçıdır.

Büyük muhaddislerden en az 140 kişi bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir ve bunlardan en az 20’si hadisin senedinin tartışmasız doğru olduğu görüşündedir.¹⁶³

¹⁶² A.g.e s.149

¹⁶³ el-Gadir, Allame Emîni, c.6, s.61-97; Tarihi Dimeşk, İbn-i Esakir, c.2, s.983-999

Salman-i Farisi'den Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

أَعْلَمُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ

“Ümmetinin içerisinde benden sonra en âlim olan, Ebu Talib oğlu Ali'dir.”¹⁶⁴

Bir başka rivayette ise Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilir:

عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ أَعْلَمُ النَّاسِ بِاللهِ

“İnsanlar içerisinde Allah'ı (ve hükümlerini) en iyi tanıyan Ebu Talib oğlu Ali'dir.”

Yine başka bir rivayette kızı Hz. Fatıma'ya (s.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

زَوْجُكَ خَيْرُ أَهْلِي أَعْلَمُهُمْ عِلْمًا وَ أَفْضَلُهُمْ حِلْمًا وَ أَوْلُهُمْ إِسْلَامًا

“Senin eşin Ehl-i Beytimin en üstünüdür. Onların en âlimi, hilimde en faziletli ve İslam'ı ilk kabul eden kişidir.”¹⁶⁵

Ebu Ename Peygamber'den (s.a.a) şöyle nakletmiştir:

أَعْلَمُ أُمَّتِي بِالسُّنَّةِ وَالْقَضَاءِ بَعْدِي عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ

“Ümmetim içerisinde benden sonra sünneti ve hakemliği en iyi bilen Ebu Talib'in oğlu Ali'dir.”¹⁶⁶

Resul-i Ekrem (s.a.a), Hz. Ali'ye (a.s) hitaben şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ أَمَرَنِي أَنْ أُدْنِيكَ وَ لَا أَقْصِيكَ وَ أَنْ أُعَلِّمَكَ وَ لَا أَجْفُوكَ فَحَقِّقْ عَلَيَّ أَنْ
أُعَلِّمَكَ وَ حَقِّقْ عَلَيْكَ أَنْ تَعَيَّ

“Allah, seni kendime yakın kılmamı emretti. İlmi sana öğretmemi ve senin hakkını zayi etmemi buyurdu. Öyleyse sana ilmi öğretmek benim vazifemdir. Bu ilimleri öğrenip korumak ise senin görevidir.”¹⁶⁷

¹⁶⁴ el-Menakıb, s.49

¹⁶⁵ el-Gadir, c.2, s.44

¹⁶⁶ A.g.e

¹⁶⁷ el-Mi'yar ve'l Muvazene, s.301 (Üstat Marifet'ten naklen); et-Tefsiru ve'l Mufessirun, c.1, s.216

Yine Peygamber'den (s.a.a) şöyle nakledilmiştir:

عَلَيْ مَعَ الْقُرْآنِ وَالْقُرْآنُ مَعَ عَلِيٍّ لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَى الْحَوْضِ

“Ali Kur'an ile dir ve Kur'an Ali ile dir. O ikisi havuz (Kevser) başında bana ulaşınca ya kadar birbirinden ayrılmaz.”¹⁶⁸

Başka bir rivayette ise şöyle buyurmuştur:

عَلَيْ بَابِ عِلْمِي وَ مُبَيِّنٌ لَأُمَّتِي مَا أُرْسِلْتُ بِهِ مِنْ بَعْدِي

“Ali benim ilmimin kapısıdır. Benden sonra ümmetim için risaletimin açıklayıcısıdır.”¹⁶⁹

Ali'nin (a.s) Diliyle Kendi İlmi Makamı

“Ey insanlar! Beni kaybetmeden önce soracağınızı sorun. Çünkü ben, göğün yollarını yerin yollarından daha iyi bilirim.”¹⁷⁰

“Sel benden akar ve hiçbir kuş benim uçtuğum yerlere uçamazdı.”¹⁷¹

“Ey insanlar! Beni kaybetmeden önce benden sorun. Çünkü ilklerin ve sonların ilmi bendedir. Eğer bana yetki verilseydi, Tevrat ehline Tevrat'larıyla hükmederdim. Beni kaybetmeden önce benden sorun. Tohumu yarana ve varlığı yaratana andolsun ki, hangi ayetin nüzul zamanı ve ne hakkında nazil olduğundan sorsaydınız sizleri ondan haberdar ederdim.”¹⁷²

“Allah Resulü, bana geçmiş ve geleceğe ait helal ve haramlardan her birinden bin kapı açılan bin ilim öğretti.”¹⁷³

“And olsun Allah'a ki nerede, kim ve ne hakkında nazil olduğunu bilmediğim hiçbir ayet yoktur. Allah bana ilim nuruyla aydınlanmış bir kalp ve her soruya cevap verecek akıcı bir dil vermiştir.”¹⁷⁴

Merhum Kuleyni *Usulu Kâfi'de* Hz. Ali'den (a.s) şöyle nakletmiştir:

¹⁶⁸ Müstedrek-i Hakim, c.3, s.124 ve 126; Tarih-i Dimeşk, İbn-i Asakir, c.3, s.124-125

¹⁶⁹ Kenzu'l Ummal, 32981.Hutbe

¹⁷⁰ Nehcü'l Belâga, 189.Hutbe

¹⁷¹ Nehcü'l Belâga 3.Hutbe (Şıkşıkıye)

¹⁷² İrşad, s.23

¹⁷³ Nuru's Sakaleyn, Huveyzi, c.4, s.444

¹⁷⁴ Kenzu'l Ummal, 36404.Hutbe

“Ne zaman Peygamber’e (s.a.a) bir ayet nazil olsa, onu bana okurdu ve yazmamı isterdi. Ben onu kendi ellerimle yazardım. Bana onun (ayetin) te’vilini, tefsirini, nasih ve mensuhunu, muhkem ve müteşabihini, özel ve genelini öğretirdi. Ayeti anlamam ve ezberlemem için dua ederdi. Bana ettiği duadan sonra, Allah’ın kitabından hiçbir ayeti unutmadım. Bana öğrettiği ve yazdığım hiçbir ilmi kaybetmedim.

Bir gün elini kalbime koyarak Allah’ın kalbimi ilim, idrak, hikmet ve nurla doldurması için dua etti. Ben, ‘Ey Allah’ın Nebisi! Sana canım feda olsun. Bana ettiğin duadan sonra hiçbir şeyi (hatta yazmamış olsam bile) unutmuyorum. Bundan sonra bir şeyleri unutmamdan endişe eder misiniz?’ dedim. O, ‘Hayır, ben senin unutmayacağından ve ilme karşı cahil olmayacağından eminim’ diye buyurdu.¹⁷⁵

Bu rivayet, Hz. Ali’nin (a.s), Peygamber’den (s.a.a) sonra yüce ve eşsiz bir makama sahip en âlim insan olduğunu anlatmaya yeterlidir.

Hz. Ali (a.s), diğer insanlara nazaran kendisinin ve Ehl-i Beytinin Kur’an’ı daha iyi bildiklerini Nehcül Belağ’a da şöyle beyan eder:

“Bu Kur’an sadece iki kapak arasına yazılmış, konuşmayan bir kitaptır. Ona bir tercüman gerekir. Onu ancak insanlar konuşturur. Bu topluluk bizden Kur’an’ı hakem tayin etmemizi istediğinde noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah’tan yüz çevirenlerden olmadık. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ‘Bir şey hakkında ihtilafa düştüğünüzde onu Allah ve Resulüne döndürün.’ Allah’a döndürmek, O’nun kitabıyla hükmetmek; Resulüne döndürmekse O’nun sünnetine uymak demektir. Allah’ın kitabıyla doğrulukla hükmedilecekse biz buna diğer insanlardan daha layığız. Resulün sünnetiyle hükmedilecekse biz buna insanların en ehilinden daha ehiliz.”¹⁷⁶

Hz. Ali’nin (a.s) İlmi Hakkında Sahabenin Görüşü

Sahabe içerisinde en ünlü müfessirler şu dört kişidir: Ebu Talib oğlu Ali (a.s), İbn Mesut, Ubey b. Ka’b, Abdullah b. Abbas.

Sahabenin tamamı Hz. Ali’nin (a.s) Kur’an’ın tefsiri başta olmak üzere, bütün ilimlerde diğer sahabilerden daha üstün olduğu görüşündedir. Hz. Ali’den (a.s) sonra en meşhur müfessir olan Abdullah b. Abbas şöyle demiştir:

¹⁷⁵ Usul-u Kafi, c.1, s.64

¹⁷⁶ Nehcül Belağ, 125.Hutbe

Tefsir ilminin tamamını veya büyük bir kısmını Ali'den (a.s) öğrendim.

Sonra şunu eklemiştir:

Ali (a.s), Allah'ın Peygamber'ine (s.a.a) öğrettiği ilme sahipti. Peygamber'in (s.a.a) ilmi semavi, Ali'nin (s.a) ilmi nebevi, benim ilmim ise alevidir. Benim ve diğer sahabenin ilmi, Ali'nin (a.s) ilmine nispetle yedi deniz karşı-sındaki bir damla gibidir.¹⁷⁷

Başka bir nakilde ise şöyle der:

İlim, insanlar arasında beş kısma taksim edilmiştir ve Ali (a.s) bunlardan dördüne sahiptir. Geriye kalan ve diğer insanlar için olan kısımda ise, insanlarla ortak. O, insanların en âlimiydi.¹⁷⁸

Abdullah b. Mesut şöyle nakletmiştir:

Kur'an yedi harfle nazil olmuştur. Her harfin bir zahiri, bir de batınisi vardır. Kur'an'ın zahir olanı ve batınî olanı Ali'nin (a.s) yanındadır.¹⁷⁹

Alkame şöyle der:

Bir gün Abdullah b. Mesut, ders sırasında bize şöyle dedi: "Eğer Allah'ın kitabına kendimden daha agâh birini bulsaydım uzun mesafeleri kat ederdim (ve onu bulup kendisinden istifade ederdim)." Orada bulunanlarda biri O'na sordu: "Ali ile buluştun mu?" Abdullah b. Mes'ud, "Evet" dedi.

Said b. Museyyib şöyle der:

Ali'den (a.s) başka hiç kimse 'سَلُونِي' (bana sorun)' diyememiştir.

Hemu, şöyle der:

Ömer, yanında Ali'nin bulunmadığı bir müşkülle karşılaşmaktan Allah'a sığındı.¹⁸⁰

¹⁷⁷ İbn-i Tavs Sadu's-Suud, s.285-286

¹⁷⁸ el-Kamil'u fi't Tarih, İbn-i Esir, c.3, s.200

¹⁷⁹ Usdu'l Gabe, İbn-i Esir, c.4, s.22-23

¹⁸⁰ Usdu'l Gabe, İbn-i Esir, c.4, s.22-23; el-İsabe İbn-i Hacer, c.2, s.509; Esnabu'l Eşraf, Belaziri, c.2, s.100. Ali'den (a.s) başka kimse "سَلُونِي" : "Benden sorun" diyemezdi. Çünkü ondan önce bu cümleyi sadece Peygamber (s.a.a) kullanmıştır. Peygamberden (s.a.a) sonra ise bu cümleyi kullanmaya layık olan tek kişi Ali idi. Gerçi o hazretten sonra Hişam b. Abdulmelik, Mukatil b. Süleyman ve Kutade gibi isimler bu cümleyi kullanmış da sonunda rezil olmuşlardır. Allame Emîni el-Gadir'de (c.6, s.195-19) bu isimleri zikretmiştir. Hişam b. Hakem h.107 yılında Hac farızasını yerine getirdikten

Ebu Tufeyl şöyle der:

Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: "Sorun benden, sorun benden, Allah'ın kitabını sorun benden. And olsun Allah'a ki, ben hangi ayetin gündüz, hangisinin gece nazil olduğunu bilirim..."¹⁸¹

Tabiin fakihlerinden ve Hz. Ali'nin (a.s) ashabından olan Mesruk b. Ecda Hemdani şöyle nakletmiştir:

İlim üç kişide son bulur: Medine'nin âlimi Ali b. Ebu Talib, Irak'ın âlimi Abdullah b. Mesut ve Şam âlimi Ebu Derda. Bunlar bir araya geldiklerinde Iraklı ve Şamlı olan Medine'dekine sorardı ama Medine'deki onlardan soru sormazdı.¹⁸²

Mes'udi (ö: 346 Hicri), Murucu'z-Zeheb'de şöyle yazmıştır:

Resulullah'ın (s.a.a) ashabının faziletlerinin sebebi şunlardır: İmanda öncelik, hicret, Peygamber'e (s.a.a) yardımcı olmak, akrabalık bağları, serden geçmek, Kur'an'a olan ilimleri, Kur'an tefsirini bilmeleri, cihat, takva, ilahî hükümlerin icrası ve fakih olmak. *Tüm bu faziletlerde Ali'nin nasibi diğerlerinden daha çoktu...* Zira Peygamber (s.a.a), ashabı arasında kardeşlik tesis ederken Hz. Ali'ye hitaben: "أَنْتَ أَخِي", yani "sen benim kardeşimsin" buyurmuştur. Ayrıca ona hitaben, "Senin bana olan nispetin Harun'un Musa'ya olan nispeti gibidir. Tek bir farkla ki, benden sonra Peygamber yoktur" buyurmuştur. Yine, "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım O'nun dostuna dost, düşmanına düşman ol" ifadesini de onun hakkında kullanmıştır.¹⁸³

Ehl-i Beyt Kelimesi

Ehl-i Beyt kelimesinin daha geniş bir manası da vardır ki sadece Peygamber, Fatıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'den oluşan özel grubu kapsamaz. Bilakis Sakaleyn hadisi başta olmak üzere Peygamber'den (s.a.a) elimize ulaşan hadisler, Ehl-i Beytin on dört kimseyi kapsadığını bildirir. Onlar;

sonra orada bulunanlara hitaben "Sorun benden, zira kimse benden daha âlim değildir" demiş. Bunun üzerine Iraklı biri kurban hakkında soru sormuş, Hişam cevap veremediği için bulunduğu minberden aşağıya inmiştir. el-Gadir, c.6, s.195

¹⁸¹ A.g.e.

¹⁸² Tarih-i Dimeşg İbn-i Asakir, c.3, s.51

¹⁸³ Mes'udi, Ali b. Hüseyin, Murucu'z Zeheb ve Meadinu'l Cevher, c.2, s.437 (Daru'l-Fikr – Beyrut)

Peygamber, Fatıma, Ali b. Ebu Talib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali Bakır, Cafer b. Muhammed Sadık, Musa b. Cafer Kazım, Ali b. Musa Rıza, Muhammed b. Ali Cevad, Ali b. Muhammed Hadi, Hasan b. Ali Askeri ve Hüccet b. Hasan Mehdi'dir. Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun.

Ebu Hureyre, Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Gerçekten de sadaka bana ve Ehl-i Beytime haramdır." Biz: "Ey Allah'ın Resulü! Ehl-i Beytiniz kimlerdir?" diye sorduk. Peygamber (s.a.a): "Onlar, benim itretimdir. Onların eti etimden, kanı kanımdandır. Onların sayısı İsrailoğullarının seçkinlerinin sayısı kadardır" buyurdu.¹⁸⁴

Başka bir rivayette Enes b. Malik şöyle demiştir:

Peygamber ile birlikte sabah namazını kıldık. Namazdan sonra Peygamber: "Ey insanlar! Kim Ehl-i Beytimi severse bizimle haşır olur ve kim bu sözüme amel ederse güzel bir ipe sarılmıştır" buyurdu. Ebuzer Gifari: "Ey Allah'ın Resulü! Ehl-i Beytiniz kaç kişidir?" diye sordu. Peygamber: "Onların sayısı İsrailoğullarının seçkinlerinin sayısı kadardır" diye cevap verdi. Ebuzer: "Onların hepsi Ehl-i Beytinizden midir?" diye sorunca Peygamber: "Evet, hepsi Ehl-i Beytimdendir. Onların dokuz tanesi Hüseyin'in soyundandır ve sonuncuları Mehdi'dir (a.s)" diye buyurdu.¹⁸⁵

Ehl-i Sünnet kaynaklarında nakledilen birçok sahih rivayet Peygamber'den (s.a.a) sonra gelecek olan halifelerin on iki kişi olduğu ve hepsinin Kureyş'ten olacağını yazmıştır.

Cabir b. Semure, Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakleder:

Bu iş (risaletim), on iki halife gelmeyinceye kadar tamamlanmayacaktır. İbn Semure, 'Peygamber aniden kısık bir sesle konuştu, öyle ki söylediklerini anlamadım. Babama Peygamber'in ne söylediğini sordum'. Babam, Peygamber'in 'Onların hepsi Kureyş'tendir' diye buyurduğunu söyledi.¹⁸⁶

Bu rivayetin benzerleri Sahih-i Buhari (c.4, s.207), Sahih-i Tirmizi (c.2, s.45), Sahih-i Müslim, Sahih-i Ebu Davut (c.2, s.207), ve Müsned-i Ahmed (c.5, s.106) gibi birçok kitapta otuz dört kanalla nakledilmiştir.

¹⁸⁴ Müntehebu'l Eser, s.48 (Kifayetu'l Eser fi'n Nusus Ala Eimmeti İsna Aşer, Ebu'l Kasım Ali Hezzaz Razi'den naklen)

¹⁸⁵ A.g.e s.60

¹⁸⁶ Sahih-i Müslim, c.6, s.3-4 ve Sahih-i Buhari, c.9, s.81

“Ümmetimin on iki halifesi olacaktır.”¹⁸⁷

Şia kaynaklarına gelince; on iki halifenin isimleri teker teker zikredilmiştir¹⁸⁸. Bu hadislerin hepsi mütevatir ve burada zikredemeyeceğimiz kadar çoktur. Hatta Şia nezdinde Ehl-i Beyt imamlarının söz, fiil ve ikrarları fıkıh ve tefsir ilminde önemli bir kaynaktır.

Sonuç: Sözleri hüccet olarak kabul edilen Ehl-i Beyt, sadece “aba ehli” ile sınırlı değildir. Aksine tüm Ehl-i Beyt imamlarını kapsar.

Ehl-i Beytin Tefsir Metotları

Tefsir rivayetlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan konulardan biri, Ehl-i Beytin tefsir metotlarıdır. Ehl-i Beyt, Kur'an'ı farklı ve çeşitli metotlarla tefsir etmişlerdir. Bazen bir ayeti tefsir ederken başka bir ayetten, bazen Peygamber ve önceki imamlardan nakledilen rivayetlerden, bazen sarf ve nahiv gibi edebi ilimlerden, bazen de akıl ya da doğal bilimlerden yararlanırlardı. Her ne kadar elimize ulaşan rivayetlerde birçok tefsir yöntemine yer verilmişse de genel olarak aşağıdaki metotları zikretmek mümkündür.

1. Kur'an'ın Kur'an'la Tefsir

Ehl-i Beytin tefsir metotlarından birisi ayetin başka bir ayet yardımıyla tefsir edilmesi yöntemidir ve bu yöntem kendi arasında çeşitli kollara ayrılmaktadır:

a) **Ayetin Ayetle Tefsiri:** Bu yöntemde bir ayetin tefsiri için başka bir ayet veya ayetlerden faydalanılır.

1. Örnek:

﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَغْرِفُونَ﴾

“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (Peygamber'i) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Ayetullah Safi Gulpaygani Müntehabu'l Eser ,1.Fasıl, 1.Bab, s.10

¹⁸⁸ A.g.e, Mefatihü'l Vusul İla İlmi'l-Usul, s.49

¹⁸⁹ Enam:20

Bu ayetin tefsirinde İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen bir rivayette şöyle geçer:

“Kitap ehli, Peygamber'i (s.a.a) kendi öz evlatları gibi tanırdı. Zira Tevrat, İncil ve Zebur'da Peygamber (s.a.a) ve ashabının vasıfları, o hazretin biset ve hicreti zikredilmiştir. Bunun delili Yüce Allah'ın şu sözüdür: “Muhammed, Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar, kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû ve secde hâlinde görürsün. Allah'ın lütuf ve hoşnutluğunu elde etmek isterler. Secde izinden alametleri yüzlerindedir. Bu, onların Tevrat'taki ve İncil'deki vasıflarıdır.”¹⁹⁰

İşte bunlar Resulullah'ın (s.a.a) ve ashabının Tevrat ve İncil'deki özellikleridir. Nitekim Allah Peygamber'i gönderdiğinde Kitap Ehli onu tanıdı. Buna ilişkin Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ﴾

“Önceden bilip tanıdıkları şey gelince, onu inkâr ettiler”¹⁹¹

Yani Kitap Ehli, Resulullah'ı (s.a.a) kendi evlatlarını tanıdıkları gibi tanıyordu. Zira Tevrat'ta, İncil'de ve Zebur'da Peygamber ve ashabının vasıfları, o hazretin biseti ve hicreti açık olarak beyan edilmiştir.

İmam Sadık (a.s) daha sonra bu sözü delillendirmek için Fetih suresinin 29. ayetini zikrediyor. Bu ayette Hz. Muhammed (s.a.a) ve mümin ashabının özelliklerinden önceki semavi kitaplarda söz edildiği vurgulanmıştır. Daha sonra İmam (a.s), ayetin manası daha iyi anlaşılсын ve Kitap Ehli'nin durumu daha net tanınsın diye Bakara suresinin 89. ayetine istidlal ediyor ve şöyle buyuruyor:

﴿ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ

عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

“Kendilerine ellerindekini (Tevrat'ı) tasdik eden bir kitap (Kur'an) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce (bu kitabı getirecek peygamber ile) inkârcılara (Arap müşriklerine) karşı yardım istiyorlardı.

¹⁹⁰ - Fetih:29

¹⁹¹ - Bakara:89; Nuru's Sakaleyn, c.1, s.708, h.37

(Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun.”

2. Örnek:

Hız. Ali'den (a.s) nakledilen bir rivayette, Hız. Ali “zalimler” kelimesini “müşrikler” olarak mana etmiştir. Rivayette Hız. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Allah, İbrahim'e (a.s) hitaben şöyle buyurmuştur;

﴿ قَالَ لَا يَأْتَالْ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴾

“Benim ahdim (imamet ve önderlik rahmetim) zalimlere erişmez.”¹⁹²

Hız. Ali (a.s), “zalimler” kelimesini mana ederken şöyle devam ediyor:

Zalimler, müşriklerdir. Zira ayette şirk, zulüm olarak adlandırılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ / Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.”¹⁹³

b) Ayetin Bir Kısımının Diğer Kısımı İle Tefsiri: Ravzatu'l Kâfi kitabında İmam Zeynulabidin'in (a.s), dünyada zahit yaşamak konusunda bir nasihati vardır. Bu konuda şöyle buyurur: Yüce Allah, kitabında sizden önceki memleketlerin zalim topluluklarına neler yaptığını duyurmuştur. O, şöyle buyurmuştur:

﴿ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً ﴾

“Biz, zulmetmekte olan nice memleketleri kırıp geçirdik.”¹⁹⁴

(“Memleket” diye tercüme ettiğimiz) “Karye”den maksat, onun hal-kıdır. Çünkü ayetin devamında şöyle buyuruyor:

¹⁹² Bakara:124

¹⁹³ Lokman:13

¹⁹⁴ Enbiya:11

﴿وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾

"Onlardan sonra başka toplumlar meydana getirdik."

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿فَلَمَّا أَحْسُوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ﴾ (فَلَمَّا آتَاهُمُ الْعَذَابُ) قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ

“Onlar azabımızı hissedince, hemen oradan süratle kaçıyorlardı. “Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün! Çünkü soruguya çekileceksiniz.” Onlara azap gelip çatığında: “Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz zalim idik” derler. Onları biçilmiş cansız bir ekin hâline getirinceye kadar bu feryatlarını sürdürdüler.”¹⁹⁵

قَصَم: Kırıp geçirmek.

الإنشاء : Oluşturmak.

الركض: Son süratle kaçmak.

İmam Zeynelabidin (a.s), ayette geçen قَرْيَةً (memleket) kelimesini "şehir ahalisi" olarak mana etmiştir. Zira bir sonraki ayet, yerle bir edilen memleketlerde yaşayanların süratle kaçtığı ardından o topraklarda yeni kavim ve toprakların meydana getirildiğini buyurmaktadır.¹⁹⁶

2. Kur'an'ın Rivayetle Tefsir

Ehl-i Beytin tefsir metotlarından bir diğeri de Kur'an'ın sünnet ve rivayetlerle tefsir yöntemidir. Ehl-i Beyt imamlarının tümünün sözü hüccet ve Nebvi sünnetle mutabık olmakla birlikte onlar, tefsirde Peygamber'in (s.a.a) sünnetini ve kendilerinden önceki imamların sözlerini delil gösterirlerdi. Örnek olarak:

¹⁹⁵ Enbiya:11-15

¹⁹⁶ Nuru's Sakaleyn, c.3, s.414, h.13

a) Peygamber'in (s.a.a) Fillerinin Delil Olarak Sunulması: İmam Sadık (a.s), umre amellerinin belli olması için ¹⁹⁷ **وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ** ayetinin tefsirinde Peygamber'in (s.a.a) fiillerini delil getirerek şöyle buyurmuştur:

“Peygamber (s.a.a) son Veda Haccında Zilkade ayının bitmesine dört gün varken umre için hazırlandı. Şecere Mescidine geldi ve Beyda'da (Mekke ve Medine arasındaki yerin ismi) ihram giyerek “lebbeyk” dedi. İnsanlar da ihram giydiler. (Rivayetin orijinalinde geçen **بِالْحَجِّ**” kelimesinden kasıt, hac ihramı değil aksine "küçük hac" olarak tabir edilen umredir.)

Peygamber (s.a.a) Mekke'ye girince tavaf amelini yerine getirdi. İnsanlar da Peygamber ile birlikte tavaf yaptı. Sonra İbrahim Makamı'nın yanında tavaf namazı kıldılar. Daha sonra Sefa'dan başlayıp Merve'de son bulan sa'y amelini yerine getirdiler.

Peygamber (s.a.a) bu amelleri yaptıktan sonra insanlara, bunun umre olduğunu söyledi ve onlar da ihramdan ihramdan çıktı.”¹⁹⁸

b) Peygamber'in (s.a.a) Sözlerinin Delil Olarak Sunulması:

1. Örnek:

İmam Sadık (a.s), *“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar”*¹⁹⁹ ayetinin tefsirinde Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu söyler:

“Miraç gecesi bir kavmin ayağa kalkmak istediğini ama karınlarının ağırlığından kalkamadıklarını gördüm. Cebrail'den ‘Kim bunlar?’ diye sordum. Cebrail, ‘Bunlar dünyada faiz yiyenlerdir. Tıpkı deliler gibi dengeden yoksun oldukları için yere düşüyorlar’ dedi.”²⁰⁰

2. Örnek:

Yine İmam Sadık (a.s), *“Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin”*²⁰¹ ayetinin tefsirinde Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakleder:

¹⁹⁷ Bakara:196

¹⁹⁸ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.89, h.229

¹⁹⁹ Bakara:275

²⁰⁰ el-Burhan, Muhaddis Behrani, c.1, s.258

²⁰¹ Bakara:280

“Kıyamet günü Allah’ın, arşının gölgesini üzerine yaymasını isteyen kişi, sıkıntıda olan borçlusuna zaman vererek hakkından geçsin.”

Benzer bir rivayette, İmam Sadık (a.s) Peygamber’in (s.a.a) sıcak bir günde şöyle buyurduğunu nakleder:

“Kıyamet günü Allah’ın arşının gölgesini arzulayan, borçlusuna zaman vererek sabretsin ve eli darda olan insanı sıkıntıdan kurtarsın.”²⁰²

c) Hz. Ali’nin Sözlerinin Delil Olarak Sunulması: İmam Sadık (a.s) **وَأَكْلِهِمُ السُّخْتِ**²⁰³ ayetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur:

“Ali (a.s) **سُخْت** (haram) ve haram alış verişler hakkında şöyle demiştir ‘murdar ve köpek alış verışı, kötü kadına ücret verip/ücret almak, mahkemelerde rüşvet vermek, büyü ve kehanetle uğraşana ücret takdim etmek haram olan işlerdendir.’²⁰⁴

d) Hz. Sadık ve Diğer İmamların Sözlerinin Delil Olarak Sunulması: Uyunu Ahbarı’r Rıza adlı kitapta İbrahim b. Abbas Sufi el-Kâtib’e isnat edilen bir rivayette şöyle geçer:

“İmam Rıza’nın (a.s) da bulunduğu bir mecliste ‘Sonra o gün nimetten sorguya çekileceksiniz’²⁰⁵ ayetinde geçen nimetin gerçekte ne olduğu hakkında soruldu. Orada bulunan (Ehl-i Sünnet) âlimlerden bir grup ‘o serin sudur’, diğer bir grup ‘temiz yemektir’ başka bir diğer grup ise ‘güzel uyukudur’ dediler. Bu söz karşısında hiddetlenen İmam Rıza (a.s) yüksek bir ses tonuyla; ‘Nasıl böyle tefsir edersiniz?!’ diye buyurdu. Aynı soru ceddîm İmam Sadık’tan (a.s) da sorulmuş, bir grup âlim de aynı sizin gibi cevap vermişti. Ancak İmam Sadık (a.s) bu cevaplara sinirlenerek: ‘Allah kendilerine yaptığı lütuf ve ihsandan dolayı kullarını sorguya çekmez, minnet bırakmaz. Çünkü nimetin minnetle birlikte olması kınanacak bir şeydir. İnsanın yapması halinde bile kınanacak olan bir şeyi Allah nasıl yapabilir? Nimet, Peygamber Ehl-i Beytine olan sevgidir. Çünkü Allah, tevhit ve nübüvvetten sonra Ehl-i Beyti soracaktır. Bizim velayetimiz üzere can veren cennet nimetlerine gark olur’ diye buyurmuştu.”²⁰⁶

²⁰² el-Burhan, Muhaddis Behrani, c.1, s.261

²⁰³ Maide:62-63

²⁰⁴ Tefsir-i Burhan, c.1, s.486

²⁰⁵ Tekasür:8

²⁰⁶ Nuru’s Sakaleyn, Huveyzi, c.5, s.664, h.18

İmam Rıza (a.s), نَعِيم (nimet) kelimesinin manasının daha iyi anlaşılması için İmam Sadık'ın (a.s) sözünü, imam Sadık (a.s) ise kendinden önceki imamların sözlerini (öyle ki senet imam Hüseyin aracılığıyla Allah Resulüne (s.a.a) kadar ulaşmış) delil olarak sunmuş ve nimet kelimesini, tertemiz Ehl-i Beyt imamlarının sevgisi ve velayeti olarak tefsir etmiştir.

3. Kur'an'ın Lügat ile Tefsir

Ehl-i Beyt imamları bazen Kur'an'da yer alan bir kelime veya cümle-
nin manasının anlaşılması için o kelimeyi lügati anlamında tefsir ederdi.
Örnek olarak:

1. Örnek:

﴿الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ﴾²⁰⁷

“Onlar, Rablerine kavuşacaklarını (zannederler) düşünürler...”

Hız. Ali (a.s) yukarıdaki ayetin tefsiri hakkında şöyle buyurmuş-
tur:

“Onların rablerine kavuşması zan değil, yakındır. Bu sebeple ayetteki zan,
yakın manasındadır.”

Başka bir hadiste ise Allah Resulünün (s.a.a) şöyle buyurduğu nak-
ledilir:

“Ölümünden sonra insana ilk sorulacak şey, tevhit, nübüvvet ve Allah'ın
buyurduğu, benim de tebliğ ettiğim, senin müminlerin emiri olduğuna
dair şehadettir. Ey Ali (a.s)! Kim buna kabul ederse sonsuz cennet nimet-
leriyle ödüllendirilir.”²⁰⁸

Zan, lügatte hem şek hem de yakın anlamında kullanılmıştır.
“Mekayisul Lügat” kitabının sahibi şöyle der:

Zan, gerçek ve ihtilafa delalet eder. Yani şüphe ve yakın halidir.²⁰⁹

²⁰⁷ Bakara:46

²⁰⁸ Tefsir-i Ayyaşı, c.1, s.46

²⁰⁹ et-Tahkiku fi Kelimati'l Kur'an, Mustafevi, c.7, s.179

Feyyumi ise "Misbahu'l Münir" adlı eserinde şöyle yazmıştır:

Zan, "katl" babından olup yakın kelimesi ile zıt anlamlıdır. Bazen ise yakın manasında kullanılır.²¹⁰

Başka bir ayette ise zan kelimesi, yakın ve ilim anlamında kullanılmıştır.

Bazı rivayetlerde bu konuya işaret edilmiştir. Örnek olarak;Ebu Ca-rud, Ebu Cafer'den (İmam Muhammed Bakır) şöyle nakletmiştir:

يَا دَاوُدُ يَٰ دَاوُدُ yani "Davut kendisini imtihan ettiğimizi bildi."²¹¹

2. Örnek:

Hüseyin b. Beşşar şöyle der:

Ebu'l-Hasan'dan (a.s) **وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ** / İş başına geçince de yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır..²¹² ayetinde geçen nesil kelimesinin manasını sordum. İmam: 'Nesil, zürriyet hars ise ziraat (ekin) anlamındadır' diye buyurdu.²¹³

Nesil ve hars kelimeleri lügatte de aynı manadadır. Lisanu'l Arab'ta şöyle geçer:

الْحَرْث; Ekin, **الْحَرَاث**; Ekinler²¹⁴, **النَّسْل** ise evlat ve zürriyet anlamındadır.²¹⁵

4. Kur'an'ın Edebiyat Kurallarıyla Tefsir

Ehl-i Beyt imamları bazen Kur'an'ı sarf, nahiv, meani, beyan vb. edebiyat ilimlerine ait kurallara dayanarak tefsir ederlerdi. Hatta kendi öğrencilerine usul ve genel kanunlar yardımıyla dini konuları nasıl elde edecekleri öğretirlerdi. Aşağıdaki iki örneğe dikkat edelim:

1. Örnek:

İmam Muhammed Bakır'ın (a.s) öğrencisi ve önemli fakihlerinden olan Zürrare, abdest ayetinden (Maide 6) abdestin şeklinin nasıl

²¹⁰ Misbahu'l Münir, s.386 (Zan kelimesi)

²¹¹ Tefsir-i Kummi, c.2, s.207 (Sad 24)

²¹² Bakara:205

²¹³ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.100

²¹⁴ Lisanu'l Arab, c.3, s.104

²¹⁵ Lisanu'l Arab, c.14, s.128

anlaşıldığını edildiğini öğrenmek istediğinde İmam (a.s) gülümseyerek şöyle buyurdu:

“Ey Zürare! Allah, abdeste ‘Yıkayın yüzünüzü ve ellerinizi dirseklere kadar’ sonra ‘Mesh edin başınızı ve ayaklarınızı topuklara kadar’ diyor. ‘Yıkamak’ fiili yüzün tamamına şamil olduğu için aynı şey elin dirseklere kadar olan bölümü için de geçerlidir. Mesh konusuna gelince; mesh, ‘başın’ bir kısmı içindir ve aynı şey ‘ayak’ için de söz konusudur. Yani ‘başın’ bir kısmı mesh edilmelidir. Çünkü nasıl ki ‘ellerin dirseklere kadar olan bölümü’ cümlesi ب “Ba” harfi aracılığıyla yıkamak fiiline atfedilmişse aynı şey “baş” ve “ayak” içinde geçerlidir. Yani ب “Ba” harfi “ayak” kelimesini, “baş” kelimesine atfederek “baş” için gereken meshin ayaklar için de uygulanması gerektiğini vurguluyor. Allah Resulü bunu insanlara bu şekilde tefsir etti ama onlar zayı ettiler.”²¹⁶

İmam, yüzün tamamının yıkanması gerektiğini ispat etmek için وجوه kelimesinin ıtlagını, başın bir kısmının mesh edilmesi için برؤسکم kelimesindeki ب (ba) harfini delil olarak sunuyor. (Zira “ba” harfinin anlamlarından biri de “teb’iz” yani bir bütünü bazı bölümüdür) Nitekim İbn Hişam “Muğni” kitabında ب harfinin teb’iz manasına işaret etmiştir.

Ayaklarının tamamının değil de bir kısmının mesh edilmesi için ise أرجل (ayaklar) kelimesinin, رؤوس (başlar) kelimesine atfedilmesini d - lil olarak getirmiştir

2. Örnek:

Mes'ade b. Sadaka şöyle der: İmam Sadık'a (a.s): "Acaba marufu emredip münkerden nehiy etmek tüm ümmete farz mıdır?" diye sorulunca İmam; "Hayır" diye cevap verdi. "Peki, kimlere vaciptir?" diye sorulunca ise İmam şöyle buyurdu:

“İyiliği emredip, kötülükten sakındırmak, herkese değil sadece buna gücü yetenlere vaciptir. Bunun delil ise Allah'ın kitabıdır. ‘İçinizde hayra davet edip marufu emreden ve münkerden sakındıran bir grup olsun’²¹⁷ ayetidir. Zira bu iş belli bir gruba has kılınmıştır, insanların geneline değil. Yine ‘Musa’nın kavmi içinde (insanları) doğrulukla hakka götüren ve hak ile (hükmederek) adaleti tesis eden bir topluluk da vardır’²¹⁸ ayetinde

²¹⁶ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.299, h.52; Tefsir-i Nuru’s Sakaleyn, c.1, s.596

²¹⁷ Al-i İmran:104

²¹⁸ Araf:159

Musa'nın kavminin tamamının değil belli bir grubun bu vazifeyi üstlendiği buyrulmaktadır.²¹⁹

Rivayette İmam (a.s), iyiliği emredip, kötülükten sakındırmanın her-kese değil sadece buna gücü yetenlere vacip olduğunu ispat etmek için "مِنْكُمْ" (sizden) ve "مِنْ قَوْمِ مُوسَى" (Musa'nın kavminden) cümlelerinde yer alan مِنْ kelimesinden istifade etmiştir.

5. Kur'an'ın Teşbih Yoluyla Tefsir

Ehl-i Beyt imamlarının sözlerinden elde edilen Kur'an'ın teşbih yöntemiyle tefsir edilmesi metoduna göre imamlar, ayetin manasını somut olgu veya zahiri örneklerle öğrencilerine, dostlarına veya diğer insanlara tefsir ediyordu. Örnek olarak:

1. Örnek:

Hz. Ali (a.s), "وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ"²²⁰ /Azamet ve ikram sahibi olan Rabbinin vechi (yüzü) baki kalacaktı." ayetinde geçen Allah'ın vechi (yüzü) kelimesine istinaden "Allah'ın yüzü nerededir?" diye soran Yahudi'ye verdiği cevapta ateşin varlığı vardır ama işaret edilecek bir vechi yoktur gibi somut nesnelerle örnek verdikten sonra şöyle buyuruyor:

"Doğu da, batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü, işte oradadır"

2. Örnek:

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾

"Ve onlar,öyle kişilerdir ki infakta bulununca ne israf ederler, ne de az verirler, ikisinin ortasını bulurlar."²²¹

Bu ayet, "Rahman'ın kulları" tamlamasıyla ifade edilen salih insanların özelliklerinden birini beyan etmektedir.

الاقتار: Eli sıklık, cimrilik.

²¹⁹ Nuru's Sakaleyn, c.1, s.380

²²⁰ Rahman:27

²²¹ Furkan:67

قوام: Vasat yol, itidal.

İmam Sadık (a.s) israf, cimrilik ve orta yolun ne olduğunu açıklamak için somut bir örnek verir. Şöyle ki; bir miktar toprağı avucuna alıp yumruğunu sıkar ve "cimrilik budur" der. Sonra avucunu tamamen açarak "israf budur" der. Son olarak ise avucundaki kumun miktarını dik-kate alarak avucunu biraz aralar "orta yol budur" der.

6. Kur'an'ın Akli Delillerle Tefsir

Ehl-i Beyt imamları, özellikle akait ve inanç konularına ait ayetlerin tefsirinde veya ayetteki şek ve şüphe perdelerini kenara itilmesinde akli kanıtlardan yararlanırlardı. Bu yöntemin kendine ait farklı dalları olabilir. Örnek olarak: a) Akli kanunların açıklanması. b) Akli kanunlar nedeniyle ortaya çıkan konuların beyanı.

a) Akli Kanunların Açıklanması: Akli kanunlardan maksat, “ik zıt şeyin içtimasının muhal olduğu”, “sebeup-sonuç ilişkisi”, “hüduş ve kadim meselesi”, “Vacibu’l Vücuđ’un sıfatları”, “Vacibu’l Vücuđ ve Mümkünü’l Vücuđun farkları” vb. kanunlardır. Konuyla ilgili iki örnek zikretmek istiyoruz:

1. Örnek:

İmam Hasan Askeri (a.s), **جَدَالٌ حَسَنٌ** (cidal ve çekişmenin güzel olanı) konusunda İmam Sadık'tan, İmam Sadık (a.s) ise kendinden önceki imamlar aracılığı ile Hz. Ali'den şöyle nakleder:

“Bir gün Peygamber'in (s.a.a) huzurundaydık. Mecliste Yahudi, Mesihî, Dehri²²² (materyalist), Düalist (iki yaratıcı olduğuna inanan)²²³ ve müşrik Araplar da vardı. Peygamber (s.a.a) farklı inançtan olan herkesle konuştuktan sonra düalizm taraftarları ile konuşmaya başladı. Onlar, kendi inançlarını şöyle beyan etti, ‘Biz, varlığın şer ve hayır olmak üzere iki farklı sıfatı olduğunu gördük. Tıpkı ateşin aynı anda hem soğuk hem de sıcak olmasının

²²² En önemli temsilcisi İbn-i Ravendi olan İslam tarihindeki materyalist felsefe akımı (Mütercim)

²²³ Genel anlamda dişi-erkek, iyi-kötü, aydınlık-karanlık olan ikicilik inancı. Çin düşüncesinde Yin-Yang, Hint düşüncesinde Tamus-Satva, Zerdüştlükte Ahura Mazda-Angra Mainyu olarak ifade edilir.

imkânsız olması gibi birbirine zıt iki farklı şeyin (hayır ve şer) tek bir failde bir arada olamayacağı kanısına vardık. Bu nedenle hayrın (nurun) yaratıcısının, şerrin (zulmetin) yaratıcısından farklı olduğuna inanıyoruz” dediler. Peygamber (s.a.a), cevap olarak şöyle buyurdu: “İki zıt şeyin aynı yerde bir araya gelmesinin muhal olduğu da doğrudur. Siyah, beyaz, kırmızı ve diğer renklerin hepsi tıpkı sıcak ve soğuk gibi zıt şeylerdir. Hal böyleyken renkler konusunda neden her birinin farklı bir vücuda getireni vardır demiyorsunuz?” Onlar; “Evet,doğru” dediler. Peygamber: “Şer ve hayrın var olması da aynen böyledir” diye buyurdu.”²²⁴

Binaenaleyh iki zıt şeyin bir araya gelmesinin imkansız oluşu kanunun kabul edilmesi, onların yaratıcısının da farklı olarak kabul edilmesi (düalizm) anlamına gelmez.

2. Örnek:

İmam Rıza (a.s), *كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ* /Hayır! Onlar o gün Rablerine karşı perdelenmişlerdir.”²²⁵ ayetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur:

“Ayette, kâfirlerin perdelenmiş olmasından maksat mekânsal ve maddi örtü değildir. Çünkü Allah, mekân kavramından beridir. Perdeden maksat kâfirlerin Allah’ın lütuf ve rahmetinden mahrum olması manasındadır.”²²⁶

İmam, benzeri bir tefsiri *وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا* / Rabbin gelip melekler saf saf dizildiği vakit.”²²⁷ ayeti için yaparak şöyle buyuruyor:

“Ayette Allah’ın gelmesinden maksat, mahlûkun bir yerden başka bir yere intikali manasında olan yürümek fiili değildir. Zira Allah, maddeye ait bir sıfatla vasıflandırılmaktan beridir.”²²⁸

b) Akli Gereçekler: Bazen Ehl-i Beyt imamlarının ayeti tefsir ederken değindikleri konular, akli kanunların lâzimesi niteliğindeydi. Örnek olarak:

﴿وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾

²²⁴ Nuru’s Sakaleyn, c.1, s.698

²²⁵ Mutaffifin:15

²²⁶ Meani’l Ahbar, Şeyh Saduk, s.13

²²⁷ Fecr:22

²²⁸ Meani’l Ahbar, Şeyh Saduk, s.13

“Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez.”²²⁹

İmam Sadık (a.s) yukarıdaki ayeti şöyle açıklar:

“Allah, hasta olan insanın yerine sağlıklı insanı veya günahkâr babanın yerine günahsız çocuğu cezalandırmaz.”

Bu akli delilin getirisi şöyledir: Zulüm ve haksızlık abes bir amel olup bir başkasının günahı sebebiyle suçsuz birini cezalandırmak da zulmün açık mısdaqlarındandır. Allah, abes bir iş yapmaktan (suçsuz birini cezalandırmaktan) münezzehdir.

Hişam b. Hakem, İmam Sadık’tan (a.s) “Allah’ın vahdaniyetinin delili nedir?” diye sorunca İmam, gerekçesi “tek bir müdebbir” olan, tabiat-taki nesneler arasındaki düzenin korunması delilini açıkladı.²³⁰ Kur’an’ın da buyurduğu gibi:

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾

“Eğer gökte ve yerde Allah’ın dışında ilahlar olsaydı, elbette, ikisi de bozulup gitmişti.”²³¹

Yine imam Sadık (a.s), aynı konuyla ilgili başka bir rivayette şöyle buyurur;

“Mahlûkatın özellik ve vasıfları tek bir ilaha işaret etmektedir. Eğer iki farklı yaratıcı olsaydı her biri kendi isteği doğrultusunda yaratma iradesine gider, diğer yaratıcı için fesat icat ederdi. Mahlûkat arasındaki düzen yerle bir olurdu. Demek ki mahlûkatta bir başka yaratıcıya işaret eden emareler olmaması, onları yaratanın tek bir ilah olduğunun delilidir.”

Sonuç; İmam iki farklı rivayette iki farklı akli delile (tedbir ve nizam) ve lâzımlerine değinerek Allah’ın vahdaniyetini ispat etmiştir.

7. Kur’an’ın Bilim ile Tefsir

Ehl-i Beyt imamlarının tefsir metotları hakkında elimize ulaşan bazı rivayetlerde, Ehl-i Beyt imamlarının hatta günümüz bilimsel verileri ile örtüşen tefsirler yaptığı nakledilmiştir. Örnek olarak:

²²⁹ En’am:164

²³⁰ Nuru’s Sakaleyn, c.1, s.786

²³¹ Enbiya:22

Hız. Ali (a.s), *فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ* /Doğuların ve batıların Rabbine yemin olsun ki...²³² ayetinin tefsirinde şöyle buyuruyor:

“Dünya için 360 doğu, 360 batı vardır. (Güneşin) doğduğu her günü bir karşılayan (batışı), batığı her günü ise başka bir karşılayan (doğuşu) vardır.”²³³

Şöyle ki; Ekvator, dünyayı ikiye böldüğü varsayılan hayali dairesel hattır. Ekvator çizgisinin kuzeyinde kalan kısma “Kuzey Yarım Küre”, güneyinde kalan kısma ise “Güney Yarım Küre” denir. Dünya, daire şeklinde olduğundan çevresinin açı toplamı 360°’dir. Yani her bir yarım küre, 180°’lik bir açıya sahiptir.²³⁴

Dünya hakkındaki bu tabiri Hız. Ali’den (a.s) önce kimsenin kullanmadığı bilimsel ve tarihsel bir gerçektir. Bu yorumdan yüzyıllar sonra Avrupalılar dünyanın küre şeklinde olduğunu keşfetmiştir.

Yine Hız. Ali (a.s), *فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ* / Hayır, and olsun sinip, dönenlere. Akıp gidip kaybolanlara.”²³⁵ ayetinin tefsirinde şöyle buyurur:

“Onlar, beş tanedir: Zuhal, Merih, Zühre, Utarit ve Erendiz (Jüpiter)”²³⁶

Müfessirler arasındaki güçlü ve meşhur görüş de bu doğrultudadır. Bunlara “Şaşkın Yıldızlar” da denir. Çünkü ipe dizilmiş birer inci taneleri gibi belirli aralıklarla aynı çizgide hareket eden diğer gezegenlerin aksine

²³² Mearic 40

²³³ Meani’l Ahbar, Şeyh Saduk, s.221

²³⁴ Güneş, Kuzey Yarım Küre’de doğarken (1.doğu) Güney Yarım Küre’de batar (1.batı)

Güneş, Güney Yarım Küre’de doğarken (2.doğu) Kuzey Yarım Küre’de batar (2.batı)

(Bu hesap üzere Kuzey Yarım Küre’nin bir doğusu bir de batısı vardır. 180+180=360°

Güney Yarım Küre’nin bir doğusu bir de batısı vardır. 180+180=360° (Mütercim)).

²³⁵ Tekvir:15,16

²³⁶ *فَلَا أَقْسِمُ* cümlesinde yer alan **لَا** harfi hakkında farklı görüşler vardır. Şöyle ki; Bazıları “**لَا**” menfi mana vermez ve yemin manasındadır” der. Bazıları “**لَا**” zaidedir” derken bazıları ise “**لَا**” müşriklerin düşüncesini nehiy etmek içindir” yani “hayır, sizin düşündüğünüz gibi değil” manasındadır, der. Bir başka grup ise “**لَا**” nafiye” yani “Bu gerçek, yemin etmeme gerek kalmayacak kadar açık ve sabittir” anlamındadır, der. Mecmau’l-Beyan, c.10, s.596.

bu beş gök cismi, belli bir çizgi üzerinde hareket etmezler. Merhum Tabersi, mezkûr ayetin tefsiri hakkında şöyle yazmıştır:

Bu yıldızlar gündüz kaybolup, gece çıkarlar. Kendi eksenleri etraflarında dönerler ve bulundukları yıldız kümesi içerisinde kaybolurlar.²³⁷

Allame Tabatabai ise şöyle der:

Ayette zikredilen vasıflarla en uygun ve en doğru tefsir, şaşkın gezegenler olan Zuhâl, Merih, Zühre, Utarit ve Erendiz'dir (Jüpiter). Zira bunlar gidış ve dönüşe sahiptiler yani cereyan halindedirler.²³⁸

8. Kur'an'ın Tarih Yoluyla Tefsir

Ehl-i Beyt imamlarının Kur'an'ı açıklarken geçmiş insanların yaşadığı olaylardan yararlanması, tefsir ilminde önemli bir yere sahiptir. Örnek olarak:

a) Peygamberler Tarihi: Ehl-i Beyt, bazen bir ayet veya cümlelerin tefsirinde geçmiş peygamberlerin yaşamından kesintilere yer verir.

Hız. Yusuf'un (a.s) kardeşleri Mısır'dan döndükten sonra erzak yüklerini açıp sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüklerinde şöyle dediler:

"Ey Babamız, daha neyi arıyoruz, işte sermayemiz bize geri verilmiş; (bununla) ailemize yine erzak getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü (erzak daha) ilâve ederiz. Bu az bir ölçektir."²³⁹

Ayette geçen "نَمِيرَ" kelimesi, taam ve erzak toplamak manasındadır ve "مِيرَه" kelimesinden türemiştir. Ayette geçen erzak toplamamanın niceliği hakkında İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

"Hız. Yakup (a.s) kıtlık dönemlerinde bir defa yazın, bir defa da kışın olmak üzere yılda iki defa oğullarını çok az bir parayla buğday almaları için Mısır'a gönderirdi."²⁴⁰

²³⁷ Mecmau'l Beyan, c.10, s.596

²³⁸ el-Mizan, c.20, s.217

²³⁹ Yusuf:65

²⁴⁰ Tefsir-i Nuru's Sakaleyn

b) Zalim Hükümdarlar Tarihi: Kur'an, Firavun'u "Kazıkların Sahibi" diye isimlendirerek şöyle buyuruyor:

﴿وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ﴾

"Ve kazıklar sahibi Firavun'a (Rabbinin ne yaptığını görmedin mi?)."²⁴¹

Firavun'a neden kazıkların sahibi denildiği konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları, "أَوْتَاد" kelimesinin kazık anlamına gelen "وَتْد" kelimesinin çoğulu olduğunu; Firavun'un askerlerininse çadırlarını büyük demir kazıklarla sağlamlaştırdığını, bu yüzden Firavun'a kazıkların sahibi manasına gelen "ذِي الْأَوْتَاد" denildiğini söylemiştir.

Bazıları "ذِي الْأَوْتَاد" kelimesinin Firavun'un güç ve kudretine işaret ettiğini söylemiştir.

İmam Sadık (a.s) kendisinden Firavun'a neden "ذِي الْأَوْتَاد" dendiğini soran Eban b Teğlib'e şöyle buyurmuştur:

"Firavun, kendisine itaat etmeyenleri cezalandırmak için yere büyük kazıklar çaktırmış, onları iki el ve iki ayağından kazıklara bağlar, sonra da güneş altında ölmelerini beklerdi."²⁴²

Rivayet Metoduyla Yazılmış Bazı Tefsirler

Yukarıda Ehl-i Beyt imamlarının Kur'an'ı tefsir ederken izlediği metotların en önemlilerine kısaca değinildi.

Sahabe ve tabiine ait tefsirin hem tefsir ilminde önemli bir yere sahip olduğu hem de Me'sur Tefsirlerden (yani rivayete dayalı tefsirlerden) sayıldığı bir hakikattir. (Gerçi sahabe ve tabiine ait tefsir, kitap halinde bize ulaşmamıştır.)

Tefsirin yazılı bir kitap haline getirilmesi üçüncü yüzyılda başlar. Bu yüzyılda yaşamış müfessirler, tefsirde bazen şiir ve lügate müracaat etse de onlar için en önemli tefsir kaynakları sahabe ve tabiine ait rivayet ve

²⁴¹ Fecr:10

²⁴² Nuru's Sakaleyn, c.5, s.571

sözlerdir. Bu nedenle tefsir yazımı, rivayet metodu aracılığı ile başlamış olup bu yöntemin zirvede olduğu yıllar üçüncü, dördüncü, onuncu, on birinci ve on ikinci yüzyıllardır.

Rivayet metodu ile kaleme alınmış tefsir kitaplarının daha iyi tanınması için bu kitaplardan hem Şia hem de Ehl-i Sünnet arasından en meşhur olanlarından birkaçına değinmekte fayda vardır:

Şia Tefsirleri

1. Tefsir-i Ayyaşi

Tefsir-i Ayyaşi'nin müellifi, Muhammed b. Mesut b. Ayyaş Semerkandi'dir. Ebu Nasr ve Ayyaşi olarak tanınır. Şia'nın üçüncü yüzyıla ait muteber kabul edilen ilim adamlarındandır. Necaşi, Ayyaşi hakkında şöyle der:

Güvenilir ve doğru sözlü biri olup Şia'nın büyük şahsiyetlerindendir.

Ayyaşi, Hicri 260 yılından sonra hadis nakleden muhaddislerdendir. Hicri üçüncü yüzyılın sonlarında vefat eden Ayyaşi, tefsir ve hadis alanında güçlü ve uzman biridir.

Ayyaşi'nin önceleri Ehl-i Sünnet olduğu ve genç yaşta Şia mezhebini seçtiği meşhur görüşler arasındadır. İbn Nedim, Ayyaşi'ye ait yaklaşık 180 kitap ismi zikretmiştir.

Tefsir-i Ayyaşi, tam anlamıyla Şia rivayetlerine dayalı bir tefsirdir. Naklettiği rivayetler senetli olup Ehl-i Beyt imamlarına dayanmaktadır. *Tefsir-i Ayyaşi*, iki cilttir ve yaklaşık 2.700 rivayet vardır. Hamd Suresi'nin başlangıcından Kehf Suresi'nin sonuna kadar olan ayetleri rivayetlere muatabık olarak tefsir etmiştir.

Bu tefsirin önsözü Kur'anî ilimlerle ilgili rivayetleri içermektedir. Kur'an'ın fazileti, ayetin kısımları, nasih ve mensuh, zahir ve batın, Ehl-i Beyt'in Kur'an te'vili hakkındaki ilmi, reye dayalı tefsir vb. meseleler önsözde geçen belli başlı konulardandır.

Tefsir-i Ayyaşi'nin aslında iki bölümden oluştuğu söylenir. Şu an elimizde bulunan, tefsirin ilk bölümüdür ve ikinci bölüme ne olduğu hakkında bilgi yoktur.

Merhum Allame Tabatabai, *Tefsir-i Ayyaşi* hakkında yazmış olduğu mukaddimede şöyle der:

Bu kitap (*Tefsir-i Ayyaşi*), O'nun bu alanda yazdığı en iyi kitabıdır. Üstatlarımızın tefsir metotlarını izlemiştir, bugüne kadar kimse bu kitap hakkında olumsuz görüş bildirmemiştir.²⁴³

2. Tefsir-i Furat-ı Kufi

Kitabın müellifi Gaybet-i Suğra döneminin meşhur muhaddislerinden olan, Şeyh Ebu Kasım Furat b. İbrahim Kufi'dir ve Merhum Kuleyni ile aynı asırda yaşamıştır. Şeyh Ebu Kasım Furat, dönemin hadis ve ilim merkezi olan Küfe ahalisindendir.

Ebu Kasım Furat, Şeyh Saduk'un babasının üstatlarından ya da Şeyh Saduk'un kendi üstatlarından biridir.

Tefsir-i Furat-ı Kufi, hicri üçüncü asrın sonları ve dördüncü asrın ilk yıllarına aittir. 775 rivayet içeren tefsir, Hamd suresinden Nas suresinin sonuna kadardır. (Kur'an'ın tamamını içermektedir). Ebu Kasım Furat, Ehl-i Beyt imamlarını tanıtmak için özel bir çaba harcamış, Ehl-i Beyt hakkında olan ayetlerin tefsirinde konuyla uyumlu rivayetleri getirmek suretiyle Ehl-i Beytin hakkaniyetini vurgulamıştır.

Tefsir-i Furat-ı Kufi, muhtasar ve mürettep (surelerin tertibî açısından) bir tefsirdir. Kitaba yazılan önsöz, müellifin on iki imam Şiası olduğunun açık göstergesidir. Zira şöyle der, "Kur'an ayetlerinin tefsiri, Ehl-i Beyt'ten nakledilen rivayetlerledir."²⁴⁴ (Bu nedenle Ebu Kasım Furat'ın Zeydi veya Sufi olduğu görüşü zayıf bir ihtimaldir.)

Bu tefsir, iki temel soruna sahiptir:

a) Kitapta yer alan rivayetler ideal bir düzene sahip değil. Örneğin; Maide suresindeki bir ayetle alakalı rivayetler kitabın farklı yerlerinde de zikredilmiştir.

b) Kitapta yer alan rivayetlerin senetleri getirilmemiştir. Elbette rivayetlerin senetlerinin korunmamasının, kitabı istinsah eden kişiden

²⁴³ Tefsir-i Ayyaşi'nin Mukaddemesi, c.1, s.3

²⁴⁴ Tefsir-i Furat, s.30

kaynaklı olma ihtimali de vardır. Çünkü bu tefsir kitabı Şeyh Yusuf Bunabi isimli bir âlim tarafından tercüme edilmiştir.

Ayrıca Şeyh Muhammed Kazım'ın, *Tefsir-i Furat* hakkında yapmış olduğu araştırma çalışmasını içeren kitabı da yayınlanmıştır.

3. Tefsir-i Kummi

Kitabın müellifi Merhum Kuleyn'nin üstatlarından olan Ali b. İbrahim Kummi'dir (ö. Hicri 329). Necaşi şöyle der:

“Ali b. İbrahim, hadis alanında güvenilir biridir. Ayrıca doğru bir itikada sahiptir. Büyük üstatlardan hadisler duymuş ve kitaplar yazmıştır. Orta yaşlardayken de kör olmuştur.”

Bu tefsir kitabı iki bölümden oluşur:

a) Kitabın bir bölümü Ali b. İbrahim'in kendisine aittir. Naklettiği rivayetleri, bazen “قال” (dedi) veya “قال الصادق” (İmam Sadık buyurdu) cümlesiyle, bazen de senedini eksiksiz olarak zikreder. Bu bölüm, kitabın büyük kısmını oluşturur.

b) Kitabın diğer bölümü ise Ebu Carud'a aittir. Onun asıl ismi, Ziyad b. Manzur Zeydi'dir. İmam Seccad, İmam Bakır ve İmam Sadık'ın (a.s) dönemlerinde yaşamış ve her üç imamın da öğrencisi olmuştur. Ancak Ebu Carud, tefsirde genellikle İmam Bakır'dan (a.s) rivayet nakleder.²⁴⁵

Ali b. İbrahim Kummi, İmam Hasan Askeri (a.s) döneminde yaşamıştı. Naklettiği rivayetler, genelde babası (İbrahim b. Haşim) aracılığıyla İmam Sadık'a (a.s) dayandırılır.

4. el-Burhan fi Tefsiri'l Kur'an

Kitabın yazarı, hadis ve rivayet ilminde tanınmış bir kimliğe sahip muhaddislerden olan Seyit Haşim Hüseyini Behrani'dir. Bu tefsir kitabı, her yönüyle rivayete dayalı tefsirdir ancak müellif, rivayetin sahih mi yoksa batıl mı olduğunu belirtmeden veya rivayetleri ayıklamadan nakletmiştir. Buna ilaveten naklettiği rivayetin hangi konuya işaret ettiği

²⁴⁵ ez-Zeria ila Tesanifi's-Şia, Ağa Bozorgi Tahrani, c.4, s.251

hakkında görüş belirtmemiş ya da Ahbarilerden birçoğunun yaptığı gibi hadisi te'vil etmemiştir.

Her ne kadar müellifin kedisi güvenilir olsa da ve getirdiği rivayetlerin güvenilir kaynaklara ait olduğunu iddia etse de nakletmiş olduğu rivayetler için zikredilen kaynaklara müracaat edildiğinde mezkûr rivayetlerin bu kaynaklarda yer almadığı görülür. (İmam Hasan Askeri'ye (a.s) ait tefsir ve Selim b. Kays Hilali'nin kitabı gibi).

el-Burhan, ayetlerin tefsirini belirli bir dizim sırasına göre yapar. Şöyle ki; önce tefsir edilecek ayet zikredilir, ardından ayetin nüzul sebebi ve son olarak da ayetle alakalı rivayetlere yer verilir. Ayrıca surenin aldığı ismin nedeni, indiği yer ve faziletlerine de işaret edilir. *el-Burhan* tefsirinde yaklaşık on altı bin rivayet vardır.

el-Burhan fî Tefsiri'l- Kur'an, ilim ve mantığın fazileti, Kur'an'ın değeri, Sakaleyn hadisi, reye dayalı tefsirin nehyedilişi, ayetin zahir ve batını gibi birçok Kur'an-i ilimleri içeren ve on yedi mukaddemeden müteşekkil uzun bir önsöze sahiptir.

el-Burhan Tefsiri, Ehl-i Beytten nakledilen rivayetleri bir araya toplamış faydalanılması gereken kitaplardan biri olsa da üç temel sorunu vardır:

- a) Daha önce de ifade edildiği gibi *el-Burhan*'ın bazı kaynakları zayıftır.
- b) Nakledilen rivayetlerin çoğunun senedi yoktur, mürsel ve zayıftır.
- c) Nakledilen rivayetlerin arasında içerik olarak çelişki vardır. Müellifin kendisi bile bu rivayetleri karşılaştırarak aralarında tercih yapmamıştır.

5. *Nuru's-Sakaleyn*

Kitabın müellifi, on birinci yüzyılda yaşamış olan fakih, muhaddis, şair ve edip Abdi Ali b. Cuma Arusi Huveyzi'dir. Onun tefsirde izlediği yöntem rivayetleri nakledip, hadisleri bir araya toplamak şeklindedir.

Kummi'nin bu tefsirinde faydalandığı bazı önemli eserler şöyledir: Şeyh Saduk'a ait *Meani'l Ahbar*, *Hisal*, *Sevabu'l Amal*, *İlelu's-Şerayi* ve *Kemalu'd Din*, ayrıca *el-Kâfi*, *Tehzib*, *İstibsar*, *Mecmau'l Beyan*, *Tefsir-i Ayyaşi* ve *Uyun-u Ahbaru'r Rıza*.

Tefsir-i Nuru's-Sakaleyn de tıpkı *el-Burhan* gibidir. Yani müellif, sadece rivayeti nakletmekle yetinmiştir. Her ne kadar çok daha titiz davransa bile rivayetler arasında zayıf ve mürseller göze çarpmaktadır. *Tefsir-i Nuru's-Sakaleyn*'in bir diğer özelliği sure ve ayetlerin tertip sırasına dikkat eden “tertib-i tefsirlerden” sayılması ve ayetle ilgili bir rivayet yoksa o ayeti tefsir etmemiş olmasıdır.

Nuru's-Sakaleyn'de zikredilen rivayetlerin toplamı on dört bin beş yüzden fazladır.

6. Tefsir-i Safi

Kitabın müellifi filozof, fakih, muhaddis ve arif Molla Muhsin Feyz Kaşanî'dir (ö.1091). Feyz Kaşanî, biri mufasssal olan “Safi”, diğer ikisi ise özet şekilde olan “Esfa” ve “Museffa” adında üç tefsir kitabına sahiptir.

Tefsir-i Safi her ne kadar rivayet ve nakil tefsiri olsa da rivayetlere ilmi açıdan yaklaşım boyutu daha fazladır. Bu nedenle *Tefsir-i Safi* hem nakli, hem de ilmidir diyebiliriz.

Tefsir-i Safi kaynak olarak, ibaretlerinde *Tefsir-i Beyzavi*'den, rivayet naklinde ise *Tefsir-i Ayyaşi* ve *Tefsir-i Kummi* gibi Ehl-i Beyt'e dayalı hadis metinlerinden istifade etmiştir.

Safi Tefsiri, tefsirler için yazılmış önsözler içerisinde en iyi ve en ilmi önsöze sahiptir , on iki mukaddimeden oluşur. Bu tefsir ayrıca Şia'nın en değerleri eserleri arasında yer alır.

Merhum Molla Muhsin Feyz, tefsirinde rivayetlere ilaveten bazen lügat ve edebiyata yer vermiş bazen de bazı ayetlerde akli ve irfanî konulara işaret etmiştir.

7. Kenzu'l Dekaiik ve Behru'l Garaib

Kenz'ul Dekaiik tefsirinin müellifi Mirza Muhammed Cemaleddin Kummi'dir. O, Merhum Feyz Kaşanî'nin öğrencisidir ve Hicri 1125 yılında vefat etmiştir. Müellifin tefsir metodu, üstadı olan Feyz Kaşanî'nin *Tefsir-i Safi*'deki yönteminin benzeridir.

Ehl-i Sünnet Tefsirleri

1. Tefsir-i Taberi

Ehl-i Sünnete ait en meşhur tefsir kitaplarından biri, Hicri üçüncü ve dördüncü asır âlimlerinden Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberi'ye ait "Camî'u'l Beyan an Te'vili Aye'l-Kur'an"dır. Daha çok Tefsir-i Taberi diye bilinir.

Taberi, Hicri 224 yılında o dönemin Taberistan diye tanınan Mazanderan eyaletine bağlı Amul şehrinde dünyaya gelmiş ve 310 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Kıraat, hadis, fıkıh, tarih, tefsir ve Kur'an ilimleri alanında tanınmış simalar arasında yer alan Taberi, Ehl-i Sünnet camiasında yeni bir çığır açmış kendine has bir tarzı olan âlimlerdendir ve kendi döneminde birçok ilme öncülük etmiştir.

O, ilk başlarda Şafii fıkıhına mensup olsa da sonraları kendine ait yeni bir fıkıh mektebi tesis etmiştir. Öyle ki Taberi'nin fıkıh kitapları bir dönem belirli bir taraftar grubuna sahipti. Ancak zamanla etkisini kaybederek yok olmuştur diyebiliriz. İbn Nedim, *Daru'l-Fihrist*'te Taberi fıkıhına tabi olan bir grup fakihin ismini zikretmiştir.

Camî'u'l Beyan tefsiri, üçüncü yüzyılın sonlarında kaleme alınmıştır. O dönemde Kur'an'ın tamamını tefsir eden bir kitabın yazılmamış olması, Taberi tefsirinin tanınmasına sebep olmuştur. *Camî'u'l Beyan*, Kur'an'ın tamamını ele almasının yanı sıra kendi dönemine ait tefsirler içerisinde en kapsamlı tefsir kitabı olma özelliğine sahiptir.

Tefsir-i Taberi, nakli bir tefsir olup Peygamber'den (s.a.a) nakledilen rivayetlere ilave olarak sahabe ve tabiinin sözlerinden de çokça istifade etmiştir. Taberi, tefsirinde rivayetin yanı sıra;

- Nahiv ilmi başta olmak üzere Arap edebiyatı,
- Lügat,
- Arap şiirleri
- Kıraatler (Taberi aynı zamanda kıraat ilminde görüş sahibiydi)
- Fakihlerin görüşlerini araştırmak-reddetmek vb. metotlardan da yararlanmıştır.

Birkaç Nokta

1- Taberi mutaassıp biridir; bu nedenle mümkün mertebe Ehl-i Beytle alakalı rivayetleri nakletmemiştir. Örneğin; Hz. Ali'nin (a.s) velayetiyle alakalı olduğu için, velayet ayeti diye bilinen Maide Suresi 3.ayet (الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ) veya Hz. Ali (a.s) ve ailesinin yiyeceklerini esir, miskin ve y - time vermesine binaen nazil olmuş İnsan Suresi 8.ayet (وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ) (عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا) hakkında onca rivayet olmasına rağmen T - beri, bu rivayetlere hiç değinmemiştir.

2- *Tefsir-i Taberi*, Kur'an'ın tamamı için yazılmış ilk tefsir olduğundan kendi asrında şöhrete ulaşmış ve diğer tefsirler üzerinde de etkili olmuştur.

3- *Tefsir-i Taberi*, dördüncü yüzyılda Mansur b. Nuh Samani döneminde vezir Bel'ami tarafından Farsçaya tercüme edilen ilk tefsir kitabıdır.²⁴⁶

4- Taberi, itikat olarak Eşari, fıkıh olarak ise daha önce de söylen- diği gibi kendine ait olan fıkıh ekolüne mensuptu. Ahmed b. Hanbeli'yi fıkıhta yol gösterici bir fakih değil sadece bir muhaddis olarak kabul ettiğinden, Hanbeli fıkıhına mensup olanlar Taberi ile muhaliftirler.

5- *Tefsir-i Taberi*, uzun denebilecek bir önsöze sahiptir ve birçok Kur'an ilimlerine detaylı olarak değinmiştir.

6- Taberi'nin nakletmiş olduğu rivayetler her ne kadar senetli olsa da ravileri meçhul veya zayıftır ya da naklettiği rivayetler arasında uy- durma ve İsrailiyat hadisleri hemen göze çarpmaktadır. Hatta “*el-Menar*” kitabının sahibi Taberi için Allah'tan af ve bağışlanma talep ederek şöyle demiştir:

Allah, uydurma rivayet naklettiği için İbn Cerir'i affetsin.²⁴⁷

2. Mealimu't-Tenzil fi't-Tefsir ve't-Te'vil

Kitabın müellifi, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesut Begavi'dir. Hicri 438 yılında doğmuş, 516 yılında ise vefat etmiştir. “Mealimu't-Tenzil fi't-Tefsir ve't-Te'vil” tefsiri daha çok *Tefsir-i Begavi* diye bilinir.

²⁴⁶ Hadamat-i Mütেকabil-i İslam ü İran, Üstat Murtaza Mutahhari, s.462

²⁴⁷ et-Tefsiru ve'l Mufessirun, Ayetullah Marifet, c.2, s.313 (El Menar'dan naklen, c.3, s.299)

Müfessir, Şafii mezhebi mensubudur. Tefsir kitabının esası sahabe ve tabiinin rivayetlerine dayanır. İbn Abbas, Mücahit, İkrime, Ata b. Rıyah, Hasan Basri, Kutade, Ebu'l-Aliye, Mukatil gibi isimleri kendi tefsirinin kaynakları olarak zikreder. Ayrıca tefsiri için yazmış olduğu önsözde rivayetlerin senetlerini de nakletmiştir.

3. Tefsir-i Kur'an-ı Azim

Tefsir-i İbn Kesir olarak bilinen bu tefsirin yazarı Hafız İsmail b. Kesir Dimeşki'dir. Hicri 701 yılında doğmuş, 774 yılında ölmüştür.

İbn Kesir, rivayetlerini dayandığı sahabe ve tabiinin sözlerini çok savunmuş, birçok yerde rivayetlerin senet silsilesine de işaret etmiştir.

4. Ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur

Kitabın müellifi Ehl-i Sünnet'in edebiyat, fıkıh, hadis ve tefsir ilminde nam yapmış isimlerden tanınmış müfessir Celaleddin Abdurrahman b. Ebu Bekir b. Muhammed Suyuti'dir. Yazmış olduğu sayısız kitaplar ilmi derecesinin göstergesidir.

Suyuti, ilk başlarda çok geniş ve detaylı bir tefsir kitabı yazmış, daha sonra senetlerini kaldırarak kitabı özetlemiş ve "Ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur" adıyla tekrardan kaleme almıştır.

Suyuti'nin tefsir metodu rivayetleri araştırmadan veya reddetmeden nakletmektir. Rivayet nakletme konusunda istisna şahsiyetlerden olsa da naklettiği rivayetler içerisinde zayıf ve İsrailiyat rivayetleri de vardır.

Suyuti'nin tefsir ve Kur'an ilimleri alanında yazmış olduğu diğer kitaplar şunlardır:

- el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an
- Lubabu'n Nukul fi Esbabı'n Nüzul
- Tercümanu'l Kur'an (Rivayetlerin senedi Peygamber ve sahabeyle dayanan tefsir kitabıdır.)
- Esrar-ı Te'vil
- Tenasuku'd Durer fi Tenasübi'l Ayati ve's Suver

5. Tefsir-i Sa'lebi (*el- Keşfu ve'l- Beyan*)

el-Keşfu ve'l Beyan Tefsiri, edip ve müfessir Ebu İshak Ahmed Sa'lebi Nişaburi'ye aittir. Ehl-i Sünnet rivayetlerine ilaveten Şia rivayetlerini de nakletmiştir.²⁴⁸

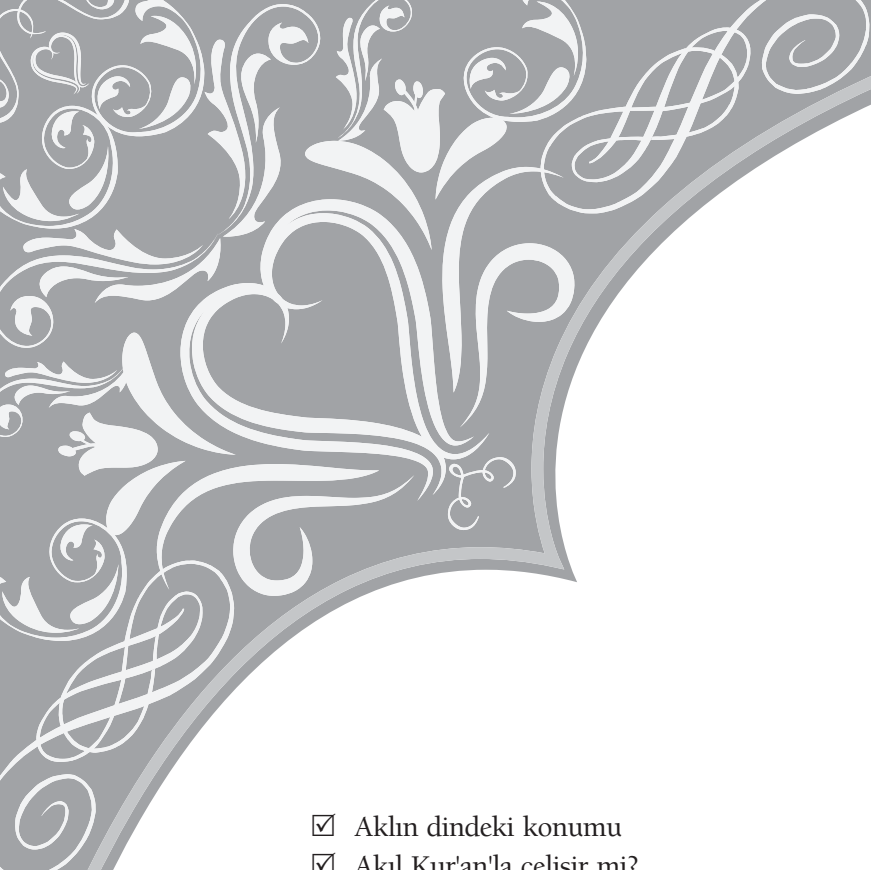
6. el-Cevahiru'l Hisan

Tefsir-i Se'alibi olarak da bilinen *el-Cevahiru'l Hisan* tefsirinin müellifi kıraatte uzman olan Ebu Zeyd, Abdurrahman Se'alibi'dir. Ebu Zeyd tefsir kitabında İsrailiyat diye nitelendirilen birçok rivayete yer vermiştir.²⁴⁹

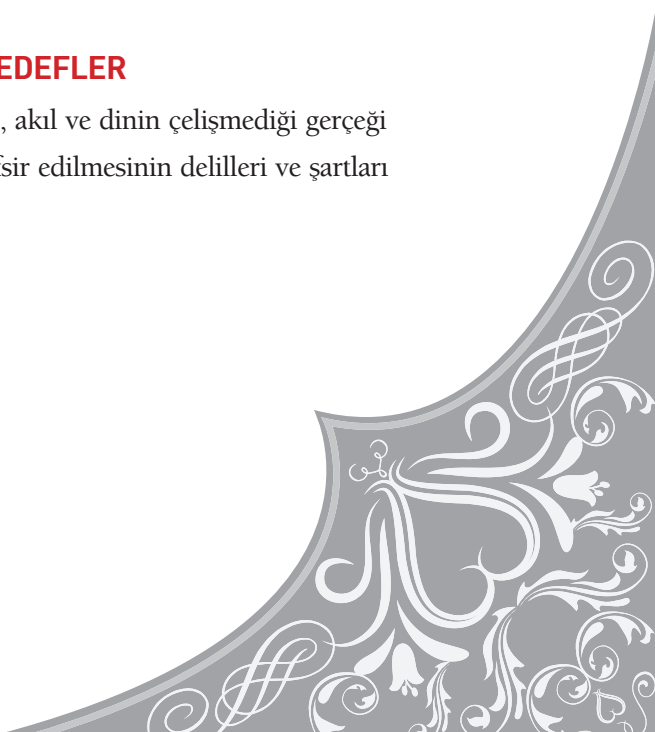
²⁴⁸ et-Tefsiru ve'l Mufessirun, c.2, s.344-345

²⁴⁹ A.g.e.

-
- ☑ Aklın dindeki konumu
 - ☑ Akıl Kur'an'la çeliřir mi?
 - ☑ Kur'an'ın akılla tefsiri
 - ☑ Akılla tefsir metodunun delilleri
 - ☑ Kur'an'ı akılla tefsir etmenin şartları

HEDEFLER

- ❶ Akıl ve din ilişkisi, akıl ve dinin çelişmediği gerçeği
 - ❷ Kur'an'ın akılla tefsir edilmesinin delilleri ve şartları
-

4. Akıl Metodu

Akıl Dindeki Yeri ve Önemi

İnsan vücudundaki en üstün güç hiç şüphesiz akletme gücüdür. Öyle ki akıl, diğer uzuvların kontrol mekanizması ve insanın nihai hedefi olan kemal makamının kılavuzdur.

Tüm zaferlerin, bilimsel gelişimlerin, maddi ve manevi kazanımların, toplum ve medeniyetlerin oluşmasının sebebi, bu ilahî nimettir. Sapkınlıkla hidayetin kesiştiği yol ayrımlarında, sahibine hidayeti gösterecek tek şey akıldır.

Akıl, insanı diğer hayvanlardan ayıran en belirgin özelliktir. Allah, bu eşsiz nimet aracılığıyla insanı diğer varlıklardan üstün kılmıştır. Bu konu rivayetlerle de tasdikleşmiştir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın kullarına verdiği en büyük nimet akıldır. Öyle ki akıllı insanın uykusu, cahilin gece uyanık kalmasından ve yine akıllı insanın vatanında olması cahilin cihat veya hac ameli için yola çıkmasından daha faziletlidir. Peygamberler, diğer insanların aksine, kâmil bir akılla gönderilmiştir.”²⁵⁰

İslam dini akı, insan ve amellerinin değer ölçüsü karar kılmıştır. İmam Muhammed Bakır (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Allah, insanları dünyadaki akıl derecelerine göre hesaba çekecektir.”²⁵¹

Başka bir rivayette ise şöyle geçer:

Adamın biri İmam Sadık’a (a.s); “Falan şahıs dindar ve faziletli biridir” dedi. İmam; “Onun akıl durumu (kapasitesi) nasıl?” diye sordu. Adam;

²⁵⁰ Usul-u Kâfi, c.1, s.13

²⁵¹ Usul-u Kâfi, c.1, s.10

“Bilmiyorum” deyince İmam; “Mükâfat ve ceza aklın derecesine göredir” diye buyurdu.”²⁵²

Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“İyi haline şahit olduğunuz birinin aklına bakın. Çünkü ameller, akıl derecesine göre değerlendirilir.”²⁵³

Konuyla alakalı rivayetlerin sayısı burada zikredemeyeceğimiz kadar çoktur. Ancak daha fazla bilgi için *Usul-u Kâfi* adlı eserin 1.cildinin “Akıl ve Cehalet” babına -özellikle İmam Kazım’ın (a.s) Hişam’a hitaben yaptığı konuşmaya (12. Hadis)- müracaat edilebilir.

İslâm dininin en önemli kaynağı olan Kur'an, akıllı kimseleri sürekli "يَا أُولَى الْأَلْبَابِ" (Ey akıl sahipleri!) tabiri ile övmüş; gönül, kalp, sine, beyin ve akıl gibi ilmin askerlerine işarette bulunmuştur. Bu ilahî nimetten istifade etmeyen ve nasiplenmeyen kimseleri ise “Akletmez misiniz?” “Hiç düşünmezler mi?” gibi ifadelerle kınamıştır.

Din ve Akıl İlişkisi

Din ve aklın birbirinden kopmayacak bir bağı vardır. Dinin akla muhalif olması bir tarafa dursun, tam aksine her biri diğerini destekleyici niteliktedir. İslam âlimlerinin usul ilminde meşhur bir kaidesi vardır:

Bir konu hakkında akıl ve din aynı şeye hüküm verir. (Dinin ve aklın hükmü birbiriyle mutabıktır.)

Yani fıtrata uygun, aklın kabul ettiği şeyi, şeriat da kabul eder. Ancak din, aklın yaratıcısı tarafından gönderilmiş olduğundan bünyesinde aklın idrak kabiliyetinin üzerinde şeyler barındırır. Bu esas üzere din ile aklın ilişkisini iki kısma ayırabiliriz:

1. Akli Hükümler: Akli hükümlerden maksat, akıl ile mutabık olan ve akılların da kabullendiği düsturlardır. Yani eğer ortada din diye bir şey olmasaydı bile, akıl aynı şeye hükmederdi. Örneğin; din, zulüm ve başkasının malını gasp etmenin yanlış olduğunu veya ihtiyaç sahibine yardım eli uzatmanın, sağlık kurallarına uymanın ve ilim öğrenmenin doğru olduğunu söylememiş olsaydı bile aklın kendisi bu doğru ve yanlışları algılaya bilecekti.

²⁵² Usul-u Kâfi, c.1, s.12

²⁵³ Usul-u Kâfi, c.1, s.12

2. Akıl Ötesi Hükümler: İslam dininde aklın derk etmeye güç yetiremediği bazı hüküm ve konular vardır. İbadetlere ait meselelerin çoğu bu minvaldedir. Örneğin, neden sabah namazının iki, akşam namazının üç ve diğer namazların dört rekât olduğu? Veya neden birinci ve ikinci rekâtta Hamd Suresi okunurken üçüncü ve dördüncü rekâtta Hamd Suresi yerine Tesbihat-ı Erbaa'nın okunabilecek olması? Kısacası fikhî birçok helal ve haramlara ait “Neden” sorusuna çoğu zaman akıl cevap vermekten acizdir. Aynı şekilde Allah'ın zatının nicelik ve niteliği, vahyin mahiyeti ve nüzul şekli, meleklerin varlığı ve özellikleri akıl ötesi hükümlerdendir.

Şunu hatırlatmakta fayda vardır: Akıl, idrak etmekten aciz olduğu şeyleri inkâr etmez veya kendisine muhalif görmez. Sadece ne kabullenmek ve ne de reddetmek için bir delil bulamaz.

“Akıl ve Din Çelişkisi” Algısının Nedenleri

Daha önce de söylediğimiz gibi akıl ve dinin hiçbir şekilde çelişkisi söz konusu değildir. “Akıl ve din çelişkisi” olarak gündeme getirilen konunun aslında birkaç ana nedeni vardır:

1. Bu sözü dillendiren insanlar, Ahbariler gibi rivayetlere yüzeysel olarak yaklaşan ve aklın idrakini hüccet olarak kabul etmeyen dar görüşlü kimseler olduğu gibi, Mutezile'nin karşısında aklı yeren ve onun iyiyi veya kötüyü dahi idrak etmekten aciz olduğuna kanaat getirerek İslam'a ağır darbe vuran Eşaire taraftarlarıdır.

2. İslam'ın temellerini sarsma niyetinde olan din karşıtlarının bu yüce dini irrasyonel gösterme, İslam hükümlerinin ise akla aykırı olduğu düşüncesini yayma çabası.

3. Pozitif bilimcilerin Rönesans döneminden sonra ilmi sadece tecrübe, deney ve somut verilerle sınırlandırması, bunların dışında kalan ilimleri reddetmelerine veya akla aykırı bulmalarına yol açmıştır. Müspet bilimciler, akıl üstü şeyler başta olmak üzere birçok İslamî hükmü deney ve tecrübeye dayalı ilimler dairesi dışında olduğu için yasaklamış veya akılla çeliştiğini savunmuşlardır.

Oysa İslam filozofları, mütekellimleri, müfessirleri ve usul âlimleri akılla dinin asla çatışmadığını ve eğer ortada bir çelişki söz konusu ise bunun iptidai ve zahiri olduğunu söylemişlerdir. Bu zahiri çelişkilere

birkaç örnek vermeden önce Şeyh Ensari'nin çelişki hakkındaki sözünü nakletmek istiyoruz. Şeyh Ensari, Muhaddis Behrani'nin görüşüne cevap olarak şöyle demiştir:

Keşke aklın kesin olduğuna hükmettiği bir şeye nakli delilin ve nakli delilin kesinliğine hükmettiği bir şeye akli delilin neden karşı olduğunu bilebilseydim.²⁵⁴

Şeyh Ensari bu sözyle aslında kesin olan akli bir delil ile nakli bir delilin çelişmesinin muhal (imkansız) olduğuna inanmaktadır.

Akıl ve Din Çelişkisinin Mümkün Olmayacağına Delilleri

1. Ayetler ve rivayetlerde ifade edildiği gibi Yüce Allah'ın insan vücudunda karar kıldığı en üstün idrak ve anlama aracı akıldır. O halde Allah'ın koymuş olduğu bir hükmün, bu hükümleri anlaması için vermiş olduğu akılla muhalefet içerisinde olması mümkün müdür?

2. Akıl, batini hüccettir. İmam Rıza (a.s) Hişam'a şöyle buyurmuştur: "Ey Hişam! Allah, insanlar için zahiri ve batini olmak üzere iki hüccet yaratmıştır. Zahiri hüccet, Peygamberler ve Ehl-i Beyt, batini hüccet ise akıldır."²⁵⁵

Hal böyle iken, görevleri insana yol göstericilik ve hakikati keşfetmek olan iki hüccet arasında çelişki olması mümkün müdür?

Gerçek sadece bir tane olduğundan, hem zahiri hem de batini hüccetin aynı konuda iki farklı şeye onay vermesi imkânsızdır. Sonuç olarak zahiri hüccet (din) ve batini hüccet (akıl) arasında çelişki söz konusu olamaz.

3. Allah, hikmet sahibi ve kâmil akıldır. Bu nedenle o yüce yaratıcıdan akla muhalif söz çıkmaz.²⁵⁶

4. Tevhit ve nübüvvet gibi dinin temeli olan öğretiler, akli delillerle ispat edilmiştir. Nakli bir delilin aklın onayını almış kesin bir hükmü batıl etme çabası, nakli delilin kendisini ve dini hükmü itibarsızlaştırması anlamına gelir.

²⁵⁴ Resail (Feraidu'l Usul)/10.

²⁵⁵ Usul-u Kâfi, c.1, s.16

²⁵⁶ Muhammed Ali Rızai, Der Amedi ber Tefsir-i İlmiyi Kur'an-ı Kerim, s. 99

Yukarıda zikrettiğimiz deliller, aklın doğru olduğuna hükmettiği şeylerle nakil yoluyla ispatlanmış şeyler arasında çelişki olamayacağının delilleridir. Dolayısıyla eğer akıl ile din arasında zahiri bir çelişki söz konusu olursa bunun iki nedeni olabilir:

1. Akli hükmün önermeleri eksik olduğundan ve ondaki bir hatadan dolayıdır. Bu hata terkip şeklinde (heyette) olabileceği gibi önermelerden birini bozacak bir maddede de olabilir.

Mantıkta şöyle bir örnek verilmektedir:

1. önerme: Âlem, Kadim'in eseridir. (Suğra)

2. önerme: Kadim'in eseri de kadimdir. (Kübra)

Sonuç: Öyleyse âlem, kadimdir. (Netice)

Yukarıdaki örnekte “Kübra” yanlıştır. Çünkü mahlûk, yaratıcının sıfatına sahiptir diye bir kanun yoktur. Bu nedenle “Âlem kadimdir” neticesi, yanlıştır.²⁵⁷

2. Eğer akli delilin ne mukaddimesinde ne de neticesinde bir hata yoksa o zaman ayetin veya rivayetin zahirine dikkat edilmelidir. Örneğin; eğer rivayet “iki zıt şeyin içtiması imkânsızdır” kanunuyla tearuz içinde olursa bu durumda rivayete, zahiri manasına aykırı bir anlam yüklenmelidir.

Genel olarak akli ve şer'i hükümlerin birbiri ile çelişkisi aşağıdaki şekillerde tasavvur edilebilir.

-Akli ve şer'i hükümlerin her ikisi de zanna dayalı ve şüphelidir.

-Akli ve şer'i hükümlerin her ikisi de yakine dayalı ve kesindir.

Her iki şıkta da dört durum söz konusudur.

1. Aklın hükmü kesin, şer'in hükmü zanna dayalıdır. Burada aklın kesin hükmü mukaddemdir.

2. Hem aklın hem de şer'in hükmü zanna dayalıdır; şer'in zan olan hükmü kabul edilir.

3. Aklın hükmü zanna dayalı, şer'in hükmü kesindir; şer'i hüküm kabul edilir.

4. Hem aklın hem de şer'in hükmü kesindir. Burada çelişki yoktur; zira ya akli delilin mukaddimesinde yanlışlık vardır ya da şer'i delilin zahiri kastedilmemiştir.

²⁵⁷ Resail, Şeyh Ensari/9

Aklın İstilahî Manası

Farklı ilim dallarında akıl için çeşitli tanımlar yapılmış ve her tanımın sahibi, aklın belirli konularla mutabık olduğu fikrini savunmuştur. Ancak bizim için önemli olan tefsir ilminde kullanılan aklın tanımı ve fonksiyonudur.

Akl için yapılan birkaç önemli tanım şöyle:

1. İdrak ve anlamak.²⁵⁸
2. Nefsin kemali olan külliyyatı derk etme potansiyeli.
3. Mutlak nefis, yani insanın soyut ruhu.
4. Hayat ve yaşamı düşünme yetisi.
5. Uhrevi saadeti için tedbir potansiyeli (akli mead).²⁵⁹
6. Tefekkür, düşünce ve istidlal gücü, yani yaratılıştan gelen fitri akıl.²⁶⁰

7. Malumu tanzim eden şeyler aracılığıyla meçhulden yeni bir malum elde etmek.

8. Konuları anlamak için gereken şeyler. Yani kitap veya öğretmen yardımıyla konuların anlaşılmasına aracı olan vesileler.

Son iki tanım, “fikir” kavramının da tanımıdır diyebiliriz. Nitekim mantık ilminde “fikir” için şöyle denir: “Fikir, bir meçhule ulaşmak için maluma ait bilgilerin sıralanmasıdır.”

9. Bir olayda elde edilen kesin nazari hüküm (sonuç alabilme yeteneği). Örneğin; iki zıt şeyin içtimasının imkânsız oluşu, zulmün çirkin oluşu vb.²⁶¹

10. Akılların kabul ettiği karinelere dayanarak yararlanmak ve destek almak.²⁶²

11. İki akli hüküm arasında ya da bir akli ve bir şer'i hüküm arasındaki lâzımelere olan nazari hüküm. Şöyle ki; bir hükmü elde etmek için

²⁵⁸ el-Mizan, c.2, s.250

²⁵⁹ Esfar, c.3, s.371-378 ve c.2, s.142, Ferhengi Ulum-i Felsefi ve Kelami, Dr. Seccadi, s.483

²⁶⁰ Ferhengi Ulumi Felsefi ve Kelami, Dr. Seccadi, s.496

²⁶¹ Usulu'l Fıkıh, Muzaffer, c.1, s.189

²⁶² Tefsir be Rey, Ayetullah Mekarım Şirazi, s.38

belirli mukaddimlere ihtiyaç vardır. Bir hükme ulaşmada istifade edilen en az iki mukaddime mantıksal kıyası oluşturur. Bu iki mukaddime akli konularda iki şekilde tasavvur edilir.

a) Her iki önermede de aklidir.

Örneğin:

Adalet, aklen güzel bir fiildir.

Akılın güzel olduğuna hükmettiği her fiil, dinen de güzeldir.

Birinci önerme (suğra), mutlak şekilde aklidir; kelim ilminde konu edilmiş meşhur hükümlerden ve övülmüş görüşlerdendir. İkinci önerme (kübra) ise akli olup akli hükümle şer'i hüküm arasındaki gerekliliği yansıtmaktadır. Akılın hükmettiği her şeye din de hükmeder. Bu, usul ilmindeki akli gerekliliğe ait konulardandır.

Bu iki önermenin sonucu şöyledir: Adalet dinen güzeldir.

Usul ilminde akli mülahazemelerin bu kısmına, (akıl bağımsız şekilde hüküm verdiği olgular anlamına gelen) "müstakillat-ı akliyye" ismi verilmiştir.

b) İki önermeden biri akli, diğeri şer'idir.

Şer'i önerme: Gücü yetene dinen hac yapması vaciptir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Yoluna gücü yetenlerin o evi ziyaret etmesi (haccetmesi), Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.”²⁶³

Akli önerme: Akıl birinci mukaddimenin vacip olduğuna, yani Mekke'ye ulaşmak için katedilmesi gereken yolun gidilmesine hükmetmektedir.

Bu kısma, “gayri müstakillat-ı akliyye” de denilmektedir.

Kısa Bir Değerlendirme: Akıl hakkında zikredilen tanımlar arasında birinci ve altıncı, yedinci ve sekizinci, onuncu ve on birinci tanımlar, anlam itibarıyla birbirine benzer tanımlardır.

²⁶³ Ali İmran:97

İkinci ve altıncı tanımlar felsefe, yedinci ve sekizinci tanımlar mantık, dokuzuncu tanım kelim ve mantık (beş sanat: burhan, cedel, hitabet, şiir, mübalağa), onuncu ve on birinci tanım ise usul-u fıkıh ilminde (kesin delil unvanıyla) kullanılır.

Tefsirde müstakil bir metot olarak sözü edilen akıl için en uygun tanım ise sadece birinci ve altıncı tanımdır.

Kur'an'ın Akılla Tefsiri

Akılla tefsir metodu, müfessirin her türlü önyargı ve varsayımdan uzak bir yaklaşımla Kur'an ayetleri üzerinde düşünerek ayetlerin manalarını idrak etmesidir. Ancak Kur'an'ın akıl yoluyla tefsir edilmesi, görüş sahibi bir müfessirin akli deliller gibi farklı delillerle Kur'an'ı tefsir ettiği içtihat metodundan farklıdır.

Akılla Tefsir Metodunun Delilleri

Akılla tefsir metodu, bazılarının düşündüğü gibi kınanmış değil aksine birçok Kur'an ayeti, rivayet ve müfessirlerin sözleri bu metodu teyit etmektedir.

1. Ayet:

﴿ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴾

“Bu Kur'an, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”²⁶⁴

Mezkûr ayette Kur'an'ın nüzul sebebi, akıl sahiplerinin ayetler üzerinde tefekkür etmesi olarak beyan edilmiştir.

(تدبّر) Tedebbur kelimesinden maksat, insanın ayetlerin manasını derk etmesine yardımcı olacak derecede Kur'an ayetleri üzerinde dikkatle düşünmesidir. Çünkü ayetleri sadece kıraat etmek hedeflenen faydayı sağlamakta yeterli değildir.²⁶⁵

²⁶⁴ Sad:29

²⁶⁵ Keşşaf, Zamehşeri, c.4, s.90

2. Ayet:

﴿ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴾

“Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”²⁶⁶

Eğer Kur'an ayetlerinin zahirinde bir ihtilaf söz konusu ise, bunun nedeni ayetler üzerindeki düşünme şeklidir. Yukarıdaki ayet, Kur'an ayetlerinde hiçbir şekilde çelişki olmayacağını açıkça beyan etmektedir. Zira Kur'an, her bir ayetinden binlerce sırra kapılar açılan mübarek bir kitap olmasının yanı sıra özel bir üslup sanatıyla hekim olan Allah tarafından gönderilmiştir.

3. Ayet:

﴿ كَذَلِكَ يبينُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

"Düşünesiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklamaktadır."²⁶⁷

Merhum Allame Tabatabai, bu ayet hakkında şöyle der:

İlahî kelimeler üzerinde düşünme vesilesi olan akıldan maksat; bozulmamış insan fitratının (fitri aklın) ayetleri kâmil bir şekilde idrak etmesidir. Bu ise her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah'ın, “Düşünesiniz diye Allah size ayetlerini böyle açıklamaktadır” ayetinin tezahürüdür. Yani beyan etmek, ilmin meydana gelmesine sebep olur ve ilim, akli idrakin başlangıcı ve aracıdır. Nitekim Allah “İşte bu örnekleri insanlar için getiriyoruz. Onları ancak ilim sahipleri düşünüp anlar” diye buyuruyor.²⁶⁸

Ayrıca لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (hala mı düşünmezsiniz?) أَفَلَا تَعْقِلُونَ (düşünesiniz diye) يَعْقِلُونَ لِقَوْمٍ (düşünen topluluk için) vb. ayetler, insanın ilahî kelimeleri anlayabileceğinin delilleridir. Bu ise sadece bozulmamış fitri bir akılla mümkündür.

Kur'an ayetlerinin yanı sıra tefsirde aklın önemini vurgulayan birçok rivayet ve hadis mevcuttur. Ancak rivayetlerde söz edilen aklın, takva,

²⁶⁶ Nisa:82

²⁶⁷ Bakara:242

²⁶⁸ el-Mizan, c.2, s.250

ilim vb. farklı manaları vardır ki bu manaların araştırılması başlı başına bir konudur.

Reye Dayalı Tefsir ve Akılla Tefsir Metodu Arasındaki Fark

Kur'an'ın akılla tefsir edilmesi metodunda reye dayalı tefsir şüphesi söz konusu olduğundan ilmi derinlikten yoksun sığ görüşlü bazı kimseler akılla tefsir metodunu tümünden reddetmiştir. Akılla tefsir metodunu reddedenler, kendi görüşlerinin savunmak için iki eleştiri getirmişlerdir:

1. Akılla tefsir metodu, reye dayalı tefsir metoduyla aynı şeydir.
2. Akılla tefsir metodu, “Allah'ın dini, aklın idrakinin üstündedir.” minvalindeki rivayetlerle çelişmektedir.

1. Eleştirinin Cevabı: Akli tefsir ile reye dayalı tefsir arasında birçok fark vardır. Bu farkları, birkaç boyutta tasavvur edebiliriz.

a) Reye dayalı tefsirde insan, akli karinelerle ayet ve rivayetleri anlamaya çalışmaz aksine edebiyat ve lügat manalarıyla alakası olmayan şahsi yetenek, düşünce ve evhamlarını, ayet ve rivayetlerde geçen kelime ve cümlelere dayatır. Yani aklını Kur'an veya rivayetle mutabık kılmak yerine ayet ve rivayeti şahsi fikirlerine göre yorumlar.

Ama akılla tefsir metodu, tüm akillerin kabul ettiği açık akli karinelerle Kur'an ayetlerinin manasını anlamaya çalışmaktır. Örneğin; **يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ** (Allah'ın elleri, onların üstündedir) ayeti okuduğunda akıl şöyle der: Ayette geçen "el" kelimesinden maksadın, beş parmağı olan cismani uzuv olmadığı kesindir. Zira Allah, cisim değildir. Her cisim sınırlı ve fanidir. Oysa Allah, her hangi bir sınırı olmayan ezeli ve ebedidir. Bu nedenle "el" kelimesinden maksat, tüm mahlûkatın güç ve kudretinden üstün olan ilahî güçtür. Kudretin "el" kelimesiyle anlatılması, söz sanatının kinaye boyutudur. Çünkü insanın gücü genelde el aracılığı ile ifade edilir.²⁶⁹

b) Akılla tefsir metodundan maksat, ayet üzerinde tefekkür ve düşünmektir. Yani fitrata uygun akıl vesilesi ile ayeti inceleyip manasını keşfetme eylemidir. Oysa reye dayalı tefsirde farklı düşünce ve konula-

²⁶⁹ Ayetullah Mekarim Şirazi'nin “Tefsir be Rey” adlı kitabından alıntıdır. s.37-38

rın ya da temeli olmayan yanlış veya hastalıklı kişisel görüşlerin Kur'an-ı Kerim'e dayatılması söz konusudur.

c) Reye dayalı tefsirde, müteşabih ayetler, hadis ve Ehl-i Beytin açıklamalarından faydalanmaksızın yorumlanır; akli tefsirde ise Kur'an'ın büyük çoğunluğunu kapsayan muhkem ayetler, akli delillerle tefsir edilir.

2. Eleştirinin Cevabı: Rivayette şöyle geçer:

إِنَّ دِينَ اللَّهِ لَا يُصَابُ بِالْعُقُولِ

"Allah'ın dinini, akıl ile gerçek manada derk edilemez."

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

"Ey Cabir! Kur'an'ın bir batını olanı vardır ve her batını olanın da bir zahiri vardır." İmam sonra şöyle devam etti: "Ey Cabir! Kur'an'da insan aklına (idrakine) uzak hiçbir şey yoktur."²⁷⁰

Bu rivayetler zahiri mana açısından din ile aklın çelişki halinde olabileceğini beyan etse de aslında bu rivayetlerle akli tefsir veya din ve Kur'an'ın akılla idrak edildiği konusu arasında hiçbir çelişki yoktur. Zira:

Evvela; rivayette kastedilen şey, aklın ayetlerin zahirini değil, hükümlerin hikmet ve felsefesini idrak etmekten aciz olduğudur²⁷¹ (Bu konu aklın üstünde olan şeyler konusunda beyan edilmiştir).

Saniyen; bu rivayet, insanları Kur'an ayetleri üzerinde düşünmeye ve akletmeye davet eden ayetlerin açık beyanıyla çelişmektedir.

Akılla Tefsir Metodunun Şartları

Müfessirin akılla tefsir metodunda reye dayalı tefsir hatasına düşmesi için bazı şartlara riayet etmesi gerekir. Bu şartlar içerisinde en önemlilerinden sadece birkaçına değinmekle yetiniyoruz:

1. Kur'an'ın tamamının akılla (idrak ve anlamak manasında) tefsir edilmesi doğru değildir. Çünkü Kur'an ayetleri içerisinde aklın (hikmet ve felsefesini) idrak edemeyeceği müteşabih, fıkhi hükümler, fer'i meseleler vb. konular vardır.

2. Akılla tefsir, sahih ve kesin rivayetlerle çelişmemelidir.

²⁷⁰ Tefsir-i Ayyaşı, c.1, s.11

²⁷¹ Resail, Şeyh Ensari, s.10-11

3. Akılla tefsir, Kur'an'ın diğer ayetleri ile çelişmemelidir.
4. Akılla tefsir, sahih ve kati olan akli hükümlerle çelişmemelidir.
5. Akılla tefsir, ayetlerin zahiri ile mutabık olmalıdır.
6. Müfessir, müteşabih ayetleri Peygamber ve Ehlibeyt hadislerini incelemeden tefsir etmemelidir.

Akli Metotla Yazılmış Bazı Tefsirler

Aklı, fakih veya müçtehidin fikhî konularda fetva vermesine yardımcı olan dört kaynaktan biri olarak kabul ettiğimiz gibi; Kur'an'ı anlamada da naklin mukabilinde bir kaynak olarak kabul ettiğimizi düşünürsek, müfessir de tıpkı fakih veya müçtehit gibi Kur'an'ı akıl ya da rivayetten yararlanarak tefsir eder. Bu nedenle bu tefsir metodu en mükemmel tefsir şekli olan, içtihat tefsiridir. Gelecek bölümlerde bu konuyla ilgili detaylı bilgilere yer verilecektir. Bu tefsir metoduna; *Tefsir-i Mecmau'l Beyan*, *Tefsir-i Tibyan*, *Tefsir-i Beyzavi*, (Ebu Fettah Razi'nin) *Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil* kitaplarını örnek verebiliriz.

Ancak akılla tefsir metodunu sahih kaynaklar vesilesi ile ayetlerin idrak ve keşfi manasında kabul edersek, tefsir kitapları arasında örnek verilebilecek çok az sayıda isim zikredebiliriz. “el-Kur'an ve'l-Akl Tefsiri” bu kitaplar arasından en meşhur olanıdır.

el-Kur'an'u ve'l-Akl

Kitabın yazarı, Ağa Seyit Nurettin Hüseyini Iraki'dir. Hicri Kameri 1278 yılında doğmuş ve 1344 yılının Recep ayında vefat etmiştir. Seyit Nurettin Hüseyini, takva yönünden kendi zamanının en seçkin ismiydi.

Erak şehrinde dünyaya gelmiş ve tahsil hayatının bir müddetini yine bu şehirde tamamlamıştır. Daha sonra tahsilini devam ettirmek için Necfe hicret etmiştir. Dönemin iki önemli üstatlarından olan Hacı Mirza Hüseyin Tahrani ve Ahunt Molla Muhammed Kazım Horasani'nin yanında içtihat mertebesine kadar havza derslerine katılmıştır. Bunlara ilaveten akli ve nakli ilimlerde de önemli bir ilim adamıydı. Seyit Nurettin Hüseyini, fıkıh, usul, kelim, hikmet ve irfan dallarından görüş sahibi ve Hz. Mehdi (a.s) ile buluşma şerefine nail olmuş birisidir.

Seyit Nurettin Hüseyini, tefsiri kitabını Irak'ta olduğu yıllarda özellikle Müslümanlar ve din düşmanları arasında cihat olduğu bir dönemde²⁷² ayetlerin idrak ve keşfi esasına dayanan akli tefsir metodu ile kaleme almıştır. Bu zor ve sıkıntılı bir dönemde böylesine eşsiz bir tefsir kitabını yazmak ancak ilahî yardımla mümkün olacağından *el-Kur'an ve'l Akl* kitabı, Seyit Nurettin Hüseyini'nin kerametlerinden biri olarak kabul edilir.

Bu tefsir kitabı, (Seyit Nurettin Hüseyini'nin kitabın birkaç yerinde işaret ettiği gibi) yazarın elinin altında "Mealimu'l Usul" dışında hiçbir tefsir, rivayet ve lügat kitabının olmadığı bir dönemin hasıdır. Seyit Nurettin Hüseyini şöyle der:

Elimde, oğlum Seyit Ayetullah'ın okuduğu *Mealimu'l Usul* kitabından başka hiçbir lügat, hadis veya tefsir kitabı yoktu; sadece aklım vardı.²⁷³

Yine başka bir yerde şöyle der:

Yanımda Ehl-i Beyt imamlarına ait hiçbir tefsir ve hadis kitabı yoktu. Sadece Ehl-i Sünnet'e ait ve ilmi konulardan yoksun, tefsir kitabından daha çok tercüme kitabı özelliğini taşıyan *Tefsir-i Celaleyn* kitabı vardı.²⁷⁴

Yukarıdaki ifadelerin benzeri *el-Kur'an ve'l Akl* tefsirinde Bakara Suresi 272. ve 282. ayetlerin ve yine Maide Suresi 5.ayetinin tefsiri bölümünde de yer almıştır.

Bu büyük müfessir ve araştırmacı ismin Kur'an tefsirinde dikkate aldığı bazı noktalar:

1. Kur'an'ın zevahiri fitri akıl ve idrak ile uyuşmaktadır.
2. Tefsirin, rivayetlerle çelişmemesine dikkat etmiştir. (Her ne kadar yazarın elinde rivayet kitapları bulunmuyor idiyse de o, açık rivayet kaidelerine hâkim biriydi)
3. Kur'an nasları ve diğer ayetlerle muhalefet etmekten kaçınmıştır.

²⁷² Hicri 1344 yılında İngiltere, Irak gibi İslam ülkelerini parçalamak düşüncesiyle Müslümanlara karşı savaş başlatır. Bu nedenle Seyit Nurettin Hüseyini gibi birçok İslam âlimi "savunma amaçlı cihat" fetvası vermiş ve kendileri de savaşa katılmışlardır. (Savaşa katılan isimlerden bir diğeri de merhum Ayetullah Hacı Seyit Muhammed Taki Horasini'di.) Seyit Nurettin Hüseyini, "el-Kur'an ve'l Akl" kitabını bu yıllarda kaleme almıştır.

²⁷³ el-Kur'an ve'l Akl, c.1, s.4

²⁷⁴ el-Kur'an ve'l Akl, c.1, s.369

4. Tefsir yaparken reye dayalı tefsirden uzak kalmaya özen göstermiştir. Zira *el-Kur'an ve'l-Akl* tefsirini mütalaa eden biri, bu kitapta reye dayalı tefsirden en ufak bir emare bile göremez.

el-Kur'an ve'l-Akl tefsirine, Ayetullah Hacı Şeyh Muhammed Ali Eraki, Seyit Hüseyin Musevi Kirmani ve Hacı Şeyh Ali Penah İştihardi gibi âlimler tarafından birçok şerh ve mukaddime yazılmıştır.

Ayrıca merhum Allame Tabatabai, *el-Kur'an ve'l-Akl* tefsirinin bir bölümünü ilmi açıdan tashih etmiş ve kitap hakkında şöyle demiştir:

Şia ve Ehl-i Sünnet tefsirleri arasında bu kitabın bir benzerini görmedim. Bu kitap, günümüz şüphe ve eleştirilerini bertaraf edecek özelliğindedir.²⁷⁵

***el-Kur'an ve'l-Akl* Kitabından Birkaç Tefsir Örneği**

1. Örnek:

﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾

"Kendilerine vermiş olduğumuz nimetlerden infak ederler."²⁷⁶

Gözlerini, kulaklarını, düşüncelerini, yürümelerini ve nefislerini terbiye etme ve doyuma ulaştırmak isteyenler infakta bulunur. Zira infakın kendisi kemale ulaşmanın mukaddimesidir.

Yine ilim talep etme yolunda hareket ederler ve öğretmenlerine ihtisanda bulunurlar, müminlerin ihtiyaçlarını karşılamak yolunda çaba sarf ederler.

Çünkü "ma^ل" lafzı genel bir mana ifade eder. Bu nedenle hem maddi nimetleri hem de maddi olmayan tüm eylemleri kapsar. Ayetin ıtlak merciinin zikredilmemesi hikmet gereğidir. Böylece ayet genel bir anlamı kapsamış olur.

Usul âlimlerinin beyanı da bu yöndedir. Yani "ma^ل" lafzı, hem maddi hem de manevi değerler için söz konusudur.²⁷⁷

²⁷⁵ el-Kur'an ve'l Akl Mukaddimesi

²⁷⁶ Bakara:3

²⁷⁷ el-Kur'an ve'l Akl, c.1, s.6

2. Örnek:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

"Onları ikaz etsen de etmesen de, bu onlar için eşittir (birdir)"²⁷⁸

Küfür bir nevi örtüdür. Ayetin ıtlak merciinin zikredilmemesi daha önce değinildiği gibi genel mana nedeniyle. Yani küfür ister Allah'a, ister meada, ister diğer inançlara yönelik olsun hiç fark etmez. Ayet, herhangi bir İslâm inancının inkârını kapsayacak mutlak manada küfre işaret eder. İçinde küfür ve zulmeti barındıran kalbin nuru kabullenecek kabiliyeti yoktur. Böyle olan insanları uyarmak da hiçbir fayda sağlamaz. Zira küfrün perdelerini aralamak ilahî uyarıya değil o insanın kendi iradesine bağlıdır artık.²⁷⁹

3. Örnek:

﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾

"Kuşkusuz ki, bu benim doğru yolumdur (sırat-ı müstakimdir). Artık bu yola uyun; sizi O'nun yolundan ayrı düşürecek diğer yollara uymayın."²⁸⁰

Ayet, bir önceki iki ayette inançların gerçeklerle ve akılla mutabık olması, nefsin terbiye edilmesi ve inançlar dışındaki fiillerin de insani değerler üzerine inşa edilmesi için zikredilen on emri sırat-ı müstakim olarak tanıtmaktadır.

"Şirk koşmayın, anne babaya iyilikte bulunun, yetim malına yaklaşmayın, teraziyi dosdoğru tartın, adaleti gözetin, ahdinize vefa gösterin, fakirlik nedeniyle çocuklarınızı öldürmeyin, kimseye gücünün dışında bir şeyle sorumlu tutmayın, haklı olmanız dışında kimseyi öldürmeyin, açık veya gizli kötülöklere yaklaşmayın."

Yani insanları cennete ulaştıracak doğru yol budur. Bu yol insanı azaptan kurtarır. Sırat-ı müstakim dışındaki yollara sapmak ihtilaflara ve bölünmelere neden olur. Çünkü Allah'ın belirlemiş olduğu çizgi dışında kalan yollar Şeytan'a aittir.²⁸¹

²⁷⁸ Bakara:6

²⁷⁹ el-Kur'an ve'l Akl, c.1, s.7

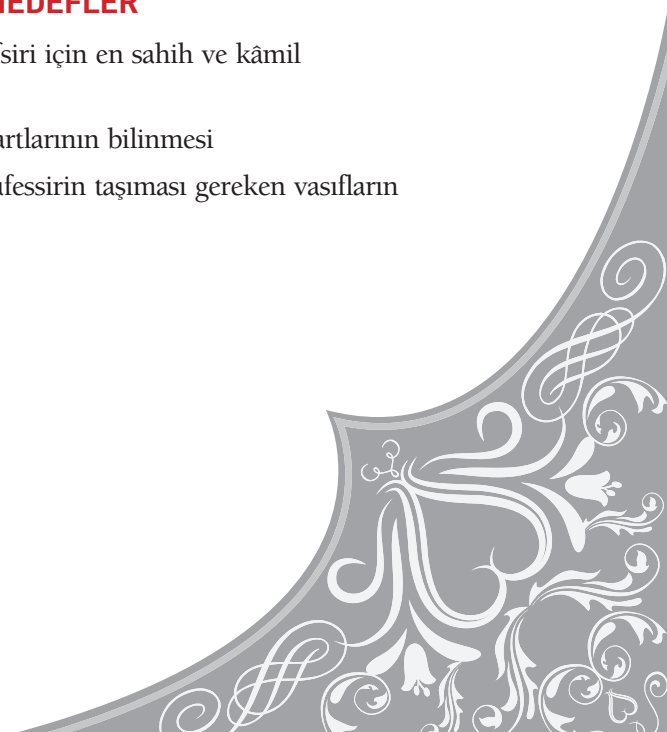
²⁸⁰ En'am:153

²⁸¹ el-Kur'an ve'l Akl, c.1, s.524 (En'am Suresi 153. ayetin tefsiri)

-
- ☑ İctihat metodunun tanımı
 - ☑ İctihat metodunun delilleri
 - ☑ İctihat metodunun dört aşaması
 - ☑ İctihat metodu ile yazılmış tefsir kitapları

HEDEFLER

- ❶ Kur'an ayetlerinin tefsiri için en sahih ve kâmil metodun tanıtılması
 - ❷ İctihat metodunun şartlarının bilinmesi
 - ❸ Kur'an tefsiri için müfessirin taşıması gereken vasıfların tanıtılması
-

5. İctihat Metodu

İctihat Metodunun Tanımı

Tefsir metotları içerisinde en kâmil ve kapsamlı olanı içtihat metodudur. İctihat (اجتهاد), cuhd (جُهد) veya cehd (جَهد) kelimesinden türemiş olup çalışma ve çabalama manasındadır. İctihat ise insanın tüm kudretini maksada ulaştırmak için harcaması anlamındadır.²⁸²

Genel olarak fıkıh alanında kullanılan içtihat kelimesinin terim manası, dört kaynaktan (Kur'an, sünnet, akıl ve icma) yararlanarak fikhî hükümleri elde etme kabiliyetidir.²⁸³

İctihat için başka terim manaları da zikredilmiştir. Örnek olarak:

- Tefsir kaynaklarına müracaat etmeden ifade edilen şahsi görüş
- Akıl gücünü harekete geçirerek, düşünmek ve fikir üretmek.
- Ayet, rivayet, akli karineler, lügat, edebiyat vb. kaynaklardan istifade ederek Kur'an'dan hüküm ve İslamî öğretileri elde etmek.

Bu üç tanımdan birinci ve ikinci tanım, tefsir ilminde sözü edilen içtihat kelimesinin manası olamaz. Zira birinci tanım nehyedilmiş olan reye dayalı tefsirdir. Tefekkür ve düşünme manasında olan içtihat, müfessirin tefsir yaparken sadece düşünmesi değil, dört kaynaktan birine rücu etmesidir. Bu nedenle içtihat metodu için en uygun tanım, üçüncü tanımdır.

İctihat Metodunun Delilleri

1. Allah'ın insanları Kur'an ayetleri üzerinde düşünmeye davet etmesi, Kur'an'ın tüm insanlar için anlaşılabilir içerikte bir kitap olduğunu gösterir.

²⁸² Misbahu'l Münir, Feyyumi, (İctihat kelimesi), s.112

²⁸³ et-Tengih, el-İctihadu ve't Taklit, Ayetullah Hoi, s.56

“Bu (Kur'an), bütün insanlar için bir açıklamadır...”²⁸⁴

Ancak Kur'an ayetleri içerdiği mana itibarı ile aynı olmadığından ve yine ayetler zahir, batın, te'vil, istiare (eğretileme), kinaye, teşbih gibi özelliklere sahip olduğundan her insan Kur'an'ı rahatlıkla anlayamaz. Bu nedenle Kur'an'ı anlamada tefsire ihtiyaç vardır. Ancak tefsirin belirli şartları olduğundan bu şartları taşımayanlar Kur'an'ı tefsir edemez. Tefsir için gerekli olan şartlar ileride açıklanacaktır.

Hadisler ve müfessirlerin sözleri de bu yöndedir. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Allah, kendi sözlerini (ayetlerini) üç kısma ayırmıştır;

- Âlim ve cahil her insanın anlayacağı ayetler
- Sadece kuvvetli aklı, latif idraki, doğru teşhis yeteneği olan ve Allah'ın kendisine anlama kabiliyeti verdiği insanların anlayacağı ayetler
- Allah'ın, meleklerin ve ilimde derinleşenlerin anlayabileceği ayetler”²⁸⁵

Bu nedenle bazı insanların idrakinin üzerinde olan ayetleri ehil olanların (âlimler) tefsir ve beyan etmesi gerekir ki bunun kendisi ilim ve takva sahibi insanların Kur'an'ı tefsir etmesinin cevazıdır.

2. Ehl-i Beyt imamlarının siresi, öğrencilerini Kur'an veya şer'i hükümleri öğrenme ve anlamaya sevk etme yönünde olmuştur. Onlara riayet ve ayetlerden içtihat etme izni verirdi.

İbn Abbas, Hz. Ali'nin (a.s) ilim medresesinde yetişmiş isimlerden sadece birisidir. Yine Zürrare b. A'yun, Yunus b. Abdurrahman, Mümin Tag gibi isimler İmam Sadık (a.s) mektebinde yetişmiş özel öğrencilerdendir. Ehl-i Beyt imamları bazen öğrencilerine şöyle buyururdu:

“Bizim vazifemiz içtihadın kaynak ve esaslarını öğretmek sizin vazifeniz ise ilahî hükümleri açığa çıkarmaktır.”

İmam, ayağının üzerine mesh etmeye kudreti olmayan insanın vazifesi nedir diye soran (Abdu'l A'la gibi) öğrencilerine şöyle buyurmuştur:

“Bu meselenin hükmünü Kur'an'da buna benzer ayetlerden elde etmek mümkündür. Allah, 'dinde üzerinize hiçbir güçlük yoktur”²⁸⁶ diye buyurmaktadır.

²⁸⁴ - Ali İmran:138

²⁸⁵ - Vesailu's Şia, c.18, s.137, h.44

²⁸⁶ Hac:78

Bu ayete istinaden mesh, ayak üzerine bağlanan bezin üzerine (cebire abdesti) yapılmalıdır.”²⁸⁷

3. İnsanları zulmet çukurundan çıkarıp gerçek nura kavuşturan bir hidayet kitabı olan Kur'an'ın ilahî maarifleri öğrenmeye talip sıradan insanlar için yeterince açık olmadığı dikkate alınırsa insanları hidayet yoluna sevk edecek âlimlerin kılavuzluğuna ihtiyaç olduğu anlaşılır. Bu hedefe ulaşmanın yolu ise tefsirde içtihattan geçer.

4. Bazı ayetler akıl sahibi insanları Kur'an'dan ibret almaya davet ederek, ebedi saadet için ilahî kelama sarılmalarını emrediyor. Kur'an'dan gerekli ibret ve edebi alabilecek ölçüde akla sahip olan insanların ayetleri tefsir etmesi caizdir. Allah, şöyle buyurmaktadır:

﴿ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴾

"Bu Kur'an, akıl sahipleri ayetler üzerinde düşünsünler ve öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."²⁸⁸

5. Nebevi bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kur'an'ın çeşitli ihtimalleri kapsayan farklı çehreleri vardır. Ona (ayete) en iyi veçhini yükleyin."

Celeleddin Suyuti hadisın iki muhtemel manada olduğunu söyler.

Bir, ayete manaların en iyisini yükleyin. İki, ayette yer alan en iyi farızalar ve emirleri ön plana çıkarın, onları vurgulayın; ruhsatları, müsamaha gösterilmiş konuları veya intikamı değil.

Mezkûr hadiste ilahî kelimada içtihat etmenin caiz olduğu açıkça beyan edilmiştir.²⁸⁹

İçtihat Metodunun Şartları ve Aşamaları

Bir müfessirin tefsirde başka bir müfessirden taklit etmesi doğru değildir. Bu nedenle müfessirin kendisi içtihat ederek ayetleri tefsir etmelidir.

²⁸⁷ - Vesailu's Şia, Abdest Babları, Taharet Kitabı, c.1, s.327

²⁸⁸ Sad:29

²⁸⁹ el-İtkan, c.4, s.478

Ancak burada şöyle bir soru gündeme gelir. Acaba içtihat etmiş bir müfessir, bir ayeti ya da rivayeti gördüğü an tefsir edebilir mi?

Hayır, müfessirin en makul ve en matlup tefsire ulaşması için belirli şartları taşıması ve birtakım aşamaları kat etmesi gerekir.

İçtihat metodunu, farklı özelliklere sahip dört aşamada ele alabiliriz:

1. Aşama: Başlangıç

Müfessirin Kur'an ayetlerini tefsir etmesi için birtakım ilimlere sahip olması gerekir. Eğer bu ilmi birikimi olmazsa arzu edilen tefsire ulaşmak mümkün olmaz. Bu ilimlerden bazıları şunlardır:

1. Arap Edebiyatını Bilmek: Arap edebiyatı sarf, nahiv, meani, beyan vb. ilimleri içerir. Bu ilimleri bilmeden Kur'an'ı tefsir etmenin imkânı yoktur. Çünkü Kur'an Arapçadır. Gerçi Kur'an bugün birçok farklı dillere tercüme edilmiştir ama tercüme, sahih bir tefsirle kıyaslanamaz. Çünkü tercüme, mütercimin Kur'an'dan anladığı manaları içerir ve zamanla geçerliliğini kaybeder. Oysa Kur'an hiçbir zaman eskimeyen her daim canlılığını koruyan ilahî nurdur. Her ne kadar tefsir için Arap edebiyatında uzmanlaşmaya ihtiyaç olmasa da, ayet hakkında görüş beyan etmek için Arap edebiyatının belirli bir ölçüde bilinmesi şarttır.

2. Lügat ve İştikak İlmini Bilmek: Bir müfessirin kaynak kitaplara müracaat ederek Kur'an'da geçen kelimelerin master ve manalarını öğrenmesi için Arap lügatine ve istikak ilmine aşina olması gerekir.

3. Ayetin Nüzul Sebebini Bilmek

4. Ayet Çeşitlerini Bilmek: Müfessirin ayetle ilgili; muhkem mi mütaşabih mi, nasih mi mensuh mu, Mekki mi Medeni mi vb. tasniflerini bilmesi gerekir.

5. Fıkıh İlmini Bilmek: Müfessir, bir müçtehit kadar olmasa da fıkıhla ilgili olan ayetlerden şer'i hüküm elde edecek kadar fıkıh ilmini bilmelidir.

6. Hadis İlmini Bilmek: Müfessir, rivayetleri tanımalı ve rivayetlere nasıl yaklaşması gerektiğini bilmelidir.

7. Rical İlmîni Bilmek: Müfessir, tefsirde faydalanacağı rivayetleri nakleden ravileri iyi tanımalıdır.

8. Usul İlmîni Bilmek: Müfessirin ayetin genel mi, has mı, mutlak mı mukayyet²⁹⁰ mi olduğunu teşhis edebilmesi için fıkıh ilmine giriş niteliğinde olan usul ilmini bilmesi gerekir.

9. Farklı Kıraat Şekillerini Bilmek

10. Usul-u Din İlimlerini Bilmek: Müfessir, insanın ufkunu açan ve doğru bir İslamî inanca sevk eden dinin temel ilimlerini bilmelidir. Doğru kaynaklardan beslenerek batıl ve hak inançları teşhis edebilme gücüne sahip olmalıdır.

11. İslamî Risaletle İman Etmek: Müfessir, Kur'an ayetlerini anlamada gerekli olan ve yokluğu ya da eksikliği durumunda ayetleri anlamada zorluk çekeceği, kâmil bir iman ve takvaya sahip olmalıdır.

12. Muasır İlimleri Bilmek: Müfessirin gerek felsefe ve ahlak olsun, gerek sosyoloji, astroloji gibi pozitif ilimler... olsun yaşadığı dönemin ilimlerini bilmesi onun ufkunun açılmasına ve düşünce kapasitesinin güçlenmesine vesile olur.

13. Diğer Müfessirlerin Tefsirlerini Bilmek

14. İslam Tarihini Bilmek

15. Vehbi İlim: Vehbi ilim, kulluk ve İslam'a amel edilmesi halinde insana yeni kapılar aralayan ilimdir.

Bu on beş şart, müfessirin tefsir yapabilmesi için gerekli olan başlangıç merhalesinin şartlarıdır. Merhum Şeyh Tabersi (Mecmau'l Beyan), Ayetullah Marifet (et-Tefsiru ve'l Müfessirun), Suyuti (*el-İtkan*), Zamehşeri (Mecmau'l Beyan Mukaddimesinden naklen) ve Taberi (Tefsir-i Taberi) konu hakkında detaylı açıklamalarda bulunmuşlardır.

²⁹⁰ - Genel ayet ve mutlak ayet arasındaki fark: Mutlak ayet, tek bir şeyin mahiyetini ifade eder ve aynı türden başka şeyleri ifade etmez. Genel ayet ise mahiyetin ötesinde sayıya delâlet eder. Dolayısıyla ayet sayıyı ifade ediyorsa genel; mahiyeti ifade ediyorsa mutlakur.

“İnsan akıllıdır” cümlesindeki insan kelimesi geneldir. Çünkü ne kadar insan varsa onların hepsinin akıllı olduğunu ifade etmekte, dolayısıyla manaya “sayı” girmektedir. Ama “insan yenmez” cümlesindeki insan kelimesi sayı ifade etmez. Sadece insan vücudunu oluşturan ne kadar organ varsa hiçbirinin yenmeyeceğini, dolayısıyla mahiyeti ifade etmektedir. Onun için de ikinci insan kelimesi mutlakur.(Mütercim)

2. Aşama: İcra

İkinci merhalede müfessir, matlup bir tefsiri elde etmek için Kur'an'ın ayetler üzerinde düşünme davetine icabet ederek ayet ve sureleri mütalaa sahasına iner. İcra aşamasının belirli basamakları vardır ki en önemlileri;

1. Hedef: Müfessir, tefsir etmek istediği sure veya ayetlerin genel veya özel hedefi hakkında bilgi sahibi olmalıdır.²⁹¹ Çünkü birçok müfessir, her bir surenin kendine has hedefi olduğu görüşündedir. Nitekim bazı müfessirlere göre “sure kelimesi, “şehrin duvarı” manasında olan “سور البلد” kelimesinden alınmıştır. Bu yüzden sureyi oluşturan ayetler mecmuası, şehrin duvarını oluşturan taşlar misali birbirleri ile ilintili ve uyum içinde olmalıdır.

İlaveten, müfessirin ayetin Mekki mi yoksa Medeni mi olduğunu bilmesi gerekir. Zira Mekki ve Medeni ayetler muhteva açısından farklılık arz eder. Mekki ayetler, şirk ve putperestliğin men edilerek tek olan Allah'a yönelmek gibi itikat meselelerini açıklarken, Medeni ayetler ise her ne kadar tevhid ve mead konularına işaret etse de genelde İslâm devletinin teşkili, velayet, fıkhi hükümler, kısas gibi toplumsal emirlerin yanı sıra humus, zekât, cihat gibi iktisadi hükümleri beyan eder.

2. Konuların Sınıflandırılması: Her ne kadar sure tek bir amacı hedefliyor olsa da ayetleri farklı konuları içerebilir. Bu nedenle her ayet içerik bakımında ayrı ayrı araştırma konusu olur. Örneğin Enbiya suresi genel olarak nübüvvet inancını beyan eder ama bazen Hz. İbrahim, bazen Hz. Nuh bazen de Hz. Musa ve diğer elçilerle ilgili konulardan söz eder.

3. Ayetlerin Sınıflandırılması: Bazen bir ayet birkaç cümleden oluşabilir. Böyle durumlarda her cümleyi tek tek incelemek gerekir.

Örneğin; Nur Suresinin 2. ayetinde şöyle buyurmuştur:

“Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz kırbaç vurun. Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, Allah'ın dininde onlara acımanız tutmasın. Onların cezalandırılmalarında müminlerden bir topluluk da hazır bulunsunlar.”

²⁹¹ Bu ve bir sonraki merhaleleri Ayetullah Mekarim Şirazi'nin 1371 yılında vermiş olduğu tefsir metotları derslerinden istifade ettik.

Dikkat edilirse bu ayette üç cümle vardır. Her ne kadar cümleler birbirleri ile bağlantılı olsa da her biri ayrı ayrı incelenmelidir. Bu mülahaza gereği müfessirin görevlerinden biri de ayetleri tecziye etmesi, yani onu oluşturan cümlelere ayırarak incelemesidir.

3. Aşama: Başvurma

Bu aşamada müfessir, sahip olduğu ilmi donanımıyla kelimenin lügat manası veya kıraatlerin farklılık nedenleri vb. konularda önemli kaynaklara müracaat ederek en doğru görüşü teşhis edebilmelidir. Burada izlenenecek motot şöyledir:

1. Lügat ve Kelimelerin İncelenmesi:

Müfessir, cümleleri tecziye ettikten sonra her kelimenin sahih olan asıl manasını ve mastarını beyan etmelidir.

Lügat kitapları Kur'an'da yer alan kelimeleri layıkıyla mana etmiştir. Ancak lügat kitaplarının iki kısım olduğunu unutulmamalıdır.

a) İlk kısımda yer alan kitaplar kelimenin mastarını inceleyerek kelimeyi dakik bir şekilde mana eder.

b) İkinci kısımda yer alan kitaplar ise kelimenin günümüzde revaçta olan manasını beyan eder.

"Müfessir, lügat kitaplarına müracaat eder" cümlesinden maksat ilk kısımda yer alan lügat kitapları için geçerlidir. *el-Müfredat* (Ragıb-ı İsfahani), *Tacu'l Arus* (Zübeydi), *Sihahu'l Lügat* (Cevheri), *el-Ayn* (Halid b. Ahmed Ferahadi), *Mekayisu'l Lügat* (Ahmed b. Faris b. Zekeriya), *En-Nihaye* (İbn Esir) bu kitaplardandır.

Önemli olan bir diğer nokta, kelimenin Kur'an'da farklı yerlerde farklı manalarda kullanılmış olabileceğine dikkat edilmesidir. Örneğin; ganimet, küfür, fitne vb. birçok kelime Kur'an'da kaç yerde hangi manalarda kullanılmıştır?

2. Kıraatlerin İncelenmesi:

Bazı ayetler meşhur olan kıraatlerin dışında farklı şekillerde kıraat edilebilir. Farklı kıraat şekillerinin ayetler üzerinde etkisi azımsanmayacak kadar çoktur. Öyle ki bu kıraat farklılıkları, ayetin tefsirinde veya fikhî

bir hükümde bile etkilidir. Örneğin fıkıhta farklı hükümlere sebep olan "يَطْهَرْنَ" ve "يَطْهَرْنَ" kelimelerinin kıraati gibi. (Daha detaylı bilgi için *Tibyan, Mecmau'l Beyan, Tefsiri Taberi* gibi tefsir kitaplarına veya *en-Neşru fi Kıraati'l-Aşer* (el-Cezni), *et-Temhid* (2.cilt) ve *Hüccetu'l Kıraat* gibi kırat kitaplarına müracaat edilebilir.)

Eskiden Kur'an'ın, bugünkü gibi kitap halinde basılmamış olması nedeniyle farklı kıraat şekillerine de müracaat edilirdi. Bu nedenle Zamehşeri, Tabersi ve Suyuti gibi birçok müfessir, Arap edebiyatını ve kıraat ilmini bir müfessirin bilmesi gerektiği zorunlu ilimlerden biri olarak kabul ederdi. Ancak özellikle muasır müfessirler arasında bu konuya fazla önem verilmez. Bunun en önemli nedeni ise Müslümanların meşhur kıraatler konusunda ittifak etmiş olmasıdır. Müslümanların kabul ettiği meşhur kıraat, Hafs'ın Asım b. Ebu Necud'dan naklettiği kıraattir ve bu meşhur kıraate itiraz etmek sahih olmayabilir.

Üstat Marifet şöyle yazmıştır:

Bugünkü kıraat, Hafs'a ait Şia kıraatidir. Hafs, İmam Sadık'ın (a.s) öğrencilerinden ve Asım'ın vârisidir. Küfeli ve Şia olan Asım, kıraati Abdurrahman Sülemi'den, Sülemi, Hz. Ali'den (a.s), Hz. Ali Peygamber'den (s.a.a), Peygamber ise Allah'tan öğrenmiştir.²⁹²

3. Edebi Noktaların İncelenmesi:

Ayette yer alan kelimenin manasına ilave olarak cümlelerin edebi yönüne de dikkat edilmesi gerekir. Zira birçok ayette kinaye ve değişmeceli mana kastedilmiştir. Bu nedenle müpteda, haber, sıfat, mevsuf (sıfatlandırılmış), temyiz, takdir, hazf, takdim, tahir vb... edebi terim ve kanunların bilinmesi zaruridir.

Daha fazla bilgi için "İmlau Ma Menne Bihi'r Rahman" (el-Ukberi), "İrabu'l Kur'an, Sarfuhu ve Nehvuh" (Muhammed Safi), "el-Beyan fi Garibi İrab'il Kur'an" (Ebu'l Berekat b. Anbari) ve Mecazatu'l Kur'an (Seyit Razi) kitaplarına müracaat edilebilir.

Önemli Bir Nükte:

Şu konuyu hatırlatmak zaruridir: Ayeti teşkil eden kelime ve ibaretler için üç farklı durum söz konusudur:

²⁹² et-Temhid, c.2, s.253

- a) Ayet, maksadın beyanında açık nassa sahiptir.
- b) Ayet, genelin anlayabileceği zahire sahiptir.
- c) Ayet mücmel ya da müphemdir.

Nas ve zahirler muhatap ve müfessir için hüccet ve delil teşkil edecek niteliktedir. Nas ve zahir yolla elde edilen delil tüm akiller için mu-teber sayılır. (Muhaliif bir karine olmaması halinde) delilin aksine hareket edenler de serzeniş edilir.

Üçüncü kısım yani mücmel ve müphem ayetler hüccet kabul edilmez. Müteşabih ayetler de bu ayetlerden sayılır. Sözü söyleyenin kastettiği mana açık olmadığından, bu tür ayetler gerçek âlimler tarafından (mutahhar Ehl-i Beyt imamları) açıklanmaya ihtiyaç duyar.

4. Siyakın İncelenmesi:

Ayeti anlamadaki bir diğer önemli nokta ayetin siyakıdır. Zira bazen bir ayet bir önceki veya bir sonraki ayetlerle hatta bir sure önceki veya sonraki surelerle ilintili olabilir. Bazen de iki sure tek bir hükmü beyan eder. (Fil ve Kureyş sureleri gibi). Merhum Allame Tabatabai, *el-Mîzân* tefsirinde bu metottan çok fazla istifade etmiştir.

5. Benzer Ayetlerin İncelenmesi:

Kur'an'daki her ayet veya cümlenin başka bir ayette benzeri olabilir. Bu nedenle benzer ayetlerin incelenmesi gerekir. Benzer ayetler iki kısımdır:

a) Lafzi Yönünden Benzer Ayetler: Örneğin; **سَمَاء** (sema), **سَمَاوَات** (se-mavat), **سَبْعَ سَمَاوَات** (seb'e semavat) veya **يُسَبِّحُ** (yusebbihu), **سُبْحَانَ** (subhan), **سُبْحِ** (subbuh) ya da **مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ** (maliki yevmuddin), **يَوْمَ لَا تَمْلِكُ** (yevmu la temliku nefsun linefsin şey'en) ve **وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ** (Ve'l Emru Yevmeizin lillah) vb.

b) Mana Yönünden Benzer Ayetler: Ayetin başka bir ayetle olan benzerliği lâfzî değil mana ve muhteva cihetiyledir. Örneğin **يَذَّالِلِلَّهِ فَزُوقْ أَيْدِيهِمْ**²⁹³ ve **لَيْسَ كَمِثْلِهِ**²⁹⁴ ayetleri gibi.

²⁹³ Fetih:10

²⁹⁴ Şura:11

6. Muhkem, Müteşabih, Nasih ve Mensuh Ayetlerin İncelenmesi:

Kur'an'ı anlama merhalelerinden bir diğeri muhkem, müteşabih, nasih ve mensuh ayetlerin tanınmasıdır. Hatta nasih ve mensuh ayetleri tanımadan Kur'an'ı tefsir etmeye çalışan biri reye dayalı tefsir bölümünde de zikredildiği üzere Ehl-i Beyt imamlarınca kınanmıştır.

Konuyla ilgili detaylı bilgi için Müteşabihatu'l Kur'an (İbn Şehraşub), Et-Temhid (2. ve 3.cilt- Aueyullah Marifet), ve Kur'an İlimleri alanında; *el-Beyan* (Ayetullah Hoi), *el-Burhan* (Zerkeşi), *el-İtkan* (Suyuti) ayrıca *Ezva'un ala Müteşabihati'l Kur'an* (Halil Yasin), *el-Ayatu'l Muhkemat ve'l Müteşabihat* (Şeyh Mur'i b. Yusuf Keremi Hanbeli), *Te'vilu'l Müteşabihati'l Kur'anîye* (Emrullah Muhammed) gibi kitaplara müracaat edilebilir.

Nasih ve mensuh ayetler konusunda ise; *el-İzahu li Nasihi'l Kur'an ve'l Mensuh* (Mekki b. Ebi Talib), *Şerh-i Kitabu'n-Nasihi ve'l Mensuh* (Şahabiddin Behrani), *en-Nasih ve'l Mensuh* (Ebu İshak Bağdadî) müracaat edilecek muteber kitaplardandır.

7. Nüzul Sebebinin İncelenmesi:

Ayetin nüzul sebebinin incelenmesi Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında oldukça etkilidir. Örneğin; *إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا* / Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik"²⁹⁵ ayetinde söz edilen fetihten maksat Mekk'e'nin fethi mi yoksa Hudeybiye barışı mıdır?

“Nüzul Sebebi” tabiri, bazı kadim müfessirlerin ıstılahında “Esbabu'n Nüzul” olarak da tabir edilir. Ayetin nüzul sebebi, ister nüzul zamanına ait olsun ister nüzul sebebinden önceki döneme ait olsun vuku bulan bir sorunun çözüm yoludur. Örneğin; İslam öncesi peygamberlere ait kıssaların nüzul sebebi, kıssalarla irtibatı olan hadiselerin vuku bulmasıyla eşzamanlıdır.

Nüzul sebebiyle ilgili dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, nüzul sebebinin bir ayete has olmadığıdır. Her ne kadar ayet, özel bir konu hakkında nazil olmuş olsa da ayetle alakalı olan başka mısdaqları da kapsayabilir. Çünkü muteber olan kelimenin genel manasıdır, olayın özel konumu değil. Ancak nüzul sebebinin kendisi inhisar (sınırlama) kalıbında

²⁹⁵ Feth:1

olursa durum farklıdır. Örneğin; Tathir ayetindeki hükmün aba ehline (Ehl-i Beyt) has olması gibi.

Nüzul sebebi meselesinde nakledilmiş rivayetlerin birçoğunun zayıf olması dikkat çekici bir husustur. Bu nedenle müfessirlerden bazıları bu rivayetlere çok fazla itibar etmez. Nüzul sebebi, haber-i mütevatir ve haber-i vahidi muteber gibi sağlam yolla ulaşması ve diğer ayetlerle tenakuz içermemesi halinde muteber kabul edilir.

Nuru's Sakaleyn, el-Burhan, Eddurr'ul Mensur ve Mecmau'l Beyan gibi rivayet tefsirleri, nüzul sebepleri için müracaat edilecek mercilerdendir.

İlaveten *Esbabu'n Nüzul* (Vahidi Nişaburi), *Esbabu'n-Nüzul, Haşiye-i el-İtkan Lubabu'n Nükûl fi Esbabî'n Nüzul* (Suyuti), *Şan-ı Nüzul* (Dr. Muhakkik) ve *Esbabu'n Nüzul* (Dr. Muhammed Bakır Hüceti) konu hakkında kaynak kitaplardandır.

8. Rivayetlerin İncelenmesi:

Özellikle fıkhi hükümlere has ayetlere temas eden ve kesin hüccet kabul edilen mütevatir hadis ve karinelerle desteklenmiş haber-i vahit gibi rivayetlerin varlığı göz önünde bulundurulursa, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarından Kur'an'ın tefsiri konusunda nakledilen rivayetlere müracaat etmenin tefsirde zaruri konulardan olduğu anlaşılır. Aynı şey, senedi muteber sika olan haber-i vahit (adil bir kişi tarafından nakledilen) için de geçerlidir. Ancak zayıf rivayetlerin tefsir alanında bir değeri yoktur.

Rivayetlerin incelenmesi alanında *Ayyaşi Semerkandi, Furat Kufi, Tefsirü'l Kummi, el-Burhan, Nuru's Sakaleyn* gibi Şia tefsirlerine ve *Eddurru'l Mensur* (Suyuti) gibi Ehl-i Sünnet tefsirlerine müracaat edilebilir. Yine *Vesailu's Şia* ve *Kutubu Erbaa* (Kafi, Tehzib, İstibsar, Men La Yahzurul Fakih) gibi rivayet kitapları, fıkıh ayetleri başta olmak üzere birçok ayetin anlaşılması için faydalı kaynaklardır.

9. Akli, Nakli ve İlmi Karinlerin İncelenmesi:

Tefsir edilecek ayet için akli veya ilmi deliller olabileceğinden müfessirin makbul ve sahih bir tefsir yapabilmesi için nakli karinelere ilaveten akli delilleri de incelemesi gerekir. Hatta bazı ayetler akli karineler olmadan kolay kolay tefsir edilemeyebilir.

Son üç merhaleye binaen, müfessir karinelere müracaat etmesi gerekir diyebiliriz. Karineler iki kısımdır: Bir, dâhili karineler;Kur'an ayetleri. İki,harici karineler;hadisler,akli deliller gibi.

10. Ahdeyn'e Müracaat Etmek:

Ahdeyn'den kasıt, kutsal kitaplar olarak da tabir edilen Ahdi Atik (Tevrat) ve Ahdi Cedid (İncil)'dir. Bu iki semavi kitap İslam'dan önce Yahudilerin ve Mesihilerin ellerindeydi. Ancak yine Yahudiler ve Mesihiler eliyle tahrife uğramıştır. Bu nedenle İslam'la mutabık olmayan konuları içerirler. İncil ve Tevrat'ın tahrife uğraması birçok kitap ehlinin özellikle de din ve ilim adamlarının Müslüman olmasına sebep olmuştur.

İslam dairesi içerisine sokulmaya çalışılan Yahudilik fikirleri Müslümanlar arasında da rağbet görmekteydi. Örneğin; Tevrat'ta yer alan Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in sol kemiğinden yaratıldığı²⁹⁶ düşüncesi. Ancak Ehl-i Bey'tten nakledilen rivayetler, bu görüşü şüpheli kabul etmektedir.

İslamî metinler içerisinde yer alan ve kök olarak tamamıyla Yahudiğe ait görüş ve fikirlere dayanan inançların nakledildiği rivayetlere "İsrailiyat" denir.

Müfessir, bu tür rivayetleri tanımak için Tevrat ve İncil'e müracaat etmeli ve Ehl-i Bey'tten nakledilen rivayetlerle karşılaştırarak uydurma olanları sahihlerin içerisinde ayıklamalıdır. İsrailiyat hadisleri genelde nüzul sebepleri ve peygamberlere ait kıssalar hakkında nakledilmiştir.

Sonuç olarak; Tevrat ve İncil, İsrailiyat ve İseviyet hadislerinin tanınmasında en önemli kaynaklardandır. Şu noktayı da hatırlatmakta fayda vardır: İncil veya Tevrat'la mutabık olan her rivayet ya da hadisin şüpheli veya zayıf olduğu söylenemez.

11. Diğer Tefsir ve Görüşlere Müracaat Etmek:

Müfessirin reye dayalı tefsir hatasına düşmemesi ve kadim müfessirler (Şia ve Ehl-i Sünnet) başta olmak üzere müfessirlerin ittifak ettiği

²⁹⁶ Kitab-ı Mukaddes (Sefer-i Peydayeş) 2.Bab (Yahudi inancına göre Âdem (İbranice. Adam), yaratılışın altıncı gününde topraktan yaratılmıştır. 1. bâbda erkek ve dişi olarak yaratıldıkları söylenirken 2. bâbda dişinin erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığından bahsedilmesi, birinci bölümdeki kadının Lilith, ikinci bölümdekinin ise Havva olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.) (Mütercim)

konular aleyhine görüş beyan etmemesi için diğer müfessirlerin görüşlerini de incelemesi gerekir.

İfrat ve tefrit iki tehlikeli fikir sapmasıdır. Çünkü ifrat, insanı kadim müfessirlerin görüşünde ısrarcı kılar ve onu tefsirde mukallit durumuna düşürür ki bu doğru bir tutum değildir. Tefrit ise farklı görüşleri incelemeyi için müfessiri reye dayalı tefsire sürükler. Sonunda da onu, hem Şia hem de Ehl-i Sünnet müfessirlerinin ittifak ettiği görüşün aksine söz söyleme aşamasına getirir.

Bu konuda *Tefsir-i Tibyan* (Şeyh Tusi), *Mecmau'l Beyan* (Şeyh Taberi) gibi Şia tefsirlerine ve *Taberi*, *Tefsir-i İbn Kesir* ve Fahri Razi (*Tefsiri Kebir*) gibi Ehl-i Sünnet tefsirlerine başvurulabilir.

Aslında müfessirlerin görüşlerine müracaat etmenin bir olumlu bir de olumsuz yönü vardır. Olumlu yönü; müfessirin diğer müfessirlerin ilim ve tecrübelerinden yararlanabilir olması, olumsuz yönü ise müfessirin diğer müfessirlerin söz ve görüşlerinin etkisi altında kalarak tefsirde taklit metoduna gidilmesidir.

12. Bilimsel Kitaplara Müracaat Etmek:

İçtihat metodu ile yazılan bir tefsir kitabı içerisinde felsefe, ahlak, içtihat ve ilmi görüşleri barındırdığı sürece kapsamlı ve kâmil olur. Farklı ilim dallarına ait görüşlere sahip bir tefsir, aklın ufkunu açmaya ve Kur'an'dan yeni nurlar elde etmeye yardımcı olur. Çünkü insan, Yüce Yaratıcının kendisine bahsetmiş olduğu "ilmi kabiliyet" neticesinde bilimsel keşifler alanında adımlar atarak birçok farklı alanda yeni bilgiler elde edebilir.

Açıktır ki tıp ilmine ait konulardan olan ceninin tekâmül evrelerinin, Kur'an'ın cenin merhalelerini beyan eden ayetleriyle tatbik edilmesi halinde hem Kur'an'ın mucizeliği bir kez daha anlaşılacak hem de Kur'an'ın ilmi boyutu üzerindeki sır perdesi aralanmış olacaktır. Zira Kur'an'ı nazil eden, yerlerin ve göklerin sırrına vakıf olan Allah'ın, insanın yaratılış evrelerine değinmemiş olması muhaldir.

Dünyaya ait yeni keşifler, astroloji, sosyoloji, tarih, psikoloji, ahlak vb. birçok alanda yapılacak tüm keşifler bu minvaldendir. Bu nedenle elde edilecek yeni bilgiler, aşağıdaki nüktelere riayet edilmesi halinde aklın düşünme yetisini güçlendirecek niteliktedir.

a) Tefsirde ifrat yanılıgına düşerek yapılan her yeni ilmi keşfi Kur'an'dan bir ayet veya ayetlere dayandırmak reye dayalı tefsirden başka bir şey değildir.

b) İlmi varsayımlar hatta kesinliği ispat edilmiş olsa bile her an değişken bir yapıya sahip olduğundan kesin bir yargıyla Kur'an'a nispet edilmesi doğru değildir. Ancak ihtimal verilerek Kur'an'a dayandırılabilir. Bu da ancak ayetin zahirine muhalif olmaması şartıyla doğru olur.

4. Aşama: Sonuçlandırma

Müfessir için tefsirde en son merhale, ayetlerin, rivayetlerin, lügat kitaplarının, diğer müfessirlerin görüşlerinin incelenmesi gerekirse eleştirip reddedilmesinin ardından akli kanıtlara dayanarak sonuç alma aşamasıdır. Bu son merhaleyi de iki kısma ayırabiliriz;

a) En Doğru Görüşlerin Seçimi: Müfessir, sağlam delillerle diğer müfessirlerin görüşlerinin batıl olduğunu ispat edip en doğru tefsir şeklini gündeme getirerek tefsir alanında söz sahibi bir müfessir olarak iz bırakabilir.

b) Meselelerin Detaylı İncelenmesi: Bu kısım, müfessirin bireysel kapasitesiyle alakalıdır. Yani müfessir tefsir ettiği ayetten, ahlâkî, toplumsal, ekonomik vb. konularla ilgili yeni bir hüküm elde eder. Bu vesileyle ayet ve rivayetlerden yararlanarak hem muhatabın düşünce ufğunun genişlemesi sağlanır hem de diğer ilmi konular gibi müstakıl bir ilmi konu gündeme getirilmiş olur.

İçtihat Metoduyla Yazılmış Bazı Tefsirler

Şia Tefsirleri

1. Tibyan Tefsiri

Kitabın yazarı “Şeyh Tusi” ve “Şeyhu't Taife” olarak tanınan Ebu Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali Tusi, Hicri 385 yılında doğmuş ve 460 yılında vefat etmiştir. Şeyh Tusi, Şiânın öncü âlimlerinden olup farklı ilimlerde söz sahibi birisidir. Fıkıh, tefsir, hadis, rical ve usul alanlarında önemli kitaplar yazmıştır.

Şia'nın dört kaynak kitabından ikisi olan *Tezhib* ve *İstibsar'a* ilaveten ricalde *el-Fihrist*, tefsirde *Tibyan*, usulde *Uddetu'l Usul* kitapları ona aittir.

Şia'nın en eski ve en kâmil tefsirlerinden *Tibyan*, tefsirler içerisinde özel bir yere ve itibara sahiptir. *Tibyan* tefsirinden sonra yazılan tefsir kitapları Şeyh Tusi'nin metodundan faydalanarak kaleme alınmıştır.

Tibyan, tertibî (sıralı) bir tefsir kitabı olmasının yanı sıra Kur'an'ın başlangıcından sonuna kadar tüm ayetleri şerh etmiş ve hâlihazırda on cilt şeklinde çap olmuştur.

Tibyan tefsirinin içtihat metoduyla yazılmış tefsir olmasının nedeni, bir ayetin tefsirinde surenin isimlendiriliş nedeni, Mekki mi Medenî mi olduğu, kıraat farklılıkları, lügat ve kelimelerin incelenmesi, sarf ve nahiv gibi edebi nükteler, ayetlerde sahabe ve tâbiin başta olmak üzere diğer müfessirlerin görüşlerine müracaat etmek gibi birçok farklı kaynaklardan istifade edilmiş olmasıdır.

Özellikle Şeyh Tusi'nin yaşadığı dönemde Mutezile ve Eşaire görüşlerinin revaçta olması nedeniyle yazar, bu iki ekolün fikirlerini de gündeme getirerek Şia akidesinin ispatına çaba göstermiş, böylece tefsirine kelimî bir özellik de katmıştır.

İlaveten Şeyh Tusi, döneminin a'lem müçtehid ve önderi olduğundan fıkıh ayetlerini de layıkıyla tefsir etmiştir.

2. Mecmau'l-Beyan Tefsiri

Kitabın yazarı “Eminu'l İslam” olarak tanınan Ebu Ali Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersi'dir. Hicri 468 yılında doğan Tabersi, 548 yılında vefat etmiştir. Tabersi, altıncı asrın önde gelen isimlerinden ve Şia'nın meşhur müfessirlerindendir.

Mecmau'l Beyan tefsiri, *Tibyan* tefsiri ile birçok yönden benzerlik gösterir. İki tefsir arasındaki en bariz fark *Mecmau'l Beyan* tefsirinin, lügat ve edebiyat konularına daha dakik bir bakış açısıyla yaklaşmış, hatta görüşlerine Arap şiirlerinden deliller bile sunmuş olmasıdır. *Mecmau'l Beyan* tefsirindeki bir diğer önemli nokta, her ayetin tefsirinin sıralı bir şekilde özel bir unvanla yapılmış olmasıdır. Lügat, nüzul sebebi, hüccet,

kıraatler ve daha birçok mesele ayrı ayrı incelemiştir. Tabersi'nin tefsirde izlediği bu metot, *Tibyan* tefsirinde yoktur.

Mecmau'l Beyan tefsiri, Ehl-i Sünnet nezdinde de özel bir yere sahiptir. Tabersi, *Mecmau'l Beyan* tefsirine ilaveten *Cevamiu'l Cami'i* tefsirini de kaleme almıştır. Yazar, Zamehşeri'nin edebi yönü daha ağır basan *Keşşaf Tefsirini* mütalaa ettikten sonra aynı metotla bir tefsir yazmaya karar vermiştir.

3. Tefsir-i Revhu'l Cinan ve Ruh'u'l Cenân

Kitabın müellifi, "Ebu'l Fütuh Razi" olarak bilinen Hüseyin b. Ali b. Ahmed Hüzai Razi Nişaburi'dir. Altıncı yüzyıl âlimlerinden olan Razi, 480 yılında doğmuş 535 yılında vefat etmiştir.

Diğer ismi *Ravzu'l Cinan ve Ruh'u'l Cenân* olan tefsir, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Farsça yazılmış en eski ve en meşhur tefsirlerden olan *Ruhu'l Cenân Tefsiri*, eşsiz güzellikte ve sağlam nesirlere sahiptir.

Mecmau'l Beyan Tefsirine benzer metotla yazılmış olmasına rağmen konular, ayrı ayrı zikredilmemiştir. Hatta kıraatler, ayetlerin sayısı, surelerin Mekki veya Medeni olması, kelimelerin tercüme ve şerhi, edebi noktalar, ayet ve rivayetlerden (Ehl-i Sünnet rivayetleri de dâhil) faydalanmak, sahabe ve sabiinin sözlerine müracaat etmek gibi birçok mesele sınıflandırılmadan dağınık bir şekilde ele alınmıştır.

Ruhu'l Cenân Tefsiri 20 cilt olarak çap edilmiştir.

Bu tefsirlere ilaveten Şia'ya ait içtihat tefsirlerine; *el-Mizân* (Allame Tabatabai), Farsça yazılmış olan Numune ve Arapça olan *el-Emsel* (Ayetullah Mekarim Şirazi) tefsirlerini örnek verebiliriz.

Ehl-i Sünnet Tefsirleri

1. Tefsir-i Kurtubi

Tefsirin orijinal ismi, "el-Camiu li Ahkami'l Kur'an"dır. Yazarı ise Ebu Abdullah, Muhammed b. Ebu Bekir Ensari Hazreci Kurtubi'dir. 671 yılında vefat eden ve Ehl-i Sünnetin tanınmış âlimlerinden olan Kurtubi, farklı alanlarda kitaplar yazmıştır. Ancak bu kitaplar içerisinde en önemlisi mezkûr tefsir kitabıdır.

Tefsirinde içtihat metodunu izleyen yazar, ayetleri konularına göre sınıflandırılmış, nüzul sebepleri, kıraatler, lügat, edebiyat, rivayetler, sahabe ve tabiinin sözleri gibi kaynaklara müracaat etmiştir.

Kurtubi, mümkün mertebe İsrailiyat rivayetlerini ayıklamış ve tefsirine yirmi baptan oluşan bir mukaddime yazmıştır.

2. Tefsir-i Kebir

Kitabın yazarı “Fahri Razi” lakabıyla meşhur Fahreddin Muhammed b. Ömer Razi’dir. 543 yılında Taberistan’da doğan yazar 606 yılında vefat etmiştir. Fahri Razi’nin tefsiri, tefsir kitapları arasında en iyisidir. Yazar, mütekellimlerin görüşlerini reddetmek için çaba harcadığından kalam, felsefe, usul ve diğer içtihadi ve akli meseleleri araştırma konusu kılmıştır.

Tefsir-i Kebir, çok uzun konuları içerdiğinden onların tümünü burada zikretmek itidal sınırını aşmak olur. Hatta bazıları *Tefsir-i Kebir* hakkında şöyle der:

“Bu tefsirde, tefsirden başka her şey var.”

Fahri Razi de diğer müfessirler gibi surelerin isim ve nüzul sebebi, ayetlerin sayısı ve görüşler gibi farklı meselelere değinmiştir.

3. Tefsir-i Beyzavi

Ebedi bir dile sahip olan bu tefsirin yazarı, Gazi Nasrettin Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer Beyzavi Şafii’dir. Yazar, 685 yılında vefat etmiştir.

Tefsir-i Beyzavi, Ehl-i Sünnet tefsirleri arasında en iyi tefsir metnine sahip kitap olduğundan birçok Şia ve Ehl-i Sünnet müfessiri, bu tefsiri muteber kabul etmiş ve hakkında yaklaşık seksen ayrı şerh ve haşiye kaleme almıştır.

Bu haşiye kitapları arasında en meşhuru Şeyh Zade, Şahab Hafeci ve Konevi’ye ait haşiyelerdir. *Tefsir-i Beyzavi*, metin olarak *Keşşaf* tefsirine benzer. Ancak biraz daha özetlenmiş ve İsrailiyat rivayetleri ayıklanmıştır. Sûrelerin isimleri, nüzul sebepleri, hadisler, edebiyat kaideleri vb. konular detaylıca incelenmiştir.

6. Reye Dayalı Tefsir

Reye dayalı tefsirin, bir tefsir metodu olmadığı gayet açık ve nettir. Çünkü yanlış ve onaylanmamış bir tefsir şekli, metot olarak kabul edilemez. Ancak reye dayalı tefsir, tefsir metotları arasında konu edildiğinden müfessirin reye dayalı tefsir hatasına düşmemesi için bu metot hakkında özetle de olsa bilgi sahibi olması gerekir.

Reye Dayalı Tefsirin Tarihçesi

Sahte ve uydurma hadislerin sahabe tarafından nakledilmeye başlandığı tarih ile ayetlerde manevi tahrif ve Kur'an'ın hakikati hususunda fikrîsel sapmaların yaşandığı dönem, aynı zaman dilimine denk gelir. Özellikle dünya malına meyleden, hilâfet ve hükümet kademelerinde makam hayali kuran, şaşaalı bir hayatın ve zengin sofraların sevdasına kapılanlar, Ehl-i Beyt'in makamını yerecek ve muhaliflerini övecek içerikte rivayetler naklettiği gibi Kur'an ayetlerinde de şahsî reyleri/görüşleri doğrultusunda batıl te'villere başvurmuşlardır.

Tahrifle yoğrulmuş tefsirler o kadar fazladır ki, eğer bir araya toplamaya kalkarsak kalın ve hacimli bir kitap olur. Ancak burada İslam'ın ilk yıllarında vuku bulmuş tahriflerden bir örnek vermekle yetineceğiz:

Semere b. Cundeb Muaviye'den aldığı dört yüz bin dirhem karşılığında münafıklar ve Ahnes b. Şerik hakkında nazil olan:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ

وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾

"İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır."

Bu ayetin²⁹⁷ Hz. Ali(a.s) hakkında indirildiğini ve Hz. Ali (a.s) hakkında nazil olan,

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ﴾

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir."

Ayetin²⁹⁸ ise Hz. Ali'nin katili olan İbn Mülcem hakkında nazil olduğunu nakletmiş, bu rivayeti de Allah Resulüne (s.a.a) isnatta bulunmuştur.²⁹⁹

Reye dayalı tefsir sadece Kur'an ayetlerinde değil, rivayetlerde de söz konusudur. Sıffin savaşında Ammar b. Yasir şehit olduktan sonra Peygamber'den (s.a.a) nakledilen "تَقْتُلُكَ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ" (Seni zalim bir grup öldürecek) hadisini ashap Muaviye'ye okuyunca, Muaviye hadisi tahrif ederek mısdağının Hz. Ali (a.s) olduğu söylemiş ve şöyle demişti:

"Zalim gruptan maksat Ammar'ı savaş meydanına sürükleyen Ebutalib'in oğlu Ali'dir."

Oysa Ammar, Muaviye'nin ordusu tarafından şehit edilmişti.

Ayet ve rivayetleri kendi şahsi görüşüne göre tefsir edenleri Allah şöyle vasıflandırmıştır:

﴿وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُؤًا﴾

"Ayetlerimi ve peygamberlerimi alay konusu yapanlar..."³⁰⁰

²⁹⁷ Bakara:204

²⁹⁸ Bakara:207

²⁹⁹ el-Gadir, c.11, s.20 ve c.2, s.101. (İbn-i Ebî'l Hadid'den naklen, Şerh-i Nehcül Belağa, c.1, s.36), İlmi Hadis Zeynelabidin Kurbani, s.69

³⁰⁰ Kehf:106

﴿وَجَادِلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ﴾

"Haklı yok etmek için batıl şeyler ileri sürerek tartışınlar..."³⁰¹

﴿وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوا وَهُمْ

يَعْلَمُونَ﴾

"İçlerinden bazıları, Allah'ın kelimasını dinler, iyice anladıktan sonra bile bile tahrif ederlerdi."³⁰²

Reye dayalı tefsir, müfessir ve âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından reddedilmiş, hatta kınanmıştır. Ayrıca birçok rivayette, reye dayalı tefsir men edilmiştir.

Reye dayalı tefsir hakkında bilgi sahibi olmayan müfessirlerin ister istemez bu yanlışa düşme ihtimali vardır. Bu nedenle Kur'an ayetleri hakkında yapılan reye dayalı tefsirler, farklı iki görüş ve metoda sahip müfessirlerin birbirini itham etmelerine sebep olmuştur. Bu tefsir şeklinin din ve Müslümanlar üzerinde bırakacağı olumsuz etki, telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğuracağından, reye dayalı tefsirin özelliklerinin iyi bilinmesi gerekir. Bunun için konuyla ilgili rivayetlere yer vermekte fayda vardır.

Reye Dayalı Tefsir Hakkında Rivayetler

Reye dayalı tefsirin yasak oluşu hakkında Şia ve Ehl-i Sünnetten nakledilen onlarca mütevatir hadis vardır. Örnek olarak;

1. İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

"Kur'an'ı şahsi görüşüne göre tefsir eden biri her ne kadar doğru tefsir etmiş olsa da mükâfat alamayacaktır. Eğer tefsirde hata ve yanlışa düşerse günahkârdır."³⁰³

³⁰¹ Mümin:5

³⁰² Bakara:75 (Konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyenler el-Gadir kitabına -c.10, s.135- müracaat edebilir.)

³⁰³ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.17

2. Yine İmam Sadık'tan (a.s) şöyle nakledilir:

“Kur'an'ın bir ayetini bile, kendi reyine göre tefsir eden kâfirdir.”³⁰⁴

3. Hz. Ali (a.s), Peygamber'den (s.a.a) Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu nakleder:

“Kim benim sözlerimi (ayetlerimi) kendi görüşüne göre tefsir ederse, bana iman etmemiş demektir.”³⁰⁵

4. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurur:

“Yeterli ilme sahip olmadan Kur'an'ı tefsir eden kimsenin yeri cehennem ateşidir.”³⁰⁶

Başka bir rivayette İbn Abbas Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakleder:

“Kur'an'ı kendi görüşüne mutabık olarak tefsir edenler ateşe mahkûmdur.”³⁰⁷

5. Merhum Kuleyni, İmam Muhammed Bakır'ın (a.s) meşhur müfessir Kutate'ye şöyle buyurduğunu nakleder:

“Eyyahlar olsun sana Ey Kutate! Eğer Kur'an'ı kendi görüşüne göre (ve ehil olanlardan faydalanmadan) tefsir ediyorsan hem kendini hem de diğerlerini felakete sürüklemişsin...”³⁰⁸

6. Abdurrahman Sulemi şöyle der:

“Hz. Ali (a.s) hâkimlerden birine şöyle sorar: “Ey Hâkim! Nasih ve mensuh ayetleri biliyor musun?” Hâkim, “Hayır” diye cevap verince Hz. Ali (a.s) şöyle buyurur: “Hem kendini hem de diğerlerini helak ettin. Kur'an'daki her harfin farklı te'villeri vardır.”³⁰⁹

Bu konuda sayısız rivayet vardır. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler Vesailu's-Şia adlı kitabın 18.cildine (Hâkimin Özellikleri Bablarının 13.bab) müracaat edebilir.

³⁰⁴ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.18

³⁰⁵ et-Tefsiru ve'l Müfessirun, Ayetullah Marifet, c.1, s.60 (Emali, Şeyh Saduk'tan)

³⁰⁶ A.g.e

³⁰⁷ Tefsir-i Taberi, c.1, s.2

³⁰⁸ Vesailu's Şia, Hâkimin Özellikleri Bablarından 13.bab, c.18, s.136

³⁰⁹ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.12

Rivayetlerin İncelenmesi

Reye dayalı tefsirle ilgili zikredilen hadislerde müfessir için yol gösterici özellikte birçok detay mevcuttur. Örnek olarak;

1. Rivayetler reye dayalı tefsiri açık bir dille serzeniş etmekte ve kendi bireysel görüşleri doğrultusunda Kur'an'ı tefsir edenlerin cezalandırılacağını haber vermektedir.

Akla dayalı tefsir ve reye dayalı tefsir arasında fark koymak İslam dininin iftiharlarından biridir. İslâm bu iki metottan birini yererken diğelerini övmektedir. İslâm'ın; "Kim Kur'an'ı kendi aklı ile tefsir ederse cezalandırılır" diye buyurmaması, akla dayalı tefsiri teyit etmesi reye dayalı tefsiri ise men etmesi anlamındadır.³¹⁰

2. Rivayetlerde (رأى) rey kelimesi "هـ / hu" zahirine izafe edilmiştir. Bu ise Kur'an, sünnet ve akıl gibi sahih kaynak ve delillere dayanan tefsirin değil şahsın kendi kişisel görüşüne dayanan tefsirin men edildiğini gösterir. Allah Resulü (s.a.a), Müslümanları mutlak içtihadattan yani ayet, rivayet, akli karineler vb. kaynaklara müracaat ettikten sonra yapılan tefsirden men etmemiştir.

3. Reye dayalı tefsirde bir ayetin, Kur'an'ın bir kısmının veya tamamının tefsir edilmesi arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü İmam Sadık (a.s), "Kur'an'dan bir ayeti bile kendi reyine göre tefsir eden kâfirdir" diye buyurmuştur.

4. Peygamber'den (s.a.a) nakledilen ve Kur'an'ı şahsi görüşüne göre tefsir eden birinin, her ne kadar doğru tefsir etmiş olsa da, mükâfat alamayacağını vurgulayan bazı rivayetler, izlenen metodun yanlış olmasından dolayıdır. Zira doğru olan düşünce ve görüşler yerilmeyi değil övülmeyi hak eder. Bu nedenle reye dayalı tefsirin men edilmesinin sebebi, doğru yargıya varmak için izlenen yolun yanlış olmasındandır. Bu, müfessirin sıradan insanların sözü ile ilahî kelâmı anlamak için aynı metodu izlemesine benzer. Ancak her ne kadar ilahî kelâm ayet ayet olsa da Kur'an'ın tamamını oluşturan bu ayetler, birbiri ile ilintili bir hükümler mecmuasıdır³¹¹. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur;

³¹⁰ Reye Dayalı Tefsir, Ayetullah Mekarim Şirazi, s.23

³¹¹ el-Mizan, c.3, s.76-77

﴿ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴾

"Bu Kitap, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sağlamlaştırılmış, sonra da ayrıntılı olarak açıklanmıştır."³¹²

5. Rivayetlerde geçen "ilim sahibi olmayan" tabiri, yeterli ilmi donanımına sahip olmadan tefsir yapanların, reye dayalı tefsirin mısdaqlarından olduğunu gösterir ve onlar ilahî cezaya çarptırılacaktır. Zira müfessirde olması gereken vasıflardan biri lügat, edebiyat, rivayet vb. ilimleri bilmesidir. Hatta müfessirin Kur'an'ı tefsir etmesi için on beş ilme (hatta vehbi ilme)³¹³ sahip olması gerekir.

6. Kur'an'dan reye dayalı tefsir ile hüküm çıkarmanın zararlarından biri, Hz. Ali'nin (a.s) buyurduğu gibi nasih ve mensuh ayetleri bilmeden hüküm vermektir ki bu da insanın helakine sebep olur.

Reye Dayalı Tefsirin Manası Hakkındaki Görüşler

Müfessirlerin reye dayalı tefsir hakkında sahip oldukları farklı görüşlere geçmeden önce, reye dayalı tefsir (تفسيره رأى) cümlesini oluşturan yani "تفسير" "باء" ve "رأى" kelimelerin manasının bilinmesi gerekir.

(تفسير) Tefsir, kitabın başlangıcında da değinildiği gibi perde kaldırmak, beyan etmek, keşfetmek ve açıklığa kavuşturmak manasındadır.

(رأى) Rey, iki muhalif manadan birine olan zan ve tahmine dayalı şahsi itikat³¹⁴, insanın bir konuda görüş belirtmesi³¹⁵ ve nefsi duygulardan kaynaklanan ve iyi sanılan söz³¹⁶ manalarındadır.

Rivayette rey kelimesine izafe edilen (باء) ba harfi, ya sebebiyet (من فسر القرآن بسبب رأيه) "Kim Kur'an'ı şahsi görüşü sebebiyle tefsir ederse"

³¹² Hud:1

³¹³ Vehbi ilim, kaynağını amelden alan ilimdir. Nitekim Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Her kim bildiğine amel ederse; Allah onu, bilmediği şeyin ilmine vâris kılar." (Bkz. Tefsir-i Mizan, c.3, s.77, Suyuti'nin el-İtkan kitabından naklen)

³¹⁴ Müfredat-ı Ragıb-ı İsfahani, s.188, (Rey kelimesi)

³¹⁵ el-Tahkik fi Kelimati'l Kur'an, c., s.11 (Mekayisu'l Lügat 'ten naklen)

³¹⁶ el- Mizan, c.3, s.76.

ya da (من فسر القرآن بمعونة رايه)"Kim Kur'an'ı şahsi görüşü yardımıyla tefsir ederse" anlamındadır.

İlk ihtimalin kabulü halinde rivayetin manası şöyledir:

"Kur'an'ın tefsir edilmesinin sebep ve hedefi müfessirin şahsi görüş ve nazarı nedeniyle olursa ve müfessirin şahsi reyî tefsir olarak şekillenirse"

İkinci ihtimalin kabulü halinde reye dayalı tefsir daha geniş bir manayı kapsar. Şahsi görüş yardımı ve muavenetiyle hâsıl olan her tefsir, bu ihtimal dairesi içerisine girer. İster bu tefsir bireysel inanç ve önyargıyla olsun isterse başka sebep ve hedeflere dayansın.³¹⁷

Bazıları ise (باء) Ba harfini zaide (fazlalık) olarak kabul etmiştir. Bu ihtimale göre ise "ba" harfinin izafe edildiği kelime, tefsirin mısradaki olarak hesap edilir. Nitekim Arap edebiyatında şöyle denir:

Bu sözün tefsirini falan şey karar kıldım.

Ancak zikredilen manalar içerisinde ilk mananın daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü reye dayalı tefsirde asıl olan müfessirin şahsi görüşüdür. Bunun şahidi ise من فسر القرآن برأيه cümlesindeki zamirine (من) "hüve", (من) "men" kelimesine ait olmasıdır.

Âlimlerin reye dayalı tefsirin manası hakkındaki farklı görüşlerine gelirse;

1. Tefsir etmek için gerekli olan ehliyet (ilimlere) sahip olmadan ayetleri tefsir etmek.

2. Allah'tan başka kimsenin hakiki manasını bilmediği müteşabih ayetleri tefsir etmek. (Elbette İbn Nakib'ten nakledilen bu görüş والزاسخون والرائسوخون ayetinde geçen vav (و) harfinin müstanife kabul edilmesi halinde doğrudur.) Ancak âlimler ve müfessirler arasından yaygın olan görüşe göre vav (و) harfi "atıf" manasındadır. Bu nedenle müteşabih ayetlerin tefsirinde masumların ilminden yararlanılmalıdır. Eğer müfessir, senedi masumlara ve ilimde derinleşenlere dayanan rivayetlerden faydalanmadan müteşabih ayetleri tefsir ederse yaptığı tefsir, reye dayalı tefsirdir.

³¹⁷ Mebani ve Revîşhayî Tefsiri, Amid Zencani, s.228

3. Fasit bir mezhebi teyit eden tefsir şeklidir. Öyle ki; aslolan fasit mezhep, tabi olan ise tefsirdir. Açıktır ki böyle bir tefsir şekli farklı mezheplerin taraftarlarını, katı deliller olmadan ayetleri kendi mezheplerinin inançları doğrultusunda tefsir etmemeleri için uyarmaktadır.

4. Hiçbir delil olmadan "Allah'ın murat ettiği mana böyledir" demek.

5. Zan ve nefsanî duygulara dayalı tefsir³¹⁸

6. Merhum Feyzi Kaşanî, reye dayalı tefsiri iki şekilde mana etmektedir:

-Müfessirin şahsi inanç ve reyi, nefsi duygularıyla mutabıktır. Bu nedenle ayeti kendi inançlarına delil getirmek için nefsi duyguları doğrultusunda tefsir eder. Hatta ayet, şahsi inanç ve reyi ile uyumlu olmasa bile

-Müfessir, ayetin edebi yönüne aşinalığı ve rivayet ilmine hâkimiyeti olmasına rağmen sadece ayette yer alan müphem, mücmel, has, genel, mukaddem, vb. lafızların zahirine iktifa ederek ayeti tefsir eder.³¹⁹

7. Allame Tabatabai rivayetler ışığında reye dayalı tefsirin manasında iki esas noktaya işaret etmektedir:

-Rivayette geçen (•) hüve zamirin rey kelimesine izafe edilmesi, reyin istiklalini ve bağımsızlığını gösterir. Yani müfessir Kur'an'ın diğer ayetlerine rücu etmeden sadece Arap dilinden anladığı kadarına dayanarak görüş belirtir.

-Müfessir, Kur'an ayetlerini tefsir ederken tıpkı diğer insanların sözlerini yorumladığı gibi davranır. İlahî kelamı beşeri kelamla mukayese eder. Oysaki ilahî kelamla beşeri kelam arasında fark vardır. Çünkü ilahî kelam hem birbirinden ayrı hem de birbirine muttasıldır. (Bazı ayetler bir başka ayeti tefsir eder.)

Başka bir tabirle; bu şekilde izlenen metot nehyedilmiştir. Yani Kur'an ayetleri, diğer insanların sözleri gibi tefsir edilmemeli, yorumlanmamalıdır. Her ne kadar bu yöntem bazen insanı doğru söz ve maksada ulaştırsa da yanlış olduğundan kınanmış bir metottur. Allah Resulü'nden

³¹⁸ el-İtkan fi Ulumi'l- Kur'an, c.4, s.482 (Beyrut), el-Kutubu's- Sakifiye (Suyuti bu 5 manayı tanımların altında yer alan şerh ve açıklamalar olmaksızın İbn-i Nakib'ten nakletmiştir.)

³¹⁹ Tefsir-i Safi Önsöz, c.1, s.22-23 (Mukaddematu'l Hamse)

(s.a.a) nakledilen “Kim Kur’an ayetlerinin tefsiri hakkında kendi reyini doğrultusunda söz söylerse, söz doğru olsa, bile hata etmiştir” hadisi bunun kanıtıdır.³²⁰

8. Kur’an’ın müşkül ayetlerini sahabe ve tabiinin sözlerine muhalif ve mensubu olduğu mezhebin görüşlerine mutabık olmayacak şekilde tefsir etmek.

(Bu görüşün Ehl-i Sünnet mensubu İbn Anbar’a ait olduğu açıktır. Ancak şunu belirtmekte fayda var: Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen rivayet ve hadislere mutabık olmayan tefsir, reye dayalı tefsirin mısdaqlarındandır.)

9. Ayetin manası hakkında söylenen sözün hakiki manayla muhalif olduğunu bilmek

10. İnsanın Kur’an ayetlerini ve Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’ten nakledilen hadisleri kendi inandığı şeye delil olacak şekilde yorumlaması. Müfessir eğer ayet ve hadisler içerisinde inancını açık bir şekilde destekleyecek delil bulamazsa seçtiği ayet ve rivayetleri hiçbir karine olmaksızın zahiri manaya muhalif olacak şekilde tefsir eder. Bu tefsir metoduna, reye dayalı tefsir denir.

Başka bir ifadeyle; Kur’an ve rivayetlerde yer alan kelimelerin ve aynı şekilde lügat, sarf, nahiv ve Arap edebiyat kitaplarındaki cümlelerin manasını anlamak için muteber lügat kitaplarına ve her dil için ispat edilmiş kanunlara müracaat ederek kelime ve cümleleri mana etmektir. Elbette kelimenin gerçek manasına ve edebiyat kurallarına sadece sağlam akli delil ya da başka delillerin karinesi ile erişilebilir.

Daha sade bir tanımla; kelimeye değişmeceli bir mana yüklenmesidir ki bu, açık bir karine ya da kinaye olmadan caiz olmaz.

Bu konu sadece Kur’an ayetlerine ya da rivayetlere münhasır değildir. Antlaşma, sözleşme, ahitname ve vasiyetname gibi yazılı tüm metinler ve sözlü anlatımlar için geçerlidir.

11. Reye dayalı tefsirin bir diğer tanımı, cümlelerin manasını edebiyat kanunlarının ve lügat kitaplarının belirttiği şekliyle kabul etmektir.

³²⁰ el-Mizan, c.3, s.76-77

Ancak müfessir cümleyi mısdaqlarına tatbiki aşamasında tahrif hatasına düşerek cümleyi şahsi kabiliyeti hacminde mısdağı olmayan bir manaya yorumlar.

Sonuç

Zikredilen manalardan anlaşılan; reye dayalı tefsirin net ve tek bir mısdağı değil birçok farklı mısdağının olduğudur. Örnek olarak:

1. Müteşabih ayetlerin masumlardan nakledilen rivayetlerden yararlanmadan tefsir edilmesi
2. Ayetin, ön yargı ve şahsi inanç doğrultusunda tefsir edilmesi
3. Ayetin zahiri manası ile mutabık olamayan tefsir şekli
4. Ayetin, akli, nakli ve Kur'anî hiçbir delil olmaksızın tefsir edilmesi
5. Ayetin, zahiri delil olmadan tamamen mezhebi taassuba dayanarak tefsir edilmesi
6. Ayetin manasını mısdaqlara tatbik ederken tahrif hatasına düşülmesi
7. Kelimeye, delil ve şahit olmadan değişmeceli ve istiare³²¹ manasını yüklemek
8. Müfessirin gerekli ve yeterli ilmi donanımına sahip olmadan ayeti tefsir etmesi
9. Ayetin, şahsi zan ve nefsi istekler doğrultusunda tefsir edilmesi
10. Yeni bir ilmi varsayımı elde etmek için ayete söz konusu varsayımın dayatılması
11. Ayetin zahiri manasının diğer (ilintili olan) ayetleri dikkate almadan tefsir edilmesi

Yukarıda zikredilen tanımlardan bazılarının benzer manada olduğu, bazılarının ise daha çok açıklamaya veya tahkik ya da reddiyeye ihtiyacı olduğu açıktır. Bizim buradaki amacımız bu görüşlerin araştırılması veya reddedilmesi değil sadece reye dayalı tefsir hakkında yapılan tanımların özet olarak aktarılmasıdır.

³²¹ Bir kelimenin manasının geçici olarak başka bir kelime hakkında kullanılması (Mütercim)

Reye Dayalı Tefsirin Örnekleri

Konunun başlangıcında da söylediği gibi reye dayalı tefsir, İslam'ın ilk yıllarında bazı siyasi, toplumsal, ekonomik vb. hedeflerle ortaya çıkmış ve zaman içerisinde varlığını farklı ve yeni şekillerle devam ettirmiştir. Günümüzde ise reye dayalı tefsir, çehre değiştirerek fikrî devşirim, materyalist ve sosyalist düşünceler şeklinde tezahür etmiştir. Kur'an ayetleri hususunda yapılan "maddi (maddesel) tefsir" bunlardan sadece biridir.

Bugünkü reye dayalı tefsirin İslam dinine verdiği zarar geçmişte verdiği zarardan daha büyük ve daha tehlikelidir. Sosyalist, nasyonalist veya ilminin esiri olmuş aydınların, ister tefsir ister tercüme şeklinde olsun kaleme aldığı yazıların din pazarında müşteri bularak zirveye taşınması, Kur'an'ın manevi boyutunun yok olmasına, İslam'ın içinin boşaltılmasına sebep olur. Öyle ki din, yanlış düşüncelerin sergilendiği boş bir kâseye benzer.³²²

Hatta Tantavi (*el-Cevahir*), Seyit Hibetuddin Şehristani (*el-Heyet'u ve'l-İslam*), Kevakibi (*Tebabiu'l-İstabad*) gibi müfessirler bile bu tefsir şeklini dile getirmiştir. Her ne kadar bu müfessirler kötü niyetle olmasalar da zahiren yeni ilimlere uyumlu şekilde yazdıkları tefsirler, maddi tefsir için gerekli zemini hazırlayarak inhıraf ehli mülhitlerin tefsirleri için ilmi kılıf oluşturmuştur.

Hem geçmiş hem de muasır müfessirlere ait reye dayalı tefsir örnekleri hayli fazla olsa da önce günümüz müfessirlerine ve sonra da geçmiş müfessirlere ait birkaç örneği aktarmakla yetiniyoruz.

Muasır Tefsirlerde Reye Dayalı Tefsire Örnekler

1. Cennet ve Kevser'in, ilmi lezzet ve değer olarak tefsir edilmesi. Tantavi şöyle der:

Bizim görüşümüz Havuz'un (Kevser) ilim için kinaye olduğudur. Kim ondan içerse payidar olur. Yakut gibi değerli cevherler ve baldan tatlı suyu

³²² "Mebani ve Revîşhayî Tefsiri" kitabından alıntıdır. (Amid Zencani, s.234)

vardır. Sonu olmayan bu havuzun insana mutluluk veren ilim dışında kol-
ları yoktur.³²³

2. Beni İsrail'in kusursuz ineği öldürmesi ve maktulün konuşması
kıssalarının tefsiri³²⁴

3. Fil suresinde sözü geçen Ebabil kuşlarının fırlattığı sicil adın-
daki taşların kabarcık ve kızamık hastalığı olarak tefsir edilmesi, *El Me-
nar* kitabında şöyle geçer:

“u azap, kabarcık ve kızamık hastalığı için kinayedir. Bu sure (Fil Suresi)
bize bu hastalıkların Ebrehe'nin ordusunda yer alan askerlerin üzerine yağ-
dırılan taşlardan sirayet ettiğini anlatmaktadır. Bu kuşları bazı hastalıkların
taşıyıcısı olan sinek veya sivrisinek türü olarak da kabul edebiliriz... Ve bu
küçük varlıklar, bugün mikrop denen şeylerdir.”³²⁵

4. Kur'an'daki yaratılış ayetlerinin farklı tekâmül evreleri olarak tef-
sir edilmesi³²⁶ şöyle ki; günümüz insanı tek hücreli bir varlıktı. Milyon-
larca yıl sonra farklı değişim evreleri geçirerek maymuna dönüşmüş son-
rasında Neandertal insanı³²⁷ evresini de geride bırakarak bugünkü kâmil
insan şeklini almıştır.

5. Kur'an'da yer alan meadla ilgili ayetlerin materyalist düşünce sis-
temine uygun tefsir edilmesi³²⁸ hatta bazıları bir adım öteye giderek mead
ayetlerinin tefsirini maddesel düşünerek şöyle demiştir:

Ahiretin dışsal gerçekliği yoktur. Bu nedenle ahretten maksat adalet, ihsan,
infak gibi daha yüce değerlerdir.

³²³ et-Tefsir'u ve'l Mufessirun, Muhammed Hüseyin Zahebi, c.2, s.50 (el-Cevahir'den
naklen)

³²⁴ Mearifi Kur'an, Ayetullah Misbah Yazdi, s.470 (el-Menar'dan naklen)

³²⁵ et-Tefsir'u ve'l Mufessirun, Muhammed Hüseyin Zahebi, c.2, s.568 (el-Menar'dan
naklen)

³²⁶ İnsanın Hilkatı Dr. Yadullah Sübhani (Amid Zencani'nin Mebani ve Revîşhayı Tefsiri
kitabından alınmıştır)

³²⁷ Neandertal insanı, günümüzden yaklaşık 200 bin ila 280 bin yıl önce yaşamış insan
türüdür. Fosilleri muhafaza etmeye müsait kireç taşı mağaralarda yaşadıkları için
haklarında en fazla bilgi sahibi olunan ve bunun bir sonucu olarak modern kültürde
tipik “mağara adamı” kalıbını yaratan tarih öncesi insan türüdür. (Mütercim)

³²⁸ Bkz. Mecelle-yi Kiyan 28-36 ve 37.sayılar, Dr. Abdülkerim Suruş “Dini Plüralizm ve
Sıratıhayı Müstakim makaleleri. Plüralizm ve Tekessürgerai-yi Dini (s.4) adıyla kaleme
aldığı reddiye kitabı.

6. Peygamberlere ait mucizelerin sıradan insanların bile yapacağı sıradan işler olarak tefsir edilmesi, örneğin; Hz. Musa (a.s) ve dostlarının kurtulmasına, Firavun ve ordusunun boğulmasına sebep olan Nil nehri- nin suyunun çekilmesi mucizesi meddû-cezir olarak tefsir edilir. Bunun kendisi reye dayalı tefsirin mısaklarından biridir.

7. Yahudilik, Mesihlik, Mandenizm (Sabiilik)³²⁹ ve İslam dini ile ilgili ayetlerin Plüralizm olarak tefsir edilmesi. Şöyle ki; değişik dinlerden söz eden ayetler, sadece müdara ve birlikte yaşamayı değil tüm dinlerin günümüzde bile hak olduğunu gösterir. Hatta bir din “Allah birdir” derken diğeri “Allah üçtür” dese bile.

Veya şu manada ki; dinin hakikati yalındır. Kimse dinin gerçek manasına erişemez. İhtilaf ise dini anlamadadır. Kendi idraki sonucunda bir grup Yahudi, başka bir grup Mesahi, diğer bir grup ise Müslüman olur.³³⁰ (Dinin aslı yalın olduğundan bu kalıpların hepsine sığacak niteliktedir.)

Kadim Tefsirlerde Reye Dayalı Tefsire Örnekler

Kadim tefsir kitaplarında, başta Fahri Razi olmak üzere söz sahibi mutaassıp müfessirlerin, mütekellimlerin, Kuşeyri gibi ariflerin bakış açı- larında ve diğer fırkalarda ister istemez reye dayalı tefsir metodunun iz- lerine rastlamak mümkündür. İki örnek:

1. Fahri Razi,

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar"

³²⁹ Sabiilik, Hz. Âdem, Nuh ve Yahya'yı peygamber kabul eden, ancak Hz. İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed'i reddeden inanç şeklidir. İslam'ın ortaya çıkışından sonra inanç mensuplarının sayıları iyice azalmış ve zamanla yok olma noktasına gelmiştir. Günümüzde dünya üzerinde 60.000 ile 70.000 kadar Sabii olduğu tahmin edilmektedir. Ortadoğu'daki mensupları dünyanın geri kalanına oranla daha azdır. Dürzilik inancının bu dinden etkilendiği düşünülmektedir. (Mütercim)

³³⁰ Tefsir-i Kebir, c.1, s.42

Bu ayetin tefsirinde şöyle yazmıştır;

Ayet, muhal olan şeyin cevazına delalet etmektedir. Zira Allah'ın kâfir olan birinin küfrüne olan ilmine rağmen, kâfirin iman etmesi muhaldir. Oysa ayet, kâfirin kendisi için muhal olan şeye yani iman etmeye emredildiğine işaret etmektedir.

Fahri Razi, muhal olan şeyin cevazıyla hiçbir alakası olmayan ayeti kendi reyî doğrultusunda tefsir ederek bu eksik ve doğru olmayan tefsiri ile Mutazile inancının temellerini yıktığını tasavvur etmiştir.

2. Mutsavvıfa, Allah'ın Hz. İbrahim'e oğlu İsmail'i kurban etmesini buyurduğu ayetin tefsirinde şöyle yazmıştır:

İbrahim'den maksat İbrahimi akıl, İsmail'den maksat ise İsmaili nefistir. İbrahim'in, İsmail'i kurban etmesi aklın, nefsi kurban etmesi manasındadır.

Üstat Şehit Murataza Mutahhari bu görüşün reddiyesinde şöyle demiştir:

Ayetten böyle bir anlam çıkarmanın Kur'an ile oynamak manasında olduğu ve ayetleri tanıyamamaktan kaynaklandığı açıktır. Bu ve benzeri şahsi istek ve meyillere dayanan sapkın tefsirlerin sahipleri için Allah Resulü "Kur'an'ı kendi reyine göre tefsir edenin yeri ateştir" diye buyurmuştur. Ayetlerle oyun oynar gibi oynamak Kur'an'a karşı işlenen büyük bir ihanettir.³³¹

Bir Şüphe ve Cevabı

Reye dayalı tefsir hatasına düşenler, Peygamber'den nakledilen, "Kur'an'ın çeşitli ihtimalleri kapsayan farklı çehreleri vardır. Ona (ayeti) en iyi veçhini yükleyin" hadisine sarılarak Kur'an'dan farklı anlamlar çıkarmanın bir sakıncası olmadığını savunmuştur. Hatta zahirde ayet tefsir edilen manaya işaret etmese bile bunda bir mahzur olmayacağını savunmuşlardır.

Mezkûr hadis senet yönünden sahih olsa bile, Kur'an ayetlerinden doğru kaynaklar yardımıyla delil ve hüküm elde etmenin caiz olduğuna işaret eder. Çünkü ister muttasıl, ister munfasıl olsun, var olan karineler

³³¹ Kur'an'ı Tanımak, (Aşinai ba Kur'an) Üstat Mutahhari, c.1, s.28

doğrultusunda lafzın zahirine mutabık kalacak şekilde görüş beyan etmek (müteşabih ayetler hariç) örfte anlaşılan mana gereği, reye dayalı tefsir değil aksine sahih ve makbul bir tefsir yöntemidir.³³²

Reye Dayalı Bir Tefsir: Tefsîrül-Kur'an ve Hüve'l-Huda ve'l-Furkan

Bu tefsir, reye dayalı tefsirin mısdaqlarından biridir. Kitabın yazarı Seyit Ahmed Han Hindi'dir. O, Hicri 1232 yılında doğmuş, 1316 yılında ise vefat etmiştir.

Tefsir, Kur'an'ın başlangıcından Nahl Suresi'ne kadardır. Yazar kadim tefsir kitaplarına yapılan serzeniş üzerine yaşadığı dönemin şartları ile uyumlu ve yeni ilim dallarının sorularına cevap verecek bir tefsir kitabı yazmaya karar verir. Ancak ilmin büyümesine kapılan yazar, icmanın görüşünü zayıf kabul ederek zaruri olan şeyleri inkâr eder. Kur'an'ı hurafelerden temizlediği düşüncesiyle kendi tefsir kitabını on dokuzuncu yüz yılın sonlarını süsleyen ilmin ve aklın Zebur'u olarak tasavvur eden yazarın batıl görüşlerinden biri, vahyi yanlış yorumlayarak vahiy meleğinin Peygamber'in kalbine nazil olduğu yorumudur. Yazar şöyle yazmıştır:

Bilinmesi gerekir ki, Allah ve elçisi olan şahıs arasındaki rabıta, Namus-u Ekber denilen kutsal nübüvvet melekesidir. İslâm literatüründe ona Ceb-rail denir. Evet, Nebi'nin pak kalbi ilahî cemalin aynası ve rabbani celalin mazhar yeridir. Bu temiz kalp, Allah'tan gelen emirleri alan veya Allah'a haberleri taşıyan elçidir.³³³

Yazar, şer'i hükümlerde nasih olayını kabul etmemektedir. Bu ise her iki fırkanın (Şia ve Ehlisünnet) icmasına muhaliftir.³³⁴

Yazar, nübüvvet potansiyelinin istisnasız tüm insanlarda olduğuna inanır.³³⁵

³³² Dr. Muhammed Hüseyin Sağır, Dirasatu'l Kur'aniye, Menahicu't Tefsir, s.63

³³³ Tefsîr'ul Kur'an ve Hüve'l Huda ve'l Furkan (Seyit Muhammed Taki Fahridai Geylani Tercümesi, c.1, s.35)

³³⁴ Tefsir ve Tefasir-i Cedid, Bahaddin Hurremşahi, s.68

³³⁵ A.g.e.

Seyit Cemalettin Esedabadi, Hindistan'da sürgün olduğu yıllarda Seyit Ahmed Han'ın görüşleri ve makaleleri ile tanışmış, yaptığı araştırmalar sonucu Seyit Ahmed Han'ın, Natüralist bir inanca sahip olduğu kanısına vararak Natüralizm inancına reddiye unvanıyla "Tabiatçılığa Reddiye" isimli bir kitap kaleme almıştır.

Seyit Ahmed Han'ın tefsirine örnek olarak:

﴿وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

"İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; altından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele"³³⁶ ayetinin tefsirinde şöyle yazmıştır:

Allah, cenneti teşbih yöntemi ile tabiat ve nefsin maddi lezzetleri kalıbında zikretmiştir. Aynı şekilde cehennemin azaplarını ateşte yanmak, irin içmek ve zakkum yemeye benzeterek lezzet ve azabı insan kalbinde vücuda getirmiştir.

Her halükarda Seyit Ahmed Han'ı bu tabiat merkezli görüşlerinden dolayı varlığın kaynağını tabiat kabul eden biri olarak tanırlar. Bu nedenle yazar, mucizenin varlığını ve duanın insan üzerindeki etkisini de inkâr etmektedir.³³⁷

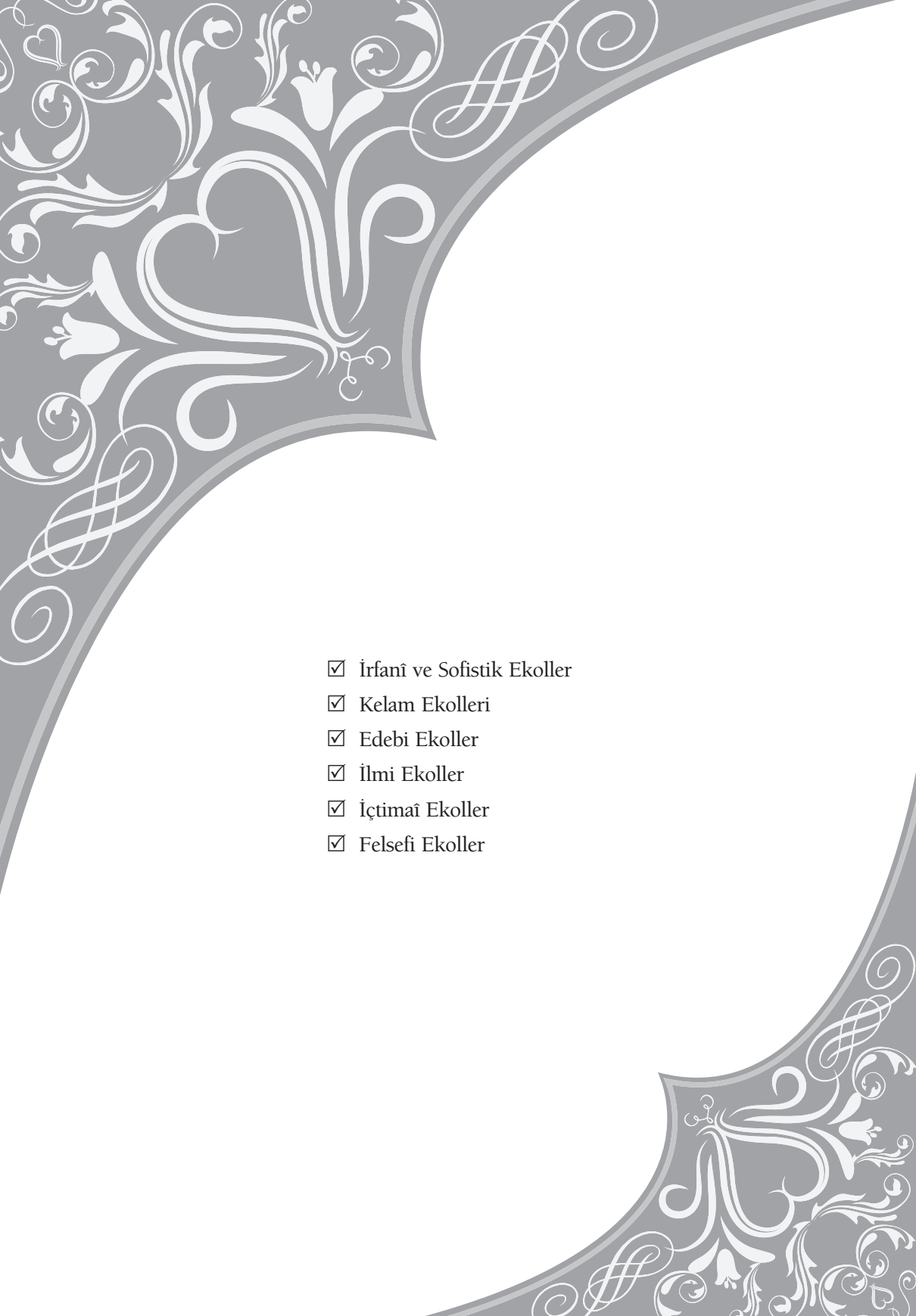
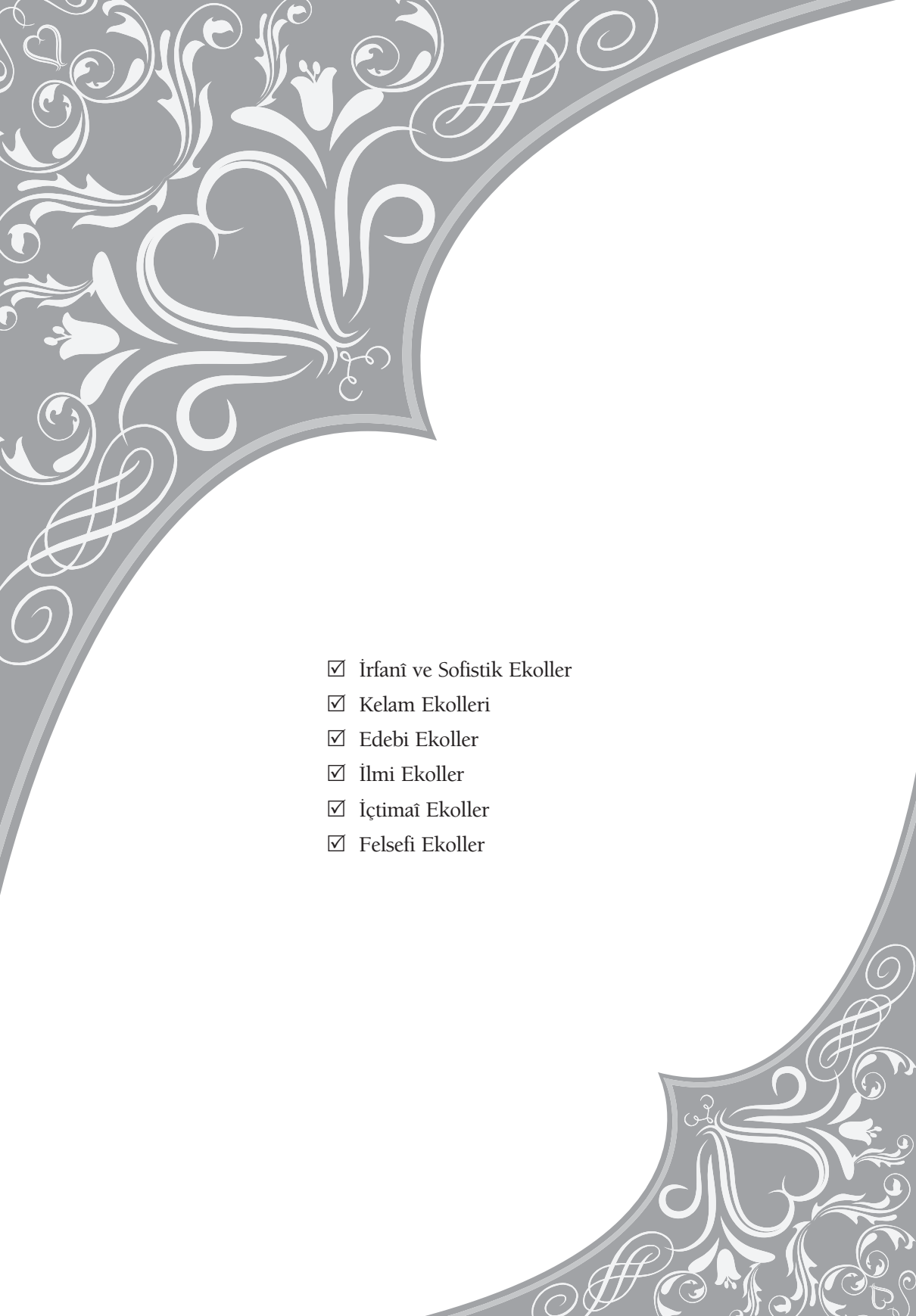
³³⁶ Bakara:25

³³⁷ Tefsir ve Tefasir-i Cedid, Bahaddin Hurremşahi, s.68

Üçüncü Bölüm

Tefsir Ekolleri

-
- ✓ İrfanî ve Sofistik Ekoller
 - ✓ Kelam Ekolleri
 - ✓ Edebi Ekoller
 - ✓ İlmi Ekoller
 - ✓ İçtimaî Ekoller
 - ✓ Felsefi Ekoller
-

Tefsir ilminde gündeme getirilen en önemli konulardan biri, tefsir ekolleri, diğer bir ifade ile tefsir yaklaşımlarıdır (Approaches into Interpretation). Daha önce de değinildiği gibi tefsir ekolleri, bir müfessirin tefsirde ortaya koyduğu varsayımların dayandığı düşünüş yapısı ve fikirsel özellikleridir. Tefsirlerin birbirlerinden farklılık arz etmelerinin nedeni de müfessirlerin sahip olduğu fikir ayrılıklarıdır.

Genel olarak tefsir ekollerini; tam (kâmil), nakıs (eksik) ve terkibi olmak üzere üç kısma ayırabiliriz.

1. Kamil Yaklaşım:

Bu yaklaşımda müfessirin düşünceleri ve fikirsel özellikleri, tüm ayetler üzerinde etki bırakmıştır; o, kendine özgü fikir ve öngörülerine dayanarak ayetleri tefsir etmektedir. Bu tür ekollere sofistik ve irfan ekollerini örnek verebiliriz. Zira bu ekollerin taraftarlarının fikirleri, tüm ayetleri kapsayacak niteliktedir ve onlar, ayetleri deruni değerlere mutabık olacak şekilde tefsir ederler.

2. Eksik Yaklaşım:

Bu ekolde müfessir (rivayet, Kur'an, içtihat gibi) kendine has yöntemiyle Kur'an'ı tefsir ederken rivayet ve diğer ayetlerin yanı sıra aklın hâsılı olan bilgilerle mezhebi, inançsal ve ilmi konuları da gündeme getirir. Bu ekole, *el-Mîzân* tefsirini örnek verebiliriz. Zira Merhum Allame, diğer ayetlerin yardımıyla Kur'an'ı tefsir ederken bir tür felsefi yaklaşım da sergilemiştir. Yine Feyzi Kaşani'ye ait *Tefsir-i Safi* rivayete dayalı bir tefsir olmakla birlikte irfanî bir yaklaşımı da ortaya koymaktadır.

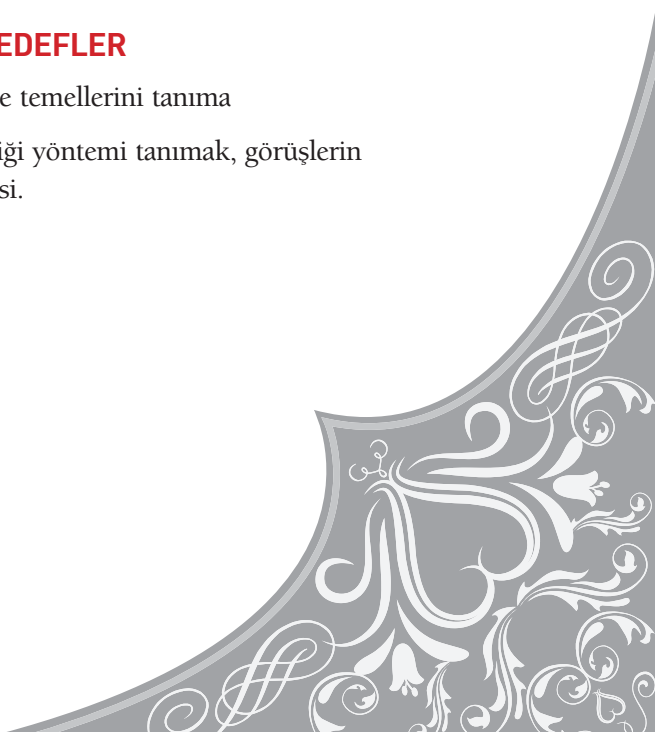
3. Terkibi Yaklaşım:

Bu sınıfa ait ekoller tam ve nakıs ekollerin terkididir (bileşimidir). Çünkü bazı tefsir kitapları iki veya daha çok ekolün semeresidir. Bu ekollerden biri asıl, diğeri ise feridir. Özellikle edebiyat ve belagat metoduna sahip tefsirlerde terkibi ekollere sıkça rastlanır. Örneğin *Keşşaf Tefsiri*, hem edebiyat hem de belagat yöntemiyle yazılmıştır, ancak kelimeler arasında zikredilen tefsirlerdendir ve ayetleri Mutezile inançları doğrultusunda tefsir eder.

-
- ☑ İrfanî ekolle yapılan tefsir, arif ve sofi kelimelerinin anlamı
 - ☑ İrfanî tefsirin delilleri, ilkeleri ve temelleri
 - ☑ İrfanî tefsire birkaç örnek

HEDEFLER

- ❶ İrfanî tefsirin tanımı ve temellerini tanıma
 - ❷ Ariflerin tefsirde izlediği yöntemi tanımak, görüşlerin incelenmesi ve eleştirisi.
-

1. Sofistik ve Tasavvufi Ekol

İrfanî Ekolün Tanımı

Bu yaklaşımın taraftarları Kur'an'ın zahirini bırakıp batini manasıyla ilgilenir. "Kur'an'ın gerçek manası ayetin derinlerinde yatar, zahirle ilgilenenler bu gerçek manayı derk edemez" derler.

Bu tefsir ekolü için irfan ve mistik tabirleri kullanılır. Muhyiddin Arabî başta olmak üzere Sufiyye, Batıniyye¹ ve Urefa (ârifler) bu tefsir ekolüne yönelmişlerdir.

Bir sınıflandırmada, arifler ve sofiler iki gruba taksim edilmiştir:

- "Hulul"a (reankarnasyona) inananlar.
- "Tecsid"e inananlar.

Sofilerin referansı, temeli şahsi düşüncelerine dayanan ve aynu'l hakikat (hakikatin özü) olarak tasavvur ettikleri feyiz ve ilhamlardan ibarettir.

Bu tefsir ekolü, kök olarak Yunan felsefesine dayanır. Yunan felsefesine ve irfan ekollerine ait eserlerin (Hicri 2. ve 3.yüzyıl) Arapçaya tercüme dilmesinden sonra bu düşünce tarzı Müslümanlar arasında da rağbet görmeye başladı².

¹ Bazı tefsir metotları kitapları sofistike, irfani, batini ve mistik ekolleri birbirlerinden ayrı olarak zikredilmiştir. Ancak ayrı zikredilmeleri için herhangi bir delil sunulmamıştır. Yapılacak olan tarif ve açıklamalar neticesinde mezkûr isimlerin, tek bir kaynaktan beslenen tek bir ekol olduğu anlaşılabacaktır. Bu nedenle elinizdeki kitapta ayrı ayrı değil tek bir başlık altında açıklanmıştır ve irfan ehli bu grup içerisinde yer alır.

² Nohostin Mufessiran-i Parsi/77

Sofizm, Bâtînilik ve Arif Mefhumları

Sofi³ kelimesi "صوف" (Suf) kelimesinden türemiştir ve koyunyünü manasındadır. Tasavvuf ekolüne mensup olanlara Sofi denir. Sofiler yünden örülmüş bir hırka (kepenek) giyerler, dünyanın güzelliklerinden ve nefsin isteklerinden uzaklaşarak Allah'tan başka her şeyden yüz çevirirler. İbn Haldun şöyle der:

Tasavvuf, insanın nefsini her daim Allah'tan yana özgür bırakmasıdır.⁴

Tarikat kelimesi tasavvuf ehlinin şiarlarından ve tarikatı şeriata mukabilinde kullanılır. Tasavvuf ehli, şeriata tabi olanları zahirilerle aynı kategoride zikrederken tarikat ehlini ise şariat ve tarikatı birleştiren Bâtıniler olarak tasvir ederler. Ancak tarikatı, şeriattan üstün sayarlar. Çünkü "asıl olan batındır, zahir ise batının unvanıdır" derler.

Tasavvufta sofilerin dışında "arif" adından başka bir grup daha vardır. Arifler, tasavvufta sofilere nazaran daha zarif ve daha dakik bir bakış açısına sahiptir. Hatta ariflere ait te'viller, Kur'an'ın zahirine ve Sünnet-i Nebvi'ye daha uygundur.

Sofiler tasavvufla ilgili iki farklı sınıflandırma gündeme getirmiştir;

- Bâtîni idrakin eğitim ve öğretimle olduğu, nazarî tasavvuf
- "Feyzi" ya da "işareti" de denilen, züht ve fena fillah (Allah'ta yok olma) esasları üzerine bina edilen ameli tasavvuf.

İrfanî Tefsirin Delilleri

Bir inanca mensup her insanın yaptığı gibi, irfan ekolünün taraftarları da kendi görüşlerinin doğruluğunun ispatı için bazı deliller sunmuşlardır. Örnek olarak:

1. Rivayetlerde de zikredildiği gibi Kur'an'ı Kerim'in batîni ve dakik manaları vardır. Hatta bazı rivayetlerde Kur'an'ın batını manaları için "بَطُون سَبْعَةٌ" (yedi batın) tabiri kullanılmıştır. Her insan, Kur'an'ın batınını derk edemez. Bunun için belirli manevi basamakları kat etmesi gerekir.

³ Bu kelime ile ilgili birçok görüş mevcuttur fakat sentaks açısından sadece yün anlamına gelen Arapça "sûf" kelimesinin, sufi ve tasavvuf kelimelerinin mastarı olduğu yönünde akademisyenler birleşmiştir. (Mütercim)

⁴ Mukaddimeyi İbn-i Haldun, s.522

2. Birçok ayette örnekleme, kinaye ve işaretler vardır. Bu işaret ve kinayelerin her biri, latif bir gerçeği beyan etmeyi hedefler. Kur'an ayetlerinin anlaşılması için işaret ve kinayelerin üzerindeki ipham perdesinin aralanması gerekir. Örneğin;

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

“Allah, göklerin ve yerin nurudur.” O’nun nurunun temsili şudur: Duvarıda bir hücre içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde, fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır...”⁵

3. İrfanî ekolün delillerinden diğeri; her biri bir sır ve hakikate işaret eden bazı ayetlerin evvelindeki “Mukatta Harfleri”dir.

Kısa Bir Araştırma ve Reddiye

1. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen rivayetlerde Kur'an'ın zahiri ve batınî manalarının olduğu sözü doğrudur. Zahir-den maksat, delillerle sabit olan ayetin zahiri manasıdır. Batın ise ayetin muhtevâsından elde edilen ve her zamanda benzerleri ile tatbik edilebilme özelliğine sahip manadır. Ancak ayetin batınî manasının anlaşılması insanın şahsi kabiliyet ve idraki ile alakalı değildir. Bu nedenle her insan sahip olduğu kabiliyet vesilesi ile Kur'an'ın batınını anlayamaz. Çünkü batınî mananın kendine özgü kuralları vardır.

2. Bâtınlık ve Sofizm taraftarlarına ait sözlerin hiçbirisi İslam'ın beyan ettiği kaynaklarla örtüşmez. Çünkü Kur'an öğretilerine istinaden;

- Tüm insanların hidayeti için nazil olan Kur'an'ın birçok ayeti zahiri mana itibarıyla anlaşılabilir özelliktedir, öyle ki bireysel ve toplumsal kanunlar açık bir dille beyan edilmiştir. Ayetlerin zahiri bunun delilidir.

⁵ Nur:35

• Kur'an'daki müteşabih ayetlerin anlaşılması "Ümmü'l-Kitab" olarak tabir edilen muhkem ayetlerin yardımıyla mümkündür.

• Kur'an'ın tefsiri ya yine Kur'an'ın kendisiyle ya da Ehl-i Beytten nakledilen sahih rivayetler vesilesiyle olmalıdır. Oysa bu ekolün taraftarları tefsirin, bireyin şahsi kabiliyet ve idrakiyle yapılacağını savunur.

• İrfanî ekol savunucularının gündeme getirdiği tefsir şekli, İslam'ın ruhuna uzak bir tefsirdir ve reye dayalı tefsirin misdaklarından. Bu nedenle İbn Salah (ö: Hicri 643), Sofizmin şeyhlerinden Ebu Abdurrahman Sulemi'ye ait "Hakaiku't Tefsir" kitabı, Kur'an tefsiridir" diyen âlimlerin kâfir olduğunu dair fetvalar vermiştir.⁶

• İrfan ekolü ile kaleme alınmış tefsirler, müsamahakâr olduğundan dini metinlerin çehresini önemsizmiş gibi gösterir.

Tefsirde İrfanî Ekolün Usul ve Temelleri

1. Tevhid boyutuna inayet ve teveccüh.
2. İlahî marifetin yollarından biri olan nefis tezkiyesi.
3. Düşünme ve tefekkür (Bazıları hayal ve zan mefhumlarını da eklemiştir.)

4. Varlık âleminin; nasut (dünya âlemi), melekût (melekler âlemi), ceberut (azamet âlemi) lâhut (ulûhiyet âlemi) ve vahdaniyet (tevhit âlemi) aşamaları olarak sınıflandırılması.

Nasut âlemi, melekût âleminin bir alt tabakası olan madde âlemidir. Bu bağlamda her âlem bir diğerinin alt tabakasıdır ve nihayetinde en yüce âlem olan vahdaniyet âlemine ulaşılır.

5. Âlemden, hicaplar vardır. Somut olmayan her varlık aslında, birer ayrıdır. Soyut olan her cevher, başka bir varlığın aynasıdır. Gönül ehlinin kalpleri, diğerlerinin sevgi merkezidir ve gönül ehlinin kalpleri, birbirlerinin aynasıdır.

6. Gayb âlemiyle ilişkiye geçme imkânı.

7. Perdeleri aralayarak şuhut ve tevhide ulaşmak.

⁶ el-Burhan, Zerkeşi, c.2, s.170

Batinî Tefsirin Şartları

Bazı âlimler, batinî tefsirin kabulü için birtakım şartları öngörmüş-tür. Bunlar;

1. Tefsir, Kur'an'ın zahiri düzenine aykırı olmamalıdır.
2. Kur'an ve rivayetlerden elde edilen şer'i bir delil tefsirin doğrulu-ğunu tasdiklemelidir.
3. Tefsirle tenakuz içerisinde olan şer'i ya da akli delil olmamalıdır.
4. Müfessir, doğru tefsirin sadece kendi tefsiri olduğu iddiasında bulunmamalıdır.⁷

Şimdiye kadar irfan ve mistik ekoller unvanıyla zikredilen tefsirler bu şartlardan yoksun olmakla beraber reye dayalı tefsire daha yakındır.

İbn Arabî bu ekolün şeyhi olarak kabul edilir. Asıl ismi Ebu Bekir Muhyiddin, Muhammed b. Ali Hatemi Tai Endülüsi'dir. Kameri 560 yı-lında Mursî (Endülüs) şehrinde dünyaya gelmiştir. Şam, Mısır ve Mekke gibi birçok beldeye yapmış olduğu yolculukların ardından 639 yılında Şam'da vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

Mistik Tefsire Bir Örnek

Muhyiddin Arabî, “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.” ayetinin tefsirinde şöyle der:

Kendi nefsinin ve ruhunu, inancına ait tüm renkleri ve sorunları kabullenecek “cevherin öncül hali” gibi gör. Çünkü Allah, tek bir inanç kalıbına sığ-mayacak ve tasavvur edilemeyecek kadar yücedir. Bu nedenledir ki “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır” diye buyurmaktadır. Allah, özel bir mekâna işaret etmemiştir. Her şey, Allah'ın veçhidir ve bu vecihler, Allah'ın hakikat aynasıdır. Buna binaen bil ki, hangi yöne yüz çevirirsen Allah ora-dadır. Ayette geçen ⁴⁸ kelimesi bu sözlerimin doğruluğuna ve muhalif söz-lerin batıl oluşuna işarettir. Öyleyse tüm düşünceler, doğruluk çizgisiyle çevrili ve gerçeklerle mutabıktır. Tüm içtihatlar ve akıllar kutsal ve güve-nilirdir; güvenilir olan her şey ise razı olunandır...”⁹

⁷ et-Tabirü'l Fenni fi'l Kur'an, Bekri Emin (Menahicü't Tefsir'den naklen) Dr. Hüseyin Sağır, s.111

⁸ Bakara:115

⁹ Fususu'l Hikem İbn-i Arabî, c.2, s.60

İbn Arabî'nin Görüşünün Reddiyesi

İbn Arabî'nin bu görüşü aslında Kur'an ayetleriyle örtüşemeyen bir nevi plüralizmdir. Çünkü Kur'an hak ve hidayet yolu olarak tek bir yolu işaret eder, o da sırat-ı müstakimdir. İnsanları kurtuluş sahiline ulaştıracak tek bir dini, yani İslam'ı kıtas kabul eder. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in gerçek hidayet olarak tanıttığı "nur" kelimesi, zulmet ve karalıkların aksine daima tekil olarak zikredilmiştir. Bu ise hakikat yolunun bir, sapkınlık yollarının ise çok olduğunu gösterir.

İbn Arabî'nin bu görüşü Mevlana başta olmak üzere birçok arif tarafından kınanmıştır. Mevlana, Mesnevi'de dinlerin mutlak manada kabul veya reddini şiddetle kınayarak şöyle der:

Şunu hakikat bil, bunların hepsi hakikat değildir
Bu yığınlar küllen de yanlış değildir
Kendisine hak damgasını vuran, ahmaktır
Ve başkasına batıl karası çalan, bedbahttır.

İbn Arabî'ye ait bu yorumlama şekli, günümüzde "dini plüralizm" unvanıyla karşımıza çıkar.

Yine İbn Arabî, Kâbe, beyt ve Haceru'l-Esved ile ilgili ayetlerin tefsirinde şöyle yazmıştır:

Beyt, kalptir. İbrahim Makamı; ruhun derecesi, müşahede musallası ve ilahî vuslat halidir. Emin Belde (بلد الأمين) insanın sadrı (göğsü) ve tavaf, kalbin ulaştığı makamdır. Beytu'l-Mamur, (الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ) âlem ve Haceru'l-Esved ise ruhtur.¹⁰

İrfanî veya mistik tefsirler, gerçekte ayetin zahirini görmezden gelmektir. Yapılan bu tür tefsirler hiçbir delile dayanmayan tamamen mesnetsiz yorumlardır. Bu tefsirleri teyit eden hiçbir Kur'an ayeti, Sünnet-i Nebi ve Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen rivayet yoktur. Ayrıca batini ve sofistek ekol taraftarlarının beyan etmiş olduğu bu görüşler, tefsirden ziyade bir nevi bakış açısı olup kelimenin işaret ettiği mana dairesinin dışındaki yorumlardır.

Batini ekol savunucularının iddiaları hakkında söylenecek tek şey, ayetten elde ettikleri mananın ayetin hakiki maksadı olabileceğidir. Bu tefsir değil, te'vildir. Bu te'viller ise vahiy ve ilahî risaletten beslenen

¹⁰ Tefsirü'l Kur'an-ı Kerim, Muhyiddin Arabi, c.1, s.425 – 430

ilimlerden uzak olup batıl te'viller sınıfına girer. Âli İmran Suresi 7. ayette de buyrulduğu gibi;

“...Ve kalplerinde eğrilik (batıla meyil) bulunanlar, bu sebeple müteşâbih olanlara (yorum gerektirenlere) tabii olurlar. Ondan fitne çıkarmak için, onun te'vilini yapmak isterler...”

Şu da çok açıktır ki; hiçbir fitne, dinde çıkarılacak fitneden daha tehlikeli ve telafisi olmayacak türden değildir.¹¹

Bazı Tasavvufi Tefsirler

1. Tefsir-i Tüsteri

Kitabın yazarı Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah Tüsteri'dir. Hicri 200 yılında doğmuş ve 283 yılında vefat etmiştir. Yaşadığı dönemin ke-ramet sahibi büyük ariflerinden kabul edilir. Uzun yıllar Basra'da yaşamış ve yine Basra'da vefat etmiştir.

2. Hakaiku't Tefsir-i Sulemi

Ebu Abdurrahman Sulemi tarafından kaleme alınmıştır. 330 yılında doğan ve 412 yılında vefat eden Sulemi, Horasan sofilerinin şeyhlerindendir. Hâkim Nişaburi ve Kuşeyri gibi birçok isim, Sulemi'nin tedris rahlesinden istifade etmiştir.

Sulemi'nin İrfanî Tefsirinden Bir Örnek

﴿وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ﴾

“Yeryüzünü uzatıp yayan O'dur...”¹²

Sulemi mezkûr ayetin tefsirinde şöyle yazmıştır:

Ayette kastedilen mana, Allah'ın yeryüzünü genişletmesi, evliya ve seçkin kullarını yeryüzünde insanların kurtuluşu için sığınacağı birer liman karar kılmasıdır. Kim onlara doğru meylederse hidayete ve kurtuluşa erer. Onlardan başkasına sarılan ise zarara uğrar.¹³

¹¹ Tefsir Kaynakları ve Metotları, Ümit Zencani, s.249

¹² Rad:3

¹³ et-Tefsiru ve'l Mufessirun, c.2, s.540 (Hakaiku't Tefsir-i Sulemi'den naklen)

3. Letaifu'l İşarat

Kitabın yazarı kendi döneminin irfan öncülerinden olan ve “Kuşeyri” diye tanınan Ebu Kasım b. Abdulkerim b. Hevazin Kuşeyri Nişaburi'dir (376-448).

﴿وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ

السُّجُودِ﴾

"...İbrahim ve İsmail'e; evimi tavaf edenler, burada oturup ibadette bulunanlar, rükû ve secde edenler için tertemiz tutun diye kesin emir verdik."¹⁴

Kuşeyri yukarıdaki ayetin tefsirinde şöyle der:

Ayette sözü edilen temizlik her ne kadar beytin (Kâbe'nin) zahiri temizliği olsa da kastedilen mana kalbi temizliktir. Kalbin her türlü günah ve kirlilikten uzak tutulması, Allah'tan başka hiçbir şeyin kalp evine girişine izin verilmemesidir.¹⁵

4. Keşfu'l Esrar ve Uddetu'l Ebrar

Bu değerli eser, Ebu Fazl Reşiduddin Ahmed b. Ebu Said Meybudi'ye aittir. Fıkıhta Şafii mezhebine tabii olan Meybudi, kelimada Eşari inancına sahiptir. Farsça olan eser tasavvufi şiirlerle süslemiştir. Eser, meşhur ariflerden olan Hacı Abdullah Ensari'nin tefsirine şerh unvanını taşır. Meybudi'nin kendisi de Bâtınlık ekolü taraftarlarından olan sofilerdendir. İnanç konularında Şia ve Mutezile ile muhalif olan Meybudi, Ehl-i Sünnet tefsirleri arasında Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine olan sevgisini izhar eden ve yeri geldiğinde Ehl-i Beyt'i öven müfessirlerdendir.

5. Futuhatu'l Mekkiye

6. Tefsîrû'l Kur'an-ı Kerim

7. Rahmetun Mine'r-Rahman fi Tefsir ve İşarati'l Kur'an

Bu üç tefsir de Şeyh'ul Ekber lakaplı irfan ilminin babası olarak görülen Muhyiddin Arabî'ye aittir. 560 yılında doğan Arabî, 638 yılında vefat

¹⁴ Bakara:125

¹⁵ A.g.e.

etmiştir. Arabî'nin görüş ve inançları hakkında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Meşhur kaniya göre fıkhıta Maliki mezhebine mukallittir, ancak kelim ilminde kendine has inançları vardır.

8. Futufatu'l İlahiye

Kitabın yazarı Süleyman b. Ömer Acili'dir. Fıkıhta Şafii olan Süleyman, kelimde Eşari inancına sahiptir. *Futuhatu'l İlahiye* tefsiri, Celaleyn (Celaledin Mahalli ve Celaledin Suyuti) tefsirine şerh unvanında kaleme alınmıştır. Dört cilt olan tefsir, Kur'an'ın tüm ayetlerini tefsir etmiştir.

9. Beyanu's Saadet (Fi Makamati'l İbadet)

Sultan Ali Şah diye bilinen ve asıl ismi Sultan Muhammed b. Haydar Günabadi olan şahsa aittir. Şia olan yazar, sofizm ve irfan inancına sahiptir. Dört cilt olan tefsir, Arapça yazılmış olup Kur'an'ın tamamını kapsamamaktadır. Ayrıca Ehl-i Beyt'ten nakledilen hadisler ve felsefe konularıyla zenginleştirilmiştir. İlaveten yazar, lafzın zahirini ve işaret ettiği manayı korumaya ayrı bir özen göstermiştir.

10. el -Mazhari Tefsiri

Kitabın yazarı Gazi Muhammed Senaullah Mazhari'dir. Hindistanlı olan yazar; Ehl-i Sünnet, Hanefi, Eşari ve sofizm taraftarlarındandır. On cilt olan kitap, Arapça olarak yazılmıştır.

11. Tabsiru'r Rahman ve Tefsîrû'l Mennan

Ali b. Ahmed b. İbrahim Mehayimi tarafından yazılmıştır. Hanefi mezhebine tabii olan Mehayimi aynı zamanda tanınmış ariflerdendir. Arapça olan kitap iki cilt olarak basılmıştır.

12. Fevatihu'l İlahiye ve'l Mefatihu'l Gaybiyye

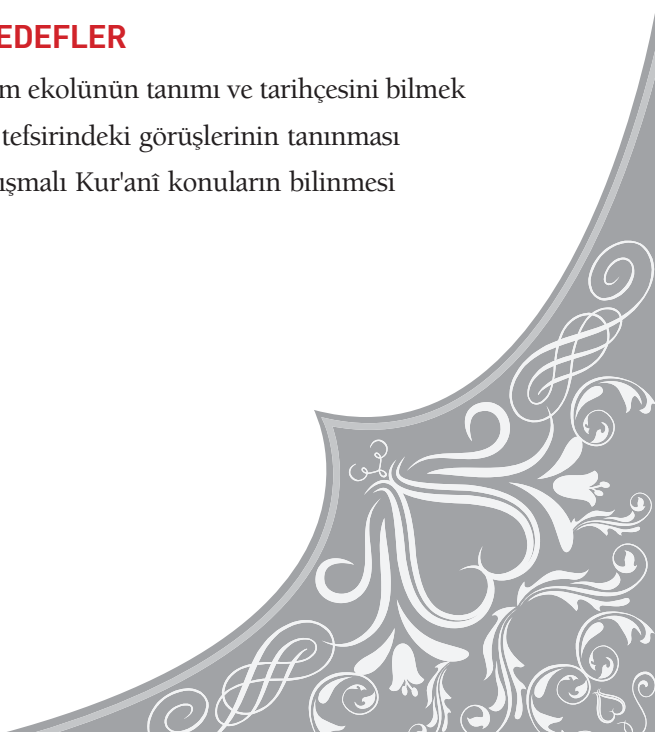
Kitabın yazarı, Nimetullah Mahmut Nahçıvani'dir. Ehl-i Sünnet olan yazar, sofistlik bir görüşe sahiptir. Yaşadığı şehirde (Nahçıvan) sofizm ekolünün üstatlarından kabul edilir.¹⁶

¹⁶ Muhammed Hadi Marifet, et-Tefsiru ve'l Mufessirun, c.2, s.540 ve sonrası

-
- ☑ Kelamî tefsirin tarihçesi ve tanımı
 - ☑ Kur'an'ı anlamada ve yorumlamada kelamî meşrepler
 - ☑ Mütakellimler arasındaki en önemli ihtilaf konuları (imamet vb.)
 - ☑ Kelamî tefsirlerin tanıtımı

HEDEFLER

- ❶ Kur'an'ın tefsirinde Kelam ekolünün tanımı ve tarihçesini bilmek
 - ❷ Mütakellimlerin Kur'an tefsirindeki görüşlerinin tanınması
 - ❸ Kelam ilmindeki en tartışmalı Kur'anî konuların bilinmesi
-

2. Kelam Ekolü

Tefsirde Kelam Ekolünün Tarihçesi

Kur'an'da yer alan ayetlerin büyük çoğunluğunun üzerinde önemle durduğu meseleler kelam ilmine ait akait konularıdır. Bu ayetleri iki sınıfta incelemek mümkündür:

1. Semavi Dinlerle (Yahudilik ve Hristiyanlık) İlgili Ayetler

Kur'an'ı Kerim, Hz. Musa, Hz. İsa (a.s) ve diğer peygamberlere indirilen gerçek (tahrife uğramamış) dinleri insanlara tanıtarak bu dinler içerisinde yer alan yanlış düşüncelerin batıl olduğunu ispat etmiştir.

Yine diğer dinlerin taraftarlarına İslam Peygamber'inin (s.a.a) nübüvetini, İslam dininin son semavi din ve Kur'an'ın en yüce ilahî kelam olduğunu ikna edici delillerle sunmuştur. İlahî elçilere ait kıssalar bu husustaki ayetlerdendir.

2. İslam'ın Temel İnançlarını Beyan Eden Ayetler

İkinci kısımda yer alan ayetler, tevhit, nübüvvet ve mead başta olmak üzere kelam ilminin konusunu teşkil eden Allah'ın sıfatları, müteşabih ayetler, cebir ve ihtiyar gibi akaitle alakalı konuları içerir.

İslam ümmeti kısa bir zaman diliminin ardından farklı fırka ve gruplara ayrılmıştır. Her bir fırkanın kendine has inanç değerleri, o fırkanın âlimleri tarafından korunup güçlendirilmiştir. Her ne kadar tüm fırkalar tevhit, nübüvvet ve mead gibi öğretileri kabul etse de imamet ve Allah'ın sıfatları gibi birçok konuda görüş ayrılığına düşmüştür. İslamî fırkalar arasındaki bu görüş ayrılıkları bazen öylesine şiddetli boyuta

taşınmıştır ki tarih, Müslümanlar arasında kanlı savaflara tanıklık etmiştir. Bu fırkalar arasında en önemlileri İmamiye, Mutezile, Eşaire, Zeydiye ve Maturidiye'dir.

Müslümanlar arasında su yüzüne çıkan bu görüş ayrılıkları zaman içerisinde “Kelam” denen müstakil bir ilmi ekolün doğmasına sebep olmuştur.

İslam tarihinde birçok kelimî mezhep ve fırka ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları varlığını kaybetmiş olup akait, mil el ve nihel kitaplarının sayfalarında isimlerinden başka izleri kalmamıştır. Bazıları ise şu an bile azımsanmayacak kadar çok taraftar grubuna sahiptir.

Her halükarda fikri temeller açısından izlenen yöntem, ayet ve rivayetlerden anlaşılanlar, toplumsal etkiler ve bilimsel eserler aynı düzeyde değildir. Örneğin; tarihten silinen iki kelimî fırka olan Mutezile ve Kaderiye arasında birçok farklılıklar vardır. Aynı şey Cehmiye ve Mürctie fırkaları için de geçerlidir.¹⁷

Üstat Şehit Mutahhari şöyle yazmıştır:

Kelam ilminin İslam gibi birçok meselede (mebde, mead, insan ve dünya gibi konularda) sözü olan ve özellikle ilk asırlarda son derece canlı bir ilmi zeminin hâkim olduğu İslamî camiada ortaya çıkması gayet doğal ve zaruri bir konudur. Kur'an tevhit, mead ve nübüvvet gibi bazı konuları açık şekilde dile getirmiş, onlara dair delil ve burhan ikame etmiş, muhaliflerinden de delil getirmelerini istemiştir.

﴿ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

“De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin.”

Şu kesindir ki, akli konuların tecziye ve tahlilini yapan, kadim, hadis, mütenahi, gayri mütenahi, cebir, ihtiyar, besatet, terekkep vb. konuları en güzel şekilde ilk açıklayan Hz. Ali'dir (a.s.). Bu nedenle akli meselelerde Şia, her zaman diğer fırkalara öncülük etmiştir.¹⁸

¹⁷ İslami Fırkalar ve Mezhepler, Rabbani Kulpaygani s.17

¹⁸ İslam ve İran'ın Mukabil Hizmetleri, s.517

Kelamî Tefsirin Tanımı

Kelamî tefsirden maksat; müfessirin ayetleri tefsir ederken kendi mezhebini ya da fikhî inancını savunmasıdır. Müfessirin tek çabası, tefsir ettiği ayetle kendi inancını ispat etmek ya da muhalif inançları reddetmektir.

Ayetlerde ele alınan en kapsamlı konulardan biri inançlardır. Kur'an bir taraftan İslamî öğretileri ispat ederken diğer taraftan natüralizm, putperestlik, Yahudilik ve Hıristiyanlığın batıl olduğuna dair deliller getirir.

Kur'an'ın kelam konularında izlediği yöntem, insanları düşünmeye davet etmektir. Bu yöntem aslında her türlü taassup, itham, tekfir ve hatta zan, tahmin ve körü körüne taklit gibi akla aykırı tutumları "batıl zindanı"na mahkûm eder.

Kur'an'ı Anlamada ve Yorumlamada Kelamî Ekoller

Mütekellimlerin kıtas olarak kabul ettiği kaynakların farklı olması, tefsir yöntemleri arasında da farklılıkların doğmasına sebep olmuştur. Yine tefsirlerin birbirlerinin mukabilinde yer almasının temel nedeni de bu yöntem farklılıklarıdır. Burada Kur'an'ı anlamada ve tefsir etmede en önemli kelamî meşreplere kısaca değinmek istiyoruz:

1. Ayet ve Rivayetin Zahirini Ölçü Kabul Edenler

Bu tefsir yönteminin savunucuları ayetteki teşbih, Allah'ın cisim olarak tasavvur edilmesine yol açsa bile zahiri manayı ölçü alır. Tamamen kabuksal ve zahiri bir bakış açısına dayalı bu yöntemin en bariz taraftarları arasında Ahmed b. Hanbel'in yanı sıra Hadis Ehli ve Bâtınlık ekolü mensupları yer alır.

2. Ayetin Zahirine İlaveten Akla Müracaat Edenler

Bu tefsir yönteminde ayet ve haberin zahirindeki tecessüme yol açabilecek teşbih, aklın da yardımıyla te'vil edilir.

Buna binaen; **يد** (el) kelimesi güç veya nimet, **اَسْتَوَى** (oturmak) ihata veya kuşatma, **وجه** (yüz) Allah'ın zat veya hakikati manasında (ilahî makhama uygun şekilde) te'vil ve tefsir edilir. Bu yöntem Mutezile'ye aittir.

3. İki Yöntemin Bileşeni (Haddi Vasat)

Bu yöntemin taraftarları, ayetin zahiri manasını tecessüme yol açmayacak şekilde baz alırken ayetin batinî anlamının ibrazı için de te'vile müracaat etmezler. Örneğin; “Allah'ın eli” ayetini tefsir ederken hem el tasavvurunun tecessüme yol açmaması için “insandaki ele benzemez” derler, hem de ayetin te'vili olan “el”den maksadın “ilahî kudret” olduğunu söylemezler. Nihayetinde ayetin mefhum ve manasının Allah'ın ilminde olduğunu savunurlar (tefviz inancı).

Ebu Hasan Eş'ari, bu yöntemin kurucusu olarak kabul edilir. Başlangıçta Mutezile taraftarı olan Eş'ari'nin daha sonra Hadis Ehli'nin görüşlerini benimsediği söylenir. Ama Eş'ari'nin asıl amacı bu iki fırka (Mutezile ve Hadis Ehli) arasında tevafuk yaratmaktır. Ancak zamanla müstakil bir ekol icat ederek Ehl-i Sünnet içerisinde ilginç bir etki bıraktı. Öyle ki bugün bile Ehl-i Sünnet'in büyük bir kısmı Eş'ari'nin görüşlerine tabiidir. Hatta Ehl-i Sünnet'in akaitteki resmi mezhebi Eş'ariliklerdir.

4. İspat ve Nehiy Yöntemi

Bu yöntemi ileri sürenler “tabiat ötesine ait olan Allah'ın sıfat ve fiillerinden söz eden müteşabih ayetlerin tefsirinde yine Kur'an'ın kendisine müracaat edilmelidir” der. Çünkü müteşabih ayetler konusunda kitabın temeli ve aslı olan muhkem ayetlere rücu edilmesi” ilahî bir emridir. Muhkem ayetler tarafından doğruluğu ispatlanmış veya Yüce Allah'ın mukaddes zatından uzak olduğuna hükmedilmiş hususlar genel olarak kabul edilmiştir. Müteşabih ayetler ise bu ayetlerin yardımıyla tefsir edilir. Örneğin;

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾

“Rahman, arşa kurulmuştur.”

Allah'a “arşa kurulmak” fiilinin nispet verildiği bu ve benzeri ayetleri tefsir ederken iki şeye dikkat edilmelidir; biri makamsal özellikler, diğeri ise kelimenin zahiri manasının delaletidir.

Makamsal Özellikler: Bir makamın simgesi olan asli özelliktir. Arş; tüm emir ve hükümlerin sadır olduğu makamdır.

Lâfzî ve Zahirî Özellikler: Sadece kelimenin zahiri manasına işaret eder. Arş; üzerinde hükümdarların oturduğu tahtadan veya demirden ayakları olan yüksek tahttır. Oysa, “سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ / Allah tüm nitelendirmelerden münezzehtir.” Ve “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ / Onun benzeri hiçbir şey yoktur.” gibi muhkem ayetlere müracaat edildiğinde Allah'ın, müşriklerin Allah'a isnat ettikleri cisme ait özelliklerden münezzehtir olduğu anlaşılır. Bu maddi özellikleri Allah'tan nefyeden kelimenin zahiri özelliğidir. Bu nedenle ayetteki arştan maksat varlık âleminde emir ve hükümlerin verildiği makam anlamındadır.

Bu yöntem, Ehl-i Beyt imamlarının sözlerinden elde edilen İmamiye ekolüne ait görüştür. Allame Tabatabai şöyle yazmıştır:

Ehl-i Beyt'in tefsirde izlediği üslup, nefy/olumsuzlama ve ispatın bir arada olduğu yöntemdir. Yani sadece teşbihi nefyetmekle (tefviz inancı) veya neticesi teecessüm olan zahiri mananın ispatıyla (hadis ehli) yetinmemişler (ve te'vil yoluna gitmemişlerdir). Aksine Allah'ın sıfatlarının zikredildiği ayetlere daha dakik bir bakışla yaklaşır müteşabih ayetlerde muhkem ayetlere rücu etmişlerdir.¹⁹

Mütakallimler Arasındaki En Önemli İhtilaf Konuları

Allah Resulü'nün (s.a.a) hayatta olduğu yıllarda Müslümanlar, aralarında meydana gelen herhangi bir sorunda direkt Peygamber'in (s.a.a) kendisine müracaat eder, Peygamber de sorunu bertaraf ederdi. Peygamber'in (s.a.a) Müslümanlar arasındaki varlığı, farklı fırka ve mezheplerin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Ancak Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra su yüzüne çıkan bazı ihtilaflar cüz-i ve hallolacak türden (Peygamber'in defnedileceği mekân), bazıları ise (Peygamber'den sonra halife tayini) daha derin ve köklüydü. Özellikle ikinci kısımdaki ihtilaflar İslam ümmetinin ayrışmasına sebep olmuştur. Hatta bu ayrışmalar zamanla hem fikirselsel hem de inanç konularında daha da belirginleşerek Müslümanların bölünmesine yol açmıştır.

¹⁹ el-Mizan, c.14, s.130-132

Kelam ilminde mütekellimler arasında Kur'an'la ilgili en önemli görüş ayrılıklarından bazılarına değinmenin okuyucu açısından faydalı olacağı kanısındayız.

1. İmamet

Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ve günümüze kadar süregelen en önemli ihtilafli konu imamet ve hilafet meselesidir. *Milel ve Nihel* kitabının yazarı şöyle der:

İslam ümmeti arasındaki en büyük görüş ayrılığı imamet meselesinden doğmuştur. Çünkü İslam tarihinde Müslümanlar, imamet dışında hiçbir meselede bu kadar çekişme ve ihtilafa düşmemiştir.

Bu ihtilaf ilk olarak Sakife'de Ensar ve Muhacirler arasında gerçekleşti. Zira her iki taraf da halifenin kendilerinden olmasını istiyordu. Muhacirler, Sa'd b. Ubade'yi önerdiği esnada, Ömer b. Hattab ve Ebubekir b. Kuhafe'nin içeri girmesi, olayın seyrini değiştirdi. Hattab oğlu Ömer'in halife unvanıyla Ebubekir'e biat etmesiyle orada bulunanlar da Ebubekir'e biat etti.

Kısacası Müslümanlar Sakife'den sonra iki fırkaya bölünmüştür.

Bir grup Müslüman, İkmal Ayeti (Maide 3), Tathir ayeti (Ahzab 33) ve benzeri birçok ayete ilâveten Peygamber'den nakledilen Sakaleyn hadisi başta olmak üzere onlarca hadise istinat ederek Peygamber'in halifesi ve Müslümanların imamının Allah tarafından tayin edildiğini savundu. Bu grubun inancına göre imam, her türlü günah ve hatadan (masum) uzak olmalıydı. Yine ismet makamını tanımanın tek yolu ilahî vahiydir, zahiri müşahede eden gözler değil. Bu nedenle Peygamber'in Müslümanların halifesi olarak tanıttığı tek kişi Ebu Talib'in oğlu Ali'dir (a.s).

Şeyh Saduk *el-Hisal* adlı kitabında bu konuda deliller getirerek Ebubekir'e muhalefet eden Ensar ve Muhacirin önde gelen isimlerden on ikisinin ismini zikretmiştir.²⁰

²⁰ Muhacirler; Halit b. Said b. As, Miktat b. Esved, Ammar Yasir, Ebuzer Gifari, Salman Farsi, Abdullah b. Mesut ve Bureyde Eslemi. Ensar; Huzeyme b. Sabit, Sehl b. Huneyf, Ebu Eyyub Ensari ve Ebu Haşim b. Teyyihan

İkinci grup ise ilk grubun zikrettiği imametle ilgili ayet ve rivayetleri görmezden gelerek Peygamber'in halifesi ve Müslümanların imamını seçmenin yolunun seçim ve halkın biatından geçtiğini kabul eder. Gerçi Peygamber'in vefatından sonra hilâfet makamına gelen birinci halife (Eubekir) hakkında böyle bir şey söz konusu olmamıştır (Bir elin parmağı sayısında insan tarafından seçilmiştir). Sonuç olarak; bu tarihi amel, Ehl-i Sünnet'in imamet konusundaki görüş ve inancını teşkil etmiştir.²¹

2. Sıfat-ı Haberiyye Konusu²²

Mütekellimlerin ayetler üzerinde görüş ayrılığına düştüğü bir diğer önemli mesele, sıfat-ı haberiyye konusudur. Mütekellimler bir sınıflandırmada Allah'ın sıfatlarını “zati” ve “haberi” olmak üzere iki kısma ayırmıştır.

Zati Sıfatlar: Allah'ın kemal makamını beyan eden sıfatlardır. İlim, kudret, hayat vb.

Haberi Sıfatlar: Kur'an'da zikredilen ve Allah'a nispet verilen sıfatlardır. Vech, yed, arş vb.

Haberi sıfatlar hakkındaki önemli görüşleri incelemeden önce konuyla alakalı bazı ayetleri zikretmek yerinde olacaktır.

﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾

“Rahman arşa kuruldu.”²³

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾

“O'nun veçhinden başka her şey yok olacaktır.”²⁴

²¹ Firek ve Mezaheb, Rabbani Kulpaygani, s.24

²² Sözlük anmaları bakımından insana ait özellikleri taşıyan ve bu nedenle selbi sıfatlar içerisinde incelenmesi gereken fakat naslarla da Allah'a nispet verildikleri için ilahi sıfatlar içinde yer alan kelime ve kavramlardır. Bu kavramlardan bir kısmı ayetler, bir kısmı da haber ve hadislerde zikredilmiştir. Yed (el), vech (yüz), ayn (göz), istiva (kurulma), nüzul (iniş), kadem (adım), gülme vb. kavramlar bunların başında yer alır. (Mütercim)

²³ Taha:5

²⁴ Kasas:88

﴿وَيَقْفِي وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾

“Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin veçhi baki kalacaktır.”²⁵

﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

“Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”²⁶

﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾

“Hayır, O’nun (Allah’ın) iki eli de açıktır.”²⁷

﴿تَجْرَى بِأَعْيُنِنَا﴾

“(Gemi), gözlerimizin önünde yüzüyordu.”²⁸

﴿وَاصْنَعِ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا﴾

“Gözümüz altında ve vahyimize göre gemiyi yap.”²⁹

Bu ayetlerde Allah’a nispet verilen عرش (arş), يد (el), وجه (yüz) ve عين (göz) kavramlarından söz edilmektedir. Ancak bu kavramlar ge - çekte Allah'a cismani vasıfları atfeden türden midir yoksa başka mana - ları mı vardır?

Bu konuda mütekellimler arasında farklı görüşler vardır. Bu farklı - lıkların derinleşerek yaygınlaşması her mezhebin akaitte ayrı düşünce - lere sahip olmasına yol açmıştır. Haberi sıfatların tefsirinde öne çıkan gö - rüşler şunlardır:

a. Müşebbihe (Mücessime): Bu gruba mensup olanlar ayetleri za - hiri manasına mutabık şekilde tefsir ederek Allah için el, yüz, göz ve sair uzuvların olduğunu kabul ederler. (Teşbihle uzuvların ispatı).

²⁵ Rahman:27

²⁶ Fetih:10

²⁷ Maide:64

²⁸ Kamer:14

²⁹ Hud:37

b. Eş'ariler: Eş'ariler şöyle der; Allah'a nispet verilen bu sıfatlar, örfte ilk akla gelen manayı içerir. Ancak şeklinin nasıl olduğunu ve neye benzediğini biz bilmiyoruz. Bu sıfatlar ne tecessümü doğuracak niteliktedir ne de Mutezilenin yaptığı gibi ayetlerin te'vilini gerektirir. (sıfatların teşbihsiz ve şekilsiz ispatı).Ancak bazı Eş'ariler tefviz inancına kaidir. Şöyle ki; ayetler ve rivayetlerde Allah'a nispet verilen her sığata iman etmek gerekir. Ancak bu sıfatların hakikatini bilmediğimizden tefsir ve niceliğini Allah'a bırakmak gerekir.³⁰

c. Müevvile (Te'vil Ehli - Mutezile) : Bu görüşün taraftarı olan Mutezile grubu ister haberi sıfatlar olsun ister diğers nas ve ayetler olsun her şeyi mutlak manada te'vil eder. Ayrıca te'vil esnasında hiçbir şer'i delil ve hüccete gerek olmadığını savunurlar. Zira Mutezileye göre Kur'an'ın zahiri akla muhaliftir. Bu nedenle akıl ile nakil arasında çelişki görülürse, nakli delile itibar edilmemesi gerekir.

d. İmamiye: İmamiye taraftarları da mutlak manada olmasa da Mutezile gibi te'vili kabul eder. Şu farkla ki; ilahî vasıfların beyan edildiği ayetler müteşabih ayetler sınıfına girdiğinden bu ayetleri şer'i delil ve hüccetler yardımıyla tefsir etmek gerekir. Bu ise iki şekilde mümkündür:

1. Müteşabih ayetlerin tefsirinde, tıpkı Kur'an'ın emri olan muhkem ayetlere müracaat edilmelidir. Çünkü muhkem ayetler "Ümmü'l-Kitab" (Kur'an'ın Temeli) ve diğers ayetler için merci konumundadır.

2. Müteşabih ayetlerin idrak ve tefsiri zor olduğundan Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen rivayetlere müracaat edilmelidir.

Sonuç itibarıyla; "arş", emir ve hükümlerin sadır olduğu makam, "el" güç veya nimet, "yüz" Allah'ın zatı kavramlarına işaret eder.

3. Allah'ın Rüyeti Konusu

Mütakellimler arasında Allah'ın rüyeti (görülmesi) konusunda farklı görüşler vardır.

³⁰ Milel ve Nihel, Üstat Süphani, c.2, s.103

İmamiye ve Mutezile Allah'ın ne bu dünyada ne de ahret âleminde gözle rüyet edilmeyeceği konusunda görüş birliğine sahiptir. Ama Mücessime ve Kerramiye³¹ fırkaları Allah'a cisimlik atfederler. Allah'ın belirli bir mekâna sahip olduğunu ve hem dünyada hem de ahrette görülebileceğine inanırlar.

Kendilerini tenzih ehli olarak tanımlayan ve Allah'ı cismi özelliklerden uzak sayan Ehl-i Hadis ve Eş'ariler ise Allah'ın kıyamette sadece müminlere aşikâr olacağı inancına sahiptir. Müminlerin Allah'ı görebileceğini, kâfirlerin ise rüyet-i ilahiden mahrum kalacağını savunurlar. Çünkü Allah, ayet-i kerimde şöyle buyurmuştur:

﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّخُجُونَ﴾

“Hayır, muhakkak ki onlar (kâfirler) izin günü Rab'lerinden perdelemiş olanlardır (Rab'lerini göremezler).”³²

Eş'ari şöyle der:

Allah'ın kıyamette ayın on dördüncü gecede rüyet edilmesi gibi gözle görüleceği inancına sahibiz. Müminler Rablerini görecektir. Peygamber'den elimize ulaşan rivayetler de bu doğrultudadır.³³

Eş'ari, Allah'ın kıyamette rüyeti konusuna bazı ayetleri delil olarak sunmuştur. Bu ayetlerden en önemlileri şunlardır:

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾

“O gün, parlayacak yüzler vardır ve Rablerine bakarlar.”³⁴

³¹ Ebu Abdullah Muhammed b. Kerram tarafından kurulan inanç akımı. Kur'an'ın zahirinin te'vil edilmeden mutlak manada kabul edilmesi gerektiğini savunurlar. Allah'a cisimlik atfettiği için Mücessime'den sayılır. Milel ve Nihel (Şehristani), c.1, s.64

³² Mutaffifin:15

³³ el-İbane, s.21. Sözü edilen rivayet Ebu Hureyre ve Ebu Said Hudri'den Sahih-i Buhari (c.8, s.117) ve Sahih-i Müslim'de (c.1, s.113) naklettiği hadislerdir. Bu rivayetler zayıf olup birtakım çelişkiler içermektedir. Detaylı bilgi için Üstat Sübhani'nin Milel ve Nihel kitabına (c.2, s.242) müracaat edilebilir.

³⁴ Kıyamet: 22/23

﴿تَرَانِي... لَنْ قَالَ إِلَيْكَ أَنْظُرْ رَبِّ أَرْنِي قَالَ رَبُّهُ وَكَلَّمَهُ لَمِيقَاتِنَا مُوسَى جَاءَ وَلَمَّا﴾

“Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca “Rab-bim” demişti, “bana görün de bakayım sana”. Rabbi, “beni kesin ola-rak göremezsin” demişti...”³⁵

İlk ayet hakkında şöyle demişlerdir:

ناظره kelimesi, intizar, ilâhî rahmete nazar veya mükâfat beklentisi anlamında değil baştaki göz aracılığıyla dünyevî bakış ve nazar etme manasındadır.³⁶

İkinci ayet hakkında ise şöyle derler:

Eğer Allah'ın rüyet edilmesi imkânsız olsaydı Hz. Musa (a.s) gibi bir pey-gamber böyle bir talepte bulunmazdı.³⁷

Kısa Bir İnceleme ve Reddiye:

Yukarıdaki iki ayet Eş'arî'nin görüşleri için delil teşkil edecek türden değildir. Çünkü ilk ayette geçen ناظره (nazar eden) kelimesi باسرة (asık) kelimesinin mukabilindedir. Allah kıyamet gününde iki grubun yüz ifa-desine dikkat çekmektedir. İlki gülen yüzlere sahip olanlar, ikincisi ise hüznü ve dertli yüz sahipleri

İkinci grup hakkında Allah şöyle buyurmakta:

﴿تَنْظُرُ أَنْ يَفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةً﴾

“Bel kırıcı bir azaba uğrayacakları kaygısını taşırlar.”³⁸

Ayet, kâfirlerin kendilerini bekleyen bel kırıcı ve elemli bir aza-bın beklentisinde olduğunun kinayesidir. Bu grubun mukabilinde olanlar ise ilahî rahmet ve nimetin beklentisi içindedirler. Bu nedenle رَبِّهَا ناظرَةً إِلَى ayeti Allah'ı görmek manasında değildir. (Farz-ı muhal) Allah'ı

³⁵ Araf:143

³⁶ el-Lüma, Ebu Hasan Eş'arî, s.64

³⁷ Milel ve Nihel, c.2, s.224

³⁸ Kıyamet:25

görmek mümkün olsa bile bunun müminlere bir katkısı olmayacaktır. Zira kıyamette insan için ilahî nimet ve rahmetten başka bir şeyin faydası yoktur. Bu nedenle **ناظرة** kelimesi "müntezir" (bekleyen) manasındadır, görmek manasında değil.

İkinci ayete gelince; Eş'ari, Araf Suresi 143.ayetini (رَبِّ أَرْنِي) ve benzeri olan diğer ayetleri dikkate almadan Allah'ın rüyeti konusunu gündeme getirmiştir. Çünkü Bakara 55, Nisa 153 ve Araf 155. ayetlere müracaat edilmiş olsaydı Araf Suresi 143. ayetindeki mananın farklı olduğu anlaşıldı. O da şudur:

1. Hz. Musa'nın kavmi, Musa Peygamber'in Allah'la konuştuğunu ve münacatta bulunduğunu öğrenince Hz. Musa'ya "Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız" dediler. Hz. Musa ise İsrailoğullarının bu isteğini Allah'a arz etmek için aralarından yetmiş kişiyi seçmişti. Çünkü Hz. Musa talepleri ilahî makama iletmek için memur seçilmişti.

2. Allah'ın rüyeti konusu O'nun yüce zatının mücessem olmasını, yani somutlaşmasını gerektirir. Oysa Allah bu tür vasıflardan münezzehdir. Bu nedenle Ulu'l-Azm peygamberlerden biri olan Hz. Musa'nın (a.s) bunu bilmemesi gibi bir şey düşünülemez.

3. Ayetin devamındaki "لَنْ تَرَانِي" (beni asla görmeyeceksin)" ifadesi ve diğer ayetler Allah'ın hiçbir zaman zahiri gözle görülemeyeceğinin delilleridir. Çünkü "لَنْ" kelimesi nefyi ebedi (sonsuz kadar olumsuzlama) için kullanılır. Yani "Beni ne bu dünyada ne de ahirette asla göremezsin."

Ehli Kitap ve Rüyet Konusu:

Allah'ın rüyeti meselesi Ehli Hadis ve Eş'arilerden önce kitap ehli arasında gündeme getirilmiş konulardandır. Hatta bu inancın kitap ehlinin din adamları (keşişler) tarafından Müslümanlar arasına sokulduğu ihtimali yüksektir. Ahdi Kadim'in (Tevrat) bazı kitaplarında bu konuya değinilmiştir. Örneğin İşaya (Yeşaya) kitabında şöyle geçer:

"Gökte bir taht ve tahtta oturan birini gördüm."³⁹

³⁹ Ahd-i Kadim, Yeşaya Kitabı 1-6

Mezmurlar'da ise Davut hakkında ise şöyle yazar:

“Ama ben doğruluk sayesinde yüzünü göreceğim senin, uyanınca suretini görmeye doyacağım.”⁴⁰

Kalbi Müşahede:

Ehl-i Beyt'ten nakledilen birçok rivayette müminlerin Allah'ı kalbi müşahede ile rüyet edeceğine işaret edilmiştir. Elbette kalbi müşahadenin manası ilahî eserlere teveccüh etmektir. Kalbi müşahade maddi gözle görme olayıyla tamamen farklıdır.

Z'leb Yemâni, “Ey Müminlerin Emiri! Rabbini gördün mü?” diye sorunca, İmam Ali: “Görmediğime kulluk mu ederim?” buyurdu. “Nasıl gördün onu?” sorusuna karşılık olarak İmam Ali: “Onu gözler, apaçık görüşle göremez; fakat gönüller, iman hakikatleriyle görür” yanıtını verdi⁴¹.

Şunu hatırlatmakta fayda vardır: Bazı müfessirler ayette sözü edilen rüyeti, kalbi müşahade olarak tefsir etmiştir.⁴²

4. Kelamullah (Allah'ın Konuşması) Konusu

Kur'an'daki birçok ayet Allah'ın mütekellim olduğuna işaret etmektedir. Örnek olarak:

﴿ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللَّهُ ﴾

"Allah, onlardan (peygamberlerden) bazılarıyla konuştu." ⁴³

﴿ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴾

"Ve Allah, Hz. Musa ile kelimelerle konuştu." ⁴⁴

⁴⁰ A.g.e Mezmurlar, 15.17

⁴¹ -Nehcül Belağa, 174. Hutbe

⁴² el-Mizan, c.8, s.24

⁴³ Bakara:253

⁴⁴ Nisa:164

﴿وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ﴾

"Musa, tayin ettiğimiz zamanda gelince, Rabbi onunla konuştu."⁴⁵

﴿وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا﴾

﴿فَيُوحِي بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾

"Allah'ın hiçbir insanla konuşması olmamıştır, illâ vahiyle, perde arkasından veya dilediğine izniyle vahiy etsin diye elçi göndererek."⁴⁶

İslam âlimleri, Allah'ın mütekellim olduğu konusunda ittifak etmiştir. Ancak bu tekellümün niceliği ve mütekellim sıfatının, hadis mi yoksa kadim mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bu konu, kelim ilmini ortaya çıkaran en önemli etkidir. Öyle ki "ilahî kelim hadis midir yoksa kadim mi?" sorusu, kelim âlimlerinin uzun yıllar bu soru üzerinde kafa yormasına sebep olmuştur. Hatta mütekellimler arasında **خلق القرآن محنة** "Kur'an'ın Mahlûk Oluşunun Zorluğu" olarak bilinen ciddi çekişmeler yaşanmıştır.

Konu hakkında âlimlerin görüş ayrılığına düşmesinin üç önemli sebebi vardır:

a) Hükümet ve Halifelerin Yanlı Tutumu:

Hükümetlerin belirli bir gruptan yana olarak diğer grubu dışlaması, mütekellimler arasındaki ihtilafın giderek derinleşmesine sebep olmuştur. Emeviler döneminden Abbasilerin ilk yıllarına kadar hükümet eden halifeler Hadis Ehlini desteklerken, Me'mun zamanından Mutevekkil dönemine kadar iktidarda olan halifeler ise Mutezile akımından yana tutum sergilemiştir. Öyle ki Mutezile o dönem Müslümanlarının resmi inancı olarak ilan edildi. Bu nedenle dönemin iktidar güçleri olayı, muhalif oldukları görüşün taraftarı olan bazı Ehli Hadis âlimlerini zindana attıracak kadar ileriye taşımıştır. Hatta Kur'an'ın kadim olduğuna inanan Ahmed b. Hanbelî, 30 kırbaç cezasına mahkûm ettirilmişti.⁴⁷

⁴⁵ Araf:143

⁴⁶ Şura:51

⁴⁷ Milîl ve Nihel, Üstat Sübhani, c.2, s.10

b) Diğer Din Mensupları ile Olan Muaşeret:

Mesihiler başta olmak üzere diğer dinlere mensup olanların Müslümanlar içerisindeki varlığı ve Müslümanlarla olan diyalogu, Hz. İsa'nın Kelimetullah unvanıyla kadim oluşu gibi inanç ve düşüncelerin İslam öğretileri arasına sirayet etmesine ve Müslümanların da benzeri inançları benimsemesine sebep olmuştur.

Bu düşüncelerin Müslümanları etkisi altına almasında rolü olan isimlerden biri Ümeyyeoğulları sarayına git-geli olan Yuhanna Dimeşki'dir. Tek amacı Müslümanların zihninde şüphe yaratmak olan Yuhanna'nın ortaya attığı iddialardan biri Hz. İsa'yı Allah'ın sözü olarak vasıflandıran şu ayettir:

﴿ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيَهَا إِلَى مَرْيَمَ ﴾

“Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi...”⁴⁸

Yuhanna Müslümanlara şöyle sorardı; “Allah'ın kelimesi kadim midir, hadis midir?” Müslümanların soruya verecekleri “Kadimdir” cevabı, Hz. İsa'nın kadim olduğuna inanan Mesihilerin inancının tasdik edilmesi demekti. Eğer “Hadistir” deselerdi Yuhanna; “Allah'ın kelimesinin mahlûk olduğu düşüncesi sizin zannınızdan başka bir şey değildir” derdi.

c) Yunan Felsefesinin Etkisi⁴⁹

Yunan felsefesine ait kitapların Arapça'ya tercüme edilmesinin ardından Müslümanlar arasındaki ihtilaf ve çekişmede kayda değer bir artış gözlenmeye başlandı. Oysaki bu dönemden önce Müslümanlar arasındaki ihtilaflar daha azdı.

5. İlahî Kelamın Kadim veya Hadis Oluşu

Müslümanlar bu konuda iki gruba ayrılmıştır. Birinci grup İmamiye, ikinci grup ise Hadis Ehli ve Eş'arilerdir. İkinci grup ilahî kelamın

⁴⁸ Nisa:171

⁴⁹ el-Beyan, Ayetullah Hoi, s.407

kadim olduğu görüşüne sahiptir. Şu farkla ki; Hadis Ehli ve Hanbelî taraftarları, Kur'an'ın kadim olduğuna inanırken bunun aksini söyleyenlerin (yani "Kur'an hadistir" diyenlerin) kâfir olduğunu iddia eder. Nitekim Ahmed b. Hanbel şöyle der:

Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanan biri kâfir olduğundan yeri cehennemdir.

Eş'ari ekolü de Hadis Ehli'nin inancını savunarak şöyle der: İlâhî kelâmın, biri nefsi diğeri ise lâfzî olmak üzere iki mertebesi vardır.⁵⁰ Nefsi kelâm, kadimdir ve kelâmın hakikati de nefsi mertebedir. Ama lâfzî kelâm, hakikat değildir, aksine kelâmın izhar ve ibraz aracıdır.

Melekler vesilesiyle peygamberlere vahiy kalıbında sunulan kelime ve cümleler, kelâmın ezeli oluşunun delil ve nişaneleridir. Deliller hadistir ancak medlul kadim ve ezelidir.⁵¹

Ancak Mutezile, Kur'an'ın hadis olduğu görüşünde sağlam durur ve Eş'ari'nin kelâm hakkındaki sınıflandırmasını kabul etmeyerek "ilahî kelâm, sadece lâfzî boyuta sahiptir" der.

İmamiye, Kur'an'ın hadis olduğuna inanır ve şöyle der:

Hem Kur'an kalıbında İslam Peygamber'ine (s.a.a) nazil olan, hem de geçmiş peygamberler hakkında gelmiş kelâm kavramı, hadistir. Bir rivayette İmam Sadık şöyle buyurur:

"Kelâm, hadis olma özelliğine sahip bir sıfattır. Kadim ve ezeli değildir. Çünkü öyle bir zaman dilimi vardı ki; Allah vardı ama tekellüm edecek (konuşacak) kimse yoktu."⁵²

6. Cebir ve İhtiyar

Mütekellimlerin görüş ayrılığına düştüğü meselelerden biri de kader veya "amelin yaratılışı" olarak meşhur olan "insanın muhtar (irade sahibi) mı yoksa mecbur (iradesiz) mu" olduğu konusudur.

⁵⁰ Maturidi ekolünün bu konudaki inancı da Eş'ariler gibidir. Kerramiye, her ne kadar kelâm hakkında "ilahî zatın kaim halidir" dese de kelâmın lafzî ve hadis olduğunu savunur.

⁵¹ Milel ve Nihel, c.1, s.61

⁵² Usul-u Kâfi, Zati Sıfatlar Babı, c.1, s.51

Mutezile: Mutezile, insanının ihtiyari fiillerinin insanın mahlûku olduğunu savunarak tefviz inancını destekler. Mutezile'nin bu görüşü savunmasındaki sebep, ilahî adalet ve hikmet mefhumlarının korunmasıdır. Çünkü insandan sadır olan fiillerin faili, insanın kendisi kabul edilirse kötü davranışlar, zulüm ve sitemler insanın kendisine nispet verilir, Allah'a değil.

Zahiriler (Hadis Ehli): Cebir görüşüne kail olan Zahiriler, insana ait ibadet ve günahların asıl failinin Allah olduğunu kabul eder. Zahiriler; “genel olan insani irade, ilahî kudret ve tevhid kavramlarının asli manaları ancak bu yolla korunur” derler ve böylece insana ait her türlü iradeyi reddederler.

Eş'ariler: “Fiilin yaracısı Allah'tır, insan ise fiillerin hayata geçirileceği amel mekanizmasıdır” derler. Şeyh Eş'ari şöyle der:

İnsandan sadır olan fiiller yaratıcısı ve takdir edeni Allah'tır.

Eş'ari, cebir inancı hakkında ortaya çıkacak yanlış algılarının önünü almak adına “kesb” konusunu gündeme getirmiştir.

“Kesb” düşüncesinin niceliği ve tanımı hakkında Eş'ari ekolünün muhakkikleri arasında ihtilaf vardır. Ancak yapılan tanımlar içerisinde en meşhur olanı şudur: İnsanın fiille olan ilişkisi sahip olduğu kudret ve irade doğrultusundadır. Yani insan, fiilin vücuda gelmesinde hiçbir etkisi olmayan, sadece fiili amele döken mercidir.⁵³ Ancak bu görüş Eş'ariler tarafından yapılan eleştirilerin odağı olmuştur. Çünkü “kesb” görüşü aynen “kelamî nefsi” konusu gibi muamma bir şekilde dile getirilmiştir.

İmamiye: Hz. Sadık'tan (a.s) nakledilen “لا جبر ولا تفويض ولكن أمر بين أمرين” (Ne cebir zorlama ikisinin ortası bir hal) hadise istinaden, orta yol inancını savunur.⁵⁴

İmamiye, “Bir fiilin, iki faile isnat edilmesinin sakıncası yoktur” der. Çünkü Allah'ın kudreti tam ve müstakildir ama insanın kudreti eksik ve müstakil değildir.

⁵³ Şerhi Tecrit (Rıza Bidar, s.445)

⁵⁴ Tевhidi Şeyh Saduk, Cebir ve Tefviz Babı, s.360, h.3

Ehl-i Sünnet âlimleri arasında Fahri Razi, Şeyh Muhammed Ubade ve Şeyh Şaltut gibi Eş'ari ekolüne mensup isimler İmamiye'ye ait bu görüşü kabul eder.⁵⁵

Kur'an'da da insanın filleri bazı yerlerde Allah'a bazı yerlerde ise insanın bizzat kendisine atfedilir. Yani bir fiil iki faile nispet verilmiştir. Örnek olarak:

a. **وَجَعَلْنَا** ve **فَكَانَ قَلْبُهُمْ** "...Fakat onların kalpleri katılaştı"⁵⁶ **وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً** "...onların kalplerini katılaştırdık."⁵⁷

İlk ayette kalp katılığı ve kararması insana nispet edilirken ikinci ayette bu eylem Allah'a isnat edilmiştir.

b. **وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى** "Ve (oku) attığın zaman da sen atmadın Allah attı."⁵⁸

Ok atmak fiili ilk etapta Peygamber'e nispet (رَمَيْتْ) edilirken ikinci (رَمَى) etapta Allah'a nispet edilmektedir.

c. Bazı ayetler insani faili muhtar (irade sahibi) olarak tanımlar. Şu ayette olduğu gibi:

﴿مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾

"Kim salih amel işlerse kendisi içindir. Ve kim kötülük yaparsa, o da onun aleyhinedir."⁵⁹

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾

"Artık kim zerre kadar hayır işlerse onu görür."⁶⁰

﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى﴾

"Gerçekten de insan, ancak çalıştığını elde eder."⁶¹

⁵⁵ el- İlahiyat, s.704 (Üstat Sübhani), Milet ve Nihel, c.2, s.154

⁵⁶ En'am:43

⁵⁷ Maide:13

⁵⁸ Enfal:17

⁵⁹ Fussilet:46

⁶⁰ Zilzal:7

⁶¹ Necm:39

﴿وَفَعَلُوا الْخَيْرَ﴾

“...Ve hayır amel işleyin.”⁶²

﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾

“...Ne dilerseniz yapın.”⁶³

﴿فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾

“...Bundan sonra artık dileyen inansın ve dileyen inkâr etsin.”⁶⁴

Bazı ayetlerde ise tam aksine tüm fiillerin hatta iman ve küfrün bile faili olarak Yüce Yaratıcı zikredilir. Örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz:

﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْتُومِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

“Ve Allah’ın izni olmaksızın, bir kimsenin mümin olması (mümkün) olamaz.”⁶⁵

﴿يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ فَإِنَّ اللَّهَ﴾

“Allah, dilediği kişiyi dalâlette bırakır ve dilediği kişiyi hidayete erdirir.”⁶⁶

﴿هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾

“O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır.”⁶⁷

﴿وَمَا هُمْ بِضَارِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾

“Hâlbuki onlar, Allah’ın izni olmadıkça hiç kimseye zarar veremezlerdi.”⁶⁸

⁶² Hac:77

⁶³ Fussilet:40

⁶⁴ Kehf:29

⁶⁵ Yunus: 100

⁶⁶ Fatır: 8

⁶⁷ Yunus: 22

⁶⁸ Bakara: 102

Bu iki farklı grup ayetlerden ortaya çıkacak sonuç şudur: İnsan sahip olduğu iradesi ile fiili, yapmak veya terk etmek özgürlüğüne sahiptir. Ancak insan fiili yerine getirmede ya da terk etmede harcayacağı güç bakımından müstakil/bağımsız olmadığından fiilin dolaylı faili Allah'tır.⁶⁹ Bu ise; **امرین الامرین** (ikisinin ortası) inancının ta kendisidir.

Bazı Kelamî Tefsirler

Şia Tefsirleri

Kelamî konuların ortaya çıktığı andan itibaren âlimler ve müfessirler şahsi görüş ve düşünceleri doğrultusunda kelam ilminin kanunlarına riayet ederek Kur'an ayetlerinin tefsirini yapmaya başlamıştır. Kelam konularının en revaçta olduğu dönem, Firaku's Şia (Şii Fırkalar) kitabının sahibi Hasan b. Musa Nubahti'nin dönemidir. Nubahti, kendi döneminin en meşhur kelam âlimiydi.

Açıktır ki Şia müfessirleri her asırda akaitle ilgili bir ayetle karşılaştıklarında kendi inançlarının doğruluğunun ispatı veya inançlarını savunmak adına eşsiz çaba göstermişlerdir. Bu müfessirler içerisinde en önemlileri;

- Tibyan (Şeyh Tusi, ö.460)
- Mecmau'l Beyan (Ebu Ali Fazl b. Hüseyin Tabersi, ö.537)
- Ravhu'l Cinan ve Ruhul' Cenani (Ebu'l Fütuh Razi, ö.556)
- el-Mizân (Allame Tabatabai, ö.1363)

Bu eserler, her ne kadar tefsir alanında kendilerine has metotlar (Kur'an veya içtihat) izlemiş olsalar da inançla ilgili ayetlerde, kelam ilminin rengine sahiptirler.

Zeydiye Tefsirleri⁷⁰

Şia fırkaları arasında zikredilen Zeydiye fırkası, İmam Zeynulabidin'in (a.s) vefatından sonraki imanın, İmam Zeynulabidin'in oğlu Zeyd b. Ali

⁶⁹ el-İlahiyat, Üstat Sübhani, c.1, s.700

⁷⁰ Bu konunun bazı bölümleri için Farsça tefsir yazan ilk müfessirlerin kitaplarından istifade edilmiştir. (Müellif, Musa Durudi)

olduğuna inansa da âlim, abit, zahit, mümin, cesur, cömert ve zulme karşı olan Zeyd kendisinin imam olmadığına inanırdı. Zeyd'in Kur'an'a olan aşırı ilgi ve ünsiyeti nedeniyle kendisine "حليف القرآن" (Kur'an'la ahitleşmiş) denirdi. Buna rağmen bir grup Zeyd'i kendisi için imam tayin ederek hakiki yol olan Ehl-i Beytin imamet halkasının dışında kalmış oldu. Zeydiye fırkasına ait en önemli tefsirler şunlardır:

1. Garibu'l Kur'an Tefsiri: Kitabın yazarı Zeyd b. Ali'dir (h.k 80-122). Kitabın isminden de anlaşılacağı gibi Kur'an'daki müşkül ayetlerin tefsirini içerir.

2. es-Safve: Kitabın yazarı Zeyd b. Ali'dir. Kitap, Kur'an ayetlerini baz alarak Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in faziletlerini ve onların diğer insanlardan üstün olduğunu beyan eder.

3. Tefsir-i İsmail b. Ali el-Besti Zeydi (ö: 420 Hicri).

4. Tefsir-i Atiye Necrani Zeydi (ö: 665 Hicri).

5. et-Teyisir'u fi-Tefsir (Hüseyin Zeydi Senani) (ö: 791 Hicri).

6. Fethu'l Kadir (Şevkani) (Dokuzuncu asır).

7. es-Semeratu'l Yania (Şemsuddin b. Ahmed) (Dokuzuncu asır).

Zeyd b. Ali'ye ait tefsir kitabından sonra Zeydiye fırkasına ait en önemli tefsir, Şevkani'ye ait Fethu'l Kadir kitabıdır.

Mutezile Tefsirleri

Mutezile fırkası Emeviler döneminde (2.yüzyılın başlarında) şekillenmeye başlamıştır. Kurucusu Hasan Basri'nin öğrencilerinden olan Vasıl b. Ata'dır.⁷¹Mutezile'ye ait en önemli tefsirler şunlardır:

1. Tenzihu'l Kur'an ani'l Metain (Ebu Hasan Abdulcabbar Hemedani Esat Abadi, ö.415). Esat Abadi fıkhıta Şafii mezhebine tabiidir.

2. Gururu'l Fevaid ve Dureru'l Kalaid (Ebu Kasım Ali b. Tahir, 355-436) Soy bakımından İmam Musa Kazım'a dayanır.

⁷¹ Mutezile fırkasının inanç usulleri beş tanedir. Tevhit, adalet, vaad ve veid, menzile beyne'l menzileteyn, marufu emir ve münkeri nehiy etmek.

3. Tefsîrü'l Keşşaf (an Hakaiki't Tenzil ve Uyuni'l Ekavil fi Vücuhi't Te'vil): Asıl adı Mahmut olan yazarın lakabı Cârullah'tır (Allah'ın komşusu). Daha çok Zemahşerî olarak bilinir künyesi ise Ebu Kasım Cârullah Mahmut b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî'dir. 467-538) Yazar, fıkıhta Hanefî mezhebine tabiidir.

Bu tefsir kitabı her ne kadar belagat ve edebi bir dille yazılmış olsa da akaitle ilgili ayetler, Mutezile fırkasının inançlarını savunacak şekilde tefsir edilmiştir.

4. Keşşaf Haşiyesi (Muhammed Ulyan Mezrugî Şafii). Kitapta Mutezile'nin görüşlerine, Ehl-i Sünnet inançlarına ve bazı lûgat konularının şerhine değinilmiştir.

5. Müteşabihu'l Kur'an (Şubber b. Mu'temmi ö.210)

6. Müteşabihu'l Kur'an (Nezm-i Kur'an) (Cahiz ö.255)

7. Tefsîrü'l Kur'an (Ebu Ali Cübai, ö.303)

8. Camiu't Te'vil li Muhkemi't-Tenzil ala Mezhebi Mutezile (Muhammed b. Behr İsfahani, ö.322)⁷²

Eş'ari Tefsirleri

1. el-İbane: Kitabın yazarı Ebu Hasan Eş'ari'dir (260-330). Gerçi bu kitap akait kitabıdır ve tefsir kitabı olarak görülmez ama yazarın bir diğer kitabı olan *el-Lime*'nin aksine tamamen nakle dayalıdır. Eş'ari, Kur'an ayetlerine istinat ederek kendi batıl inançlarını ispat etmeye çalışmıştır.

2. İcazu'l Kur'an (Gazi Ebu Bekir Baklani, ö.403).

3. Tefsir-i Kebir (Fahri Razi, ö.606).

4. Esmau'l Hüsna Şerhi (Fahri Razi).

5. Kitab-ı Te'vilatu'l Kur'an (Ebu Mansur Maturidi, ö.333).

Müstakil bir fırka olan Maturidiliğin Eş'ari ekolü ile yakın görüş ve düşüncelerinin yanı sıra birçok farklı inançları da vardır. Bu inanç farklılıklarından biri, Matudirilikte akılcılığın, zahircilikten daha ön planda olmasıdır.

⁷² Doktor Beltaci'den naklen (Dirasatu't Tefsir, s.119-120)

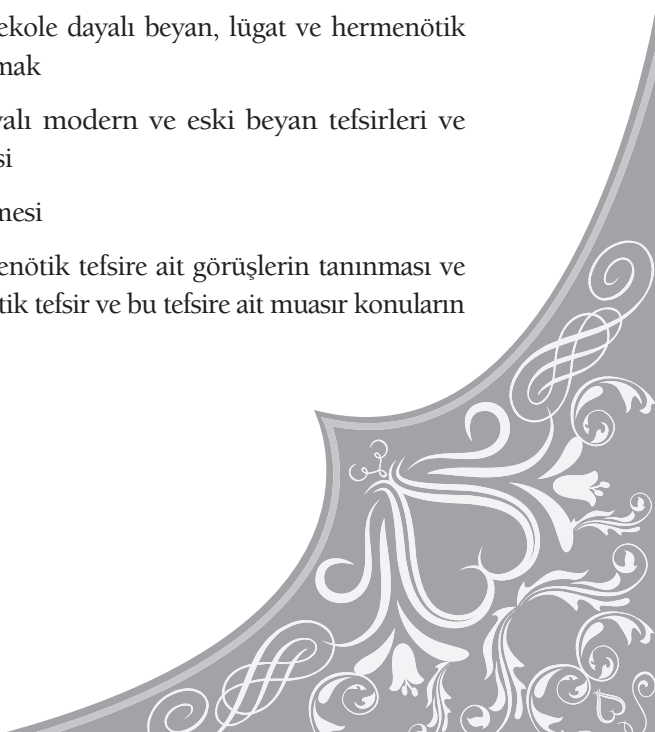
Maturidi, Te'vilatu'l Kur'an kitabında Kur'an ayetlerini tefsir ederken kendi usuli ve fikhî rey ve inançlarının yanı sıra imam olarak kabul ettiği Ebu Hanife'nin de görüşlerine değinir. Bu nedenle kitap, fikhî ve itikadi bir renk taşır. Kitabın ilk kısmında Bakara Suresi'nin sonuna kadar, son kısmında Münafikun Suresi'nden Kur'an'ın sonuna kadar olan ayetler tefsir edilmiştir. Kitap Hicri 1390 yılında Dr. İbrahim Evezin ve Seyit Evezin'in tahkikleri sonrasında yayınlanmıştır.⁷³

⁷³ Fireg ve Mezahib, s.233

-
- ☑ Maani beyan ilmi esasına göre beyan tefsiri
 - ☑ Modern asırda beyan tefsiri
 - ☑ Modern şekliyle beyan tefsirinin aşamaları
 - ☑ Lügat tefsiri
 - ☑ Hermenötik tefsir

HEDEFLER

- ❶ Kur'an tefsirinde edebi ekole dayalı beyan, lügat ve hermenötik tefsir türleri ile aşına olmak
 - ❷ Beyan ilmi esasına dayalı modern ve eski beyan tefsirleri ve aşamalarının incelenmesi
 - ❸ Lügat tefsirinin incelenmesi
 - ❹ Batı kültüründeki hermenötik tefsire ait görüşlerin tanınması ve dinsel anlamda hermenötik tefsir ve bu tefsire ait muasır konuların incelenmesi
-

3. Edebiyat Ekolü

debiyat ekolü; beyan tefsiri, lügat tefsiri ve hermenötik tefsir olmak üzere üç önemli yöneme sahiptir. Bu bölümde her bir yöntem ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1. Beyan Tefsiri

Ayetler, Kur'an'ın belagat ve fesahat yönü esas alınarak tefsir edilir. Belagat; teşbih, kinaye, istiare, temsil, fasıla, vasıl, hakiki manada istimal, mecaz, lafzın medlulü, manevi ve lâfzî ilintiler, zamansal delaletlerin keşfi vb. kavramları içerir.

Beyan tefsiri, aslında Kur'an'ın mucizevî oluşu ve mucizenin boyutları ilgili konuları ele alır. Kur'an'ın beyan yöntemini iki kısımda inceleyebiliriz:

a) Bâtını Boyut (Kur'an'ın Manevi Etkisi)

b) Kur'an lafızlarının zevahiri, ayetlerdeki sözcükler ve bileşenler

a) **Bâtını Boyut:** Hiç şüphesiz hem İslam'ın ilk yıllarında hem de günümüzde Kur'an ayetlerinin kalp üzerindeki etkisi inkâr edilemez bir realitedir. Cübeyr b. Mu'tim Peygamber'in (s.a.a) mübarek ağzından:

“*اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمْ الْخَالِقُونَ* Yoksa onlar bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?”⁷⁴ ayetini duyunca Kur'an'ın manevi etkisi altında kalarak, “Kalbim uçmak istiyor” demiş ve o anda Müslüman olmuştur.⁷⁵

⁷⁴ Tur: 35

⁷⁵ İtticahatu't Tefsir, Süleyman Rumi, c.3, s.869

Kur'an, eşine az rastlanır bir tesir gücüne sahiptir. Öyle ki Mus'ab b. Umeyr, En'am suresinden sadece birkaç ayeti (151 ila 153) okuyunca Medine ahalisinin kalbinde devrim oluşmuştur.⁷⁶ Hatta konu hakkında şöyle denmiştir: "Mısır ve çevresi kılıçla, Medine ise Kur'an'la fethedilmiştir."⁷⁷

b) Kelimenin Zahiri Boyutu: Kur'an'da yer alan lafızlar, hem yalın haliyle hem de terkip haliyle hatta tek bir noktasına kadar olması gereken şekil ve yerde karar bulmuştur. Öyle ki kelime ve cümleler mevcut şekil ve yerin dışında olsaydı Allah'ın murat ettiği mana hedefine ulaşmazdı. Bu eşsiz tasarım sadece birkaç günlüğüne değil aksine ebedi ve yerini başka hiçbir dizayn şeklinin alamayacağı özelliğe sahiptir.

Kur'an kendini beyan ederken, en güzel üslubu kullanmıştır. Kur'an, Araplar içerisinde yaygın olan üslup ve tanzimler içerisinde en fasihi, en doğrusu ve en edebi olma özelliğine sahip eşsiz bir kitaptır.

Bu özellikler birçok müfessirin Kur'an'ın edebi yönüne daha çok önem vermelerine ve edebiyat konularını ders halinde tedris etmelerine sebep olmuştur. Her ne kadar Kur'an'ın edebiyat kuralları çerçevesinde tefsir edilmesi çok eski bir tarihe dayanmasa da, bunun başlangıcı Kur'an'ın nazil olduğu ilk yıllara dayanır.

Kur'an'ı edebi boyutta tefsir eden ilk isim Peygamber Efendimiz ve Hz. Ali'dir. Bu tefsir şeklinin yayılmasında ise en büyük rol oynayan isim hiç şüphesiz Hz. Ali'nin öğrencisi İbn Abbas'tır.

Peygamber Efendimiz (s.a.a), "*Fecir vaktinde beyaz iplik, siyah iplikten tebeyyün edinceye (belli oluncaya) kadar...*" (Bakara-187) ayetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur:

"Ayette gündüz ve gece kelimeleri zikredilmeyerek değişmeceli bir anlam irade edilmiştir. Maksat, gündüzün aydınlığının, gecenin karanlığından sıyıldığı vakittir."

H. Peygamber (s.a.a) ve Hz. Ali'den (a.s) sonra İbn Abbas da lügat ve edebi şiirlerden istifade ederek birçok ayeti bu yöntemle tefsir etmiştir. Hatta bu yöntemin etkisinde kalan Muhacir gibi bazı sahabeler bile

⁷⁶ Bihar'ı Envar, c.19, s.8-10

⁷⁷ el-İtkan, c.2, s.123

aynı yöntemden faydalanmıştır.⁷⁸ Ayrıca Ehl-i Beyt imamları bu yöntemden faydalanmış, daha sonra gelen büyük İslam âlimleri de bu yöntemi günümüze kadar devam ettirmiştir.

Beyan Tefsirlerine Birkaç Örnek

1. Mecazu'l Kur'an

Kitabın yazarı Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna'dır (ö.210). Ubeyde, her ne kadar lügat konularını esas almış ve yayılmasına vesile olmuş olsa da Kur'an ilimleri alanında beyan tefsirine ait konuları gündeme getiren ilk isimdir. (Lügat Tefsirinde detaylı bilgi verilecektir.) Yazar kitabında ayetleri sunarken misaller, teşbih, kinayeler, hezf, takdim, tehir... vb. konulara işaret etmektedir. Bu yönüyle beyan tefsirinin bazı temel kanunlarını tesis eden isimdir denilebilir.⁷⁹

2. Tefsir-i el-Ferra (Meani'l Kur'an)

Kitabın yazarı Yahya Ferra olarak bilinen Yahya b. Ziyad Ekta'dır. Ebu Ubeyde'den sonra bu yöntemi devam ettiren isimdir. Kitap Mecazu'l Kur'an tefsirine benzer şekilde kaleme alınmıştır. Ferra, lügat ve Arap edebiyatında uzman âlimlerden olduğundan tefsir kitabında kullandığı edebi dil, diğer kaynaklara baskın çıkmaktadır. Buna rağmen Ebu Ubeyde'ye nazaran edebi konulara daha az değinmiştir. Kitapta Kur'an'ın tertibi esas alınarak ayetlerin tefsirinde kinaye, misal, teşbih, mecaz, istiare vb. yollara başvurulmuştur. Yazar, ayetlerin açıklamasında örneklerle, şiirlere, nesirlere yer vermekle yetinmemiş sahabe ve tabiinden hadisler de nakletmiştir.⁸⁰

Yazarın *Meani'l Kur'an* kitabının dışında *Lügatu'l Kur'an ve el-Vakfu ve'l İbtida* adlı kitaplarını da zikreden İbn Şehraşub, *Esbabu'n Nüzul*'ünde

⁷⁸ Üstat Muhammed Fuad Abdulbaki, "Mucemu Garibi'l-Kur'an" adlı kitapta Mucahid'in beyan yöntemine ait tefsirinden bir cümle nakletmiştir. (İtticahatu't-Tefsir, c.3, s.876).

⁷⁹ Muhammed Receb el-Beyumi, Hutuvatu'l Menheci't Tefsir, s.46, İtticahatu't Tefsir, c.3, s.873

⁸⁰ İcazu'l Kur'ani'l Heyani Beyne'n Nazariye ve't Tatbik, Hafeni Şeref, s.20

naklettiği rivayetleri Ferra'ya nispet verir. Ayrıca Ferra'yı Kur'an ilimleri alanında en çok çaba harcayan isimlerden biri kabul eder.⁸¹

3. Tefsir-i Cahiz (Nezmu'l-Kur'an)

Ebu Osman Cahiz (ö.225) tarafından kaleme alınan *Nezmu'l Kur'an* kitabında yer alan konuların büyük çoğunluğunu Kur'an ibarelerinin beyanı oluşturur. Özellikle mecaz, teşbih vb. konulara geniş yer verilmiştir. Cahiz, ayetleri fenni ve dakik bir şekilde tefsir etmiştir. Ama maalesef Kur'an'ın tamamını kapsamayan bir tefsir kitabıdır. Aksine beyan tefsirine ait konularla ilgili olan ayetleri yeri geldikçe tefsir etmiştir.⁸²

4. Te'vilu Müşkûli'l Kur'an (İbn Kuteybe)

İbn Kuteybe el-Deynuri (ö.276), Ehl-i Sünnetin hatibi olarak bilinen Cahiz'den sonra Kur'an'ın belagat yönüne karşı olanlara reddiye unvanında *Te'vilu Müşkûli'l Kur'an* kitabını yazmıştır.⁸³

Dördüncü Yüzyıla Ait Beyan Tefsirleri:

5. en-Nükte fi İcazi'l Kur'an

Ebu Hasan Ali b. İsa Rummani (ö.386).

6. Beyan-u İcazi'l Kur'an

Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed Hattabi (388)

7. el-Muğni fi Ebvabi't Tevhidi ve'l Adl

Gazi Abdulcabbar Mutezili (ö.315). Kitabın bir bölümü İcazu'l Kur'an (Kur'an'ın mucizevi yönü) hakkındadır.

8. İcazu'l Kur'an

Gazi Ebu Bekir Baklani (ö.403).

⁸¹ Tabakat-u Mufessirani Şia, Akiki Behşayiş, c.1, s.469

⁸² el-Mebadiu'l Amme li Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim, Dr. Hüseyin Sagir, s.110

⁸³ İtticahatu't Tefsir, c.3, s.874

Beşinci Yüzyıl

9. Delailü'l İcaz (Risaletü's Şafiiyye)

Kitabın yazarı Abdulkahhar Cürcani (ö.471) belagat ilminde güçlü ve söz sahibi âlimlerdendir. Hatta belagatle ilgili konularda büyük bir değişim ve dönüşüm meydana getirmiştir. Sahip olduğu ilmi kabiliyetini istiare esasları, teşbih türleri ve Kur'an'ın farklı mucizevî yönlerine ait yelpazenin genişletilmesi alanında kullanmıştır. Yazara ait bir diğer kitap ise *Esraru'l Belagat*'tır.

Altıncı Yüzyıl

10. Keşşaf

Kitabın yazarı Ebu Kasım Mahmud b. Ömer Zamehşeri'dir (ö.538). Cürcani'nin döneminden yaklaşık yarım asır sonra Zamehşeri, Kur'an'ın modern belagat yönlerini incelemeye başlamıştır. Gerçi Zamehşeri'nin izlediği tertip yöntemi Cürcani'nin izlerini taşıyordu ama Kur'an'ın mucize oluşuyla ilgili beyan etmiş olduğu sözler bir ilk olma özelliğine sahipti. Çünkü Zamehşeri, edebiyata ilaveten Kur'an'ın eşsiz yönlerini de beyan etmiştir. Oysa kadim müfessirler genelde ayetlerin tanzim (düzen) ve manasına daha çok önem verirdi.

Zamehşeri, akli ve lugavi, mecaz, temsil, teşbih, istiare ve kinaye kavramlarını tarif ederken dakik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Aslında gerçek manada belagat tefsiri, Zamehşeri'nin bu tefsiridir. Hatta ayetlerin tefsirinde belagat ilmini kâmilan tatbik eden ilk isim Zamehşeri'dir dersenek yanılmış olmayız.

11. Cevami'ul Cami

Kitap, Mecmau'l Beyan tefsirinin sahibi olan Fazl b. Hasan Tabersi'ye aittir (ö.543). Yazar, bu tefsiri "Keşşaf Tefsiri"nden esinlenerek kaleme almıştır.

12. Nihayetu'l İycaz fi Dirayeti'l- İcaz: Fahri Razi.

Yedinci Yüzyıl

13. Bediü'l Kur'an ve'l Hevaturu's Sevanih fi Esrari'l Fevatih
Ebu'l Esbe el-Mısri (ö.654).

Sekizinci Yüzyıl

14. el-Behru'l Muhit

Kitap, Esiruddin Muhammed b. Yusuf Heyyani Endülisi Nehvi'ye aittir (ö.745). Esuruddin, kendi zamanında Mısırlı nahiv üstatlarının önde gelen isimlerindedir. Kitap, revaçta olan edebi nükteleri içeren en kapsamlı kitap olma özelliğine sahiptir. Ayetleri sarf, nahiv, kıraat, müfredat, beyan gibi ilimler çerçevesinde incelenmiştir. Yazar, kendi tefsir metoduna ait bir mukaddime de yazmıştır.

15. Et-Teraz

Kitap, İmam Yahya b. Hamza El Alevi'ye aittir (ö.749). Müellifin öğrencileri *Keşşaf* tefsirini okuduktan sonra İmam Yahya'dan kendileri için bir tefsir yazmasını ister. İmam Yahya da öğrencilerinin bu talebi üzerine Et-Teraz tefsirini yazar.

16. ed-Durru'l Mesum fi Ulumi'l Kitabî'l Meknun

Daha çok "İrab'ul Müslimin" olarak bilinen kitap, Allame Şahabaddin Ebu Abbas Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Abdudaim Halebi Mısri'ye aittir (ö.756). Arap edebiyatında uzman olan yazar, Şafii ve Ebu Hayyan ile aynı dönem âlimlerdendir. Halebi Mısri'nin kitabı hakkında şöyle demişlerdir.

Kur'an'ın irabı ilminde beş ilmi (irab, sarf, lügat, meani ve beyan) bir arada kapsayan ilk kitaptır.

Dokuzuncu Yüzyıl

17. Nezmu'd Dürer fi Tenasubi Ayat ve's-Süver
Burhaneddin b. Ömer Bekai (ö.885).

Onuncu Yüzyıl

18. Tenasugu'd Dürer fi Tenasubi's Süver

Celaleddin Suyuti (ö.911).

On Üçüncü Yüzyıl

19. Tefsir-i Ruhul Meani

Şahabaddin Mahmut Alusi (ö.1217). Bazı muasır âlimler şöyle der: "Bu tefsir kitabı belagat ve nahiv konularında Zamehşeri'nin *Keşşaf* kitabının devamı mahiyetindedir."

On Dördüncü Yüzyıl

20. el-Menar

el-Menar tefsirini Şeyh Muhammed Abduh'un edebi tefsiridir.

Modern Asırda Beyan Tefsiri

Günümüzde bazı müfessirler beyan tefsirinin yeni şeklini sunmuşlardır. Bu metot her ne kadar farklı merhalelere sahip olsa da özet olarak şundan ibarettir: Kur'an'daki benzer lafızları arayıp bulmak ve ayetlerin siyakını (cümle akışını) da dikkate alarak zahiri delaletlerine ulaşmak⁸⁴.

Bu metodun en önemli özelliği benzer ayetlerin bir araya toplanarak siyaklarının incelenmesinden ibarettir. Konunun daha iyi anlaşılması için metodun uygulanış aşamalarının zikredilmesi zaruridir.

Beyan Tefsirinin Modern Şeklinin Aşamaları

1. Mevzui (Kavramsal) Tefsir: Kur'an'da bir konunun farklı surelerde ele alındığı herkesin malumudur. Örneğin; *يؤمنون* (iman edenler) kelimesinin ifade ettiği anlamın doğru anlaşılması veya münafıkların özelliklerinin beyan edildiği "Münafikun suresi"nde söz edilen münafıkların kimler olduğu ve taşıdıkları vasıfların neler olduğunun bilinmesi ya da (Bakara suresinde geçen) Hz. Âdem'in kıssası hakkında daha detaylı

⁸⁴ - Bkz: el-Menahici't Tefsiriyye, Üstat Süphani, s.215

bilgi sahibi olmak için aynı kelimenin kullanıldığı diğer sure ve ayetlere (Araf, Hicr, Kehf) müracaat etmek gerekir.

2. Zamansal Tertip: Bu merhalede bir konu hakkında nazil olan ayetlerin nüzul zamanı incelenir ve ayet, “Mekki midir yoksa Medeni mi? Eğer Mekki ise bisetin ilk yıllarında mı yoksa son zamanlarında mı nazil olmuştur” gibi sorulara cevap verilir. Bu merhalenin aşılması için “esbab-ı nüzul/nüzul sebepleri” hakkında yazılan kitaplardan yararlanılmalıdır.

3. Tarihi Konuların İncelenmesi: Kur’an ilimleri unvanıyla kaleme alınan kitapların ve ayetler hakkında icra edilen kıraatlerin bir araya toplanması

4. Şekilsel Değişimlerin İncelenmesi: Örneğin Kur’an’da zikredilen ve madde âlemine ait olan yeryüzü, gökyüzü, dağlar, denizler vb. kavramların yapı ve şekillerinde meydana gelen değişikliklerin incelenmesi. Yine ibadet, adet ve gelenekler, taklitler gibi manevi özellikler taşıyan konuların da genel şeklinin araştırılması.

5. Kelimelerin İncelenmesi: Bu merhalede bir kelimenin Kur’an’da hangi manada kullanıldığının incelenmesi ve tüm manaların bir araya toplanması gerekir.

6. Terkiplerin İncelenmesi: Nahiv ve Belagat gibi edebiyat dallarından faydalanarak kelimenin terkihi şekilleri incelenir. Elbette buradaki maksat sadece kelimenin uğradığı değişimlerin (kinaye, istiare, sıfat vb.) edebiyat kanunlarına göre açıklanması demek değildir. Aksine hem kullanılan dil ve üslubun, hem de kelimelerin manevi boyutu açıklanmalıdır. Bu merhale modern beyan tefsirinin en zor aşamasıdır.⁸⁵

Modern Asırda Beyan Tefsiri Yazan Müfessirlerin Tanıtımı

1. Üstat Emin Huli

“Muhaziratu’n fi’l Emsali’l Kur’anîyye” tefsirinin yazarıdır. Kitap, üstadın el-Ezher üniversitesinde vermiş olduğu derslerden oluşan bir mecmuadır.

⁸⁵ et-Tefsiru Mealimu Hayatihi ve Mehecehu’l Yevm, s. 44, Emin Huli (İtticahtu’t Tefsir’den naklen, c.3, s.897)

2. Dr. Ayşe Abdurrahman Binti Şati

“et-Tefsîrûl Beyani li'l Kur'anî'l Kerim” ve “el-İ'cazu'l Beyani li'l Kur'anî'l Kerim” tefsirinin yazarıdır. Binti Şati, kendisini üstat Emin Huli'nin öğrencisi ve onun tefsir metodunu devam ettiren biri olarak tanımlar. “et-Tefsîrûl Beyani” kitabı iki bölümden oluşur. İlk bölümde Duha, İnşirah, Zilzal, Nâziat, Adiyat, Beled ve Tekasur surelerinin tefsiri yer alır. İkinci bölümde ise Alak, Kalem, Asr, Fecr, Leyl, Maun ve Hümeze sureleri tefsir edilmiştir.⁸⁶

3. Dr. Muhammed Hüseyin Ali Asger

“es-Suretu'l Fenniye fi'l Mesel'il Kur'an” kitabının yazarıdır. Kitap, bir belagat tefsiri olmasının yanı sıra inceleme ve reddiyelerden oluşur.

Bu kitapların dışında bazı tefsirler de genel manada İ'rabu'l Kur'an⁸⁷ konusunu ele almakla birlikte Kur'an'ın edebi boyutuna da değinmiştir.⁸⁸ Örnek olarak:

1. İmlau Ma Menne Bihi'r Rahman (Min Vechi'l-İ'rab ve'l- Kiraati fi Cemii'l Kur'an)

Kitabın yazarı Ebu'l-Beka Abdullah b. Hüseyin Ukberi'dir (ö.616). Kitap, Kur'an'ın irabı konusunu inceleyen en özet kitap olmasına rağmen tüm ayetleri kapsayan kitap niteliğine sahiptir.

2. el-Beyan fi Garibi'l-Kur'an

İbn Anbari diye tanınan Abdurrahman b. Muhammed Ebu Berekat'a (ö.577) ait olan kitap, Kur'an'ın irabı meselesini edebi ve akıcı bir üslupla kaleme alan en eski kitaptır.⁸⁹

⁸⁶ A.g.e.

⁸⁷ Kur'an ilimleri alanında ilk ortaya çıkan dallarından birisi İ'rabu'l Kur'an'dır. Arap dilinde İ'rab hem dinleyici için hem de konuşmacı için bir rehber görevini görmektedir. İ'rabsız bir söz dinleyici tarafından anlaşılmadığı gibi konuşmacı tarafından da söylendiği zaman abes kaçır. Özellikle edebî özelliği olan metinlerde İ'rabın zarureti kendisini daha fazla hissettirmektedir.

İ'rab olmayınca fail, meful, hal, muzaf, muzafun ileyh gibi cümlelerin temel öğeleri bilinmez. Dolayısıyla kelamın mânâsı da anlaşılmaz. Kur'an metni gibi yüksek sanat değerine sahip bir metnin İ'rabsız olarak tamamen anlaşılması adeta imkânsızdır. (Mütercim)

⁸⁸ Mebadiu'l Amme li Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim, Doktor Hüseyin Asger, s.113

⁸⁹ Bu bölüm için et-Tefsiru ve'l Mufessirun, Ayetullah Marifet (c.2, s.507) kitabından istifade edilmiştir.

3. İrabu'l Kur'anî'l Kerim ve Beyanihi: Muhyiddin Derviş'e ait olan bu kitap on cilttir.

4. el-Cedvelu fi İrabî'l Kur'an ve Sarfihi ve Beyanihi: Kitabın yazarı Mahmud Safî'dir ve kitap on beş cilttir.

Beyan Tefsirinden Bazı Örnekler

Zemahşeri, **وَلَكُمْ فِي الْحَيَاةِ** "Kısasta sizin için hayat vardır"⁹⁰ ayetinin tefsirinde şöyle der:

Bu ayet, dakik ve şaşırtıcı nükteleri içeren fasih ve edebi bir cümledir (zıt olan iki kavramı bir arada zikretmiştir). Zira kısas, hem şahsın yaşam hakkını elinden alan ölümü hem de ölümün önünü alan "hayat"ı vaat eder.

Ayetteki zarif edebi nükte, **الْقِصَاصِ** (kısas) kelimesinin marife (belirli isim), **حَيَاةٍ** (hayat) kelimesinin ise nekre (belirsiz isim) olmasıdır.⁹¹ Marife olan kısas kelimesi, nekre olan hayat kelimesi için "yüce bir hayat" kavramı açıklar. Şöyle ki; cahiliyet döneminde öldürülen bir şahsın kan bedeline karşılık katil başta olmak üzere aynı kabileden onlarca insan öldürülürdü. Bu ise büyük fitnelere kapı aralamaktaydı. Ancak İslam'ın doğuşu ve kısas ayetinin nazil oluşuyla insanlar için yüce bir hayat müjdelenmiş oldu. Zira kısas hükmüne göre sadece katilin öldürülmesi gerekir. Yani öldürülen şahsın kan bedeli olarak katil dışında suçsuz insanları öldürenlere de kısas hükmü uygulanır ve bu hüküm sayesinde insanlar başkalarını öldürmekten kaçınmış olur.⁹²

Yine **إِذَاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** "Sadece sana ibadet ederiz ve sadece senden yardım dileriz"⁹³ ayetinin tefsirinde şöyle yazmıştır:

﴿ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ ﴾

"...Bana Allah'tan başkasına kul olmamı mı emrediyorsunuz?"

⁹⁰ - Bakara: 179

⁹¹ Bir ismin başında harf-i tarif denen "ال" takısı bulunursa o isim belirli bir şeye işaret eder. Eğer ismin başında "ال" takısı yoksa bu isim belirsizdir ve herhangi bir varlığı anlatır. (Mütercim)

⁹² Keşşaf, c.1, s.222

⁹³ Fatıha: 5

﴿قُلْ أَعْنِزَ اللَّهُ أَبْغِي رَبًّا﴾

“...Allah’tan başka bir Rab mi arayayım?”

Bu iki ayetteki **أَعْبُدُ** (ibadet etmek) fiilinin mefulüdür. **أَبْغِي** kelimesinin mukaddem olması/öncelenmesi ibadet fiiline inhisar manası yükler. Buna göre ayetin manası şöyle olur; "biz, ibadete ve yardım istemeye sadece ve sadece seni layık biliriz."

Bir diğer nokta, iltifat meselesidir. Hamd suresinde gaip hallerde zikredilen Allah, rab, rahman, rahim ve malik kelimeleri (**إِيَّاكَ**) ile muhatap bir zamire dönüşmüştür. Bu duruma edebiyatta "iltifat" denir. "Muhataptan gaipe" ve "gaipten mütekkellime" olmak üzere iki kısma ayrılır.

Başka ayetlerde de "itifat"a rastlamak mümkündür. **بَرِيحَ طَيِّبَةٍ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرْنَ بَهَا** "...gemilerle denize açıldığınız ve gemilerin hoş bir rüzgârla onları akıttığı..."⁹⁴ ayetinde, muhatap zamirden (**كُنْتُمْ**) gaip bir zamire (**بَهَا**) geçilmiştir. Yine **وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَمُسْقِنًا** "Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları..."⁹⁵ ayetinde, ismi zahir ve gaip zamirden (**اللَّهُ**) mütekkellim zamire (**فَمُسْقِنًا**) geçilmiştir.

İltifat konusu beyan ilmine ait meselelerdendir ve birçok faydası vardır. Örneğin; muhatabın daha güzel şeyler duymaya olan şevkinin artırılması gibi.⁹⁶

2. Lugavi Tefsir

Edebi bir ekol türü olan lugavi tefsir, konu olarak Kur'an dilini ele alır ve Kur'an'ı filolojik açıdan inceler. Diğer bir ifadeyle müfessir, ayette yer alan kelimelerin incelenmesine daha çok önem vererek Kur'an lafızlarının farklı anlamlarını, türeyen hallerini ve mastarı beyan eder. Kelimenin bileşen hallerini de inceleyen lugavi tefsir, nahiv, sarf, lügat, hüccet ve kıraat ilimlerini kapsar.

Müfessir yukarıda saydığımız ilimlerden faydalanarak Kur'an naslarını ve ayetlerini inceler. Kur'an ilimleri içerisinde edebiyatın insan üzerinde

⁹⁴ Yunus: 22

⁹⁵ Fâtır: 9

⁹⁶ Keşşaf c.1 s.13-14

biraktığı etki, birçok edip ve müfessirin Kur'an'a bu zaviyeden bakmasına ve ayetleri bu metotla tefsir etmesine sebep olmuştur.

Lugavi tefsirin kurucusu her ne kadar Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve Hz. Ali (a.s) olsa da Mekke'de resmi olarak bu metodu hayata geçiren isim cahiliyet dönemindeki Arapların şiir ve örneklemelerine aşina olan İbn Abbas'tır. Suyuti bu konuda şöyle der:

Nafi'i b. Ezrak ve Necde b. Uveymi, İbn Abbas'tan Kur'an'dan birkaç ayeti Arap gramerinden kanıtlar göstermesi şartıyla tefsir etmesini istemiş, İbn Abbas da ayetleri bu şarta riayet ederek tefsir etmiştir.⁹⁷

Lugavi tefsirde müfessir her şeyden önce her bir kelimenin değişik manalarını açıkladıktan sonra terkip, i'cazı Kur'an, garibu'l Kur'an gibi lügat ilmine ait diğer konulara geçer. Lügat ilmine ait konuların zamanla yaygınlaşması lugavi tefsirin birkaç kısma ayrılmasına ve âlimlerin farklı unvanlarla kitaplar kaleme almasına yol açmıştır. Bu unvanlara örnek olarak; *Mecazu'l-Kur'an*, *Garibu'l-Kur'an*, *Meani'l-Kur'an*, *Müfredatu'l Kur'an* ve *Müşkulu'l Kur'an*'i örnek verebiliriz.

Mecazu'l Kur'an: İster nahiv, sarf vb. ilimler yardımıyla zahiri olsun, ister batini olsun kelimenin lügat manasını bulmaktır. Yani Mecazu'l Kur'an sadece kelimenin mecaz manasına veya konuların beyanına yönelik değil, aksine hem mecaz manayı hem de konuların beyanını kapsayan genel bir çalışmadır. Daha önce de söylendiği gibi Ebu Ubeyde Muammer b. Müsenna konuyla ilgili "Mecazu'l Kur'an" adında bir kitap yazmıştır.

Garibu'l Kur'an: Kur'an'da zikredilen bir kelimenin hangi kabilede ne manada kullanıldığının bilinmesi ve kelimenin bu doğrultuda tefsir edilmesidir. Zira bir kelime a kabilesinde yaygın bir şekilde kullanılırken b kabilesinde kullanılmayabilir veya farklı manada kullanılabilir. Örnek olarak:

الودق Cürhüm kabilesinde yağmur, المنساء Hazremut kabilesinde asa, آسن Temim kabilesinde çürük, سحر Umman kabilesinde delilik, بست Kinde kabilesinde ezmek ve... manasındadır.

⁹⁷ el-İtkan, c.2, s.68, Brokilman Tarih-i Edebi Arab adlı kitabında (c.4, s.8) İbn-i Abbas'a ait tefsirin bir nüshasının Berlin kütüphanesinde olduğunu iddia etmiştir. Metotla ilgili detaylı bilgi için Dr. Seyit Ahmed Abdulgaffar'ın "et-Tefsiru ve'l Mûnahecetu ve'n Nassu ve Tefsiruh" adlı kitabına müracaat edilebilir.

Garibu'l Kur'an alanında da birçok âlimin eserleri mevcuttur. Bu âlimlerden ilki İmam Muhammed Bakır'ın (a.s) sahabe ve şecere ilminin tanınmış simalarından Muhammed b. Saib Kelbi Kufi'dir (ö.146). Saib Kelbi'den sonra Ebu Fayd Murec b. Amr ve Sedusi Basri (ö.174) ve Ebu Hasan Nazr b. Şumeyl Mazeni gelir (ö.203).⁹⁸

Muasır müfessirler arasında Şeyh Fahrüddin Necefî'nin (ö.1085) "Garibu'l Kur'an Tefsiri" adlı eserini bu alanda yazılmış kitaplara örnek verebiliriz. Kitap, kelimelerin farklı kullanılış şekillerini ve değişik manalarını hatta etimolojik manada kelimenin hangi dile ait olduğunu bile incelemiştir.

Meanî'l Kur'an: Kelimenin manalarını açıklamayı hedefleyen Meanî'l Kur'an, Garibu'l Kur'an mevzuuna ait en geniş konudur. Ebu İshak Zeccac'ın (ö.311) "Meanî'l Kur'an" adlı eseri, bu alanda yazılmış kitaplardan sadece bir tanesidir. Yazar, kendi tefsirinde edebiyat, beyan ve nakillere bile yer vermişse de kitabın büyük bir bölümü Kur'an lügatlerini içerdiğinden lugavi tefsirlerden sayılır.⁹⁹

Müfredatu'l Kur'an: Kur'an'ın temel lügatlerini inceleyerek bir kelimenin farklı ayetlerdeki türevlerini ve anlamlarını açıklar. Hatta kelime için ihtimal dairesinde olan diğer manaları da beyan eder.

el Müfredat

Ragıb-ı İsfahani'ye (ö.502) ait olan "el-Müfredat" kitabı, bu alanda yazılmış en fenni eserdir. Arap harflerini Kur'an'ın beyan ettiği şekle uygun olarak ele alan kitap, Kur'an'da yer alan kelimelerin büyük bir kısmını içerir. Sadece kelimenin manasını açıklamakla yetinmeyen yazar, bu alanda içtihat eden ve kelimedden özel manalar çıkarma yeteneğine sahip bir kişiliktir. Ragıb-ı İsfahani kitabının önsözünde şöyle der: "Kur'an ilimleriyle iştigal edenler için gerekli olan ilk şeyin dil biliminin en önemli konusu, yani Kur'an lafızlarının incelenmesi ve en doğru şekilde bilinmesi olduğunu anladım."

Nesr-i Tuba

"Nesr-i Tuba" kitabının yazarı Mirza Ebu Hasan Şa'rani, on dördüncü yüzyılın akli ve nakli ilimler alanında tanınmış âlimlerindendir. Birçok ilmi eser kaleme alan yazarın lügat kitabı Farsçadır.

⁹⁸ et-Tefsiru ve'l Müfessirun, c.2, s.511

⁹⁹ Menahicu't Tefsir, s.108, Dr. Hüseyin Sağır

el-Tahkik fi Kelimati'l Kur'an

Kitabın yazarı Hasan Mustafavi'dir. Lügat ilminde görüş sahibi muasır âlimlerden olan yazarın metodu, benzer kelimelerin tek bir mastara döndürülmesi şeklindedir. Kitap on dört cilt halinde çap edilmiştir.

Kamusu'l Kur'an

Seyit Ali Ekber Kureşi'ye ait olan kitapta kelimeler hem alfabetik sırasına göre mana edilmiş hem de kelimenin beraberinde Kur'an ayetleri de zikredilmiştir. Farsça olan kitap, yedi bölümden oluşmakta ve üç cilttir.

Müşkilu'l Kuran

Müteşabih ayetler başta olmak üzere Kur'an'ın zor ayetlerinde yer alan kelimeleri inceler.

Bu alanda yazılmış en iyi eser, İbn Kuteybe Deynuri olarak bilinen Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim'e ait olan "Te'vilu Müşkili'l-Kur'an" kitabıdır dersek yanılmayız. Yazar, müteşabih ayetlerin tefsirinin yanı sıra müteşabih ayetleri Kur'an'ın tenakuzları olarak ileri sürenlerin görüşlerini de inceler.

"Te'vilu Müşkili'l Kur'an" kitabı dışında Kur'an'ın yüce makamını karalamak için müteşabih ayetleri tenakuz olarak sunanların görüşlerini inceleyerek reddeden başka tefsir kitapları da vardır. Örnek olarak:

Müteşabihatu'l Kur'an

Kitabın yazarı Gazi Amuddin Abdulcabbar Mutezili'dir (ö.415). "Kadırlar Kadısı" unvanıyla tanınan yazar, Mutezile fırkasının en meşhur simalarındandır. Yazarın mezkûr kitabı dışında birçok önemli eseri vardır. el-Muğni, Şerhi Usuli Hamse ve el-Hikmetu ve'l-Hekim bu kitaplardan sadece birkaçıdır.

Yazarın en değerli eseri olan *Müteşabihatu'l Kur'an* kitabı, Kur'an'daki müteşabih ayetleri tertip sırasına göre incelemiş ve müteşabih ayetlerin beraberinde muhkem ayetlere de işaret etmiştir.

Yine Gazi Abdulcabbar'a ait olan "Tenzihu'l Kur'an ani'l Metain" kitabı da bu alanda yazılmış bir başka önemli eserdir.

Müteşabihatu'l Kur'an ve Muhtelefuh

Kitap, Ebu Cafer Muhammed Şehraşub Mazenderani'ye (ö.588) aittir. Şia olan yazarın mezkûr kitabı bu alandaki en kapsamlı kitaptır.

Es'iletu'l Kur'anî'l Mecid ve Ecvibetuha

Kitabın yazarı Zeynuddin Muhammed b. Ebubekir Razi'dir (ö.666). Müteşabih ayetler hakkında 1200 soru ve cevaptan oluşan kitap, sade ve özet bir dille yazılmıştır. Kitap daha çok "Mesailu'r Razi" olarak bilinir.

3. Kur'an Tefsiri ve Hermenötik

Hermenötik kelimesi Yunanca kökenli olup Hermeneuein¹⁰⁰ kelimesinden türemiştir ve "yorumlama" manasındadır.¹⁰¹ Bazıları ise kelimenin kök olarak Hermeneia kelimesinden türediğinin ve Arapçada tefsir kelimesinin muadili olan bir iletiden ipham perdesini kaldırmak manasında olduğunu söylemiştir.

Bazıları yakın tarihte Hermenötik kelimesinin ilk olarak 1654 yılında Dannhauser'in Hermeneutik adlı kitabında kullanıldığını ve bundan yaklaşık 100 yıl sonra da Ernest'in Ahdi Cedid'inde kullanılmaya başlandığını savunur.¹⁰²

Edebi alanda her şekilde kullanılacak olan Hermenötik kelimesi için üç mana söz konusudur.

1. Tefsir; müphem olan bir konunun daha geniş bir şekilde tam anlamıyla aydınlatılmasıdır. Bu nedenle Hermes, tanrılardan insanlara mesaj getiren bir elçi, mesajı tefsir eden bir müfessir ve tanrının sözcüsü olan bir mütakellim olarak isimlendirilmiştir. Hatta *Leicester* halkı Paul'a Hermes der. Çünkü O, konuşma önceliğine sahip ve tanrıların sözlerini tefsir

¹⁰⁰ Hristiyan teolojisi alanındaki yorum tartışmalarından ortaya çıkan bir anlam ve metodoloji bilgisidir. Terim daha sonraları teolojik sahanın dışına çıkmış ve daha genel anlamda yorum araştırmalarıyla felsefi bir disiplin haline gelmiştir. Kelimenin içerdiği ezoterik anlamının bulunmasını, bir metnin asıl maksadının anlaşılmasını hedefler. (Mütercim)

¹⁰¹ et-Tefsir'u ve'l Müfessirun, c.2, s.515

¹⁰² Sahtar ve Te'vili Metn, Babek Ahmedi, c.2, s.496

eden isimdi. Bu manaya binen tercüme eden insana müfessir demezler. Müfessir anlaşılması zor ve çetin bir kelamı açıklayandır.

2. **Tercüme**; bir kelimenin bir dilden başka dile nakledilmesidir.

3. **Şerh**; yani beyan etmek, ibarete geçen müşkül ve karmaşık olan bir manayı açıklamak.

Bazıları ise Hermenötik kelimesini te'vil olarak mana etmiş hatta bu metodu izleyenleri te'vil ehli olarak isimlendirmiştir.¹⁰³

Hermenötiğin Tarihçesi

İnsanlık, anlamak ve anlatmak için son derece sade ve ilkel bir yazı kullandığı taş devrini ve tarih öncesi zaman dilimini geride bıraktıktan sonra, peygamberler döneminde de ilahî vahiyleri yorumlamak ve şerh etmek için hep çaba sarf etmiştir. Özellikle Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (s.a.a) döneminde ilahî elçilerin ashabı dinin açık ve doğru bir şekilde anlaşılması için bu çabayı en zirve noktaya taşımıştır. Bu alanda en büyük pay ve an ağır yük Peygambere (s.a.a), ashabına ve varislerine düşmüştür.

Batıda ise böyle bir hareketin başlangıcı iki asır öncesine dayanır. 19. asır Protestan kilisesinin önde gelen ilahiyatçısı olarak kabul edilen Friedrich Schleiermacher (m. 1764-1834) Hermenötik ekolün kurucusu olarak kabul edilir. Ancak Hermenötiğin ekol temeli, yaklaşık yüzyıl önce Wilhelm Dilthey (m.1833-1911) öncülüğünde atılmıştır. Wilhelm'in hedefi, insani ilimlerin değer çitasını yukarı taşıyarak tecrübeye dayalı ilimlerle aynı düzeye çıkarmaktı.

Hermenötik düşünce dipsiz kör kuyularda varlık ve yokluk arasında can çekişirken yeni fikri akımlar, onun yeniden canlanmasına ve rüşt bulmasına sebep olmuştur. Hermenötik düşünceye yeni bir hayat bağışlayan faktörler ise şunlar olmuştur:

1. Dilin kültürler üzerindeki derin etkisi

2. Tefsir hüviyeti taşıyan insan deneyiminin izharında kültür ve dil gerçeği.¹⁰⁴

¹⁰³ İlmu't-Tefsir, Fehim Aziz, s.9-10

¹⁰⁴ Bu iki nokta, özellikle Emin Huli ve Dr. Hamit Ebu Zeyd gibi Mısırlı düşünürlerin fikirlerinde kolaylıkla müşahade edilir. Konuyla ilgili gelecek bölümlerde detaylı bilgi verilecektir.

Bu alandaki ıslah çalışmaları en büyük pay, Protestan mütekelimlere aittir.

Mısırlı Nasır Hamit Ebu Zeyd şöyle der:

Hermenötik düşünce hem kadim hem de muasır ilimlerde gündeme getirilmiştir. Hermenötiğin ekseni, müfessirin naslarla olan irtibatıdır. Sadece batı düşüncesine özgü olmayan bu eksene kadim ve muasır Arap metinlerinde de rastlamak mümkündür. Ancak günümüzde daha çok batıda rastlanan bir yorumlama metodu olduğundan batı düşüncesiyle de aşına olmak en doğrusudur.¹⁰⁵

Hermenötik düşünceyle ilgili batıda iki önemli görüş vardır: Birincisi modern Hermenötik düşüncenin kurucusu Friedrich Schleiermacher ve Wilhelm Dilyhey'in görüşü (yorumda saklı olan yanlışların tanınmasına yönelik genel bir yöntem)¹⁰⁶, ikincisi ise Hans Gadamer (m.1900) başta olmak üzere Martin Heidegger (m.1889-1976) görüşünü benimseyenler (mevcut şartlarla sürekli yenilen idrake yönelik felsefi bir arayış).¹⁰⁷

Bu iki görüş arasındaki ihtilaflı konular:

1. Niyet: Yani yazılı bir metni doğru anlamamanın ölçüsü ve standardı yazarın niyeti midir, yoksa eseri midir?

Wilhelm Dilthey, Hermenötikte asli olanın yazarın niyetini tanımak olduğunu söyler.¹⁰⁸

Wilhelm Dilthey'in takipçilerinden olan Hirsch, yorumun muteber ve doğruluğunun anlaşılması için yazarın niyetinin kıtas kabul edilmesi gerektiğini savunur. Mezkûr niyetin muayyen bir varlık olduğunu hatta bunun için nesnel delillerin elde edilebileceğini, elde edilen delillerle kelamın yorumlanabileceğini ve yorumdan hâsıl olan mananın külli olarak muteber olacağını söyler. Bu yaklaşımla Wilhelm Dilthey'in özellikle yorumlamadaki rüyası veya nesnelliğin muteber oluşu teorisi ispat edilmiş olacaktır.

¹⁰⁵ İskaliyatü'l Kıraeti ve Aliyatü't Te'vil, Nasır Hamit Ebu Zeyd, s.14.

¹⁰⁶ Wilhelm Dilthey, Schiller Maher'in ardından insan bilimlerinin doğa bilimleri düzeyine ulaştırılması için bu bilimlere köklü bir sistematik oluşturma rüyasını taşıyan ilk kişidir.

¹⁰⁷ Richard Palemer, İlmi Hermenötik, Muhammed Said Henai'nin tercümesi, s.55, Hermes Yayınevi

¹⁰⁸ A.g.e, s.77, Sahtar ve Te'vili Metn, Babek Ahmedi, c.2, s.530

Martin Heidegger ve Hans Gadamer'in görüşüne gelirsek; Wilhelm Dilthey'in görüşünün tam aksini savunurlar. Bu görüşün taraftarı olarak kabul edilen Richard Palmer şöyle der:

Eseri kıstas kabul ederek yazarın zihnini okumaya çalışmak muğalâttır. Bu ise yazarın niyeti ve maksadı hakkındaki şahadetinin kabul edilmeyen tanıklıklardan sayılmasına sebep olur.

Hans Gadamer'e göre "metnin manası yazarın kastettiği şeydir" sözü, psikolojinin tuzağına düşmek ya da romantik bir uykudan ibarettir. Çünkü yazılı bir metnin manası hiçbir yolla ulaşılamayan fikri hareketlilikte saklı değildir. Aksi mana, metnin kendi içerisinde yatmaktadır. Her ne kadar yazar ve okuyucu iki farklı akıl olsa da yine de mana her ikisi için de aşikârdır."¹⁰⁹

Hirsch, Hans Gadamer'dan idrak ve yorumlamaları hakkında şöyle nakleder:

Metinlerin manası her zaman yazarın aklında olan manadan daha geniş ve kapsamlıdır. İdrak, tekrardan ibaret olmayan doğurgan bir fiildir.¹¹⁰

Hirsch'e göre yazılı metinde mana her zaman gizlidir, bu nedenle metni yorumlama yersiz olur. Çünkü yorumlama, metinde bir mana olduğu zaman faydalı eyleme dönüşür. Bu ise günümüzde bazı mekteplerin teveccühünü celp etmiş olan metinden farklı kıraat ve düşünceler çıkarma fiilidir.

2. Önyargılar: Hans Gadamer'e göre mananın anlaşılması önyargılar olmadan beyhude bir çabadır. Zira Gadamer, "önyargı" kavramını felsefi hermenötüğün temeline yerleştirir ve "her metin özel bir bakış açısıyla yorumlama alanına girerek yeni düşünce ufukları doğurur" der. Bu nedenle yorumlama, kadim ve muasır ufuklar ya da yorumcunun ve metnin ufuklarından oluşan ufuklar bileşenidir diyebiliriz. Çünkü insan aklı metin veya nesneyle karşılaştıkça değişimlere açık bir yapıdadır. Bunun için hiçbir yorum, sabit ve değişmeyen nitelikte değildir. Biz, kendi yorumumuzun en doğru veya kadim yorumlardan daha iyi olduğunu iddia edemeyiz.

¹⁰⁹ Hermenötik, Newton, Yusuf Ebazeri'nin Tercümesi, Feslnameyi Argenun, sayı. 1373/4

¹¹⁰ A.g.e 2-3

Bizim geçmiş yorumlar hakkındaki hüküm ve yaklaşımımız, gelecekteki görüş değişikliklerinin habercisidir.

Wilhelm Diltthey ve taraftarları ise bu görüşün aksini savunur.

Kur'an'ın Hermenötik Tefsiri

Kur'an'ın Hermenötik düşünceyle tefsir edilmesi temeli batı dünyasında atılmış bir adımdır. Hermenötik tefsir ilk önce Arap dili üstatları tarafından gündeme getirilmiş, daha sonra eksik ve yanlış şekillerde Farsçaya intikal etmiştir.

Kur'an tefsirinde hermenötik metodunu benimseyenlerin dayandıkları tek şey yalnızca istinbat esasıdır. Kur'an tefsirinde bu yöntemin uygulanması gerektiği iddiasında olanlar, bu istinbata istinat etmiştir. Oysaki eğer bu istinbat edebi metinler havzasının meydan okuyucuları Heidegger ve Akletoon gibi bu teoriyi savunanların görüşleriyle örtüşmezse, bu durumda onun tefsirindeki kusuru, hermenötik yöntemle Kur'an tefsiri için yeni bir metot getirerek araştırma yapmaksızın semavi kitapları, özellikle Kur'an'ı tefsire kalkışanların gözünde görmek gerekir. Bunlardan bazıları, (Dr. Nasr Hamid Ebu Zeyd gibi ki “İşkâliyatı'l Kiraeti ve Aliyetu't Te'vil” kitabında geçen Hermenötika isimli yazısında) Kur'anın semavi oluşunun Hermenötik yöntemle tefsir edilmesine mani olmadığını, Kur'an'ın beşeri bir kelim olmamakla birlikte Hermenötik yöntemle yorumlanabileceğini vurgulamıştır.

Kur'an'ın Edebi Mucizeliği ve Kur'an Dilinin Tanınması

Kur'an'ın lâfzî mucizeliği ve eşsiz edebiyatı, vahyin ilk nüzul anından itibaren Kur'an ilimleri araştırmacılarının ilgisini çekmiştir. Bu ilginin nedeni beşeri sanatların üstünde olan Kur'an'ın eşsiz edebi dilidir. Bu edebi dile ilaveten ayetlerin mana ve muhtevası da inkâr edilemeyecek derecede mümtaz ve yücedir.

Son yüzyılın ikinci yarısında Kur'an'ın sanatsal boyutu ve edebi yönü hakkında söylenen sözlerin genel içeriği “Kur'an'ın Arap dilinin şaheseri” olduğu yönündedir. Bu söylemler zamanla Amerikalı hermenötik

düşünce taraftarlarından Derrick Harsh'ın görüşü ile bütünleşerek İslam dünyasında siyasi bir tefsir anlayışını doğurmuştur.

Müslümanlar arasında son yüzyılda bu tefsir ekolünün sancağını göğüsleyen isim, Kur'an'ı en yüce Arapça kitap ve en seçkin edebiyat eseri olarak tanımlayan el-Ezher Üniversitesi üstatlarından Emin Huli'dir. Emin Huli "Kur'an, Arap dili ve edebiyatını ölümsüzleştiren şeydir" der.

Üstat Huli, Dairetu'l Maarif İslamiye Tefsiri'nin bir bölümü hakkında makaleler yazmış, bu makaleler daha sonra "Menahicu't Tecdidü fi'n Nahvi ve'l-Belagati ve't-Tefsir" adlı kitapta bir araya toplanmıştır. Huli, mezkûr kitapta şöyle der:

İster dini bir bakışla yaklaşalım, ister edebi bir eser gözüyle bakalım Kur'an, Arap sanatının varetği en kutsal kitaptır. Kur'an'ın ilmi tahkik ve tetkiki bizler ve tüm Araplar için asli ve nihai hedeftir. İster fıkıh alanında olsun, ister yaşama alanında olsun kim hangi niyet ve maksatla Kur'an'a müracaat ederse talep ettiği şeye ulaşır. Ancak bunun yolu sadece bu eşsiz Arapça kitap hakkında ilmi ve edebi bir araştırmadan geçer.

Emin Huli'nin Kur'an'a yönelik bu nasyonalist yaklaşımı Fatihatu'l-Kitab Tefsiri'nde Kur'an'a sadece tek bir boyuttan bakmayı reddeden, Kur'an'ın edebi yönünü ve lâfzî mucizeliğini ikincil hedef kabul eden Şeyh Muhammed Abduh'un görüşüne reddiye unvanındadır.¹¹¹

Emin Huli'nin el-Ezher Üniversitesi'nden uzaklaştırılmasının ardından öğrencileri¹¹² Huli'nin yolunu devam ettirmiştir. Emin Huli'nin öğrencilerinden biri olan Ayşe Bintu Şati "et-Tefsîrû'l Beyani li'l Kur'an" kitabını bu yöntemle kaleme almıştır. Yine tek boyutçuluk ve nasçılık görüşü taraftarlarından olan Emin Huli'nin öğrencilerin biri şöyle der:

Kur'an'ın kullandığı dildeki sentaks, ahenk ve mana uyumu başta olmak üzere edebi tahkikine yönelik tekit, eski davete cevap niteliğindedir. Takdir, bu işin Emin Huli tarafından tamamen erdirilmemesi yönündeydi. Onun Kur'an'dan elde ettiği ilmi semereler Müslümanların kültür ve düşüncesinde hâkim olan ideolojiden daha geniştir.¹¹³

¹¹¹ Fatiha'tul Kitab Tefsiri, Şeyh Muhammed Abduh s.10-19

¹¹² Emin Huli'nin öğrencilerinden olan Ayşe Bintu Şati "et-Tefsîrû'l Beyani li'l Kur'an" kitabını bu yöntemle kaleme almıştır. Aslında yazarın Kur'an'ın mefhum ve edebiyatına dini esas unvanıyla tekiti hermenötik tefsirle sonuçlanmıştır.

¹¹³ Dirasatun fi Ulumi'l Kur'an, s.19, Dr. Nasr Hamid Ebu Zeyd

Ve sözlerine şöyle devam eder:

Nasların mefhumundan söz etmek aslında nas vasfı taşıyan Kur'an'ın mahiyet ve tabiatıdır. Bu da Kur'an'ın Arap edebiyatının en yüce ve ölümsüz bir eseri olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır.

İnsan ister dini bir kitap olarak, ister başka bir açıdan baksın Kur'an, Arapça sanatının en mukaddes kitabıdır. Aslında bu edebi araştırma Kur'an'ın semavi özelliğini dikkate almadan yapılan bir araştırmadır. Bu, biz Arapların Kur'an'a verdiği bir unvandır.”¹¹⁴

Muhammed İbrahim Şerif (İtticahatu't Tecdidi fi Tefsiri'l-Kur'an), İffet Muhammed Şerkavi (el-Fikru'd Dini fi Muvaceheti'l Asr) ve Nasır Hamid Ebu Zeyd (Nakdu'l Hitabi'd Dini) gibi el-Ezher Üniversitesi üstat ve düşünürlerinden bazılarının izlediği yöntem, Kur'an'a bir edebi metin unvanı verilmesine veya Kur'an'a dil bilimcilerin methodologyyla yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu ise ayetlerin maksat ve mefhumlarının sadece edebi yönden ya da dil zenginliği açısından tahkik edilmesine yol açmıştır. Hal böyleyken Kur'an dâhil olmak üzere hiçbir edebi eser siyasi, kültürel ve toplumsal alanlardan uzak kalarak kendi döneminde resmi bir kimlik kazanamaz. Yazılı bir metin olan Kur'an aslında kültürel bir kazanımdır. Dili, onu ilk alana özgüdür. Dil, kültür ve zamanın gerçeklerinden ayrı değildir. Bu nedenle Kur'an hem ilahî bir boyuta sahip hem de insan kültürünün mahsullerindedir.¹¹⁵

Kur'an'ın farklı boyutlara mı yoksa tek bir boyuta mı sahip olduğu hakkında iki görüş söz konusudur:

1. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu Kur'an'ın farklı boyutları olduğu kanısındadır. Hatta Kur'an'ın mucize yönünü incelemek istediklerinde bu farklı boyutlarını tek tek zikrederler. Ancak mucizeliğin sadece edebiyat alanında olduğunu kabul etmezler. Çünkü insanı hidayete sevk eden ve birçok boyuta sahip olan Kur'an'ın nihai hedefi dini hidayettir.

2. Bazıları ise Kur'an'ın asli ve temel boyutunun sadece edebi yönü olduğunu savunur. Kur'an ebedi bir eserdir. Önemli olan Kur'an'ın edebi

¹¹⁴ Dairetu'l Maarifi'l İslamiye Tefsiri, Dr. Emin Huli (Dr. Nasır Hamid Ebu Zeyd, Mefhumu'n-Nas kitabından naklen, s.10)

¹¹⁵ Mefhumu'n-Nas, s.24, Tefsir Kaynakları ve Metotları Amid Zencani, s.272

nassıdır. Hidayet, şeriat, ahlak vb. gerekli her konu hakkında Kur'an'ın edebi boyutundan öğreti ve hükümler elde edilir. Bu görüşün taraftarlarından biri Nasır Hamid Ebu Zeyd'dir.

Hermenötik Metodun İlke ve Esasları

Hermenötik metot ve taraftarları hakkında verilen özet bilgi ileride daha geniş şekilde ele alınacaktır. Ama önce Hermenötüğün en önemli ilke ve usullerine kısaca değinmek gerekir.

1. Metnin anlaşılmasında esas olan “yazarın niyeti” midir yoksa eserin kendisi midir?
2. Muteber bir tefsirin ve bir metinden doğru manayı elde etmenin usul ve kanunları nelerdir?
3. Metnin nihai manasına ulaşmanın yolu nedir?
4. Metinden elde edilen farklı mana ve kıraatler, yazılı bir niteliğe sahip olmadığından konuşmacı metni söz olarak dile getirir.
5. Metnin anlaşılmasında müfessirin fıkirsal ayrıcalıkları ve önyargılarının rolü
6. Nassın medlulleri belirli bir zaman ve tarihe has mıdır yoksa tüm zaman ve mekânlara tahmil edilebilir mi? Veya metnin zaman ve mekânın gerçekleriyle olan irtibatı metinden ayrı tasavvur edilebilir mi?
7. Dinsel düşüncenin ispat ettiği bir mecmua olarak algılanan dinin, beşeri içtihat adıyla anılması
8. Dini maariflerin ideolojik kalıplara sığdırılması
9. Gelenekle yenilenme arasındaki çelişki veya irtica ile modernizm arasındaki tearuz (Şöyle ki; metnin anlaşılması me'sur tefsir gibi kadim yöneme mi yoksa te'vil esasına mı dayanır?)
10. Hermenötik düşüncede dilin etkileri

Hermenötik Kanunlar Hakkında İnceleme

Hermenötik metot hakkında detaylı bir incelemeye geçmeden önce hem batıdaki hem de Müslümanlar içerisindeki hermenötik düşünce hakkında İslam'ın bakış açısını zikretmek faydalı olacaktır.

1. Hermenötik metodun çıkış merkezi batıdır. Batıdaki yazılı kutsal metinler ile İslam'ın kutsal metni (Kur'an'ı Kerim) arasında birçok fark vardır. Bu farkların en önemlisi Müslümanların aksine batılıların hermenötik düşünceyle yorumladığı metinler hakkında hiç kimsenin ilahî kelam olduğu iddiasında bulunmayışıdır. Yani yoruma tabi tutulan kelime ve cümleler ilahî boyuta sahip değildir. Çünkü özellikle *Yeni Ahit*'in her bölümünün yazarı farklı kişilerdir.

Elbette kutsal metinden kastımız Müslümanlar nezdinde vahiy olarak tanımlanan ilahî cümlelerdir. Zira “kutsal metin” tabiri Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında farklı algılanmaktadır.

Her halükarda Hristiyanlığa ait kutsal metinlerde akli açıklaması olmayan birçok düşünceyi bazı batılı düşünürler kendilerine has yollarla çözme çabasına girmiştir.

2. Batı dünyasına ait felsefi Hermenötik ile başta Merhum İmam Humeyni olmak üzere Müslüman âlimler nezdindeki felsefi tefsir ve Kur'an ilimleri arasında farklılıklar vardır. Bu fark özellikle Gadamer ve Heidegger'in hermenötik düşüncesinde daha da belirgindir. Gadamer ve Heidegger'in felsefi düşüncenin temeli olan egzistansiyalizm (varoluşçuluk) ile Molla Sadra'nın Hikmet-i Mûtealiyesini kaynak alan İmam Humeyni'nin görüşü birbirinden tamamen farklı iki olgudur.

3. Hermenötiğin taraftarları yorumcu ve te'vil ehlinin, mevcut metinleri dakik bir şekilde anlaması için yazarın ruh hallerini, akli ve toplumsal değişimlerini tamamen bilmesi gerektiğini savunur. Açıktır ki Kur'an'ın hakikatinin ve vahyin niteliğinin gerçek manada idrak edilmesi imkân dairesinin dışındadır. Hermenötiğin savunucuları kendi peygamberlerinin özelliklerine vakıf olabilir, ancak İslam Peygamber'i gibi eşsiz ve yüce bir yaşama sahip birinin özel makamını layıkıyla derk etmekten acizdirler.

4. Birçok hermenötik taraftarı, Hristiyanlığın en büyük üç mezhebinden biri olan Protestanlığı, kutsal kitaptan beslenen hermenötik metodunun hâsılı ve Hristiyanlık dinine ait te'villerin temayül noktası olarak tanıtmak gayesindedir.¹¹⁶ Hristiyan Havarilerce kaleme alınan ve insan

¹¹⁶ Sahtar-ı Te'vil-i Metn, Babek Ahmedi, c.2, s.502

ürünü bir metin olan İncil'in tarihi dikkatle incelendiğinde, İncil'in de bir tarih veya edebiyat kitabından farksız olduğu anlaşılabacaktır. Bu nedenle İncil, hermenötiğin inceleme alanına girebilir. Ancak Kur'an-ı Kerim hakkında böyle bir tasavvur asla doğru olmaz.

Metnin Anlaşılması ve Yazarın Niyeti

Hermenötik taraftarlarının görüşlerinde de söylendiği gibi metnin anlaşılması noktasında iki önemli ihtilaf söz konusudur. Bunlar yazara ait eserin içeriği esası, diğeri ise yazarın niyeti meselesidir.

Ama Kur'an'ın tefsiri noktasında birinci bölümde de (Tefsirin Tanımı) değinildiği gibi tefsirde asıl amaç Allah'ın irade ettiği mananın açıklığa kavuşturulmasıdır. Nitekim Taftazani tefsirin tanımını yaparak şöyle der:

Tefsir, insanı sözün sahibinin (Allah) murat ettiği manaya sevk eden ve ilahî kelamın şekillerinden bahseden ilimdir.¹¹⁷

İmam Humeyni ise tefsirin tanımını yaptığı sade ve açık beyanında şöyle der:

Genel olarak kitabın tefsir edilmesi, kitabın maksatlarının şerh edilmesi anlamındadır ve maksatların şerhi konusunda asıl önemli olan, kitabın sahibinin kastettiği manadır.¹¹⁸

Bu görüş modern hermenötikte Wilhelm Dilthey ve taraftarlarının iddialarına benzer niteliktedir. Zira Wilhelm Dilthey ve taraftarları metnin anlaşılmasında esas olanın okuyucu ve muhatabın fikri değil yazarın niyeti olduğunu söyler.

Hermenötik ve Dini Metinleri Anlamada Genel Usuller

Dini hermenötiğin usul ve ilkeleri hakkında sorulması gereken ilk soru; acaba Kur'an'ın tefsirinde veya dini metinlerin şerhinde genel idrak usullerinden faydalanabilir miyiz? Daha açık bir ifadeyle diğer yazılı metinleri anlamak için ölçüt kabul edilen usuller, Kur'an'ı anlamada da geçerli midir?

¹¹⁷ Kelimetun fi't Tefsir, Ahmed Rıza (Mecmau'l Beyan Mukaddimesi, s.60)

¹¹⁸ Adabu's Salat, İmam Humeyni, s.193

Hermenötizm, yorumlamada değişmeyecek bir usulü elde etmek ve bu usulü kanunlaştırarak tüm metinleri anlamada kullanılacak hale getirmek için çaba sarf etmektir.

Dini hermenötikte bir diğer soru; yazılı metinleri anlama ve yorumlamada muteber bir yöntem var mıdır? Başka bir ifadeyle acaba muteber bir tefsirin imkânı var mıdır yoksa Gadamer ve üstadı Heidegger'in tabiriyle nesnel te'villere itibar etmek sade düşünmek midir?¹¹⁹

Wilhelm Dilthey gibi bazı batı hermenötiki taraftarları, muteber bir yorumlamanın hem mümkün, hem de amaçlanan şey olduğu görüşündedir. Dilthey ekolünün takipçilerinden olan Hirsch şöyle yazmıştır:

Yazarın niyeti kıtas kabul edilmelidir. Ancak bu şekilde te'vilin sahih ve muteber olup olmadığı anlaşılabilir.¹²⁰

Hermenötikte gündeme getirilen bu ilmi ilke İslamî ilimlerde de geçerlidir. İslam âlimleri metinlerin anlaşılması noktasında çok kıymetli görüşler sunmuştur ki bunların en önemlisi, yazılı bir metinden doğru manayı elde etmek için en etkili rolü oynayabilecek lafız ve hücciyet meseleleridir.

Lafız meselesinde metnin genel manasından söz edilir. Yani metinlerin mana ve medlulleri nedir? Bir metni oluşturan lafızlar, hangi malalarda tezahür eder? Örneğin; “emir” dediğimiz lafızlar, talep manasındadır ve zahir itibarıyla vacip oluşa işaret eder.¹²¹

Lafzın hücciyet meselesinde ise; kelimenin manasının açıklığa kavuşturulmasının ardından kelimenin zahiri muhatap ve okuyucu için hüccet teşkil eder. Hücciyet meselesi ortada kelimenin zahiri manasına muhalif bir delil olmadığı sürece özellikle Kur'an ayetleri ve Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen rivayetler başta olmak üzere yazılı her metin için geçerlidir.

Tüm bunlara ilaveten yazılı metnin zahirinin ve metindeki kelimelerin kendine özgü manasının anlaşılması için “Asaleti Zuhur” kaidesi

¹¹⁹ İlm-i Hermenötik, Richard Palmer, s.550

¹²⁰ A.g.e, s.70

¹²¹ Lafzın zahiri manasının anlaşılması için usul ilminde muayyen kanunlar vardır. Kelimenin lûgat manasına rücu, tefekkür, değişmeceli ve gerçek mana vb. Usul-u Fıkıh, c.1, s.8, Tehzibu'l Usul, c.1, s.35-37

kararlaştırılmıştır. Asalet-i Zuhur, zahiri manaya muhalif her ihtimali şüpheli ve itina edilmeyecek türden kabul eder.¹²²

Asaleti Zuhur kaidesi, hem akli deliller ve akillerin ittifakı ile ispat edilmiş hem de şer'i veya akli bir muhalifi bulunmayan kanunlardandır. Müfessirler de Kur'an ayetlerini yorumlama noktasında zahirin hücciyeti esasına göre amel ederler. Diğer taraftan bizzat Peygamber'in (s.a.a) kendisi Kur'an'ı anlamada akiller ve âlimlerin kabul ettiği bu meşhur kaideyi icra etmiş ve bu esasın aksine faklı bir yöntem uygulamamıştır.¹²³

Sonuç: Hermenötik düşünceye dayanarak yapılan yorumlamalar, kelimenin zahiri ile uyumlu olduğu takdirde kabul edilir. Çünkü elde edilecek manalar, eğer kelimenin zahiri ile muhalif olursa müfessirler ve İslam âlimlerince reddedilir. Yazılı bir metni yorumlamak veya kelimenin manasını açıklığa kavuşturmak için muteber yöntemler, belirlenmiş usul ve ilkeler mevcuttur. Bu ilkelerden en önemlisi "kelimenin zahirinin hüccet oluşu" esasıdır.

Gerçek Manaya Ulaşmak

Batı menşeli hermenötikte dile getirilen bir diğer soru, "metnin gerçek manasının anlaşılmasında belirgin bir yol var mıdır, yok mudur" meselesidir.

Bu konuda da hermenötik düşünce taraftarları arasında görüş ayrılığı vardır.

Wilhelm Dilthey, Hirsch ve modern klasik metot savunucuları yorumlamada metinde kastedilen gerçek manaya ulaşmanın mümkün olduğu kanısındadır. Gadamer'in hermenötik düşüncesinde ise durum bunun aksinedir. Zira Gadamer ve taraftarları her insanın yazılı metinden farklı manalar elde edebileceği görüşündedir.¹²⁴

Müslüman âlimler ise; Kur'an'ın insanlara her şey üzerinde pratize edilmesinin mümkün olmadığı belirli kanunlar sunduğuna inanır. İslam

¹²² Mananın anlaşılması için Asaletu'l Hakikiye, Asaletu'l Umum, Asaletu'l İtlak gibi diğer tüm esaslar, Asaletu'z Zuhur kanununa döner. A.g.e.

¹²³ Kitabın birinci bölümü, birinci fasıl sayfaları (Kur'an'ın Tefsiri ve Zahirin Hüccet Oluşu konuları)

¹²⁴ Bu konudaki görüşlere "tek metinde farklı kıraatler" konusunda yer veilecektir.

dinin en asli yazılı metni olan Kur'an-ı Kerim, insanın bireysel ve toplumsal yaşamına dair cüzi konular için bile yasalar bırakmıştır. Bu nedenle müfessirlerin ayetlerden elde ettiği farklı ve kesin olmayan manalar, Müslümanların toplumsal yaşantısında bozulmaların yaşanmasına ve İslamî kanunların suistimal edilmesine neden olur. İlâveten İslam'daki açık ve kesin kanunlar, metnin gerçek manasının anlaşılmasında en iyi delil olma özelliğine sahiptir.

Eğer Kur'an ayetlerinin gerçek manasından maksat elde edilen mananın Levh'i Mahfuz'la mutabık olması ise bu bazı müfessirler için mümkün değildir. Çünkü Kur'an, iki farklı boyut ve makama sahiptir. İlki sadece mutahhar olanların idrak edebileceği Kitab-ı Mubin, Levh'i Mahfuz ve Kitab-ı Meknun'dur. İkincisi ise normal insanların idrak dairesinde olan ve "Mubin Arapçaya sahip zahiri boyuttur. Aslında bu zahiri boyut Kitab-ı Mubin'in yansımasıdır ve tefsir edilebilir türdendir."¹²⁵

Müfessirin Önyargıları

Hermenötikte tartışılan ilkelerden biri yorumcunun fikrîsel eğilimleri ve önyargıları ve bunların yorumlamadaki rolüdür.

Acaba Kur'an'ı bir önyargı veya fikri eğilime dayanarak tefsir edebilir miyiz? Yoksa ayetlerin gerçek manasını elde etmek için farklı kaynak ve yöntemlerden mi yararlanmak mı gerekir?

Modern hermenötik düşüncenin taraftarları önyargıların her zaman müfessirle birlikte olduğunu, müfessirin iradesi dışında tüm düşüncesini ihata ettiğini ve müfessirin bu ihatadan kurtulmasının hiçbir yolu olmadığını söyler. Ayrıca müfessirin kendi iradesiyle önyargılarını tasfiye edemeyeceğini ve seçemeyeceğini savunur.

Ama Kur'an'ın tefsiri kendine has kanunlar çerçevesinde yapıldığından¹²⁶ çoğu zaman müfessirin önyargıları veya fikri eğilimleri reye dayalı tefsirle sonuçlanmıştır. Bu nedenle Kur'an'a önyargıyla yaklaşmak, müfessirin kendi görüşünü ayetlere tahmil etmesi olarak kabul edilir.

¹²⁵ el-Mizan, c.3, s.60-62 -Şunu hatırlatmakta fayda var; Kur'an'ın te'vili (hermenötüğün söz ettiği te'vil manasında değil) başka bir konudur. Te'vil, Kur'an ayetlerinin varlıktaki hakikatlerinin birer örneği gibidir.-

¹²⁶ el-İtkan, Suyuti, c.4, s.178

Buna binaen birçok müfessir önyargıya dayanan tefsiri men etmiş ve Kur'an'ı önceden tayin edilmiş tek bir düşünceyle tefsir edilmesini yasaklamıştır. Müslüman müfessirler tasavvufi, Eş'ari, sofistik ve önyargılara dayanan tefsirleri reye dayalı tefsir mısdaqlarından kabul eder.¹²⁷ Hatta bazıları böyle tefsirleri küfür ve ilhat haddinde görür.¹²⁸ Çünkü bu yaklaşım bir tefsir değil şahsi düşünceyi Kur'an'a dayatmaktır.

Kur'an'ın Te'vili ve Hermenötik

Te'vil hakkında yapılan muasır tanımlar bazılarının te'vili, hermenötik tefsir ölçütlerinden Kur'an tefsirine geçiş olarak algılamasına neden olmuştur.

Oysa meşhur tanıma göre te'vil, hermenötik kıstasların aksine aye-tin zahiri olmayan batınî manası demektir. Çünkü te'vilde her ne kadar batınî bir mana murat edilse de ancak batına varış lâfzî yoldan geçer. Yani lafzın zahirinden zahir olmayan bir mana elde edilir. Bu nedenle böylesi te'viller lâfzî delaletin mısdaqlarından sayılır. Ancak hermenötik metotta asli olan idrak ve kıraatlerdir.

Allame Tabatabai'nin görüşüne¹²⁹ göre ise te'vil, sadece anlama ve kıraat değil lafzın beyan ettiği hakikat ve gerçeklerden ibarettir. Te'vil, tabiatla ya da tabiat ötesinde varlığa ait olan ve lafzın beyan etmekten aciz olduğu yüce manadaki gerçeklerdir. Lafız sadece bu gerçekleri hikayet eder.

Kur'an'ın te'vil yöntemlerinde hermenötik düşünceyle tamamen zıt tabanlara sahip en sert metotlara özellikle Muhyiddin Arabî başta olmak üzere sofistik eserlerde daha çok rastlanır. İbn Arabî'nin izlediği metot daha çok sembolizmle benzerlik arz eder. Hatta İbn Arabî nesnel varlıklara yönelik metodunda sembolizmi resmederek te'vili, hermenötik dairesinin dışına çıkarır.

İbn Arabî'nin irfanî te'vil metodunu bazılarının ısrarla üzerinde durarak hermenötik olarak kabul etmesi,¹³⁰ hem İbn Arabî'nin irfanını tahrif etmek hem de hermenötiki tahrif etmek olur.

¹²⁷ el-Mizan, c.1, s.4, İslam'da Kur'an, s.88

¹²⁸ el-İtkan, Suyuti, c.4, s.171, el-İtkan Tercümesi, c.2, s.580

¹²⁹ el-Mizan, c.3, s.61

¹³⁰ Hermenötik der İrfanı İbn-i Arabî, Abdulhamit İskenderî'nin tercümesi, Mebani ve Revîshayi Tefsiri'den naklen, s.301.

İbn Arabî'nin irfanında hem Kur'an çerçevesinde Teşrii Kitap'ta hem de varlık âleminde Tekvini Kitap'ta te'vilin kıstası deruni müşahede ve kalbi keşiftir.

Hermenötikte ise varlığı tanımada söz sahibi mercii kalp değil, akıldır.

Nas ve Farklı Kiraatler

Hermenötiğin en önemli esaslarından biri metnin asla konuşmadığı okuyucunun metni söz olarak dışa yansıttığıdır. Bu esasa binaen metinler müfessirin anlayışı sonucu her biri doğru kabul edilen farklı mana ve okumalara sahiptir.

Mısırlı Nasır Hamid Ebu Zeyd gibi dini hermenötiğin taraftarları olan kimseler bu görüşün onayı için Hz. Ali'nin buyruğunu kanıt olarak sunmaktadırlar.

“Bu Kur'an, sadece iki kitap arasına yazılmış dil ile konuşmayan bir kitaptır. O'na bir tercüman gerek. O'nu ancak insanlar açıklar.”¹³¹

Başka bir yerde ise Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Bu Kur'an'dır, onu konuşturmaya çalışın ama o konuşmaz.”¹³²

Kur'an'ın nas ve metinlerinin dili olmadığından okuyucunun onu konuşturması gerekir. Bu ise farklı te'vil ve okumaların ortaya çıkma nedenidir.

Yine Hz. Ali (a.s) İbn Abbas'ı Haricilere delil göstermesi ve nasihat etmesi için gönderirken yazdığı mektupta şöyle buyruyor:

“Onlarla Kur'an'a dayanarak konuşma. Çünkü Kur'an pek çok anlam barındıran bir kitaptır. Sen bir şey söylersin, onlar başka bir şey söyler...”¹³³

Sonuç olarak; Kur'an farklı tefsir ve te'villere gebe bir kitaptır. Kur'an kültürler doğurur. Kur'an'ın kültürel doğurganlığı ayetlerden farklı te'vil¹³⁴

¹³¹ Nehcu'l Belaga, 125.hutbe

¹³² Nehcu'l Belaga, 158.hutbe

¹³³ Nehcu'l Belaga, 77.mektup

¹³⁴ Te'vilden kasıt, istilahta kullanılan te'vil değil, hermenötikte sözü geçen tefsir ve yorumlama manasındadır. Mefhumu'n Nass, Dirasatun fi Ulumi'l Kur'an, s.240.

ve okumaların varolma sebebidir. Hatta ayetlerden her zaman dilimine uyumlu okumalar elde etmek mümkündür.

Hiç şüphesiz nassın diğer bir yüzü olan te'vil, doğurduğu kültür ve medeniyetlerde yeni maariflerin de temelini atar. Birçok kültür ve medeniyetin mihveri olan nasların te'vil ve tefsirlerinin birden çok olması kaçınılmazdır.¹³⁵

Fakihlerin fetva ve görüşlerindeki ihtilaflar, dini hermenötikte kıraat farklılıklarının bir başka delili olarak kabul edilebilir.

Batı hermenötiğinde gündeme getirilen “Dinde Kıraat Farklılıkları” cümlesi, kutsal kitaplarda var olan noksanlık veya tahriflere, zamanın ihtiyaçlarına göre cevap vermeye yardımcı obje süsü verilmeye çalışılan bir kılıftır. Bu yolla akıl ve akli kaynaklarla hatta semavi kitaplarla muhalif olan tenakuzlar bir şekilde inkâr edilebilir. Oysa bu tür kelamî yaklaşımlar Kur'an'la zıt düşüncelerdir. Çünkü ilahî ayetler her yorum ve tefsiri kabul edecek yapıda değildir. Böyle bir varsayım, dini maariflerin âlimlerin yönemsiz, senetsiz ve farklı zihni renklerini benimsemesi anlamına gelir.

İstintak (konuşma/konuşturma), farklı kıraatlara cevaz verecek “Kur'an'dan her türlü manayı elde etmek” demek değildir. Aksine istintak, bir müfessirde olması gereken şartları taşıyanların hâsılı olan manalardır. Muteber istintak ise; nassı kendine mahkûm eden değil nassın beyanı menzilesinde olan ayetin zahiri ile mutabık yorumlardır. Bu nedenle ayete yönelik her fikirsel yaklaşıma ayetin istintakı denmez. Çünkü ayet üzerinde tefekkür, Kur'an'ın diğer ayetleri, Sünnet-i Nebevi ve aklîselimle uyum istintakın şartlarındandır.

Eğer kıraat, bu şartlara sahip istintak manasında olursa metinden elde edilen yeni yorumlar, dinde yeni ufukların açılmasına vesile olur.

Fakihlerin fetvalarındaki farklılıklara gelince; bu, ilim dünyasında yaygın ve makbul olan doğal bir durumdur. Ancak fetvalardaki farklılıklar, kıraat farklılıkları olarak isimlendirilmez. Zira kıraat farklılıklarının mihveri yorumcunun akli, önyargıları ve metnin, yorumcunun akli kalıplarının

¹³⁵ Mefhumu'n Nass, 219/9

etkisi altında kalmasıdır. Oysa fakihın fetvalarının kaynağı ilimi kıstaslara sahiptir ve metnin diğer naslarla ilişkisi göz ardı edilmemiştir.

Fakihlerin fetvalarının farklı olmasının nedenini ise fakihin dil bilimi ve Arap lügatine olan hâkimiyeti, rivayetlerdeki farklılıklar, raviler hakkındaki yaklaşımlar ve edebiyat, usul, fıkıh vb. mukaddime ilimlerinde aramak gerekir.

İlaveten fakihler, ibadet konularının geneli başta olmak üzere hem temel hem de fer'i inançların çoğunda ortak görüşe sahiptir. Her ne kadar ibadetle ilgili cüzi meselelerde bazen farklı görüşlere sahip olsalar da buna kıraat farklılığı diyemeyiz.

Fakih, ıstılahta söz veya metnin zahirinden kastedilen gerçek manaya dair dakik bir mana elde eden kişiye denir. Bu nedenle her dönemin âlim tabakası (fakih ve müfessirler) kendine has dini bir bakışla kendinden öncekilere nazaran daha derin, kendinden sonrakiler için ise daha yüzeysel algılanabilir. Ancak modern olarak algılanan yaklaşımlar kadim âlimlerin idrakleri ile uyum içerisinde olmakla birlikte zamana uygun hükümleri elde eder. Bu ise Peygamber'in (s.a.a) şu hadiste buyurduğu şeyin özüdür:

“Nice insan vardır ki fakih olmadığı halde fıkıh sırtlanır ve nice insan fıkıh kendilerinden daha fakih olan kimselere (gelecektekilere) intikal ettirir.”¹³⁶

Peygamberden (s.a.a) nakledilen mezkûr hadis, ilk grupta yer alan insanları dinde yanlış düşünce sahibi olmakla itham etmekten ziyade bu insanların düşüncelerini fakihane olarak tanıtmaktadır. Ancak düşünceleri zahiridir ve bu zahirilik, geçmiş nesillere nispeten daha dakik olmasına rağmen gelecek nesillere nispeten yüzeyseldir. Eğer kıraat farklılıkları bu manada kabul edilirse, bu farklılıklar dini metinlerde veya tefsirde herhangi bir sorun arz etmez. Oysa hermenötüğün dini maarifler alanındaki metodu bu çizginin dışındadır. Aslında bu hadis bir yandan hermenötik düşüncüyü nehyederken diğer taraftan zahirilik akımını da reddetmektedir.¹³⁷

¹³⁶ Usul-u Kâfi, c.2, s.403

¹³⁷ Revîşhayî Tefsiri, Amid Zencani, s.280

Kur'an'ın Tarihselliği

Hermenötik düşüncenin muasır taraftarlarından olan Hirsch, kelime ve metin için iki farklı makam olduğu kanısındadır. İlki mana, ikincisi ise muhtevadır ve bu iki makam birbirinden tamamen farklıdır. İlki (mana) nas ve metnin tarihi dokusuna ikincisi (muhteva) ise zamansal değişimlere intibak edecek türdendir. Çünkü mana, müfessir ve kârinin/okuyucunun istinbatı ile ilintilidir. Bu iki kavramın birbirinden ayrılması veya birinin diğerine mukaddem edilmesi ise Gadamer'in hermenötik düşüncesinin reddi manasındadır.

Gadamer'e göre yazılı bir metnin tefsirinin hiçbir şekilde objektifliği yoktur. Hermenötik yöntemle yapılan yorumlama tefsir değil belki felsefi bir ilimdir. Bu yolla insanlara yazılı bir metni nasıl yorumlayacakları öğretilir. Gadamer'e göre metnin tefsiri tamamıyla müfessirin omuzlarındadır. Çünkü metin, bağrında hiçbir objektif olgu barındırmaz.

Hirsch, Gadamer'in gündeme getirdiği bu sözlerin hermenötik tefsir ilmiyle değil edebiyatla alakalı olduğunu söyler. Hirsch'e göre hermenötiğin ilgi alanı metinde saklı kalmış manadır. Edebi incelemelerde ise farklı zamanlarla mutabık "kavramlar" ve yorumcular merceğe altına alınır. Bu nedenle kavramlar farklılık gösterse de metnin manası değişmez yapıdadır.¹³⁸

Bu görüşü savunan dini hermenötik taraftarların biri Dr. Nasır Hamid Ebu Zeyd'dir. O te'vil sebebi olan mana ve kavramların ayrılması hakkında şöyle der:

Mana, nas ve nutkun vasıtasız mefhumudur. Mefhum, nasların lugavi oluşumunun tahlil edilmesi sonucu ortaya çıkar ve muasır âlimler bu mefhumları nassın nutuk halinden istinbat eder. Başka bir deyişle; mana, nasların tarihi delaletleridir.¹³⁹ Ama kavram, müfessir ve kârinin bu tarihsel manadan elde ettiği şeydir. Yaşanılan toplum ve kültürün etkisiyle kavramlar farklılık gösterir.

Ebu Zeyd, bazen kavramı te'vil olarak isimlendirir.

¹³⁸ Validityin Interpretation, Hirsch E.D, Babek Ahmedi, Sahtar ve Te'vili Metn, c.2, s.570-613

¹³⁹ Nakdu'l Hitabu'd Dini, s.220-221

Bu nedenle mana ve kavram arasındaki fark, birbirinden ayrılması imkânsız olan iki ayrı boyuta sahiptir. Birincisi mana, tarihseldir. Yani kelimenin ait olduğu dili tam anlamıyla (batını) bilmedikçe toplumda (zahiri) nasıl şekillendiğini bilemeyiz. Ama manadan ayrı olmayan hatta mana ile varlık kazanan “kavram”, zamansaldır. Yani zamansal hâsıla, tarihsel nastan ayrıdır.

Mana ve kavram arasındaki farkın ikinci boyutu ise mana, bir yere kadar nesnellik içerir. Ancak kavram, kıraatlerin değişmesiyle yeni bir çehreye bürünür. Yalnız bu değişkenlik ve dinamizm, kavramın mana ile olan ilişkisi sebebiyle metotsal olarak tezahür eder.¹⁴⁰

Ebu Zeyd’e ait bu düşünceler ve yine Ebu Zeyd’in Kur’an’ın nas ve misallerine yönelik yapmış olduğu sınıflandırmalar muhaliflerinin kendisiyle sürekli görüş ayrılığı yaşamasına sebep olmuştur.¹⁴¹

Ebu Zeyd, kadının miras kanununda erkeğe oranla yarı pay almasını, kadına hiçbir değer verilmediği ayetin nüzul zamanına ve cahiliyet dönemine ait olduğunu kabul eder.¹⁴²

Ebu Zeyd, nasları üç sınıfa ayırmaktadır:

1. Sadece tarihsel olayları beyan eden naslar
2. Te’vil edilebilir ve değişmeceli naslar
3. Kavramlara dayanarak yaygınlık kazanan (miras konusunda olduğu gibi) naslar

Ebu Zeyd, tarihsel naslara Kur’an’dan örnekler getirerek şöyle der;

“Haset, sihir, cin ve şeytan gibi kavramlar zihinde şekillenen kelimelerden olup insanın belirli marifet ve tanıma mesafesini kat etmesiyle ilintilidir. Yine kölelik ve kölelerin hükümleri (cariye ve köle) nüzul tarihiyle alakalı konulardandır ve tarihi evrimler bu hükmün yürürlükten kalkmasına neden olmuştur. Bu nedenle tarihi örneklerle sarılamayacağımızdan

¹⁴⁰ A.g.e, s.221

¹⁴¹ Öyle ki Nasr Hamid Ebu Zeyd Mısır mahkemeleri tarafından mürtetlikte itham edilmiştir.

¹⁴² Nakdu’l Hitabu’d Dini, s.221-223

kölelik gibi kavramları İslam adına ölçü kabul etmenin bir faydası yoktur. Ancak bu konuda tarihi bir delilin olması istisnai bir durumdur.¹⁴³

Ebu Zeyd'in son örneği faiz konusundadır. Ebu Zeyd'e göre Kur'an, (Bakara 270 ila 280) sadece cahiliye dönemi Arapları ve Yahudiler arasında uygulanan yolsuzluk ve faizi haram etmiştir. Ancak bu ayetin günümüzde ekonomi ve bankalar literatüründe kullanılan faize işaret eden bir yönü yoktur.¹⁴⁴

Ebu Zeyd, te'vil edilebilir naslara örnek olarak ise Kur'an'da geçen ubudiyet (عبد - يعبدون) kelimesini örnek verir. Ebu Zeyd'e göre insan ve Allah arasındaki ilişki, عبد الله (Allah'ın kulu) ve عباد الله (Allah'ın kulları) gibi tabirlerle ifade edilen ve köleliğin yürürlükte olduğu cahiliye dönemi Araplarında yaygın olan kölelik gibi dinsel tasavvurun aksine ibadet ve itaat manasındadır. Zira burada "kul" kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır. "İlahî yakınlık" kelimesi de aynı şekilde mecaz bir anlamı ifade eder.¹⁴⁵

Kısa Bir İnceleme ve Reddiye:

Ebu Zeyd'e ait bu görüşün en önemli sorunu, hermenötik taraftarları arasındaki ideolojik çelişkidir. Zira bir taraftan metinler tarihseldir deyip metnin tarihi medlullerini nüzul zamanına has kabul ederken diğer taraftan metinlere ait nutukların farklı zaman ve mekânlarda değişik manalarda kullanılabileceğini savunurlar.

Bu görüşün taraftarları nas ve medlul için bunları birbirinden ayıracak muayyen kıstaslar sunmamıştır. Gerçi Ebu Zeyd gibi isimler, hermenötik esaslarla bu sorunu halletmek için üç kısımlı bir sınıflandırma yapmış olsa da maalesef bu sınıflandırma, geçerli mısdaqlara sahip olmadığından ve karakteristik kanunlar içermediğinden bu sorunu ortadan kaldırmak için yeterli değildir.

Ebu Zeyd'e ait sınıflandırmanın ilk kısmında (naslar tarihseldir), geçerli kıstasların ve açık ilmi kanunların olmaması, istenilen her şeyin tarih zindanına hapsedilmesine neden olur. Günümüzde duyu ötesindeki

¹⁴³ A.g.e, s.210

¹⁴⁴ A.g.e s.213-215

¹⁴⁵ Nakdu'l Hitabu'd Dini, s.22-133

cin, şeytan ve haset gibi kavramların gerçek manasının dışına itilmesi ise bu objelerin benzeri kavramlar için delil teşkil etmemesine yol açar.

İkinci kısımda (mecaz naslar) Kur'an'ın mecaz kavramlarının inkâr edilemez olduğu doğrudur. Cahiz, Curcani ve Seyit Murtaza gibi âlimler mecaz anlamla ilgili detaylı şerh vermiş, hatta mecaz anlamla ilgili açık kanun ve metotlar beyan etmişlerdir. Ancak hermenötik düşüncede mecaz kavramlara ait geçerli usuller zikredilmemiştir. İbadet, sevgi ve takarub/yakınlaşma gibi kelimeler bunun açık numuneleridir.

İlaveten birinci ve ikinci kısmı bir diğerinden ayıracak sınırlar tayin edilmemiştir. Bu nedenle birinci kısımdaki örnekleri ikinci kısımda veya ikinci kısımdaki örnekleri birinci kısımda tatbik edemeyiz.

Sonuç olarak; ikinci kısma ait belirgin ölçütlerin olmaması ilmi düşüncelerde karışıklıkların doğması anlamına gelir.¹⁴⁶

Şu konunun hatırlatılmasında fayda vardır; Kur'an dilinde sadece belirli mısralara has ayetler vardır. Örnek olarak:

﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ﴾

"Muhammed, sizden birisinin babası değildir. O sadece Allah'ın resülü ve peygamberlerin sonuncusudur."¹⁴⁷

Bu ayet Peygamber'in şahsına münhasırdır ve O'nun dışında başka hiçbir insan üzerinde tatbik edilemez. Yine:

﴿ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

وَهُمْ رَاكِعُونَ

"Sizin veliniz, ancak Allah, Resülü ve namazı hakkıyla yerine getiren ve rükû halinde zekât veren müminlerdir."¹⁴⁸

¹⁴⁶ Mebani ve Revişhayi Tefsiri, Amid Zencani, s.28

¹⁴⁷ Ahzab: 40

¹⁴⁸ Maide: 55

Bu ayeti her ne kadar Hz. Ali'nin (a.s) hakkında nazil olsa da "Sebebin hususiyeti nassın umumiyetine engel olmaz" kanunu gereğince mezkûr ayet, tartışmaların odağı olmuştur.¹⁴⁹

Din ve Dinsel Düşünce

Modern hermenötik düşüncenin esaslarından biri, metnin tarihselliğiyle doğrudan irtibatı olan din ve dinsel düşünce arasındaki farktır. Bu esasa göre; din, tarihi delillerle varlığı ispat edilmiş ve belirli bir zamana has olan kutsal naslar mecmuasıdır. Dinsel düşünce ise insanın kutsal metinlere yönelik algı, te'vil ve içtihadından ibarettir.

Buna binaen zamansal ihtiyaçlara cevap veren ve farklı zaman ve mekânlarda tatbik edilebilir nitelikte olan dinsel düşüncedir. Ancak din, dinamiği olmayan, nüzul zamanıyla irtibatlı, kültür ve ihtiyaçları ortadan kalkmış kutsal değerlerdir.

Hiç şüphesiz müçtehit ve fakihlere ait farklı içtihat ve görüşler her dönemde kadim düşünceleri mercek altına yatırırken muasır düşüncelerden bazıları ise kendi zamanının ihtiyaçlarına cevap verir. Bu inceleme ve cevap vermeler eğer içtihat esaslarına uygun yapılsa hem din hem de dinsel düşüncedir. Hatta bir nevi kıraat de kabul edilebilir. Ama eğer gerekli şartlara uygun olmazsa ne dindir ne de dinsel bir düşüncedir.

Müçtehit ve müfessir için taklit etmenin haram olması, müçtehit ve müfessirin teşhis gücüne sahip olmasını zaruri kılmaktadır. İctihat ve tefsirde kabul edilen her düşünce, dinde yeni ufuklar açan birer ayıraçtır. Yani din ve dini metinler zahirde küçükmüş gibi algılanan birçok katmandan oluşur. Ancak tıpkı küçük olduğu halde içinde sayısız programları bulunduran bir CD gibidir; yarılan ve açılan her tabakanın bağrından gün yüzüne sayısız ve farklı meseleler çıkmaktadır.

Bu yöntem Kur'an'ın batınî için de geçerlidir. Zira sahih yollarla Kur'an'ın batınına ulaşmak daha dakik ve daha derin manalara ulaşmak anlamına gelir.

¹⁴⁹ İctihat Tefsiri ve Hermenötik Tefsirin farkları bölümünde konuyla ilgili gerekli bilgilere yer verilecektir.

Dini Algı ve Kıraatleri İdeolojileştirmek

Hermenötiğe ait düşüncelerden biri de dini okuma ve idrakin ideolojileştirilmesidir. Hermenötik taraftarları bu yolla dini maariflerin ideoloji haline dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedir. Hatta bazen bu düşünce hermenötik taraftarlarınca kabul edilmeyen okumaların aleyhine bir propaganda silahı olarak kullanılmıştır.

Peki, dini idrakin ideolojileştirilmesi ve dini maariflerin ideoloji haline dönüşmesini engellemek nedir? Hermenötik taraftarları bu konuyu açıklığa kavuşturmamıştır.

Dini idrakin ideolojileştirilmesinden kasıt, özel bir dini anlayış ve okumaya kutsiyet atfederek diğer okumalara üstünlük sağlamak mıdır? Bu üstünlük için geçerli delilleri var mıdır?

Maariflerin ideoloji haline dönüşmesini engellemekten kasıt, âlimlerin dini öğreti kalıbında ortaya koydukları ve E'şari, Mutezile, Maturidi vb. İslamî fırkaların ortaya çıkmasına sebep olan içtihat dediğimiz görüş ve nazariyelerin yok sayılması mıdır? Böylesi bir varsayım, tüm İslamî fırkaların yok sayılması anlamına gelir.

İdeoloji, düşüncelerin mahsulü olan ilim anlamına gelir. Sonuç olarak yukarıdaki ıstılahtan maksat ilim veya dini algının bilimselliğidir ki bu da din algısının bilimsel kurallara mutabık olması demektir. Dini tanımakla dini anlamak arasında herhangi bir fark olmadığından (çünkü her ikisi de insanın belli bir din hakkındaki bilgiler dizisinden oluşan mecmuadır) batı hermenötiğindeki müşküllerin çözümü için bunları birbirinden ayırmaya çalışmak beyhude ve faydasız bir çabadır. Aslında onu genel hermenötiğe tabi saymak mümkündür¹⁵⁰.

Dini Hermenötik ve Modernite:

Dini hermenötik düşünürleri İslamî okumalarla batı menşeli bir fikri, fenomen olan modernite düşüncesini savunma girişiminde bulunmuşlardır. Bu düşünürler din ve dinsel düşünceler hakkında şöyle derler: Din,

¹⁵⁰ Genel hermenötikten maksat, her metnin umumi ve müşterek kaideler esasına dayalı olarak tefsir edilip anlaşılmasıdır. Bunun karşısında kutsal metne özel hermenötik vardır. Bkz. Kabesat Dergisi, 17. Sayı, Dini Hermenötik Özel, s.27

her ne kadar kutsal ve saygınlığı olan emirlerden ibaret olsa da çağa ayak uyduramadığından tarih sayfaları arasında sıkışıp kalan ve modern toplumlardaki varlığı inkâr edilebilir bir kavramdır. Ama dinsel düşünceler dine dair farklı okumaların cevaz merciidir. Dini emirlerin çoğu kutsiyeti olmayan ve inkâr edilebilir niteliktedir. Dinde inkâr edilmeyecek veya asla şüphe edilmeyecek hiçbir emir, yasak ve prensip yoktur. Bu nedenle din, geleneksel sünnet olup çağın gerisindedir, dinsel düşünceler ise modernize demektir.

Elbette modern hermenötik metodu benimseyen insanın Müslüman olması demek, o insanın modernizmi savunan demokrasi ve liberalizmin akılcılık boyutuna cevap vermeyeceği anlamına gelmez. Çünkü insanın akli olgunluğu ve zamanın şartlarına olan hâkimiyeti İslam'ın ve modernizmin gereklerine aynı anda sahip olmasına sebep olur.

Bu metot, taraftarları için demokratik düşüncenin kapılarını Kuran'ın tefsir ve te'viline aralamış, plüralizm (çoğulculuk) ve modernizmin önünde bulunan tüm engelleri kaldırmıştır. Sonuç olarak plüralizm, dini inançların sınırlarında gösterilecek müsamaha ve hoşgörü ile farklı düşünceler için ortak yaşam alanı icat eder. Ayrıca Kur'an'ın açık emri olan din adına tevella ve teberrâ düşüncesinin mahkûm edilmesine sebep olur.¹⁵¹ Fikirsiz çatışmalar sonucu yıkıcı sonuçlar doğuran cidal ve çekişmeler Kur'an'dan alınan ilhamla son bulur. Nitekim Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا

نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾

"De ki: 'Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin...' "¹⁵²

Ancak bu hermenötik hoşgörüler dini maariflere modernite şiarlarını tahakküm edeceğinden bu yaklaşım mutlak demokrasi, sonucu ise hiçbir

¹⁵¹ Mebani ve Revişhayi Tefsiri, s.282

¹⁵² Ali İmran: 64

toplumun tahammül edemeyeceği insanlığının yok sayılması demektir. Hiçbir kanun ve sınırı olmayan alabildiğine özgürlük ve demokrasi, sadece dinle değil laiklikle bile örtüşmez.

Mezkûr ayet tevhit inancının münadisidir. Eğer önceki ayetlere (64. ayet) dikkat edilecek olursa **إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ** (Şüphesiz bu (İsa'nın) gerçek kıssasıdır. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur) Allah'ın kitap ehlini sınırları çizilmiş İslam'a davet ettiği anlaşılabacaktır. Ancak bu ayette insanlar, İslam ve kitap ehlinin ortak noktalarına davet edilmektedir. Kur'an bu tarz delillerle bizlere tüm inançlarımızdan vazgeçerek sadece ortak inançları benimsemeyi değil, aksine bizimle aynı kutsal amaç ve hedefler etrafında birleşmek istemeyenlerle hiç değilse ortak noktalarda bir araya gelmeyi ve bu birlikteliği hedeflerimizi ileriye taşımak için bir araç olarak kullanmayı öğretmektedir.¹⁵³

Buna ilaveten mesele sadece müşterek düşünceler değil, aksine tüm dinlerde sözü edilen ve tek ilaha itaat ve ibadeti gerektiren “Tevhit-i Ameli” inancındadır.¹⁵⁴

Dil ve Düşünce

Martin Heidegger ve taraftarlarına ait hermenötik düşünceler dil kavramı etrafında şekillenir. Dil, Heidegger'in ideolojisinde en önemli yere sahiptir. Bu ideolojiye göre insanın dünyada olan varlığı dile bağlıdır ve insan, dünya ile olan ilişkisinde dil vasıtasıyla nefes alır.¹⁵⁵

Ama İslam âlimlerine göre insanın yaşam mihveri ve dünya ile olan bağı, inanç ve fikirleridir.

Mevlana şöyle der:

“Ey insan hep düşünce içerisinde / Senden geri kalacak kemik ve köktür.”

Her halükarda kriter ister dil, ister düşünce isterse de inançlar olsun; acaba bunlardan herhangi birini vahiy ve birçok gaybi olayların müfessiri kabul edebilir miyiz?

¹⁵³ Tefsir-i Numune, c.2, s.450

¹⁵⁴ el-Mizan, c.3, s.248

¹⁵⁵ Inkletoun, Nazariye-i Âdemi, s.72, Abbas Fahr'ın tercümesi, Neşr-i Merkez 1368

Belki kadim metinlerin tefsiri için bir çözüm yolu bulunabilir ama vahiy, nübüvvet ve semavi kitap için böyle bir şey söz konusu bile olamaz.

Bu düşünce tarzı pozitivizm ve psikoloji akımlarını yaygınlaştırmak için Freudizm¹⁵⁶ ve diyalektik mantık tuzağına düşen Marksizimin hatasıdır.¹⁵⁷

Hermenötik tefsir, kadim metinlerden yararlanarak mevcut sorunları halledebilir. Nitekim birçok mütefekkir ve âlim, bu pratik metot aracılığıyla kadim eserleri mütalaa ederek yaşadıkları zamanla uyumlu çözüm yolları üretmiştir. Ancak bu, insanın ruhsal ve maddi ihtiyaçlarına ait tüm sorunların çözüm yollarının hermenötikte olduğu anlamına gelmez. Çünkü insanı çevreleyen sorunların çözüm yolları insan idrakinin ve aklının çok ötesinde olan şeylerdir.

İçtihat Tefsiri ve Hermenötik Arasındaki Farklar

Bazıları farklı okumalar esasına dayanan hermenötik düşüncenin müfessirin görüşlerini yansıtan içtihat metodu ile aynı olduğunu tasavvur etmiştir. Ancak bu iki akım arasında birçok fark vardır. Örnek olarak:

1-Hermenötikte Kur'an'a dayanan her görüş doğru kabul edilen dini bir maarıftır ama din ve İslam değildir. Zira hermenötike göre din ve dinsel düşünce farklı şeylerdir. Ama içtihat tefsirinde farklı görüşler arasında sadece bir tanesi hak çizgisindedir ve dini maarif kabul edilir.

2-Hermenötikte mana tarihseldir. Bu nedenle dini bir emir nüzul zamanıyla münhasırdır ve farklı zamanlarda tatbik edilemez. Oysa içtihat tefsirinde mana, külli bir tefsir kalıbında olduğundan sadece nüzul zamanına has değildir ve farklı zaman ve mekânlarda tatbik edilebilir. Meşhur "Sebebin hususiyeti nassın umumiyetine engel olmaz" görüşüne göre nüzul sebebi ayetin mefhumunu münhasır etmez.

¹⁵⁶ Sigmund Frued tarafından ortaya atılan ve insan ruhunu reddederek insanın tüm ruhsal dünyasını cinsel ve benzeri dünyevi dürtülerle açıklamaya çalışan psikolojik teori (Mütercim)

¹⁵⁷ Mebani ve Revîşhayî Tefsiri, Amid Zencani, s.302, Dördüncü baskı, 1379

Başka bir deyişle; hermenötik dil bilimi usulüne göre; özellikle belli zaman ve şartlarla rabıtası olan Kur'an ayetleri başta olmak üzere dini metinler tarihidir. Külli bir kaide olarak metinlerin dini olarak nitelendirilmesi, farklı zaman ve şartlarda tatbik edilmemesine bağlıdır.

Hermenötike ait bu sözler cevaplanabilir türdendir. Kur'an-ı Kerim'deki ayetler bir sınıflandırmada iki kısma ayrılır.

Özel lafız ve konuma sahip ayetler. Örneğin;

﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رُّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ﴾

"Muhammed, sizden birisinin babası değildir. O sadece Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur."¹⁵⁸

﴿ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ ﴾

"Onun (Peygamber'in) eşleri de müminlerin analarıdır..."¹⁵⁹

Nübüvvetin hatemiyeti, İslam Peygamber'ine (s.a.a) hastır. Ve ümmetin anneleri olma vasfı Peygamber'in eşlerine özgüdür.

Belirli bir zaman ve şahısla ilişkisi olmayan ayetler. Zaman sınırı olmadığından külli birçok meseleyi beyan ederler. Kur'an'daki ayetlerin büyük çoğunluğu bu ayetler sınıfına girer.

﴿ وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴾

"...Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir."¹⁶⁰

﴿ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴾

"Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın."¹⁶¹

Hermenötik sadece birinci kısımdaki ayetleri kapsar.

¹⁵⁸ Ahzab: 40

¹⁵⁹ Ahzab: 6

¹⁶⁰ Nisa: 141

¹⁶¹ Fetih: 23

3-İçtihat tefsirinde, hem din hem de dini maarif olan ayetin mefhumunun batınına ait her türlü yorum ve görüşler incelenir ve gerektiğinde ilimde derinleşenlerce mısdaqlar üzerinde tatbik edilebilir. Ama hermenötikte tüm nazari değişimler din değil, dini maarif kalıbında kabul edilir.

İmam Humeyni'nin Düşünceleri ve Hermenötik Tefsir

Hermenötik kanun ve usuller İslamî ilimlerde de az çok kendini hissettirir. İslam âlimleri bu konudaki görüşlerini sürekli olarak dile getirmiştir. Bunlardan biri evrensel bir kişiliğe sahip olan İmam Humeyni'dir. İmam Humeyni'nin hermenötik hakkındaki görüşünü hatırlatmakta fayda vardır.

İmam Humeyni metinlerin anlaşılmasında kıstas olarak muhatap ve okuru değil, yazarın niyetini kabul eder. Tefsir hakkında yapmış olduğu sade ve açık bir tanımda şöyle der:

Genel olarak kitabın tefsir edilmesi kitabın maksatlarının şerh edilmesidir ve müfessirin en önemli vazifesi kitap sahibinin muradını beyan etmektir.¹⁶²

İmam Humeyni'nin tefsirlere yönelik yaptığı en büyük eleştiri şöyledir:

Müfessirin asırlardır bu milleti Kur'an'dan uzaklaştıran, insanları Kur'an'dan mahrum bırakan ve hidayet kapılarını insanların yüzüne kapatan en büyük hatası, müfessirin Kur'an'ın maksatlarından, onu nazil edenin ve resuller gönderenin gerçek muradından gaflet etmesidir.¹⁶³

Metnin anlaşılması genel kanun ve usullere bağlıdır. Hatta bazıları “metinleri anlamak ancak bu külli kanunlarla mümkündür” der. Bu nedenle yazarın Kur'an'a olan yaklaşımı ve kaleme aldığı metinlerdeki maksadı, diğer metotlardan daha güvenilirirdir. Çünkü yazar, kendisine ait metinde neyi kastettiğini herkesten daha iyi bilir. Yine imam Humeyni şöyle yazmıştır:

Bir hükümün kati olmasının şartı; hükümden muteber bir anlam çıkması ve insanların ondan doğru manayı anlamasıdır.¹⁶⁴

¹⁶² Adabu's Salat, İmam Humeyni, s.193

¹⁶³ A.g.e.

¹⁶⁴ Keşfu'l-Esrar, s.326

“Müfessirin varsayımlardan arınması gerekir mi yoksa tefsirde varsayımlar kıstas olarak kabul edilmeli midir?” sorusuna cevap olarak İmam, hem Kur’an’a tek bir boyuttan bakmayı mahkûm eder hem de müfessirin ilahî maarifleri öğrenme noktasında mercii olduğunu, bu nedenle de müfessirin vazifesinin dini öğretileri insanlara beyan etmek olduğunu söyler.

Müfessir, ilahî maarifleri insanlara öğretmeli, insanlar da dini tanımak için müfessirlere rücu etmelidir.¹⁶⁵

Başka bir yerde ise şöyle der:

Biz, bir dönem halktan bir grupta ve kendini ilim ehli zanneden ama aslında yüzeysel ve sadece bir boyuttan bakarak geleneksel İslam anlayışını kabul eden âlimlerle karşı karşıyaydık. Bu insanlar İslam’ın tüm emirlerini irfanî okumayla yorumlayıp zamana ait konuları kabul etmezlerdi. Hatta cihat hakkında bir rivayet veya ayetle karşılaştıklarında onu nefis tezkiyesi olarak yorumlayarak, İslam’ı gerçek manasının dışına çekip tersten okurlardı. Gerçi bu insanlar ihlâşlıydı ama hataları, İslam’a sadece tek bir pencereden bakmalarıydı.

Hermenötiğin usullerinden bir diğeri ise metnin tefsir edilmesinin muteber yolunun ne olduğu konusudur. İmam Humeyni ve aynı dönemde yaşayan diğer usulü meşrep âlimler, metnin tefsirinde en önemli ve muteber olan metodun, kelimenin zahiri ve zahirin hüccet olduğunu söyler.

İmam, “Kavaninu’l Usul” kitabının sahibi Mirza Kummi’nin görüşünün reddi ile ilgili şöyle der:

Peygamber ve Ehl-i Beyt imamları kanalı ile elimize ulaşan haberler, tıpkı Kummi’nin kaleme aldığı ve zahirini herkes için hüccet kabul ettiği diğer kitaplar gibidir.¹⁶⁶

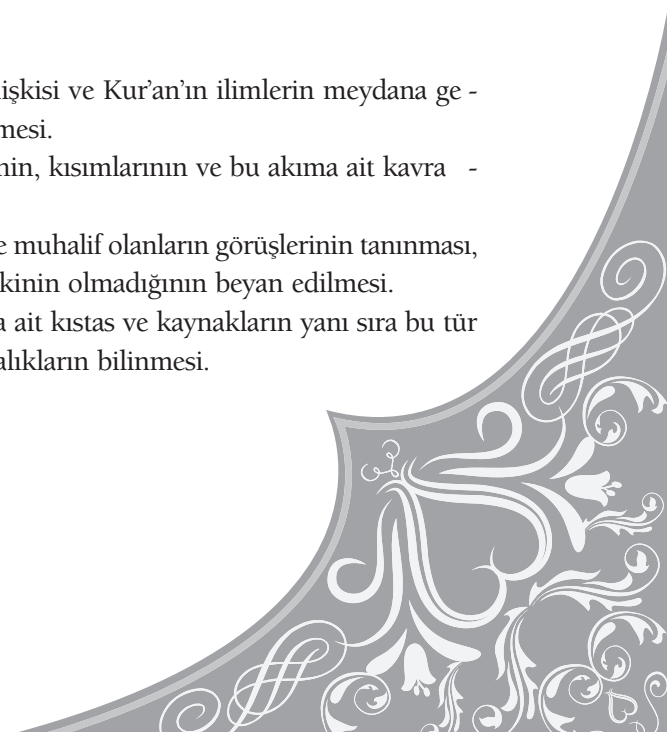
¹⁶⁵ Adabu’s Salat, s.194

¹⁶⁶ Sahife-i Nur, c.18, s.275

-
- ☑ Kur'an ve bilim irtibatı
 - ☑ Bilimlerin doğuşunda Kur'an'ın rolü
 - ☑ Bilimsel tefsir ekolünün tarihçesi, lügatler ve kısımları
 - ☑ Bilimsel tefsir ekolünün kriter ve kaynakları
 - ☑ Bilimsel tefsirlere örnekler

HEDEFLER

- Asıl Hedef: Tefsir ilmi ve usullerinin tanınması, Kur'an-ı Kerim'de kullanılış şekilleri.
 - Diğer Hedefler
 - ❶ Kur'an'ın ilimlerle olan ilişkisi ve Kur'an'ın ilimlerin meydana gelmesindeki rolünün bilinmesi.
 - ❷ Bilimsel tefsirin tarihçesinin, kısımlarının ve bu akıma ait kavramların bilinmesi.
 - ❸ Bilimsel tefsire muvafık ve muhalif olanların görüşlerinin tanınması, din ve ilim arasında çelişkinin olmadığıнын beyan edilmesi.
 - ❹ Bilimsel tefsir metotlarına ait kıtas ve kaynakların yanı sıra bu tür tefsirdeki afetler ve ayrıcalıkların bilinmesi.
-

4. Bilimsel Tefsir Ekolü

Kur'an ve İlim

Kur'an öğretileri ilme önceki din ve semavi kitapların tümünden daha çok ehemmiyet gösterir. Kur'an'ın ilim ve âlim hakkında yaptığı övgüler başka hiçbir kitapta zikredilmemiştir. İlim kelimesi ve ilmin zorlukları Kur'an'da 750 defadan fazla dile getirilmiş ve her defasında ilmin makamı önemle vurgulanmıştır. Allah, kendisini insanın ilk öğretmeni olarak tanıtarak şöyle buyuruyor:

﴿الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ﴾

"Rahman, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti."¹⁶⁷

Başka bir ayette ise şöyle buyurmaktadır;

﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾

"O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."¹⁶⁸

Bu ayetler ilmin değerini anlatan en güzel örneklerdendir.

Muhtevasında farklı boyut ve özellikleri barındıran Kur'an'ın sadece bir boyutu ilim, tefekkür, tanıma ve düşünce gibi olguları inceler. Çok dakik bir nitelikte olan Kur'an, ilim sahası için daima inceleme ve araştırma konusu olmuştur. Çünkü Kur'an, insanı bazen teoloji (Allah'ın varlığı, sıfatları ve filleri) bazen ontoloji (insan başta olmak üzere varlık kavramı)

¹⁶⁷ Rahman: 1, 2, 3 ve 4

¹⁶⁸ Alak: 4-5

bazen kozmoloji (gökyüzü, yıldızlar ve gök cisimleri) bazen botanik (bitkiler) bazen zooloji (hayvanlar) ve bazen de tarihi tanımaya davet eder.

Kur'an'da ilimden söz eden ayetleri birkaç kısma ayırabiliriz.

Allah'ın zahiri (nesnel) ve batini (nefsi) nişanelerine değinen ayetler:

﴿ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴾

"Yakin edenler için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde nice ayetler vardır. Görmüyor musunuz?!"¹⁶⁹

Bakara:164, Nahl:12, Casiye:5, Rad:4, Enam:79, Tövbe:11, Rum:20-25.
ayetler bu kısımdaki ayetlerden sadece birkaçıdır.

İlim ve ilim ehlinin makamına değinen ayetler:

﴿ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾

"Allah, sizden iman edenlerin ve kendilerine ilim verilmiş olanların derecelerini yükseltir."¹⁷⁰

﴿ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"¹⁷¹

İlmin artmasına yardımcı olan yolları tanıtan ayetler:

Her gün insanın yeni ilmi keşifler yapmasını sağlayan göz, kulak, kalp, akıl vb. yardımcı etkenler:

﴿ وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ

وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

"Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi."¹⁷²

¹⁶⁹ Zariyat: 20-21

¹⁷⁰ Mücadele: 11

¹⁷¹ Zümer: 9

¹⁷² Nahl: 78

﴿ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾

"Sonra onu (insanı) şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı."¹⁷³

Zan ve tahminlere göre hareket edenleri kınayan ayetler:

﴿وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾

"Onların çoğu sadece zanlarına tâbi olur. Zan ise haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz"¹⁷⁴

Necm suresinin 23/28 ve Yunus suresinin 66. Ayetleri de bu kısımdaki ayetlere birkaç örnektir.

İnsana tevhit inancı ve ilahî kudreti ilmi olarak beyan etmek için göklerin ve yeryüzünün yaratılışını açıklayan ayetler:

﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

"Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır, Allah'ın her şeye gücü yeter..."¹⁷⁵

Mezkûr ayette göklerin ve yeryüzünün yaratılışı başta olmak üzere varlık âleminin vücuda gelmesi ilmin asli sebebi olarak tanıtılmıştır. Yine birçok ayette sabit bir bakış ve sağlam bir düşünce türü olan hikmet sıfatı ilim olarak tanıtılmıştır.

﴿وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾

"Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir."¹⁷⁶

¹⁷³ Secde: 9

¹⁷⁴ Yunus:36

¹⁷⁵ Talak:12

¹⁷⁶ Bakara:269

İlim ve âlimin değerini beyan eden Kur'an'daki ayetleri bir araya toplarsak başlı başına müstakil bir kitap elde ederiz.¹⁷⁷

İlimlerin Doğuşunda Kur'an'ın Rolü

İlimlerin tarihine genel olarak bakıldığında Kur'an-ı Kerim'in nazari (teorik) ilimlerin ortaya çıkmasında etkili roller oynadığı neticesine varılır.

Belagat ve fesahatin zirvesinde olan Kur'an, Arap edebiyatında mucizevî bir şaheserdir ve edebiyat ilimlerinin anası rolündedir. Zira sarf, nahiv, meani, beyan, iştikak, lengüistik (dil bilimi) gibi ilim ve edebi kanunlar, Kur'an'ın nüzulünden sonra ortaya çıkmıştır.

Gerçi Kur'an'ın inşinden önce cahiliye dönemi Arapları arasında (Kâbe'ye asılan) yedi veya on Arap şiirine imza atmış fasih ve edebi söz-lere sahip kimseler vardı. Ancak Kur'an'ın inşinin ardından Arap hatip-ler kendilerini ilahî kelamın karşısında aciz görmüş ve yenilgiyi kabul-lenmişlerdir. Bu nedenle insanlar kendilerini Arap edebiyatını öğrenmeye mecbur hissetmiştir. Ayetlerdeki fesahat, belagat, sentaks, terkip ve keli-melerin manaları üzerindeki dikkatli incelemeler, insanların ayetleri an-lamak için Arap lügatinde mevcut olan benzer örneklerinden yardım al-malarına sebep olmuştur. Şöyle derler:

İbn Abbas, ayetlerin manasını Arapça şiirlerden faydalanarak beyan eder ve “Şiirler, Arapların divanıdır” derdi.

Bu ilmi hareketlilik, tanınmış Şia âlimlerden Halil b. Ahmed Fe-rahidi Basri'nin lügat alanında “el-Ayn” adlı kitabı kaleme almasına ve aruz ilmini icat etmesine vesile olmuştur. Ayrıca sarf, nahiv ve ayetlerin i'rablandırılması gibi ilimlerin temeli yine Hz. Ali'nin öğrencileri tarafın-dan atılmıştır.

Hadis, rical ve dirayet ilimleri ikinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Her ne kadar birinci yüzyılda hadis ilmüne ait izler nadiren gö-rülse de ikinci halife tarafından hadis yazımının yasaklanması bu ilminin

¹⁷⁷ Adab-ı Talim ve Taallüm der İslam, Seyit Muhammed Bakır Hücetti, s.32 ve sonrası

ilerlemesinin önünü almıştır. Yaklaşık bir asır sonra yaşayan Ömer b. Abdulaziz tarafından kaldırılmasının ardından insanlar hadis ilmi ile alakalı diğer ilimleri öğrenmeye başladı. Bu dönemde Sadıkeyn (İmam Bakır ve İmam Sadık) başta olmak üzere Ehl-i Beyt imamlarının öğrencileri hadisleri bir araya toplamış, fıkıh ilminin farklı dallarıyla ilgilenmiş ve insanları bu ilimleri öğrenmeye teşvik etmişlerdir. Kelam ve usul-u fıkıh ilimleri de bu dönemde şekillenmeye başladı.

Yunan mitolojisinden İslam dünyasına intikal etmiş olan felsefe ilmi de gerçek manada varlığını Kur'an'a borçludur.

Allame Tabatabai şöyle yazmıştır:

Felsefe ilmi, ilk başlarda Yunanlılardan Arap topraklarına intikal etmiş hatta belirli bir müddet mitolojik Yunan şeklini kormuş olsa da, kısa bir süre sonra değişim ve tahviller yaşayarak hem şekil hem de anlam itibarıyla İslamî düşünce tarzına ayak uydurmuştur. Bunun en büyük kanıtı ise bugün Müslümanlar arasında yaygın olan felsefe ilmine ait teorilerin ispatı için ortaya konulan delillerin ilahî maariflerden, yani Kur'an ve hadislerden elde edilir olmasıdır.¹⁷⁸

Bugün geniş bir yelpazeye sahip olan tarih ilim de aynı şekilde başlangıçta genel manada peygamberlerin ve kadim ümmetlerin kıssalarını, özelde ise İslam Peygamber'i Hz. Muhammed (s.a.a) ve onun savaşlarını ele almıştır. Kur'an, mezkûr konuları en gerçek ve en güzel haliyle beyan etmiştir. Elbette hadis ilminin bu alandaki rolü de inkâr edilemeyecek kadar çoktur. Her halükarda geride kalan zaman zarfında tarih, inceleme sahasını genişletmiş, Mes'udi, Taberi ve Yakubi gibi âlimler tarih alanında kitaplar kaleme almıştır.

Allame Tabatabai, diğer akli ilimler hakkında şöyle yazmıştır:

Açık yüreklilikle söyleyebiliriz ki; Müslümanların tabiat ve riyaziyyat gibi akli ilimlerle birlikte nakil ve tercüme şeklinde gelmiş olan bilimlerle ilgilenmesinin asıl sebebi, Kur'an'ın Müslümanların ruhlarına yerleştirdiği kültürel idealin bir tezahürüdür.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Kur'an der İslam, s.161

¹⁷⁹ Kur'an der İslam, s.163

İlmin Tanımı

İlim kelimesi lügatte “bilmek” manasındadır ve mana yeterince açıktır. Ama bilim adamları farklı ilimlerde “ilim” sözcüğüne ait değişik tanımlamalar yapmıştır. Örnek olarak:

1. İnsan aklında bir şeye ait suretin şekillenmesi¹⁸⁰
2. Zan ve şüphenin karşısında yer alan yakin
3. Gerçeklerle mutabık olan yakine dayalı inançlar
4. Birbiri ile alakalı olaylar mecmuası

İlim, bir sınıflandırmaya göre dört kısma ayrılır:

1. Birbiri ile alakalı şahsi ve özel olaylar mecmuası; biri toplum ve milletlerin başından geçen olayların nakleden tarih diğeri ise yerkürede farklı bölgelerde yaşanan tabiata ait değişimleri inceleyen coğrafya gibi.

2. Genel konular mecmuası: Belirli kaidelere göre düzenlenmiş lügat veya bir dile ait gramer ilmi gibi.

3. Genel ve gerçek konular mecmuası: Özel bir eksene sahip ve belirli kanunları olmayan tüm pratik ve teorik ilimleri kapsayan ilimler. Örneğin; teoloji ve metafizik gibi, ama bu ilimler şahsi ve itibari olayları kapsamaz.

4. Hissi tecrübe yoluyla hâsıl olan realiteler mecmuası: Bu ilimlere istilahta “pozitivizm” denir.

Günümüzde ilim dendiğinde kastedilen ve ilmi bir akım unvanıyla inceleme konusu olan mana, son kısma ait (pozitivizm) tanımdır. Gerçi ilim, bazen cüz-i bir şekilde birbirleri ile ilintili şahsi ve özel olayları da kapsar.

İlk kez Saint Simon tarafından kullanılan Pozitivizm kelimesi, on dokuzuncu yüzyılın başlarında “sosyoloji ilminin babası” olarak tanınan Fransız Auguste Comte tarafından geliştirilip sistematikleştirilmiştir.¹⁸¹

¹⁸⁰ Bu tanım, husuli ilmin tanımıdır. Zira âlimler ilmi, husuli ve huzuri olmak üzere ikiye ayırır. Manzume-i Mantık Şerhi, Molla Hadi Sebzivari, s.8

¹⁸¹ “Bir diğer adı “olguculuk” olan pozitivizmin kurucusu August Comte, felsefe ve metafiziği mahkûm ederek akli kanunları inkâr etmiş ve tahkiki ilimleri matematik,

Pozitivizm, sadece müşahade edilen ve tecrübe yoluyla elde edilen şeyleri ilim olarak kabul eden ifrati bir akımdır. İnsanın tanıma ve yakın dairesini his ve tecrübelerle sınırlar. Metafiziği ilim kabul etmeyen pozitivizm, “Nesnel olmayan çoğu şey, boş ve anlamsızdır” der.

Bugün tüm dünyada “ilim” sözcüğünün karşılığı olarak kabul edilen pozitivizm, felsefenin zıt noktasıdır.

İlk başlarda genel olarak tüm ilimleri kapsayan felsefe, İslam’ın doğuşuyla revaç bulmuş ve her biri farklı isimlerle anılan değişik dallara ayrılmıştır. Bu nedenle felsefe ve ilim arasında herhangi bir çelişki söz konusu olamaz.

Bilimsel Tefsirin Tanımı

Bilindiği gibi tefsir, açıklığa kavuşturmak ve perde aralamak manasındadır. Kur’an’ın tefsiri ise ayetlerin manası üzerindeki ipham perdesini kaldırmak demektir.

İlmin tanımında da söylendiği gibi ilimden maksat ise felsefenin muhakabilinde yer alan pozitif bilimlerdir.

Bazıları “bilimsel tefsir, ilmi kazanımların Kur’an’la tatbikidir” der.¹⁸² Dr. Zehebi şöyle yazmıştır:

Bilimsel tefsir, ilmi terimleri Kur’an ibareleri ile pekiştirmektir. Müfessir ise Kur’an’dan farklı ilim ve felsefi görüşler elde eder.¹⁸³

Bu tanımı esas alarak genel anlamda bilimsel tefsiri şöyle tanımlayabiliriz:

Müfessirin bilimsel verilerin ve varsayımların tamamının ya da bir kısmının Kur’an’da olduğuna inandığı tefsir şeklidir. Diğer bir ifadeyle Kur’an ayetlerinin kadim ve muasır ilmi keşiflere tatbik edilmesidir.

gökbilim, fizik, kimya, biyoloji ve sosyoloji olmak üzere altı kısma ayırmıştır. “Pozitivizm Felsefesi Hakkında Dersler” adında altı ciltlik kitap yazan Comte, bu altı ilmi tahkiki ilimler unvanıyla incelemiştir. Kitabın 3 cildi sadece sosyoloji hakkındadır.” Amuzeşi Felsefe, Ayetullah Misbah Yazdi, c.1, s.62

¹⁸² el-Mizan, c.1, s.4

¹⁸³ et-Tefsiru ve’l Müfessirun, c.2, s.349

Bilimsel Tefsirin Tarihçesi

Bilimsel tefsir akımının köklerini İslam'ın ilk yıllarında arayabiliriz. Nitekim Hz. Ali (a.s),

“فَلَا أَقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ” *And olsun doğuların ve batıların Rabbine ki...*¹⁸⁴ ayetinin tefsirinde ilmi bir yaklaşımla yerküreye ve “فَلَا أَقْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ” *Andolsun, bir görünüp bir sinenlere, akıp g-dip kaybolanlara*” ayetinin tefsirini de “Zühal, Merih, Zühre, Utarit ve Jüpiter” olarak buyurmuştur.¹⁸⁵

Hicaz'ın coğrafi konumu ve insanların Arap diline olan kısıtlı hâkimiyeti nedeniyle Hz. Ali (a.s) dışında sahabe ve tabiin ayetlerin ilmi boyutuna fazla teveccüh etmemiş, sadece lafzın zahirini tefsir etmekle yetinmiştir. Ama İmam Sadık ve İmam Rıza (a.s) başta olmak üzere diğer Ehl-i Beyt imamları Kur'an'ın ilmi yönüne (çekim kanunu vb.) de gereken hassasiyeti göstermiş hatta pozitif ilimlerde "kimya ilminin babası" olarak kabul edilen Cabir b. Hayyan gibi öğrenciler yetiştirmişlerdir. Cabir b. Hayyan, kimya, fizik, matematik ve mineralojinin bir dalı olan kristalografi ilimlerine ait bilgileri Ehl-i Beyt imamlarından öğrenmiştir.

Rivayet kitaplarında bu konuya oldukça özet değinilmiştir. Tefsir alanında ise Kur'an'ı bilimsel tefsir metoduyla tefsir eden ilk esere örnek olarak, Şeyh Tusi'ye ait *Tibyan Tefsirini* örnek verebiliriz. Altıncı yüzyılda ise Merhum Tabersi *Mecmau'l Beyan* tefsirinde tıp, biyoloji, astroloji vb. konuları ele alarak Kur'an'ın ilmi yönüne işaret etmiştir.

Merhum Tabersi'den sonra sırasıyla altıncı yüzyılda Ebu'l Fütuh Razi (*Revhu'l Cinan ve Ruhul Cenana*) ve sekizinci yüzyılda Ebu'l Mehasin Curcani (*Tefsir-i Gazer*) gibi âlimler kısa da olsa Kur'an'ın bilimsel yönüne değinmişlerdir.

Ehl-i Sünnet arasında ise Ehl-i Beyt imamlarından uzak kalınması sebebiyle bilimsel tefsir kıvılcımını ilk olarak ateşleyen beşinci yüzyılın sonlarında Gazzali'dir (*Cevahiru'l Kur'an*).

¹⁸⁴ Mearic:40

¹⁸⁵ Tekvir:15: 16

Her ne kadar Gazali tefsir kitabında Kur'an'ın ilmi boyutunu keşfetmeyi başaramasa da, ayetlerin ilmi yönünde olduğunu ispatlamıştır. Gazali'den sonra bu alanda çaba gösteren isimlere yedinci yüzyılda Fahri Razi (*Tefsir-i Kebir*), sekizinci yüzyılda Nişaburi (*Garaibu'l Kur'an ve Regaibu'l Furkan*) ve Kadı Beyzavi'yi (*Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil*) örnek verebiliriz.

Özellikle Avrupa'da edebiyat, sanat ve bilim alanındaki gelişmelerin (Rönesans) yaşanmasının ardından ilmi akım, müfessirler arasında yeniden dirildi denebilir. Tefsirde yenilik ve değişimlere yer veren isimlerden biri daha çok Molla Sadra olarak bilinen Sadru'l Müteallihin Şirazi'dir (ö.1050). Ancak Molla Sadra'nın ilmi yeniliklere kapı aralamasının nedeni batıdaki ilmi değişimlerin etkisi değil Molla Sadra'nın İslamî felsefe verdiği önem ve sahip olduğu manevi makamdır. Molla Sadra, dünyanın şekli, dokuz felek¹⁸⁶, gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışı gibi konuları beyan etmiştir.

Molla Sadra'dan sonra on dördüncü yüzyıla kadar bilimsel tefsir ekolü özellikle Ehl-i Sünnet arasında ifrat haddine ulaşarak devam etmiştir. Şia tefsirleri ise mümkün mertebe vasat yol izlemiştir. *el-Mizân*, *el-Furkan*, *el-Keşşaf*, *Tefsir-i Numune*, *el-Besair*, *Min Hude'l-Kur'an*, *Tefsir-i Nevin*, *Tefsir-i Kur'an* (Seyit Mustafa Humeyni) gibi eserler, Kur'an'ı ilmi açıdan da ele alan tefsir kitaplarına birkaç örnektir.

Ehl-i Sünnet müfessirlerinden Muhammed b. Ahmed İskenderani (*Keşfü'l Esrari'n Nuraniye*) ve Tantavi (*Cevahiru'l Kur'an*) ifrat derecesinde çaba harcayarak Kur'an ayetlerini pozitif ilimlerle uyumlu olacak şekilde tefsir etmeye çalışmıştır.

Ahmed İskenderani ve Tantavi haricinde diğer Ehl-i Sünnet müfessirleri bilimsel tefsir konusunda daha yumuşak bir metot izlemiştir. Kevakabi (ö: Hicri 1320) (*Tebayiu'l İstibdad ve Mesariü'l İstib'ad*), Şeyh

¹⁸⁶ İç içe geçmiş olarak dünyayı çevrelediği varsayılan sanal çemberlerdir ki, yedi tanesi dünyanın kendi göğünden başlayarak yedi gezegenin feleğidir. 1. felek Ay, 2. felek Merkür; 3. felek Venüs 4. felek Güneş 5. felek Merih 6. felek Jüpiter 7. felek Satürn 8. felek sabit yıldızlar ve burçlar 9. felek ise hepsini çepeçevre sarıp kuşatan, en büyük en yüksek felek olduğundan kendine yakışır bir ad ile felek-i atlas (arş) olarak bilinir. (Mütercim).

Muhammed Abdüh ve öğrencisi Reşit Rıza (*el-Menar*) bu isimlerden sadece birkaçıdır.

Bilimsel Tefsir Hakkındaki Görüşler

Bilimsel tefsir hakkında müfessirler arasında üç farklı görüş vardır:

1. Bilimsel tefsiri kabul edenler.
2. Bilimsel tefsiri inkâr edenler
3. Tafsile inananlar.

1. Kabul Edenler

Bilimsel tefsir metodunu kabul edenler iki gruba ayrılır:

a) İfrat Ehli: Kur'an'ın tüm ilimleri, bireysel ve toplumsal tüm ihtiyaçları kapsadığını savunurlar.

b) İtidal Ehli: “Her ne kadar Allah, varlık âlemine ait tüm sırlara vakıf olsa da sadece gerekli olan ilmi konulara işaret etmiştir” derler.

a) İfrat Ehli:

Kur'an'ın tüm ilimleri bağrında barındırdığına inanırlar. Yine “Kur'an'ın sırlarına ne kadar çok erişilirse Kur'an'ın ilmi yönü o kadar çok anlaşılır” derler.

Bu görüşü benimseyen âlimlerin büyük çoğunluğu Kur'an'ın tamamen ilmi bir kitap olduğunu ispat etmek için azami gayret sarf etmiştir. Bu âlimler Kur'an'da herhangi bir ilim veya o ilimle alakalı bir konuya benzer veya eş sesli ya da eş anlamlı bir kelimeyle karşılaşınca kelimeyi o ilme tatbik derler. Örneğin; **وَإِنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ**¹⁸⁷ ayetinde geçen **حَدِيد** (demir) kelimesini demircilik olarak tefsir ederler.¹⁸⁸

Hatta bazıları insanların ihtilafa düştüğü ilmi bir meselenin veya akli ya da ilmi bir kanunun şifresi ve nişanelerinin (Kur'an'ın zahirinden anlaşılması mümkün olmasa da) ayetlerde yer aldığını ve bunu ise sadece ehil olan kişilerin anlayabileceğini söyler.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Hadid:24

¹⁸⁸ el-İtkan, c.2, s.400

¹⁸⁹ İhya-i Ulum, Gazali, c.1, s. 260

Deliller

Bu görüşün taraftarları hem Kur'an ve rivayetlerden nakli, hem de akli deliller beyan etmişlerdir. Bu delillerin en önemlileri şunlardır:

Ayetler

﴿ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ﴾

"Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."¹⁹⁰

﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ﴾

"Sana her şey için bir açıklama olan bu kitabı indirdik."¹⁹¹

Birçok ayet ise ilimlere işaret niteliğindedir.¹⁹² Örneğin;

Demircilik: اَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ "Bana demir parçaları getirin."¹⁹³

Marangozluk: وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا "Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap."¹⁹⁴

İplikçilik: نَقَضْتُ غَزْلَهَا "İpliğini iyice eğirip bükttükten sonra (tekrar) çözüp bozan."¹⁹⁵

Yazarlık: عَلَّمَ بِالْقَلَمِ "Kalemle (yazmayı) öğretti."¹⁹⁶

Dalgıçlık: كُلُّ بَنَاءٍ وَعَوَاصِ "Bina ustası olan ve dalgıçlık yapan"¹⁹⁷

Cam işçiliği: صَرَحَ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ "Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür."¹⁹⁸

¹⁹⁰ Enam:38

¹⁹¹ Nahl:89

¹⁹² el-İtkan, c.2, s.400

¹⁹³ Kehf:89

¹⁹⁴ Hud:37

¹⁹⁵ Nahl:92

¹⁹⁶ Alak:4

¹⁹⁷ Sad:37

¹⁹⁸ Naml:44

Hadisler

Ömer b. Kays şöyle der:

“İmam Muhammed Bakır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum: ‘Allah, kıyamete kadar Müslümanların ihtiyaç duyacağı her şeyi Kur'an'da nazil ederek veya Peygamber'e haber vererek açıkça beyan etmiştir.”¹⁹⁹

Başka bir rivayette İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Mahlûkta olan ve Kur'an'da beyan edilmeyen hiçbir şey yoktur.”²⁰⁰

Gazali, Suyuti ve Zerkeşi gibi isimler sahabeden nakledilen rivayetleri de delil olarak kabul ederler. İbn Mesut şöyle der:

İlimlerin başlangıç ve sonuna ulaşmayı talep edenler Kur'an ayetleri üzerinde düşünsün.²⁰¹

Yine şöyle demiştir:

Kur'an'da her ilim ve bizim için (ihtiyaç duyduğumuz) her şey nazil olmuştur. Ancak bizim için açıklanan ilimler kısıtlı olduğundan, tamamını Kur'an'dan anlamamız mümkün değildir.²⁰²

Kısa Bir İnceleme ve Reddiye

مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ “Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık”²⁰³ ayeti hakkında ifade edilen en önemli konu “kitap” lafzından neyin kasdedildiğidir. Bu konuda üç farklı görüş söz konusudur:

1. Levh-i Mahfuz:²⁰⁴ Bu görüşe binaen ayetin manası şöyle olur: “Biz, içerisinde gelmiş- geçmiş her bilgiyi barındıran Levh-i Mahfuz'da insan, hayvan ve bitkilerin ihtiyaç duyduğu her şeyi, ömür sürelerini, rızık miktarlarını vb. tüm konuları açıkça beyan ettik.”

2. Ecel:²⁰⁵ Yani, “Kendisi için ecel tayin etmediğimiz hiçbir şey yoktur.” Bu görüşün delili ayetin devamında yer alan ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ “Sonra hepsi Rablerinin huzuruna getirilecekler” cümlesidir.

¹⁹⁹ Tefsir-i Ayyaşi, c.1, s.6

²⁰⁰ A.g.e.

²⁰¹ el-İtkan, c.2, s.126

²⁰² Bkz. et-Tefsiru ve'l Mufessirun, Zehebi, c.2, s.351, el-İklil'den naklen

²⁰³ - En'am:38

²⁰⁴ el-Mizan, c.7, s.81, Mecmau'l Beyan, c.3, s.461

²⁰⁵ Mecmau'l Beyan, c.3, s.461

Bu iki görüşü dikkate alarak “Kur’an tüm ilimleri kapsar” sözünü söyleyemeyiz. Çünkü “kitap”tan maksat Kur’an değildir.

3. Kur’an-ı Kerim: Sadece bu görüşe dayanarak Kur’an’da tüm ilimler mevcuttur diyebiliriz. Ama müfessirler içerisinde yaygın olan ve ayet hakkında yapılan tefsirin farklı ilimlerle irtibatı yoktur. Zira meşhur görüşe göre Kur’an’da eksik bırakılmayan şeyler; din, şariat, hidayet ve insanın terbiye edilmesi için gerekli olan şeylerdir. Bu nedenle maksat insanların din adına ihtiyaç duyduğu emirlerdir. Bu ise *“وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ”* “Sana bu kitabı; her şey için bir açıkl - yıcı olarak nazil ettik” ayetinin tefsiridir ve “her şey”den maksat, insanların hidayeti için gerekli olan yaratılış, ölüm, ahlak, dinler, vaazlar, kıssalar vb. şeylerdir.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz:

Bu minvaldeki ayetlerde hedeflenen şey; insanların ihtiyaç duyduğu dini tüm emir ve yasakların Kur’an’da mevcut olduğu gerçeğidir. Kur’an, bu alandaki beyanlarını ya açıkça ya da ilim ve Peygamber’e müracaat edilmesine²⁰⁶ sevk ederek dile getirmiştir. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır:

“Peygamber size ne veriyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.”²⁰⁷

Rivayetler konusuna gelince; eğer sunulan rivayet sahih olursa “Kur’an her şeyin açıklayıcısıdır” cümlesi iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi yapılan tefsirin Kur’an’ın zahiri ile uyumlu olması, ikincisi ise ayette lâfzi delaletin olmaması. Şöyle ki; Kur’an’da varlık ve yaratılış konusuna değinen işaretler olabilir ama sahip olduğumuz sıradan ve sınırlı ilmimiz bu sırrı çözmekten acizdir.²⁰⁸

Sonuç: Kur’an’ın tüm pozitif ve felsefi ilimleri kapsayan bir kitap olduğunu söyleyemeyeceğimiz gibi ilimleri de Kur’an ayetleri üzerinde tatbik edemeyiz. Aynı eleştiriler, Gazali gibi, batını yol ve batını ilimler aracılığıyla Kur’an’ın ilmi boyutunu ispat etmeye çalışanlar için de geçerlidir.

²⁰⁶ Mecmau’l Beyan, c.6, s.586

²⁰⁷ Haşr:7

²⁰⁸ el-Mizan, c.12, s.325

Kur'an'ın ilmi açıdan mucize olması tüm ilimleri kapsamasına bağlı değildir. Hatta bazı ilmi konuları ispat etmesi bile Kur'an'ın ilmi açıdan mucize olduğunu ispat etmeye yeterlidir. Bu nedenle yukarıdaki görüşler tüm ilmi meselelerin Kur'an'da olduğunu ispat etmez.

Bu görüşün taraftarlarının konuyla ilgili farklı düşünceleri vardır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

1. Abdullah b. Mesut Peygamber'den (s.a.a) şöyle nakletmiştir: "Kim ilk ve son ilmi isterse Kur'an ayetleri üzerinde düşünsün."²⁰⁹ Beyhaki, bu hadisi ilmi prensipler olarak mana etmiştir.²¹⁰

2. Ebu Hamid Gazali, "İhyau'l Ulum" ve "Cevahiru'l Kur'an" kitaplarında bilimsel tefsir metodunu şiddetle savunmuş ve Kur'an ilimlerini zahiri ve batini olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Gazali, Kur'an'da tüm ilmi görüşler ve akli kanunlar hakkında işaret ve ibarelerin olduğunu ama her insanın Kur'an'ın zahirinden bu sırlara erişemeyeceğini dolaşısıyla da bunu ancak batini manadan anlayan ehil insanların yapabileceği görüşündedir.²¹¹

3. Ehl-i Sünnet âlimlerinden ve "el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an" kitabının yazarı olan Bedrettin Muhammed b. Abdullah Zerkeşi (ö.764), Kur'an'dan tüm ilimlerin elde edilebileceği kanısındadır. Zerkeşi şöyle yazmıştır: Kur'an'da ilk ve son ilim mevcuttur. Kur'an'dan istihraç edilemeyecek hiçbir şey yoktur. Ancak bu işi Allah'ın kendisine ilmi tanıttığı ve anlamayı ilham ettiği kişiler yapabilir.²¹²

4. İbn Ebu'l-Fazl Mursi (570-655) Kur'an tefsiri başta olmak üzere birçok kitap yazmıştır. Celaleddin Suyuti, *el-İtkan* adlı kitabında Ebu'l Fazl Mürsi'den kendi tefsirinde şöyle yazdığını nakleder: Kur'an'da tüm ilimlerin evveli ve ahiri bir araya toplanmıştır. Ancak bu ilimlere sadece kitap sahibinin ihataşı söz konusudur. O'ndan sonra Resulü ve resulüne varis olanlar (sahabe vb.) bu ilimlere vakıftır.²¹³

²⁰⁹ İhyau'l Ulum, c.1, s.260

²¹⁰ el-İtkan Tercümesi, Suyuti, c.2, s.393

²¹¹ Cevahiru'l Kur'an, 4.fasıl, s.18; İhyau'l Ulum, c.1, s.260, Dimeşk basımı

²¹² el-Burhan, c.2, s.181

²¹³ el-İtkan, c.2, s.396 ve et-Tefsiru ve'l Müfessirun, c.2, s.352

5. Ehl-i Sünnet dünyasının tanınmış müfessirlerinden olan Celaleddin Suyuti, “el-İtkan fi Ulumi’l Kur’an” kitabında Kur’an ve rivayetlerden deliller zikrettikten sonra İslam âlimlerinin Kur’an’dan tüm ilimlerin mevcut olduğuna dair görüşlerini beyan etmektedir. Suyuti şöyle der: Ve ben derim ki; Allah’ın aziz kitabı, bünyesinde her şeyi barındırır. Başat ve temel nitelikteki tüm ilimlere Kur’an’da işaret edilmiştir.²¹⁴

Yine diğer bir kitabı olan “el-İklil fi İstinbatı’t-Tenzil”de Kur’an’ın tüm ilimlere işaret ettiğine dair birçok delil zikretmiştir.²¹⁵

6. Muhammed b. Ahmed İskenderani, “Keşfu’l Esrarı’n-Nuriyye” kitabında Kur’an’da ilmi konuların olduğunu ispat etmek için uzun çabalar harcamıştır.²¹⁶

7. Seyit Abdurrahman Kevakabi, “Tebayiu’l İstibdad ve Mesariu’l İstib’ad” adlı eserinde Kur’an’ın tüm ilimleri kapsadığı kanaatinde- dir. Hatta Kur’an’ın mucize oluşunu farklı ilim dallarında ispat etmeye çalışmıştır.²¹⁷

8. Seyit Ahmed Han Hindi, “Tefsirü’l Kur’an ve Hüve’l Hadi ve’l Furkan” tefsirinde batı menşeli ilimlerin etkisinde kalarak İslamî düsturları modern ilimlere tatbik etmeye çalışmıştır. Hatta 1875 yılında temelini bu düşüncelerle attığı bir kolej bile kurmuştur.²¹⁸

9. “el-Cevahiru fi Tefsiri’l Kur’an” kitabının sahibi Tantavi (ö.1358), bilimsel tefsir metodunda en aşırı görüşe sahip isimdir. Tantavi, günümüz ilmi meselelerini Kur’an’la tatbik etmek için azami gayret sarf etmiştir. O, şöyle yazmıştır: “İhzar-ı Ruh (belli bir ruhu çağırarak) dâhil olmak üzere tüm ilimler Kur’an’da mevcuttur. Ben, Kur’an ayetlerini tabiatın sırları, sanat ve modern ilimlerle uyumlu hale getirmek için çok çaba harcadım.”²¹⁹

²¹⁴ el-İtkan Tercümesi, c.2, s.403

²¹⁵ et-Tefsir-u ve’l Müfessirun, c.2, s.351 (Suyuti el-İtkan kitabında daha detaylı bilgi için el-İklil fi İstinbatı’t-Tenzil kitabını adres gösterir.)

²¹⁶ et-Tefsiru ve’l Müfessirun, c.2, s.365

²¹⁷ A.g.e.

²¹⁸ Tarih-i Nehzethayı İslamiyi Muasır, Halebi, s. 143 ve bkz. Tefasir-i Cedid, Bahattin Hurremşahi.

²¹⁹ el-Cevahir fi Tefsiri’l Kur’an, c.1, s.2

10. Dördüncü yüzyıl müfessirlerinden olan Abdulmun'im Cemali, "et-Tefsîrû'l Ferid" kitabının sahibidir. Cemali, İngiltere'de yaşaması sebebiyle ilmi bir tefsir yazamaya karar verir ve tamamı özet olan dört ciltlik kitapta ilmi konuları gündeme getirir. et-Tefsîrû'l Ferid kitabı Hicri 1390 yılında basılmıştır.²²⁰

11. "İ'cazu'l Kur'an ve Belagatu'n-Nebeviyye" kitabının sahibi Mustafa Sadık Rafii.

12. Mısır âlimlerinden olan Abdurrezzak Nufel, "el-Kur'an ve İlmu'l Hadis", "Allah ve İlmu'l Hadis", "el-İslam ve İlmu'l Hadis", "Beyne'd-Dini ve'l İlm" ve "Esrar ve Eceb" kitaplarının yazarıdır.

13. "el-Besair" tefsirinin yazarı Yesubuddin Restkar Cuybari, tefsirinde sosyoloji, siyaset vb. çağdaş ilimlerden yardım almıştır.

b) İtidal Ehli

Bu grubun taraftarları "Kur'an, insanların hidayeti için nazil olmuştur" der. Bu nedenle "Kur'an'ın aslı hedefi, insanın terbiye edilmesi ve kemale erdirilmesidir" der. Yine itidal ehline göre insan, pozitif konularda Allah'ın kendisine sunduğu araç ve gereçlerden istifade ederek ilmi keşifler yapabilir.

"Kur'an evrende var olan tüm sırları kapsar" sözü, ayetlerde insan nefsinin tezkiye edilmesi için tabiatın bazı sırlarına işaret edildiği manasındadır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulur:

﴿قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾²²¹

"De ki: "O'nu, göklerin ve yeryüzünün sırrını bilen indirdi..."

Kur'an'da var olan bilimsel işaretler kitap sahibinin aslı hedefi değildir. Bu nedenle bu konulara açıklıkla değinilmemiştir. Çünkü aslı hedef, dini ve manevi bir terbiye ve doğru yola hidayettir. Bazılarına yüzeysel olarak değinilen bu bilimsel konular, özellikle ilim ehli için Kur'an'ın

²²⁰ et-Tefsiru ve'l Müfessirun, c.2, s.449

²²¹ Furkan:6

mucizeliğine birer delil niteliğindedir.²²² Üstat Murtaza Mutahhari şöyle yazmıştır:

Açıktır ki Kur'an, felsefe, tarih, matematik vb. türden bir kitap olmadığı için ayetlerde diğer ilimlere özgü alışlagelmiş bir dile, yaygın terimlere ve sınıflandırmalara yer verilmemiştir. Buna rağmen Kur'an'dan çok dakik ilmi bilgiler elde etmek mümkündür.²²³

Yukarıda beyan edilen konulara istinaden bu görüşü savunanların delillerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'an'ın nüzul sebebi, insanların terbiye edilmesi ve hidayeti içindir, bilimsel konuların beyanı için değil.

2. İnsan, belirli bir zaman alsa da düşünce ve akli yollarla bilimsel kanun ve varsayımları elde edebilir.

3. Kur'an'da bilimsel sınıflandırmalar ve terimler olmadığından Kur'an tamamiyle bilimsel bir kitaptır diyemeyiz.

4. Kur'an'ın lafızları örf nazarında da kabul edilen muayyen manalara sahiptir. Eğer Kur'an tüm ilimleri kapsamış olsaydı ayetler, ilk indiği dönemden itibaren gelecek nesiller için de muhtevası açık olan lafızlarla nazil olurdu. Bu ise akla terstir.²²⁴

5. Bilimsel teori ve varsayımların büyük çoğunluğunun değişimlere açık olduğu bilgisine istinaden tüm ilimleri Kur'an'a nispet veremeyiz.²²⁵

Kadim müfessirler arasında da itidal ehli olan isimleri saymak mümkün olacağı gibi muasır müfessirlerin büyük çoğunluğu da bu görüşü kabul eder. Bu görüşün en önemli taraftarları;

- Ebu Ali Sina (İbn Sina)
- Şeyh Tabersi (Mecmau'l Beyan)
- Ebu'l Fütuh Razi (Revhu'l Cinan ve Ruhul Cenani)
- Allame Meclisi (Biharu'l Envar)
- Fahri Razi (Tefsir-i Kebir)
- Seyit Cemalettin Esat Abadi

²²² Ulum-u Kur'ani, Ayetullah Marifet, s.363

²²³ Camia ve Tarih, s.309

²²⁴ et-Tefsiru ve'l Müfessirun, Zehebi, c.2, s.360

²²⁵ A.g.e.

- Seyit Kutub (Fi Zilali'l Kur'an)
- Şeyh Muhammed Abduh (el-Menar)
- Reşit Rıza (el-Menar tefsirinin tamamlayıcısı)
- Muhammed Mustafa Meragi (Tefsir-i Meragi ve el-İslam ve't Tıbbu'l Hadis)
- Molla Sadra (Tefsîrû'l Kur'anî'l Kerim)
- Allame Tabatabai (el-Mîzân)
- Şehit Murtaza Mutahhari (Aşinai ba Kur'an)
- Seyit Mahmut Talagani (Pertuyi Ez Kur'an)
- Ayetullah Nasır Mekarim Şirazi (Tefsir-i Numune)
- Ayetullah Cafer Sübhani (Menşur-i Cavid)
- Ayetullah Misbah Yazdi (Maarif-i Kur'an ve Ahlak der Kur'an)
- Ayetullah Muhammed Hadi Marifet (et-Temhidu fi Ulumi'l Kur'an)
- Ayetullah Safi Kulpaygani (Be Suyi Aferidegar, Muntehabu'l Eser fi'l İmami's Sani Eşer)
- Dr. Muhammed Sadık (Tefsîrû'l Furkan)
- Ahmed Amr Ebu Hacer (et-Tefsîrû'l İlmi fi'l Mizan)

2. İnkâr Edenler

Kur'an'ın ilmi yönü birçok müfessirin dikkatini celp ederken bir grup müfessirin de muhalefetiyle karşılaşmıştır. Kur'an'ın ilmi yönünü inkâr edenler şöyle der:

“Kur'an-ı Kerim, pozitif ilimleri içermez.”

Bu görüşü savunanlar bilimsel tefsiri reddetmenin yanı sıra, bu iddialarına deliller de sunmuştur. Bu delillerin en önemlileri şunlardır:

a) Kur'an, akait, ahlak, ahkâm gibi ilahî maariflerle insanı terbiye ve hidayet etmeyi hedefler. İnsan ve Allah arasındaki bağı ölüm anına kadar korumaya çalışır. Bu nedenle hidayet kitabı olan Kur'an'ın pozitif ilimleri ve bilimsel formülleri gündeme getirmesine gerek yoktur.

b) Pozitif ilimlere işaret eden ayetler dikkatle incelendiğinde bu ayetlerin teşbih babından olduğu anlaşılır. Bu nedenle ayetlerde göze çarpan ilmi işaretler bilimsel bir formülü veya kanunu beyan etmez.

c) Bilimsel tefsir, bir tefsir metodu değil aksine bilimsel varsayımları ayetlere tahmil etmektir ve bireysel inancın Kur'an'a tahmil edilmesi ise reye dayalı tefsirdir.

d) Kur'an ilimlerine en hâkim insanlar olan sahabe ve tabiinden hiç kimse, ilahî teklif ve hükümler dışında bu konuya işaret etmemiştir. Bunun kendisi Kur'an'ın tüm ilimleri kapsamadığının en önemli delilidir. Ancak ayetlerden Arap edebiyatı gibi ilimlere ait kanunları elde edebiliriz. Bunun dışında olan şeyler sadece müfessirin iddiasından ibarettir.²²⁶

e) Bilimsel tefsirin muhaliflerinden olan Dr. Zehebi şöyle yazmıştır:

“Bilimsel tefsir üç nedenle makul ve makbul değildir.”

1.Lugavi Açıdan: Değişen zaman, kelimenin manasının da değişmesine ve farklı şeylere delalet etmesine neden olur. Bu nedenle her dönemde dil bilimciler tarafından kelime için farklı terimsel manalar gündeme getirilir. Bir kelimeye şer'i, örfi veya lugavi açıdan değişik manalar tahmil edilebilir ki, Araplar Kur'an'ın nüzul zamanında bu manalardan sadece bazılarını biliyordu. Bu nedenle özellikle Peygamber (s.a.a) ve sahabe tarafından aynı şekilde kıraat edilen ve yorumlanan bir kelimenin manasının bu kadar genişleyip değişmesi dikkate alınarak ilahî kelam doğru yorumlanabilir diyebilir miyiz?Böyle bir şeyi onaylamak insanın kendi aklını inkâr etmesi demek olur.

2. Belagat ve Fesahat Açısından: Belagat, cümlelerin mevcut durumla olan uyumudur. Açıktır ki Kur'an belagat ve fesahat yönünden en yüce makama sahiptir. Bilimsel tefsiri kabullenmek Allah'ın ayetlerden Kur'an'ın nüzul zamanında yaşayan Arapları değil, aksine gelecek nesil insanların anlayabileceği mana ve mefhumları irade ettiği anlamına gelir. Bu ise muhatabın mevcut haline riayet edilmemesi demektir. Bu nedenle bilimsel tefsiri kabullenmek, Kur'an'ın en önemli özelliği olan belagat ve fesahatin selb edilmesi anlamına gelir.

²²⁶ Bu delili Şatibi dile getirmiştir. el-Muvafakat, c.2, s.80 (et-Tefsiru ve'l Müfessirun'dan naklen)

3. İnanç Açısından: Kur'an'ın kıyamete kadar ideal yaşam kitabı olduğu en açık ve değişmez inançlardandır. İnsanla akıl çerçevesinde konuşan Kur'an, peygamberlerin sonuncusuna indirilen dini öğreti ve hükümleri içeren semavi bir kitaptır. Bu inanca binaen; Kur'an'ın astronomi, tıp, geometri vb. ilimleri beyan ettiğini kabullenmek, insanın inancında şüpheye düşmesini gerektirir. Zira sürekli değişim halinde olan bilimsel teori ve kanunların Kur'an gibi öğretileri ebedi olan bir kitapla uyum içerisinde olması doğru değildir.

Kısa Bir İnceleme ve Reddiye

1. Kur'an'ın bazı bilimsel konulara işaret etmesi, insanın ebedi saadeti, nefsin tezkiye edilmesi ve hidayete ulaşması gibi Kur'an'ın asli hedefleriyle çelişmez. Aksine kitap sahibinin azamet ve eşsiz olduğunun delili sayılır.

2. Aynı şekilde örnekleme kalıbında olan bazı ayetlerin de ilmi konulara işaret etmesinin bir sakıncası yoktur. Bilimsel bir konu misal kalıbında zikredilmiş olabilir. Her ne kadar bu örneklemelerden çoğu (cehinin gelişim evreleri vb. gibi) gerçeklerle uyuşsa da durum değişmez.

3. Eğer müfessir ehil olmadan bilimsel tefsir yapmaya kalkışır ve ifrat hatasına düşerse bu metodun reye dayalı tefsire dönüşmesi mümkün olabilir. Ancak müfessir iman ehli olursa bilimsel konulara işaret eden ayetler üzerinde yapacağı dakik araştırmalar, şahsi inancı Kur'an'a tahmili manasında olan reye dayalı tefsire dönüşmez.

4. Abdullah b. Mesut gibi bazı sahabeler kanalıyla Ehl-i Beyt imamlarından Kur'an'ın evvel ve ahir ilimleri kapsadığı veya مَا كَانَ وَمَا يَكُونُ (geçmiş, şu an ve geleceğe ait ilimler) minvalinde rivayetler nakledilmiştir. Burada önemli iki soru gündeme gelir:

-Rivayetlerde geçen ilimlerden kasıt pozitif ve felsefe ilimleri mi yoksa şeriatla bağlantılı olan ilimler midir?

- Eğer kasıt pozitif ilimlerse acaba herkes bu ilimleri kavrayabilir mi yoksa bu ilimler seçkin insanlara (Ehl-i Beyt) mı özgüdür?

Konu hakkında zikredilen rivayetlerin incelenmesinden şu sonuca varılır:

a) Rivayetlerde geçen ilimden kasıt, pozitif ilimler değildir.

b) Eğer rivayetlerin senedi sahih kabul edilirse, söz edilen ilimler Ehl-i Beyt imamlarına hasır.

5. Dr. Zehebi'nin zikrettiği delilleri, tüm ilimlerin Kur'an'dan istihraç edilebileceği görüşünün yanlış ve batıl oluşunun ispatı noktasında doğru kabul edebiliriz. Ancak bu deliller bazı bilimsel konuların Kur'an'dan elde edilebileceği tezini çürütmez. Çünkü;

Lugavi Açından; geçen zaman zarfında Kur'an lafızlarının manasının değişmesi, bilimsel tefsir metoduna halel getirmez. Çünkü ilmi bir görüş ancak Kur'an lafzının zahiri ve nüzul dönemine ait manayla mutabık olması halinde kabul edilir. Muteber bir tefsirin şartlarından biri eski kitap ve kaynaklara müracaat edilmesidir. Bu nedenle muasır manaları beyan eden kitaplara rücu edilerek yapılan tefsir, sahih ve muteber değildir.

Belagat Açısından; İlk eleştiriye verilen cevapla bu eleştiriye verilecek cevap az çok belirginleşmiştir. Allah, Kur'an lafızlarından gelecekte keşfedilecek manaları değil insanlar içerisinde yaygın olan ve herkesçe kabul edilen manaları irade etmiştir. Ancak bu lafızlar öyle fasih bir şekilde beyan edilmiştir ki kinaye, teşbih, istiare (eğretileme) vb. ilimlerle dakik bir araştırma sonucu anlaşılabilir ve batını manasına tahmil edilebilir. Bu nedenle ayetin gerçek manasını ilimde derinleşenlerden öğrenmek gerekir. Sonuç olarak; Kur'an, nazil olduğu dönemdeki insanların idraki ile mutabık olacak bir dille indirilmiştir.

İnanç Açısından; Dr. Zehebi'nin savunduğu "bilimsel teoriler sürekli değişim halindedir ama Kur'an'ın beyan ettiği emir ve öğretiler değişmez ve ebedidir" görüşü makul değildir. Çünkü böyle bir varsayım din ve bilimin çelişki halinde olduğu sözünü tasdikler. Oysa böyle bir çelişki düşüncesi bile akıl dışıdır.

Biz, tüm ilimlerin Kur'an'da olduğu görüşünü kabul etmesek bile Kur'an'ın değişen ve gelişen her zaman diliminde insanın karşılaştığı soru ve sorunlara cevap verecek güçte olması gerektiğini kabul ediyoruz. Bu nedenle Kur'an'ın zamanın hem inançsal hem de bilimsel ihtiyaçlarına cevap vermesi inancın zayıflamasına değil aksine Kur'an'la olan bağlılığının kuvvetlenmesine sebep olur.

Konunun daha iyi anlaşılması için dinde değişmeyen ve değişime açık hükümlerin neler olduğunun bilinmesi gerekir.

Dinde Sabit ve Değişken Hükümler

Dinde insanın ihtiyaçları esas alınarak iki farklı hüküm şekli kararlaştırılmıştır:

Sabit Hükümler: İnsanın ihtiyaç duyduğu temel şeylere “fitri gereksinimler” denir. Hem bireysel hem de toplumsal hayatta gerekli olan ibadet, evlilik, özgürlük, emniyet, adalet vb. temel gereksimler fitri olduğundan din, bu temel ihtiyaçlara cevap vermelidir.

Değişken Hükümler: Bilimsel gelişmeler sonucu zamanın da değişeceği inkâr edilemez bir realitedir. Bu gelişim ve değişimler, bir taraftan insanın yaşantısını yeniden şekillendirirken, diğer taraftan da insanın bilimsel icat ve keşiflerden nasıl yararlanması gerektiği, bu bilimsel icat ve keşiflerin birey ve toplum üzerinde bırakacağı etki ve değişikliklerin neler olabileceği gibi tamamen yaşanan zaman ve mekânla münasip yeni soruları gün yüzüne çıkarır.²²⁷ Kan satışı, satranç, işçi ve işveren hakları, sigorta, devlet kanunları bu sorulardan sadece birkaçıdır.

Hükümler hakkında yapılan bu iki sınıflandırma bırakın bir diğerrine muhalif olmayı, aksine birbirine yardımcı konumundadır. İslam’da her iki kısma ait hükümler mevcuttur. Zira Kur’anda sabit hükümlere birçok yerde işaret edilmiştir. İkinci kısımdaki değişken hükümler için ise aşağıdaki ayetleri örnek verebiliriz;

﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾

“Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez.”²²⁸

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾

“Dinde sizin için bir zorluk kılmadı...”²²⁹

²²⁷ “Zaman ve Mekânın İçtihatındaki Rolü” makaleleri, c.7, s.24; Bu konu felsefede de “Sabit ve Değişkenin İrtibatı” ve Hadis ve Kadimin İrtibatı” başlıkları altında gündeme getirilmiştir. İslam ve Mukteziyatı Zaman, Şehit Murtaza Mutahhari, s.7

²²⁸ Bakara:185

²²⁹ Hac:78

İkinci kısımdaki hükümler, İslam'ın her zaman ve mekânda başta fikhî konular olmak üzere ortaya çıkacak tüm sorulara cevap verecek güçte olduğunu ispat eder.

Bu nedenle Kur'an'ın ebedi ve neshedilmeyecek kanunlarının, belirli bir sistem üzere kanunlaşan ve gerektiğinde değişen kanunlarla aynı kategoride olduğu düşünülmemelidir. Zira bu ikisi birbirinden tamamıyla farklıdır.²³⁰ Ancak bunlar birbirinin tamamlayıcısı olduğundan aralarında bir ilişki söz konusudur.

Diğer Deliller

Bilimsel tefsiri kabul etmeyenler, bilimsel tefsirin te'vile dönüşeceği, kelimenin gerçek manasının yok olacağı, bilimsel tefsirin Kur'an'ı su-i istimala açık hale getireceği vb. farklı deliller de zikretmişlerdir. Ancak bu deliller, ifrat derecesine ulaşan bilimsel tefsirler için söz konusu olacağından bizim maksadımız olan bilimsel tefsir için geçerli değildir.²³¹

Kur'an'ın bilimsel tefsir metodu ile tefsir edilmesine karşı çıkan en önemli isimler;

- Endülüslü usul fakihlerinden ve "el-Muvafakat" kitabının yazarı olan Ebu İshak Şati (ö.790)

- Mısır el-Ezher üniversitesi üstatlarından Şeyh Mahmut Şaltut (1864-1993)

- el-Ezher üniversitesi üstatlarından Kur'an ilimleri ve hadis âlimi aynı zamanda "et-Tefsir ve'l Müfessirun" kitabının yazarı olan Dr. Muhammed Hüseyin Zehebi

- "et-Tefsîrû'l İlmi fi'l-Mizan" kitabının yazarı Ahmed Ömer Ebu Hacer

Yine Muhammed İzzet ve Emin Huli'yi bilimsel tefsire muhalif isimlere örnek verebiliriz.

²³⁰ İslam ve Mukteziyatı Zaman, Şehit Murtaza Mutahhari, s.8

²³¹ Detaylı bilgi için Dr. Rızai'ye ait olan "Der Amedi ber Tefsir-i İlmiyi Kur'an" kitabına müracaat edilebilir.

Bilim ve Din İlişkisi

Bilim ve Kur'an kendi seyri esnasında birbirinin etkisi altında kaldığından bu konuda farklı görüşler söz konusudur. Her bir görüşün taraftarları hem felsefi hareketlilik alanında (pozitivizm, analitik felsefe, Egzistansiyalizm) hem de teolojide (itidal ve muasır keşişlerin düşünceleri) kendilerine has görüşlere sahiptirler. Bu görüşlerden en önemlileri şunlardır:

1. Din ve bilim çelişki halindedir.
2. Din ve bilim eşit değerdedir.
3. Teoloji, ilmi adaptasyon özelliği taşır.

1. Din ve Bilim Çelişki İçindedir

Bu görüşün taraftarları şöyle der:

İlim ve din, ne konu ne içerik ne de istihraç metotları bakımından hiçbir ortak yönü olmayan birbirinden tamamen bağımsız kavramlardır. İki farklı havza olduklarından dolayı hâkimiyet alanları da farklıdır.²³²

Teolojik alanda bazı ekollerle mutabık vahyi edenimler (Ortodoks), benzersiz ve küllen insani kazanımlardan farklıdır. Bu görüşün öğretmeni pozisyonunda olan isim gizemciliğiyle ün kazanan İsviçreli teolog Karl Barth'tır (1886-1968).²³³

Felsefi düşünceler alanında ise (Analitik Felsefe) dinsel dil ve bilimsel dilin rol ve etkilerinin tamamen farklı olduğu görüşü hâkimdir. Bu görüşe göre din, bilimsel dilden bilimde dinsel dilden anlamaz. Dinsel dil, amilin dili ve bilimsel dil ise nazirin (nezaret eden) dilidir. Bu nedenle mütetekellimler ve bilim adamları sadece kendi alanlarıyla ilgilenmeli ve diğerinin sınırlarını aşarak hâkimiyet alanına müdahil olmamalıdır.

Pozitif ilimleri ihya eden mantıksal pozitivizm, bu görüşü besleyen kaynaktır.

²³² Bu görüşe göre ilim ve Kur'an'ın herhangi bir bağı olmadığından bu ikisi arasında çelişki da söz konusu olamaz. Çünkü ilim ve din hatta tek bir ortak noktada birleşmezler.

²³³ İlim ve Din, Lan G. Barbour, (Hurremşahi tercümesi), s.144

Din ve ilimin ayrı olduğu görüşünü savunan bir diğer ideoloji egzistansiyalizmdir (varoluşçuluktur). Egzistansiyalizmin inanç merkezinde insanın kendi değerlerini kendi oluşturabileceği ve varlığın asli olduğu düşüncesi yatar. Âlemi, insanın kendini bilmesi, bilinmesi mümkün olmayan olgu ve değerler veya irade ve bilinç sahibi insan ve irade sahibi olmayan diğer varlıklar gibi sınıflara ayırır.²³⁴

Egzistansiyalizme göre; yaratıcının, insanın kendisini tanınması için karşısına çıkardığı ümit ve ıstırapların aslında insana verdiği değer karşısında ne kadar önemsiz olduğunun göstergesidir. Kendi hâkimiyet alanında yaratıcıyı inceleyen teoloji, somut nesnelerle içli dışlı olan bilim adamlarının içsel dünyası ve duygularıyla savaş başlatması anlamına gelmez.

Jean Paul Sartre (1905-1980)²³⁵, Albert Camus (1913-1960)²³⁶ edebiyat kitaplarında, Martin Heidegger (1889-1967)²³⁷ ve Karl Jasper (1883-1969)²³⁸ felsefe kitaplarında, Martin Buber (1878-1965)²³⁹, ve Rudolf Bultman (1884-1976)²⁴⁰ ise dini metinlerinde bu görüşün taraftarlarındandır.

2. Din ve Bilim Eşdeğerdır

Müslüman ve batılı düşünürler arasında var olan bir diğer görüş, din ve bilimin tevafuk ve eşdeğer olduğudur. “Bilimsel tefsirin Tarihçesi” bölümünde de değinildiği gibi Kur’an’ın esrarı üzerindeki perdeler kaldırılmış ve bazı bilimsel konular da işaret edilmiştir.

İslam’ın öğretici ruhundan ilham alarak doğan bu görüşün hem Kur’an’dan hem de rivayetlerden delil ve şahitleri vardır.

²³⁴ A.g.e.

²³⁵ Ünlü Fransız yazar ve düşünür. Felsefi içerikli romanların yanı sıra kendine özgü olarak geliştirdiği varoluşçuluk felsefesiyle de tanınır.

²³⁶ Fransız roman yazarı ve gazetecidir

²³⁷ Alman filozof

²³⁸ Alman filozof

²³⁹ Avusturya doğumlu Yahudi asıllı filozof

²⁴⁰ Alman düşünür

Deliller

Din ve bilimin tevafuk halinde olduğu görüşünün delil ve karinelerine şunları gösterebiliriz:

1. Kur'an'ın İlme Verdiği Önem: Özellikle Hz. Peygamber'e (s.a.a) nazil olan ilk sure özelliğine sahip Alak suresinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“O, kalemle (okumayı ve yazmayı) öğretti, insana bilmediğini öğretti.”²⁴¹

2. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beytin Farklı İlimler Öğrenmeye Teşviki: Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

“Beşikten mezara ilim talep edin.”

“İlim Çin'de bile olsa gidip alın.”

3. Kur'an'ın İlmi İşaretleri: Kur'an ve bilimin eşdeğer ve irtibat içerisinde olduğunun en önemli delili, Kur'an'daki ilmi konulardır. Ceninin gelişim evreleri, astronomi, dünyanın yaratılışı vb. bilimsel meseleler bu alandaki birkaç örnektir.

Hatırlatma: Diğer semavi kitaplar tahrife uğramaları nedeniyle, gerçeklerle veya bilimsel keşiflerle muhalefet halindeyken; Kur'an'ın bilimsel konulara değinmesi, göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir detaydır.

Batılı düşünürler din ve bilimin her ne kadar farklı konuları ele alsada, önemli ortak yönleri olduğu kanısındadır. Hatta mütekellimlerin birçok akli ve pozitif yaklaşımlarda bilim adamlarıyla aynı yol üzerinde birleşebileceğini savunurlar. Bu nedenle din ve bilimi tek bir kanalda dünyaya yayma çabasına girerler.

Din ve bilim arasında birçok ortak nokta olduğunu söyleyen Liberalizm taraftarı mütekellimler, mutedil teolojik düşüncelerden yanadır. Bu mütekellimler, vahiy ve akıl, iman ve tecrübe, âlem ve yaratıcı, Mesih ve diğer insanlar, Mesihîyet ve diğer dinler arasında asli bir ayrılık değil ortak bir bağ olduğunu savunurlar. “Eğer farklılıklar varsa bile bunlar türde değil unvandır” derler. Kimyager Charles Coulson ise şöyle der:

²⁴¹ - Alak:4-5

Din ve bilimin izlediği metotların birçok ortak yönü vardır. Bilimde izlenen metotlar, dinin açıklıkla ortaya koyduğu yöntemlerin bir benzeridir. Ama kesinlik kazanmış bilimsel teorilerin ifade ettiği ahlaki taahhütler ile dinin söz ettiği kesin hükümlerin benzerliği yoktur iddiasında olanlar da vardır. Bu nedenle hem metodolojik hem de ahlaki açıdan din ve bilim arasındaki fark ve ayrılıklar daha az ve sınırlıdır...

Kapsamlı metafiziğin en büyük taraftarlarından olan Alfred North Whitehead (1861-1947) metafiziği, ortak özelliklerin incelenmesi olarak tanımlar. Alfred, kendine has bir hayali düşünceyi öylesine genelleştirerek sistematikleştirmiştir ki tüm varlık âlemini kapsayacak niteliktedir.²⁴²

3. Din ile Bilim Adaptasyonu

Bu görüşün farklı suretleri olabilir. Şöyle ki;

1. Din Kaynaklı Pozitif Bilimler: Pozitif bilimler, din ve semavi kitabın bazı konularının hâsıdır. Dinin gerçek sahibi Allah olduğundan, beyan etmiş olduğu bilimsel teoriler tartışmasız doğrudur. İnsan menşeli görüşlerle bu teorilerin yanlış olduğunu ispat etme girişimi yersiz ve geçersizdir. Çünkü tecrübeye dayanan ve insanın hâsılı olan ilimler zandır ve hata riski taşır. Oysa ilahî vahiyde zan ve hataya yer yoktur.

Bu görüş ortaçağda Avrupalılar tarafından bile kutsal kabul edilmiş hatta dönemin resmi otoriteleri tarafından onaylanmıştı. Bu nedenle dünyanın güneşin etrafında döndüğünü söyleyen Copernicus kuramını kabul eden Galileo, Vatikan kilisesi tarafından yargılanmıştır. Ama günümüzde bu görüş, akli geçerlilik taşımaz.

Buna ilaveten iniş sebebi insanların hidayeti olan Kur'an'ın tamamen bilimsel bir kitap olması doğru olmaz. Çünkü bilimsel olduğunu iddia eden bir kitabın tüm pozitif ilimleri açıklaması gerekir. Oysa Kur'an'ın bu yönde bir girişimi yoktur.

2. Dinin Bilime Adaptasyonu: Batılı bir grup düşünür dini öğretilerin doğrudan bilime adapte olduğu görüşündedir. Hatta düzen ve tasarım kanunu başta olmak üzere tabiatın özelliklerinden hareketle (doğa teolojisi) Allah'ın varlığının kanıtlanabileceği iddiasında bulunmuşlardır.

²⁴² Lan G. Barbour, İlim ve Din, s.159

Evrım teorisi, Entropi yasası, matematiksel fizik (astronomi ve termodinamik), dünyanın ömrünün sonsuz olmadığı, başka bir deyişle zamanın hadis olduğu vb. bilimsel tasavvurlar dünyanın bir yaratıcıya gerek olduğunun kanıtlarıdır.²⁴³

Kur'an'da birçok ayet gökler ve yeryüzü başta olmak üzere dünyanın sonradan yaratıldığını ifade etmiş hatta tabiri caizse bu vücuda gelme süresini dahi resimlendirmiştir.

3. Din ve Bilimin Karşılıklı Etkileşimi: Hiç şüphesiz dinle ilim arasında inkâr edilemez bir bağ vardır. Semavi dinler, pozitif ilimlerin hatta dünyada revaçta olan felsefi akımların doğuşunda etkili olmuştur. Diğer taraftan insanın akli gelişime katkı sağlayan ilimler, hem insandaki dini maariflerin artmasına sebep olmuş hem de dini öğretilerin kabul edilmesinde kolaylık sağlamıştır. Gerçi pozitif ilimlere ait kesin olmayan bazı teorilerin dinle uyuşmaması ya da pozitif ilim taraftarı olan bazı isimlerin dini kabul etmekten kaçınması gibi bazen bilimsel gelişim evreleri bu seyrin aksine yol izlemiştir.²⁴⁴

Din ve ilmin karşılıklı etkileşimine ait bu kısa bilgiden sonra asıl konumuza geçebiliriz.

1. Dinin Bilimdeki Etkisi

Genel manada şöyle diyebiliriz; ilimler, gelişimlerini din ve ilahî vahyin elçilerine borçludur. Bu görüşü ispat etmenin birçok yolu vardır. Örnek olarak;

1. Birçok ilmin ortaya çıkışı veya ilerlemesi ilahî elçilerden sonra gerçekleşmiştir. Hatta bazıları Sokrates ve Platon gibi antik Yunan filozoflarının ilimlerini kendi dönemlerindeki ya da bir önceki dönem peygamberlerinden öğrendiğini savunur.

İslam Peygamber'i (s.a.a) ve Ehl-i Beyt imamlarının yaşadığı dönem ve bu döneme yakın tarihlerde bu konu daha çok belirginlik kazanmıştır. Zira kimya ve matematik gibi Arap kültür ve edebiyatına ait ilimler bugün bilim dünyasının kendilerine borçlu olduğu FARabî, İbn Sina,

²⁴³ Lan G. Barbour, İlim ve Din, s.164 (Baaddin Hurremşahi tercümesi)

²⁴⁴ Elbette bu durum nadiren karşımıza çıkar.

Muhammed b. Zekeriya Er-Razi gibi dini havzadan beslenen büyük şahsiyetler tarafından geliştirilmiştir.

2. İslam'ın ilk yıllarında insanların bilimselliğini dikkate almadığı bazı dini öğretiler, bugün birçok âlim tarafından ispat edilmiştir. Örneğin Kur'an'da zikredilen hurma ve üzüm gibi meyvelerin taşıdığı özellik ve faydalarının incelenmesine ya da Kur'an'ın buyurduğu gibi; *"Ve her canlı şeyi sudan yarattık"* ayeti insanları kozmoloji, astronomi, kimya vb. ilimlerde Kur'an'a müracaat etmeye sevk etmiştir.

3. Din menşeli ilimler, pozitif ilimlerin ilerlemesine yardım eder. Çünkü din, değişen zamana göre yeni ihtiyaçları doğuracağından farklı ilimler öğrenmeye ve mevcut ilimlerde yeni keşiflere neden olur. Örneğin; namaz ibadetinin yerine getirilmesi kubenin ve vaktin tayinine bağlıdır. Bu nedenle Müslüman olan birinin astroloji ve coğrafya ilmini bilmesi gerekir.

4. Ayetlerin batınında gerçeği arama ve tahkik etme hissi yatar. Bu nedenle din ve dindar biri gerçeği arar. Gerçeği keşfetmek çabasına girer. Ve bu gerçeği keşfetme dürtüsü beraberinde ilmi ilerlemeleri getirir. Başka bir deyişle; Semavi dinlerin ilme olan müspet bakışı, insanların ilme sarılmasına yol açar.²⁴⁵

2. Bilimin Dindeki Etkisi

İlmin din üzerindeki önemli etkilerinden bazıları şunlardır:

-Kur'an'ın Mucize Oluşunun İspatı: Bilimsel ilerlemeler Kur'an ayetlerinin üzerindeki sır perdesinin belirli ölçüde kaldırılmasına ve Kur'an'ın ilmi yönünün ispat edilmesine sebep olmuştur. Çünkü insanlar ceninin gelişim evreleri ve gök cisimleri hakkında henüz bilgi sahibi değiller, ayetlerin bu konuları dile getirmesi Kur'an'ın mucizevi bir kitap oluşunun kanıtıdır.

- Dinin Hak Oluşunun İspatı: Bilimsel teorilerin kesinlik kazanması din ve Kur'an'ın hak oluşuna daha da netlik kazandırır. Zira pozitif ilimlerin mükerrer deney ve tecrübeler sonucu kesinleşmesi "dini öğretiler gerçek ve hak" sözünü tasdikler.

²⁴⁵ Tefsir-i İlmîyi Kur'an'ı Kerim, Dr. Zehebi, s.242.

- Allah'ın Tanınması: Bilimsel keşifler tabiattaki zarif ve dakik düzeni açığa çıkarır. Bu ise tabiatta var olan eşsiz düzenin hikmet sahibi bir yaratıcı tarafından yaratıldığına delil niteliğindedir. Örneğin; tıp ilminin insan bedenine ait göz, kulak, dil vb. uzuvların muazzam işleyişi hakkında elde edeceği bilimsel veriler, bedeni yaratanın yüce makamını daha iyi tanıtır.

- Dini Öğretilere Amel Etmek: Bilim, dini emir ve yasaklara uymasında etkili olabilir. Örneğin; sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dalları ahlaki erdem ve insani olguların neler olduğunu insan öğretir. Veya terbiye metotlarında sistematikleştirilecek kanunları dile getirerek insanın egoist merkezli davranışlardan uzak durmasını sağlayabilir.

- İnançlar Noktasında Hedef Tayin Etmek: Bazı bilimsel keşifler insanı dine yönlendirerek kendine belirli bir hedef belirlemesine yardımcı olur. Bilimsel teoriler ve bilgisayar, televizyon vb. teknolojik cihazlardan doğru şekilde istifade eden insanın hem inançları hem de dini emirlere amel etme pratiği güçlenir.

Bilimsel Tefsirin Doğuracağı Kötü Sonuçlar

Bilimsel tefsir yönteminin doğuracağı bazı kötü sonuçlar müfessirin afetine yol açabilir. Örnek olarak:

1. Bilimsel kuramlara gerekenden fazla önem vermek hatta Kur'an'ın anlaşılması için bu kuramları kıtas kabul etmek.
2. İlahî vahyin insan zekâsı ile eşdeğer tutulması
3. Ayetlerde zikredilen kelime ve terkiplerin dikkate alınmaması
4. Ayetin nüzul sebebi ve siyakına riayet edilmemesi
5. Ayetlerin materyalist ve sapkın düşüncelerle uyumlu olacak şekilde tefsir edilmesi
6. Kur'an-ı Kerim'in hidayet ve terbiye edici boyutundan uzaklaşması
7. Reye dayalı tefsir hatasına düşülmesi
8. Ayetin gerçek manasına göre tefsir edilmemesi ve şahsi düşüncelerin Kur'an'a tahmil edilmesi

9. Kur'an'ın belagat ve fesahat açısından mucize olan edebi yönünün kenara itilmesi

10. Nüzul dönemine ait talep, düşünce ve inançların göz ardı edilmesi

Bilimsel Tefsirin Ayrıcalıkları

Yanlış metotların izlenmesi sonucu müfessir için kötü sonuçlar doğurabilecek olan bilimsel tefsir, doğru şekilde yapıldığında ise üstünlük ve ayrıcalıkları da beraberinde getirir. Bu ayrıcalıklara örnek olarak şunları sıralayabiliriz:

1. Kur'an'ın bilime açıdan mucizeliğine ilaveten, diğer mucize yönlerinin de ispat edilmesi
2. Kur'an'ın bilime verdiği önemin aşikâr edilmesi
3. Söz sahibinin (Allah) mutlak manada âlim olduğunun ispat edilmesi
4. Kur'an'ın anlaşılmasının kolaylaştırılması. Elbette bu, bilimsel teo-
rinin doğru ve ayetin zahiri ile mutabık olması halinde mümkündür.
5. Din ve bilim arasında çelişki olmadığının ispat edilmesi
6. Kur'an ayetlerine ait bazı örneklemelerin nesnel mısdaqlarına eri-
şilmesi

Bilimsel Tefsirin Şartları

Pozitif ilimlere ait teorilerin kesin olmadığı veya değişkenlik arz edebileceği nedeniyle, her görüşü Kur'an üzerinde tatbik edemeyiz. Zira böyle bir yaklaşım ayeti, bilimsel kurama uygun olacak şekilde tefsir etmek demektir. Tefsirde böyle bir hataya düşülmemesi için bilimsel tefsirin kendine özgü kaynak ve şartları vardır ve bilimsel tefsir ancak bu kaynak ve şartlara uyulması halinde sahih kabul edilir. Bu şartları iki kı-
sımda inceleyebiliriz:

a) Genel Şartlar

Genel şartlardan maksat, her tefsir metodunda bir müfessirin riayet etmesi gereken şartlardır ve içtihat tefsiri bölümünde bu şartlara detaylı

şekilde yer verdik. Bu nedenle bu şartlardan sadece birkaçına değinmekle yetiniyoruz:

1. Müfessirin farklı ilimlere sahip olması: Bilimsel tefsirde müfessirin mukaddime ilmi dediğimiz sarf, nahiv, meani, beyan vb. ilimlerin yanı sıra fıkıh, kelim, rical, hadis, nüzul sebebi gibi ilimleri bilmesi gerekir.

2. Müfessir, Allah'ın ayetlerde kastettiği gerçek mananın anlaşılması için şart olan gerekli takvaya sahip olmalıdır.

3. Müfessir, Kur'an ilimlerine vakıf olmalıdır.

4. Müfessir, tefsirde benzer ayetleri ve kelimeleri dikkate almalıdır.

5. Müfessir, hadis ve rivayetleri göz ardı etmemeli ve hadislerin senedini teşhis kabiliyetine sahip olmalıdır.

6. Müfessir, tefsirde meşhur olan görüşleri ve diğer müfessirlerin görüş birliğinde olduğu konuları bilmelidir.

7. Müfessir, ayetin zahiri ve bilimsel kuramlara mutabık olmasına dikkat etmelidir.

8. Müfessir, reye dayalı tefsirden ve kendi düşüncelerini Kur'an'a tahmil etmekten kaçınmalıdır.

9. Müfessirin yaptığı tefsir, net ve kesin olan şer'i kanunlara muhalif olmamalıdır.

10. Müfessirin tefsirde sunacağı görüşler akli kanunlara aykırı olmamalıdır.

11. Müfessir, gramer ve dil bilgisi kanunlarını dikkate almalı ve ayeti bu kanunların aksine tefsir etmemelidir.

12. Müfessirin yaptığı tefsir diğer ayetlerle çelişmemelidir.

b) Özel Şartlar

Bilimsel tefsirde yukarıda değindiğimiz genel şartlara ilaveten gerekli bazı özel şartlar da vardır. Bu şartları özetle şöyle sıralayabiliriz:

1. Bilimsel kuramın kesin olması ve kesinlik kazanmış bu kurama muhalif başka bir kuram olmaması

2. Bilimsel kuramın kesin olmaması halinde; (a) Eğer bilim dünyasının kabul ettiği bir teoriyse "ihtimal" çerçevesinde ayetle bağdaştırılmalıdır. (b) Eğer bilim dünyası tarafından kabul görmeyen bir teoriyse hatta "ihtimal" çerçevesinde bile ayetin tefsirinde kullanılmamalıdır.

3. Bilimsel bir teoriden faydalanırken ayetin asl olarak kabul edilmesi²⁴⁶

4. Ayetin zahiri ile bilimsel teorinin mutabık olmasına dikkat edilmesi

5. Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için pozitif ilimlerin yardımcı karar kılınması: Beşinci şart bilimsel tefsirin en önemli şartlarından biridir. Bu şartın mukabilinde ise iki farklı görüş vardır. Birincisi; bilimsel teorilerin Kur'an'dan istihraç edilmesi, ikincisi ise bilimsel teori ve görüşün Kur'an'a dayatılmasıdır. Bu iki görüş bilimsel tefsirde doğru değildir. Zira bu görüşlere göre yapılacak tefsir aslında reye dayalı tefsirdir. Bu nedenle müfessirlerin çoğu bu metodu yanlış kabul eder.²⁴⁷

6. Müfessirin yaptığı tefsirin veya pozitif ilimlerin mukaddimesi ya da sonuçlarının hatalı olabileceği ihtimalini unutmaması

7. Ayetlerin karşılıklı münasebetine ve ayetin siyakı dediğimiz konu bütünlüğüne riayet edilmesi²⁴⁸

Bilimsel Ayetlerden Örnekler

Kur'an'da ne kadar ayette bilimsel meselelere değinilmiştir sorusuna cevap olarak şöyle diyebiliriz: Bazıları bu konuda yaklaşık beş yüz ayet zikretmiştir ve bu ayetlerin bilimsel teorilerle mutabık oluşu açıktır. Bu ayetlerden birkaçını örnek olarak zikrediyoruz:

²⁴⁶ Tefsir Usulu ve Kaideleri, Halid Abdurrahman El'ak, s.224,

²⁴⁷ el Mizan c.1 s.4.

²⁴⁸ Tefsir Usulu ve Kaideleri, s.224,

1.

﴿وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعُدُ فِي السَّمَاءِ﴾

“Kimi dalâlette bırakmayı dilerse, onun göğsünü semada yükseliyor-muş gibi daralmış, sıkıntılı yapar...”²⁴⁹

Bu ayetin bizlerden onlarca ışıık yılı uzaklıkta olan yıldızlar ve gök cisimlerine işaret ediyor olması muhtemeldir. Zira dünyanın hareketi yukarıya doğru ne kadar artarsa havadaki oksijen oranı normal miktarın altına düşer ve hava basıncının azalması sonucu insanın nefes alması zorlaşır. Şegiftihai ez İ'caz der Kur'an, s.17, Dr. Cemal el-Fendi (Seyit Hüseyin Mirdamadi'nin tercümesi).

2.

﴿وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ﴾

“Ve dağı görürsün, onu hareketsiz sanırsın. O, bulut gibi hareket eder...”²⁵⁰

Bu ayet, dünyanın kendi ekseni ve güneşin etrafında dönmesine işaret ediyor olabilir. Bu varsayım Galileo'nun görüşünü ispat ederken dünyanın kâinatın merkezi olduğunu tasavvur eden Batlamyus'un (Ptolemy) görüşünü batıl etmektedir. Bu minvalde başka bir ayet ise Saffat suresi 5.ayette mevcuttur.

3.

﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ... وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾

“Ve güneş, onun için istikrarlı kılınan (yörüngesinde) akar gider... Ve hepsi feleklerinde (yörüngelerinde) yüzerler (seyrederler).”²⁵¹

Bu ayet, güneşin sabit değil hareket halinde olduğuna işaret eder. Güneş kendi yörüngesinde olan Zühal, Zühre, Merih, Neptün, Satürn, Uranüs, Jüpiter dibi yıldızlarla çekim kuvvetinin de etkisiyle inanılmaz bir hızla hareket halindedir.²⁵²

²⁴⁹ En'am:125

²⁵⁰ En'am:88

²⁵¹ Yasin:38-40

²⁵² Şegiftihai ez İ'caz der Kur'an, s.21, Dr. Cemal el-Fendi (Seyit Hüseyin Mirdamadi'nin tercümesi)

4.

﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا﴾

“Ve Ay’ı, onların arasında bir nur ve Güneş’i de bir sirac (cırağ) kıldı.”²⁵³

Güneşin ışığın kaynağı olduğuna, ayın ise sadece güneşten aldığı ışığı yansıttığına işaret eder. Güneş aynı zamanda ısı kaynağıdır. Yanan bir cırağın ışık ve ısı yayması gibi güneş de galakside hareket ederken ürettiği ışık ve ısıyı etrafına yayar.²⁵⁴ Bu manaya benzer sözler Lokman suresinin 22 ve Furkan suresinin de 45.ayetinde geçer.

5.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ﴾

“Gökleri ve yeri yaratması ve o ikisinde yaymış olduğu canlılar, O’nun ayetlerindendir ve dilediği zaman onları toplamaya da gücü yeter.”²⁵⁵

Bu ayet, dünyada yaşayan diğer mahlûkların varlığına işaret eder.²⁵⁶ Yine Rahman:29/39, Nahl:49, Rum:18, Zümer:68, Rad:15 ve Meryem:43 bu konuya işaret eden diğer ayetlere birkaç örnektir.

6.

﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاحِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾

“Rüzgârları döllandirici olarak gönderdik, böylece gökten su indirerek sizi onunla suladık. Onu depolarda koruyanlar siz değilsiniz.”²⁵⁷

Rüzgârın hareketi sonucu bulutların yağmur haline dönüşmesinden söz eden bu ayetin aşılama yöntemine işaret etmesi muhtemeldir. Veya cinsiyet belirleyen kromozomlar nedeniyle bitkilerin de farklı cinsiyetlerinin olduğuna işaret ediyor diyebiliriz.

²⁵³ Nuh:16

²⁵⁴ Şegiftühai ez İ'caz der Kur'an, s.69, Dr. Cemal el-Fendi (Seyit Hüseyin Mirdamadi'nin tercümesi)

²⁵⁵ Şura:29

²⁵⁶ el-Mizan, c.18, s.84

²⁵⁷ Hicr:22

7.

﴿اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا﴾

“Görmekte olduğunuz semaları (gök katlarını) direksiz olarak yükselten Allah’tır...”²⁵⁸

Batlamyus’un (Ptolemy) teorisine göre gök, tıpkı bir soğan gibi iç içe geçmiş ve her biri bir diğerine yaslanmış olan katmanlardan oluşur. Oysa bu ayet, Batlamyus’un 7 gök cismini (Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn) esas alarak oluşturduğu görüşünü reddederek bundan yaklaşık on dört asır önce gök katmanlarına ait sır perdesini ortadan kaldırmıştır. Bilim ise Kur’an’ın nüzulünden binlerce yıl sonra Batlamyus’un görüşünün batıl olduğunu ispatlamıştır. Zira gök katmanları başka bir cisme yaslanmaksızın kendi yerlerinde sabittir. Gök katmanlarını yerlerinde sabit tutan şey ise var olan evrensel çekim kanunudur.²⁵⁹

8.

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾

“Şüphesiz gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratan, sizin Rabbiniz Allah’tır...”²⁶⁰

Dünyanın altı aşamada yaratıldığına işaret eder. Bu nedenle altı günden kasıt her biri milyonlarca belki de milyarlarca yıl alan altı farklı aşamadır. Bu görüş bugün bilim tarafından da ispatlanmıştır.²⁶¹

²⁵⁸ Rad:2 ve Lokman:10

²⁵⁹ Tefsir-i Numune, c.1, s.11

²⁶⁰ - Araf:54

²⁶¹ Kur’an ile modern bilim arasındaki uyumun bir örneği, evrenin yaşı konusudur: Kozmologlar evrenin yaşını 16-17 milyar yıl olarak hesaplamışlardır. Kuran’da ise tüm evrenin 6 günde yaratıldığı açıklanmaktadır. İlk bakışta farklı gibi görünen bu zaman dilimleri arasında, aslında çok şaşırtıcı bir uyum vardır. Gerçekte, evrenin yaşı ile ilgili elimizde bulunan bu iki rakamın her ikisi de doğrudur. Yani evren, Kuran’da bildirildiği gibi 6 günde yaratılmıştır ve bu süre bizim zamanı algıladığımız şekliyle 16-17 milyar yıla karşılık gelmektedir. 6 günlük zaman dilimi, zamanın göreceliği dikkate alınarak hesaplandığında, 6 milyon kere milyon (trilyon) güne denk gelmektedir. Çünkü evrensel saat, Dünya’daki saatin akış hızından milyon kere milyon daha hızlı akmaktadır. 6 trilyon günün karşılık geldiği yıl sayısı, yaklaşık olarak 16,427 milyardır. Bu rakam günümüzde evrenin tahmin edilen yaş aralığındadır. (Mütercim)

9.

﴿ آخَرَ خَلَقْنَا أَنْشَأْنَاهُ ثُمَّ لَحْمًا الْعِظَامَ فَكَسَوْنَا عِظَامًا الْمُضْغَةَ فَخَلَقْنَا مُضْغَةً
الْعَلَقَةَ فَخَلَقْنَا عَلَقَةً النُّطْفَةَ خَلَقْنَا ثُمَّ ﴾

“Sonra nutfeyi kan pıhtısına (alakaya) dönüştürdük. Kan pıhtısını da bir çiğnemlik ete çevirdik. Sonra bir çiğnemlik eti de kemiklere dönüştürdük. Sonra o kemikleri etle kapladık. Sonra ona yeni bir yaratılış verdik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir!”²⁶²

Bu ayet, bundan on dört asır önce henüz tıp alanında günümüzdeki devrimler yaşanmamışken anne rahmindeki bir ceninin dört farklı aşamadan oluşan gelişim evrelerini beyan eder ki bugün tıp bu bilgileri doğrulamaktadır.

10.

﴿ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اِمْشَاجٍ ﴾

"Biz insanı katışık bir nutfeden yaratık."²⁶³

Ayetin işaret ettiği kadın ve erkek spermelerinin birleşmesi, tıp biliminin ceninin dünyaya gelişinin nicelik ve niteliğini Kur'an'ın nüzulünden yıllar sonra keşfettiği bir gerçektir. Gerçi cenin ve insan spermine ait birçok bilgi bugün bile gizemini korumaya devam ediyor.

11.

﴿ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا ﴾

“O’dur, yeşil ağaçtan sizin için ateş (oksijen) çıkaran...”²⁶⁴

Ağaçlardaki karbon olayına ve ağacın yanıcılığına işaret eder.

12.

﴿ إِنَّا زَيْنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ ﴾

“Biz en yakın göğü zinetlerle, yıldızlarla donattık.”²⁶⁵

²⁶² Müminun:14

²⁶³ İnsan:2

²⁶⁴ Yasin:80

²⁶⁵ Saffat:6

Yıldızların dünyayı çevreleyen atmosfer tabakası nedeniyle yanıp sönmesini anlatır.

13.

﴿وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا﴾

“Ve pırıl pırıl ışık saçan bir kandil yaptık.”²⁶⁶

Güneş ve dünya arasındaki orantılı mesafeyi, güneş ışığının değeri ve sıcaklığını ifade eder.

14.

﴿شَقَّ الْأَرْضَ شَقًّا ثُمَّ﴾

“Sonra yeryüzünü bir iyice yarıdık.”²⁶⁷

Torağın filizlerle yarılması, tomurcuklanması ve yağmurların rolünü mevzu eder.

15.

﴿وَالْتَرَائِبِ الصُّلْبِ بَيْنَ مَنْ يَخْرُجُ﴾

“(O sıvı), omurga ile göğüs kafesi arasından çıkar.”²⁶⁸

Spermin ilk hareketinden söz eder.

16.

﴿انْشَقَّتِ السَّمَاءُ إِذَا﴾

“Gökyüzü yarıldığı zaman”²⁶⁹

Samanyoluna işaret eder.

²⁶⁶ Nebe:13

²⁶⁷ Abese:26

²⁶⁸ Tank:7

²⁶⁹ İnşıkak:1

17.

﴿أَخْوَىٰ عُثَاءَ فَجَعَلَهُ﴾

“Derken onu kapkara, kupkuru bir hale getirdi.”²⁷⁰

Çok miktarda organik kökenli maddenin kısmi ayrışması sonucu ortaya çıkan taş kömürüne işaret eder.

18.

﴿كُشِطَتْ السَّمَاءُ وَإِذَا﴾

“Ve gök (mekânlarından) sıyrılıp kaldırıldığı zaman”²⁷¹

Güneş ve dünyanın ömrünün sona ermesine işaret eder.

19.

﴿قَوَّامًا ذَٰلِكَ بَيْنَ وَكَانَ﴾

“...Ve ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”²⁷²

Sağlıklı bir ömür için vasat yaşam şeklini anlatır.

20.

﴿شُعَبٍ ثَلَاثٍ ذِي ظِلٍّ إِلَىٰ انْطَلِقُوا﴾

“Yürüyün üç kola ayrılmış gölgeye doğru.”²⁷³

Geometri ilmine işaret vardır.

21.

﴿الْحَدِيدِ زُبُرٍ آتُونِي﴾

“Bana demir parçaları getirin...”²⁷⁴

Demircilik mesleğine işaret eder.

²⁷⁰ A’la:5

²⁷¹ Tekvir:11

²⁷² Furkan:67

²⁷³ Murselat:30

²⁷⁴ Kehf:96

22.

﴿كَرِيمَ رَوْحٍ كُلِّ مِنْ فِيهَا أَنْبَتًا﴾²⁷⁵

“Nice güzelim bitkiler yetiştirdik çifter çifter.”

Bitkilerde olan vitaminler ve faydaları (Botanik ilmi).

Kur'an'ın bilimsel teorileri hakkında daha fazla bilgi için aşağıdaki kitaplara müracaat edilebilir:

- *Şeğfethai ez İ'caz der Kur'an*, Dr. Cemal el-Fendi, Seyit Hüseyin Mirdamadî'nin tercümesi, Bonyad-i Pejohişhayi İslamîyi Astani Kutsi Rezevi baskısı.

- *Aferineş-i Hüner der Kur'an*, Seyit Kutub, Muhammed Mehdi Fuladvend'in tercümesi, Bonyad-i Kur'an baskısı.

- *Kur'an ber Ferazı A'sar*, Nu'fel, Ebulfazl Behrampur ve Muhammed Şekib'in tercümesi, Bonyad-i Pejohişhayi İslamîyi Astani Kutsi Rezevi baskısı.

- *Deramedi ber Tefsiri İlmiyi Kur'an*, Muhammed Ali Rızai İsfahani, İntişarat-ı Usve baskısı.

- *Kur'an der Asrı Feza*, Seyit Abdurrıza Hicazi.

- *et-Temhidu fi Ulumi'l Kur'an*, c.6, Ayetullah Muhammed Hadi Marifet.

Bazı Kitapların Alt Başlıkları:

- *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an* Tercümesi, Celaledin Suyuti, c.2, s. 393-409 (Seyyit Mehdi Hairi Kazvani Tercümesi İntişaratı Emir Kebir).

- *Tefsir-i Numune*, Ayetullah Mekarim Şirazi, c.5, s.435, 8/227, 10/119, 11/183, 18/389, 17/19, 23/266, 26/26, 148, 365, 303, 388, 27/157, 15/191, 17/32, 18/465. sayfalara ve daha kolay ulaşmak için Tefsir-i Numune'nin 281 ve 282. sayfalarına, *Fihrist-i Rahnemayı Mevzuiyi el-Mîzân*, s.11, 13 ve 123 ve sonrası sayfalarına müracaat edilebilir.

²⁷⁵ Şuara:7

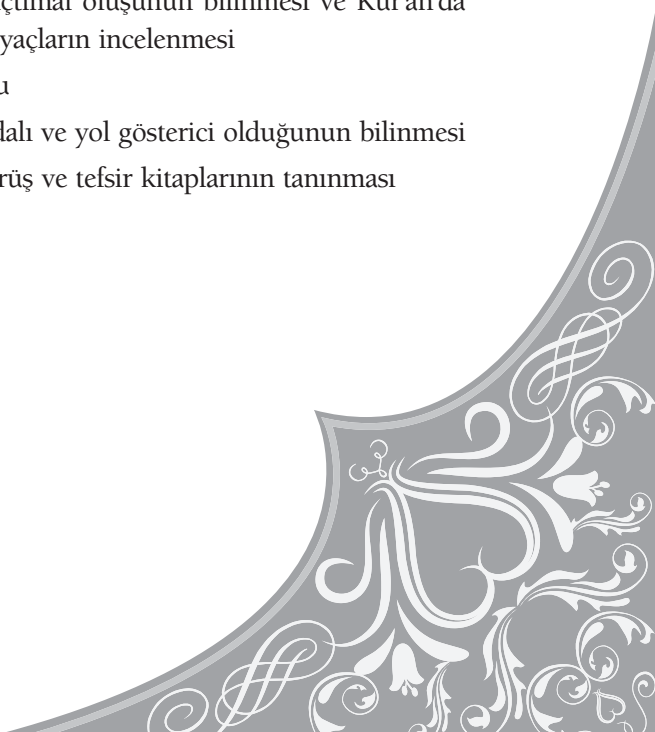
Yaratılış hakkında daha fazla bilgi için Ayetullah Misbah Yazdi'ye ait “Maarifi Kur'an” adlı kitabın kozmoloji konusunun ele alındığı 233-349. sayfaları

Müfessirlerin konu hakkında beyan etmiş olduğu görüşler, hem diğer tefsirlerle mutabık hem de “ihtimal” olarak sunulmuştur. Bu nedenle ayetler hakkında söylenen görüşlerin kesin olup olmadığı için daha da-
kik incelemelere ihtiyaç vardır.

-
- ☑ İçtimaî/sosyolojik tefsirin tanımı
 - ☑ İçtimaî tefsirlerin tanıtımı

HEDEFLER

- ❶ Kur'an mefhumlarının içtimaî oluşunun bilinmesi ve Kur'an'da ifade olunan içtimaî ihtiyaçların incelenmesi
 - ❷ Geleneksel tefsir metodu
 - ❸ Kur'an'ın her asırda faydalı ve yol gösterici olduğunun bilinmesi
 - ❹ Muasır müfessirlerin görüş ve tefsir kitaplarının tanınması
-

5. İçtimaî (Sosyolojik) Tefsir Ekolü

İçtimaî Tefsirin Tanımı

Tefsir ilmine ait son yıllarda yaygınlaşan ekollerden biri Kur'an'ın toplumsal ihtiyaçlara göre tefsir edilmesi meselesidir. İçtimaî tefsir denilen bu ekolünün en önemli özelliği ayet, rivayet ve lügati baz alan geleneksel tefsire tabii olmamasıdır.

İçtimaî tefsirde Kur'an'dan elde edilen bilgiler toplumun karşılaştığı güncel ihtiyaçlara uygun şekilde yorumlanır veya din, yaşanan dönemin ruhuna uygun yeni bir kimlikle izhar edilir.

Kur'an'a dayandırılarak gündeme getirilen konular, gençler başta olmak üzere insanları Kur'an'a yönlendirmek için cazip bir dille anlatılır. Mevcut ilimler ve toplumsal gelenekler, Kur'an'la uyumlu hale getirilir.

Müfessir, yaşadığı toplumun bir parçası olduğundan toplumsal ihtiyaçların etkisi altındadır. Bu nedenle o, diğer müfessirlerin izlediği geleneksel (sünneti) metot ve düşünceleri görmezden gelip yaşadığı dönem ve zamana özgü görüşler beyan edebilir.

İçtimaî tefsirin ayrıcalıklarına gelince; toplumu hurafe ve batıl inançlardan koruyarak insanları makul görüşlere sevk eder. Ayrıca Kur'an'ın ilmi boyutuna ilaveten insanın ebedi saadet için her zaman ve mekânda Kur'an'a muhtaç olduğunu ispatlar.

İçtimaî tefsirde müfessir, gelenekçiler ve mevcut gelenekler karşısında yenilikçi bir bakış açısı getirebilir.

Bazı İctimaî Tefsirlerin Tanıtımı

1. Menar Tefsiri Tefsîrû'l Kur'ani'l Hakim

Kitabın asıl yazarı Şeyh Muhammed Abduh'tur (ö.1323). Yazar, Kur'an'ı Nisa suresi 126.ayete kadar tefsir etmiştir. Muhammed Abduh'tan sonra öğrencisi Reşit Rıza (ö.1354), ise yarım kalan tefsiri Yusuf Suresi 52. ayete kadar devam ettirmiştir. Reşit Rıza, 52.ayetin son satırında şöyle der:

1353 yılının Sefer ayında başladığım on ikinci cüz'ün tefsirini, 1354 yılının Muharrem ayının bitişine on gün kala bitirdim. Allah bize bu tefsiri kendisinin razı olacağı şekilde tamamlamayı nasip etsin. Hamd O'nadır.

Ancak Reşit Rıza, 1354 yılının Muharrem ayında on ikinci cüz'ün tefsirini tamamladıktan sonra vefat etti.

Şeyh Muhammed Abduh, kendi tefsirini el-Ezher Üniversitesinde altı yıl boyunca öğrencilerine ders olarak tedris etmiştir. Reşit Rıza, bu derslerde üstadından duyduğu tüm bilgileri not almış ve onunla ilmi sohbetler yapmıştır. Reşit Rıza daha sonra notlar halinde topladığı tüm bilgileri "el-Menar" dergisinde yayınlamıştır.

Şeyh Abduh, kendi alanında söz ve görüş sahibi, özgün düşünce yapısına sahip bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemde Müslümanların karşılaştığı sorunlara yoğunlaşan Şey Abduh, her daim müstekbir devletlerle ve küfür ehliyle mücadele içerisinde olmuştur. Her ne kadar yazar, dini öğretilerin saygınlığını koruyarak zamana mutabık olacak şekilde beyan etse de maalesef zamansal ihtiyaç ve fikirlere aşırı yoğunlaşması reye dayalı tefsir hatasına düşmesine sebep olmuştur.

Nitekim Şeyh Abduh "cin" kavramını kelime olarak kabul etmiş, lakin bu kavramı hastalıklara yol açan ve gözle görülemeyen mikrop olarak tefsir etmiştir.²⁷⁶

Yine Fil Suresinde söz edilen Ebabil kuşlarını çiçek hastalığı olarak yorumlamıştır.

2. el-Kasımî Tefsiri (Mehasinu't Te'vil)

²⁷⁶ el-Menar, c.3, s.96

Kitabın yazarı Muhammed Cemalettin b. Muhammed Said b. Kasım Hellak'tır (h.1332- m.1283). Daha çok Kasimi olarak tanınan yazar Şam'da dünyaya gelmiş ve aynı şehirde vefat etmiştir. Şam'da zorba güçlere karşı başlatılan siyasi ayaklanmaların önderlik vazifesini üstelenen Kasimi, Şeyh Muhammed Abduh'un öğrencilerindendir. Birçok eser kaleme alan yazarın Mehasinu't Te'vil kitabı on yedi cilttir.²⁷⁷

Yazarın tefsirde izlediği yöntem, toplumsal meseleleri dikkate almak, akıl ve nakli, kadim ve muasır görüşleri birleştirmektir. Ayrıca pozitif ilimlere de değer veren yazar Kur'an'ın bu alandaki görüşlerini de beyan etmiştir.

Kur'an'ın tamamını kapsayan Mehasinu't Te'vil'in ilk cildi mukaddime unvanındadır ve tefsir ilmine ait kanun ve esaslara ilaveten Kur'anî ilimlere değinilmiştir.

3. Tefsirü'l-Merâğî

Kitabın yazarı Şeyh Muhammed Abduh'un öğrencilerinden Ahmed Mustafa Meragi'dir (ö.1371). El Meragi tefsiri, kendi dönemine ait toplumsal konuları tefsir kanunlarına riayet ederek ve modern ilimlere ait terimleri kullanmaktan kaçınarak çok sade bir dille ama detaylı şekilde ele almıştır. Yazar şöyle der:

“Bu dönemin en büyük avantajı, tasvir ve te'vile başvurmada kelam ilminin insanların anlayacağı sade bir dille beyan edilmesidir.”

Ve yine şöyle yazmıştır:

“Ben bu tefsiri zamana hâkim olan dil ve yöntemle yazdım ve izleyeceğimiz yöntem de bundan ibarettir.”²⁷⁸

4. Tefsir-i Numune

Günümüz taklit mercilerinden olan Ayetullah Mekarim Şirazi'ye aittir. Kum ilim havzası üstatlarından bir heyet *Tefsir-i Numune*'nin yazılmasında Ayetullah Mekarim Şirazi ile ortak çalışmıştır. Kitabın mukaddimesinde şöyle yazılıdır:

²⁷⁷ Bu kitap ayrıca 8 cilt olarak da basılmıştır ve sekizinci cildi kitabın fihristidir.

²⁷⁸ Meragi Tefsiri, c.1, s.19

Yeni bir çağa girmemiz, yeni meselelerin ve mefhumların ortaya çıkması, insan için yaşadığı döneme ait yeni ihtiyaç ve beklentileri de beraberinde getirir. Her asırda değişen toplum ve kültürler sonucu ortaya çıkan karmaşık ve zor sorunlar karşısında zafere erecek insanlar güncel meseleler dediğimiz dönemin ihtiyaç ve beklentilerini derk edenlerdir.”²⁷⁹

Tefsir-i Numune, toplumun zamansal ihtiyaçlarını esas alarak Farsça ve sade bir dille yazılmıştır. Yirmi altı cilt olan kitap Arapça, Türkçe ve Urduca’ya da tercüme edilmiştir.

5. Fi Zilali’l Kur’an

Kitabın yazarı olan Seyit Kutub (ö.1386), Mısır’ın tanınmış mücadeleci âlimlerindedir. Ehl-i Sünnet olan Seyit Kutub, Eş’ari itikadına sahiptir. Arapça olan “Fi Zilali’l Kur’an” Kur’an’ın tamamının tefsirini içerir. Yazar tefsir kitabında toplumsal ve ahlaki konulara daha çok önem vermiştir. Müsteğbir ve zalimlere karşı direnen Seyit Kutub, tefsirinde savaş, cihat, Müslümanlar arasında birlik ve vahdet konularını özel bir hassasiyetle ele almıştır. Seyit Kutub mümkün mertebe “buyrulmuştur” ve “buyurmuştur” kelimelerinden, kıraat farklılıklarından, lügat, edebiyat, kelim, fıkıh ve İsrailiyat hadislerinden uzak durmaya çalışmıştır.

6. Pertuyi ez Kur’an

Kitap, Seyit Mahmut Talagani’ye aittir (ö.1399). Şia’nın mücadelecî âlimlerinden olan yazar İslam inkılâbından sonra Tahran’ın ilk Cuma imamı olma vasfına sahiptir. Farsça olan kitap, Hamd suresinden başlayarak Nisa suresinin bir bölümünü ve Kur’an’ın son cüz’ünü tefsir etmiştir. Yazar barışçıl bir mizaca sahip olduğundan kitabında hem toplumsal barışa katkı sağlayacak konulara hem de İslamî mücadeleye ait meselelere değinmiştir. Seyit Mahmut Talagani, ilmi konuları çağdaş ilimlerden ve *el-Cevahir* (Tantavi) tefsirinden faydalanarak beyan etmiştir. Merhum Talagani, nakillerinde ise *Mecmau’l Beyan* ve *el-Menar* tefsirlerinden yararlanmıştır.

7. Min Vahyi’l-Kur’an

Kur’an’ın tamamını tefsir eden kitap, İsrail ve zalimlere karşı görüşleriyle tanınan Lübnanlı Şia âlimlerden Seyit Muhammed Hüseyin

²⁷⁹ Tefsir-i Numune, c.1, s.23.

Fazlullah'a aittir. Daha çok toplumsal ve ahlaki konulara değinen yazar, edebiyat, belagat ve fıkıh meselelerini fazla gündeme getirmemiştir.

“Min Vahyi'l Kur'an” tefsirinde göze çarpan bir başka nokta tefsirin kelimeler ve inançsal boyutudur. Mümkün mertebe İsrailiyat hadislerinden uzak duran yazar, itikata ait şüpheleri önce zikretmiş daha sonra da cevaplamıştır. Seyit Muhammed Hüseyin Fazlullah'ın bir diğer önemli eseri “el-Hivar fi'l Kur'anî ve'l İslam ve Mantuki'l Kuvve”dir.

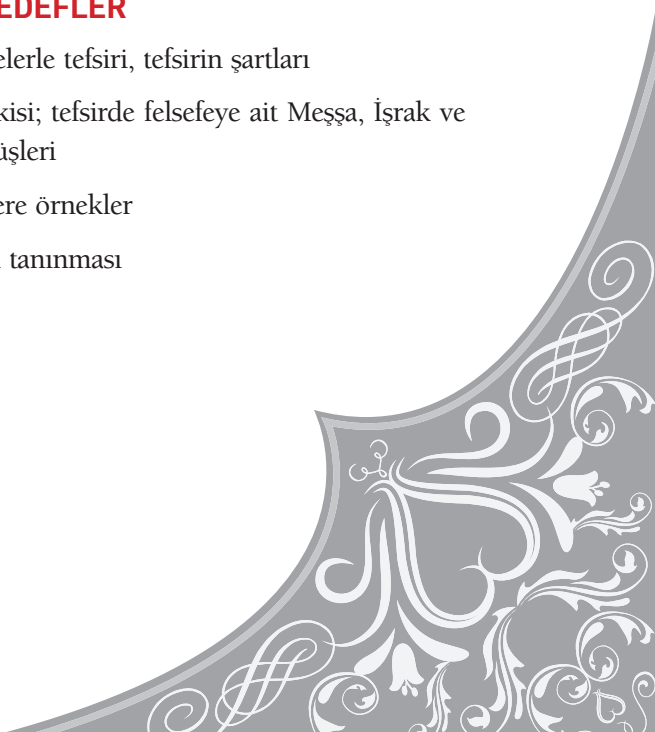
Diğer İctimaî Tefsir Kitapları

1. *el-Keşşaf*: Muhammed Cevat Muğniye – Şia (ö.1400)
2. *Ahsenu'l Hadis*: Seyit Ali Ekber Kureşi – Şia
3. *Min Hude'l-Furkan*: Seyit Muhammed Taki Müderris – Şia
4. *Takribu'l Kur'an İla İzhan*: Seyit Muhammed Hüseyin Şirazi – Şia (Kelam metoduyla birlikte)
5. *el-Vazih*: Muhammed Mahmut Hicazi – Ehl-i Sünnet
6. *Hülasetü'l Beyan fi Tefsiri'l-Kuran*: Seyit Haşim Hüseyini Mirdamadi – Şia (ö.1380)
7. *Alau'r Rahman fi Tefsiri'l Kur'an*: Allame Muhammed Cevat Belagi Necefi – Şia (ö.1352) Nisa Suresi 53.ayete kadar.

-
- ☑ Felsefi ekolün tanımı ve açıklanması
 - ☑ Felsefe ve Kur'an ilişkisi
 - ☑ Felsefi düşüncelerin Kur'an'la tatbiki
 - ☑ Kur'an'da felsefi deliller
 - ☑ Felsefi tefsirlerin tanıtımı

HEDEFLER

- ❶ Kur'an'ın felsefi düşüncelerle tefsiri, tefsirin şartları
 - ❷ Kur'an ve felsefenin ilişkisi; tefsirde felsefeye ait Meşşâ, İşrak ve Hikmet-i Mütealiye görüşleri
 - ❸ Kur'an'daki felsefi delillere örnekler
 - ❹ Önemli felsefi tefsirlerin tanınması
-

6. Felsefi Ekol

Felsefi Ekol

Farklı ilmi konulara sahip akli bir metot olan ve Kur'an-ı Kerim'de de zikredilen felsefenin asli hedefi, vücut kavramının hakikati, Vacibu'l Vücut'un ispatı ile birlikte varlık âlemi ve insanın incelenmesidir.

Açıktır ki Kur'an'ın üzerinde önemle durduğu konuların başında Allah'ın varlığının, sıfatlarının ve isimlerinin ispatı gelir ve bin üç yüz ayetten fazla yani Kur'an ayetlerinin altıda birinden fazlası bu konuları beyan eder. Yine varlık âlemi (tabiat) ve özellikleri hakkında yedi yüz, insan hakkında yüz elliden fazla ve metafizik hakkında ise sekiz yüz elliden fazla ayet vardır.

Felsefe ilmine ait bir başka konu ise meselelerin hakiki ve itibari oluşunun ispatıdır ki özellikle vahiy ve nübüvvet konusunda karşımıza çıkar. Zira vahiy ve nübüvvet konusunun hakiki mi yoksa itibari mi olduğu konusunda filozoflar farklı görüşler sunmuştur.

Felsefe ilminin konusuna örnek olarak; salt vücut ve taşıdığı hedefi bile böyle bir vücudun ispatının delilidir. Tefsir alanında söz edilen felsefe, varlığın yaratıcısı ve onun mazharlarının ispatı konusunu ele alır. Kur'an'da varlığın yaratıcısını farklı şekillerde ispat eden birçok ayet vardır. Bu ayetlerden en açığı şudur:

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾

“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu...”

Bu ayet, akli bir delil örneği teşkil eder. Bu nedenle filozofun akli, fitri vb. muteber kanun ve usullere ilaveten ayet ve rivayetlerden de

yararlanarak Kur'an'ı tefsir etmesinin sakıncası yoktur. Ancak felsefe kitaplarının Abbasiler döneminde (h.k126 -158) Yunancadan Arapçaya tercüme edilerek Müslümanlar arasında kabul görmeye başlamasıyla dine ait olmayan bazı düşünce ve inançlar İslamî öğretilerle iç içe girmiş ve bu durum Müslümanlar için tehlike arz etmeye başlamıştır.

Aslında Kur'an'ın felsefe ile tefsir edilmesini iki kısma ayırabiliriz:

1. Ayetlerin, dini nas ve şer'i hakikatlerin hiçbir muteber kaynaktan (diğer ayetler ve nebevi sünnet) yararlanmadan felsefi görüşe tatbik ve tahmil edilmesi. Böyle bir metot, İslamî nasların değer kaybetmesine, ayetlerin hakiki manasının tahrif edilmesine ve şeriattan uzaklaşılmasına sebep olur. Daha açık bir ifadeyle bu metot aslında reye dayalı tefsirin mısdaqlarındandır.

2. Muteber kaynak ve usuller ışığında dini mefhumların gerçek anlamına ve ayetin dakik manasına ulaşmak. Bu metot, ayetin sahih manası ile felsefe kanunlarının bileşeni, din ve felsefenin pekişmesidir. Bu yolla felsefi bir din amaçlayan ilk metodun aksine dini bir felsefe yaratılabilir.

İkinci metotta din ve akıl (akli ve şer'i deliller) aynı çizgidedir ve bu iki değer arasındaki her türlü aykırılık bertaraf edilmiştir. Bu metodu en doğru şekliyle uygulayan Molla Sadra'nın kurucusu olduğu *Hikmet-i Mütealiye* ekolüdür. Akli delilleri kabul etmesi nedeniyle akılcılık olarak bilinen Meşşailik ekolü ve şühudu kıstas alarak daha çok mistik bir yapı sergileyen İşrakilik ekolü ise hakka ulaşmada tek kanatla yol alır.

Müslüman filozoflar Kur'an'ın tefsirinde bu yöntemlerden her ikisinden de yararlanmışlardır. Örnek olarak:

Birinci Metot: Bazı filozoflar cennet, nar (ateş) ve sırat (yol) kavramlarını farklı bir manada tefsir ederek şöyle derler:

His âlemi, hayal âlemi ve akıl âlemi olmak üzere âlem, üç kısma ayrılır. Akıl âlemi "cennet", hayal âlemi "ateş" ve his âlemi ise "kabir"dir.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ / Ve haset ettiği zaman haset edenin şerrinden (Allah'a) sığınırım." ayetinden maksat; haset, beden ve nefsin ortak hasıdır.²⁸⁰

مِنْ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ / Cinler ve insanlar" ayeti hakkında şöyle derler: "Cin, ist - tar (gizlenme/gizletme), insan ise istinas (ünsiyet kurmak) anlamına gelir.

²⁸⁰ Camiu'l Bedai, s.27 (Bu konunun bazı kısımlarında Musa Durudi'nin Nohistin Müfessirani Parsi Nevis kitabından faydalanılmıştır)

Öyleyse gizli işler (cin) batıl duygularla ünsiyet (insan) ise zahir duygularla alakalıdır.²⁸¹

Örnek verdiğimiz bu tefsirler ne ayetlerin zahiriyle örtüşmekte ne de muteber bir delile (ayet ve rivayet) dayanmaktadır.²⁸²

Bu metotla Kur'an'ı tefsir eden bazı Müslüman filozoflar; Farabî (ö.339) ve İbn Sina'dır (d.370).

Bazen felsefî tefsirden maksat, Kur'an'ı Meşşailik ve İşrak ekolü düşüncesiyle halka arz eden felsefe ekollerinin beyanıdır da diyebiliriz.

Meşşailik ekolüne göre; her ne kadar Kur'an avam ve âlim ayırt etmeksiz tüm insanların faydalanması için nazil olsa da kendini beyan ederken her zaman delil sunma esasıyla hareket etmiştir. Ancak bu, Kur'an'ın hitabet ve kendine özgü metodundan vazgeçtiği anlamına gelmez.

Kur'an, insanlara deliller sunarken özel bir metot kullanmıştır. Kur'an'ın mucizevî bir boyutu kabul edebileceğimiz bu özel metot, delil ve hitabetin bir arada olmasıdır. Esasen bu iki yöntem (delil sunma ve hitabet) zıt iki kavramdır. Zira delil, fitrat ve bediiyattan müteşekkil ya-kinin mukaddimleri ile varlık kazanır. Delil sunulurken hitabet kesin bir görüşünü ispat edecek tarzda şekillenir. Ancak hitabet sanatı, yaygınlık ve makbullük ilkelerine dayalı olan zannın mukaddimleridir ve geneli ikna etme hedefi taşır.

Kur'an, bu iki zıt yöntemi bir arada kullanmıştır. Ayet kalıbında delil ve öğretilerini zikreden Kur'an, hem avam hem de özel bir tabakayı muhatap alır. Tek bir hitapla belli bir grup için kesin deliller sunarken, ikna aşamasında her iki tabakaya da (avam ve ilim ehli) hitap eder. Çünkü Kur'an'ın sade bir dile sahip delilleri aynı zamanda dakik ve zariftir. İnsanların tamamı akli delilleri anlayamadığından zahiri sade olan hitabı yeterli görerek kabul eder. Ama belirli bir grup insan dakik ve derinlemesine bir bakışla sırlara vakıf olur.²⁸³

Allame Tabatabai "لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا" ayetinin delil olması konusunda şöyle yazmıştır:

²⁸¹ A.g.e.

²⁸² Bu görüşler İbn-i Sina'ya aittir.

²⁸³ Kur'an İlimleri, Ayetullah Marifet, s.360

Eğer varlık âleminin iki yaratıcısı olsaydı, her ikisi de zat ve hakikatte muhalif olurdu. Hakikatteki farklılıklar tedbirlerin de farklı olmasına yol açar. Konulan her tedbir diğer yaratıcının koyacağı tedbirlerin bozulmasına (gök ve yeryüzünde düzensizliğe) sebep olur. Oysa âlemde var olan düzenin her parçası birbirleriyle bağlantılıdır ve tek bir metotla işler. Öyleyse varlık âleminde **إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ** (Allah'tan başka bir ilah) yoktur.²⁸⁴

Hiz. İbrahim'in (a.s) delil olarak zikrettiği **الْأَفِيلِينَ أَحِبُّ لَا** / *Kaybolup gidenleri sevmem.*²⁸⁵ ayetinde geçen **أَفَلَّ** "Efele" kelimesi çok açık bir delildir. **أَفَلَّ** "kaybolmak" manasındadır. Delilin açıklaması şöyledir:

- Kaybolmak fiilinin gerçekleşmesi bir hareketliliğe bağlıdır.
- Hareketlilik ise hadis olmayı gerektirir.
- Öyleyse hadis olan her şey bir yaratıcıya muhtaçtır.²⁸⁶

Bu nedenle ayette ilah oldukları iddia edilen yıldızlar kaybolduklarından dolayı ilah olamazlar.

Allah'ın varlığının ispatı için kelim ve felsefe ilminde sunulan deliller Kur'an'da açıkça dile getirilmiştir. Konuyla ilgili iki örnek veriyoruz:

Felsefî Tefsire Örnek

1. Burhan-ı Nezm (Nizam Delili):

Bu delil, yaratılış fiilinin her birinde farklı tecelli ettiği varlıkları kapsar. Kur'an'da bu konuya çeşitli ayetlerde değinilmiştir. Örneğin;

﴿...السَّمَاءِ مِنَ اللَّهِ أَنْزَلَ وَمَا...الَّتِي وَالْفُلْكِ وَالنَّهَارِ اللَّيْلِ وَاخْتِلَافِ وَالْأَرْضِ

السَّمَاوَاتِ خَلَقَ فِي إِنَّ﴾

“Gerçekten de göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün bir-biri ardınca gelmesinde, (Allah'ın) gökten su indirip böylece onunla, ölümünden sonra yeryüzünü diriltmesinde, orada bütün hayvanlardan yaymasında, rüzgârların esmesinde ve yerle gök arasında emre

²⁸⁴ el-Mizan, c.14, s.268

²⁸⁵ En'am:76

²⁸⁶ el-Mizan, c.7, s.185

amade kılınmış bulutlarda, akıl eden kavim için mutlaka ayetler (deliller) vardır.”²⁸⁷

Bu ayet, âlemde var olan tüm faktörler arasında belirli bir düzen ve bağın olduğunu delilidir. Bu düzenin çok dakik işlemesi, düzen sahibinin hem tek hem de eşsiz bir tedbir ve hikmet sahibi olduğunu gösterir.

2. Burhan-ı İmkân (İmkân Delili):

İmkân delili birkaç mukaddimeden oluşur:

1. İmkânın Hakikati; imkân, acizlik ve muhtaçlıktır. Vücudu mutlak var olmayan mümkünü'l-vücut, kendi varlığını oluşturma ve idame ettirme kapasitesine sahip değildir. Kur'an bu gerçeğe işaret ederek şöyle buyuruyor:

﴿ الْحَمِيدُ الْغَنِيُّ هُوَ وَاللَّهُ إِلَهُ الْفُقَرَاءِ أَنْتُمْ النَّاسُ أَيُّهَا يَا ﴾

“Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaçsınız, Allah ise zengin ve övülendir.”²⁸⁸

﴿ وَأَفَنَّى أَغْنَى هُوَ وَأَنَّهُ ﴾

“Ve muhakkak ki O (Allah), zengin eden ve varlıklı kılandır.”²⁸⁹

﴿ الْفُقَرَاءِ وَأَنْتُمْ الْغَنِيُّ وَاللَّهُ ﴾

“Ve Allah ganidir (muhtaç olmayandır). Ve sizler ihtiyaç sahibisiniz.”²⁹⁰

2. Mümkünü'l-vücut, bir illet (sebepe) olmaksızın var olamaz. Sebebe muhtaç olan bir şey de kendisinin var olma sebebi olamaz. Allah, bu konuda şöyle buyuruyor:

﴿ الْخَالِقُونَ هُمْ أَمْ شَيْءٌ غَيْرٍ مِنْ خُلِقُوا أَمْ ﴾

“Yoksa onlar bir şey (bir yaratıcı) olmaksızın mı yaratıldılar? Veya yaratıcıları kendileri mi?”²⁹¹

²⁸⁷ Bakara:164

²⁸⁸ Fatur:15

²⁸⁹ Necm:48

²⁹⁰ Muhammed:38

²⁹¹ Tur:35

3. Mümkün'ül vücut, Vacibu'l Vücut'un iradesi olmadan esas itibarıyla başka bir mümkün'ül vücudun varlık sebebi olamaz.

﴿يُوقِنُونَ لَا بَلَّ وَالْأَرْضُ السَّمَاوَاتِ خَلَقُوا أُمَّ﴾

“Yoksa gökleri ve arzı onlar mı yarattılar? Hayır, onlar yakîn sahibi değildirler.”²⁹²

Sonuç: Mümkün'ül-Vücut'un yaratıcısı Vacib'ül Vücut'tan (Allah) başkası değildir.

Bazı Felsefî Tefsirlerin Tanıtımı

1. Tefsir-i Kur'an-ı Kerim (Molla Sadra Tefsiri)

Kitabın yazarı Molla Sadra olarak bilinen Muhammed b. İbrahim Sadruddin Şirazi'dir (797-1050). İslamî felsefe alanında yeni bir çıkış açan ve eşsiz bir filozof olan Molla Sadra, Şiraz şehrinde doğmuş ve gençlik yıllarını aynı şehirde geçirmiştir. Daha sonra ilmi alanda kendini yetiştirmek için İsfahan şehrine hicret etmiş, Şeyh Bahaî ve Mir Damat gibi zamanın büyük âlimlerinin derslerine katılmıştır. İsfahan'dan sonra Hz. Masume'nin (s.a) varlığıyla bereketlenen Kum şehrine yerleşmiş ve “Esfar-ı Erbaa” (Dört Yolculuk)²⁹³ kitabını yazmıştır.

Molla Sadra, felsefe ilminde yarattığı yeni dönüşümlerle Meşşailik ve İsrakilik ekollerinin görüşlerini bir araya toplamayı başararak bunları dini metinler (ayet ve rivayetler) üzerinde tatbik etmiştir. Molla Sadra'nın bu metodu Hikmet-i Mütealiye (İlahî Hikmet) olarak isimlendirilmiştir. Molla Sadra, ömrünün son yollarına doğru (Şiraz) şehrine geri dönerek felsefe alanında büyük filozoflar yetiştirmiştir.

Molla Sadra'ya ait en önemli teoriler “cevheri hareket”, “asalet-i vücut” “madde âleminin hadis oluşu”, akıl ve me'kul (yiyen ve yenilen)”, cismani ölüm”, “hadisin cismaniyeti ve ruhaniyetin bekası”, vb...

Elliden fazla kitap ve risale yazan Molla Sadra'nın en önemli eserleri; *Esfar-ı Erbaa*, *Şevahidu'r-Rububiye fi'l Menahici's Sulukiye*, *Mefatihu'l*

²⁹² Tur:36

²⁹³ Halktan Hakk'a yolculuk b) Hakk'la Hakk'ta yolculuk c) Hakk'tan halka yolculuk d) Hakk'la halk arasında yolculuk. (Mütercim)

Gayb (Gayb'ın Anahtarları), *Şerh-u Usul'ü Kâfi*, *el-Mebde ve'l Mead* (Başlangıç ve Dönüş) ve *Tefsir-i Kur'an-ı Kerim*'dir.

Molla Sadra'nın Tefsir Metodu

Molla Sadra, tefsir kitabını yazmadan önce Kur'an tefsirindeki yöntem ve külliyata dair kendi düşünce ve delillerini sunduğu Mefatihü'l Gayb adlı eserini, tefsir kitabına mukaddime olarak kaleme alır. Molla Sadra, Kur'an'ın tamamını değil sureleri perakende olarak tefsir etmiştir. Molla Sadra'nın tefsir kitabı; Hamd, Bakara (65.ayete kadar), A'la, Secde, Tarık, Yasin, Zilzal, Vakıa ve Cuma surelerinin yanı sıra Nur ayetini²⁹⁴ ve Ayete'l Kürsi'nin tefsirini içerir. Molla Sadra Secde suresinin tefsirine başlarken şöyle yazmıştır:

Bazı surelerin manası üzerindeki sırlar perdesini araladıktan sonra bazı ayetlerin sırrına vakıf oldum. Temennim ilim ve tahkik ehlinin daha önce bir benzerini görmediği eşsiz ve kapsamlı bir tefsir kitabı yazmaktır.²⁹⁵

2. Mahzenu'l İrfan

Kitabın yazarı "Banu-i İsfahan" diye bilenen Müçtehide Nusret Emin İsfahani'dir (1313-1403). On beş cilt olan kitap Farsça'dır ve Kur'an'ın tamamını kapsar. *Hikmet-i Mütealiye*'ye ait görüşlerin yer verildiği tefsir kitabında felsefi konular Molla Sadra'dan nakledilmiştir. Yazar, felsefi görüşlerine ilaveten rivayetlerden de yararlanmış ancak rivayetin edebi ve kıraat boyutunu fazla irdelememiştir.

3. el-Mizân

Allame Tabatabai'ye ait olan kitap eşsiz ve değerli bir eserdir. Kitap, her ne kadar Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri metodu ile yazılmış olsa da tefsirin büyük bölümünde Hikmet-i Mütealiye ekolü baz alınmıştır. Merhum Tabatabai asrın en büyük filozoflarından ve müfessirlerindendir.

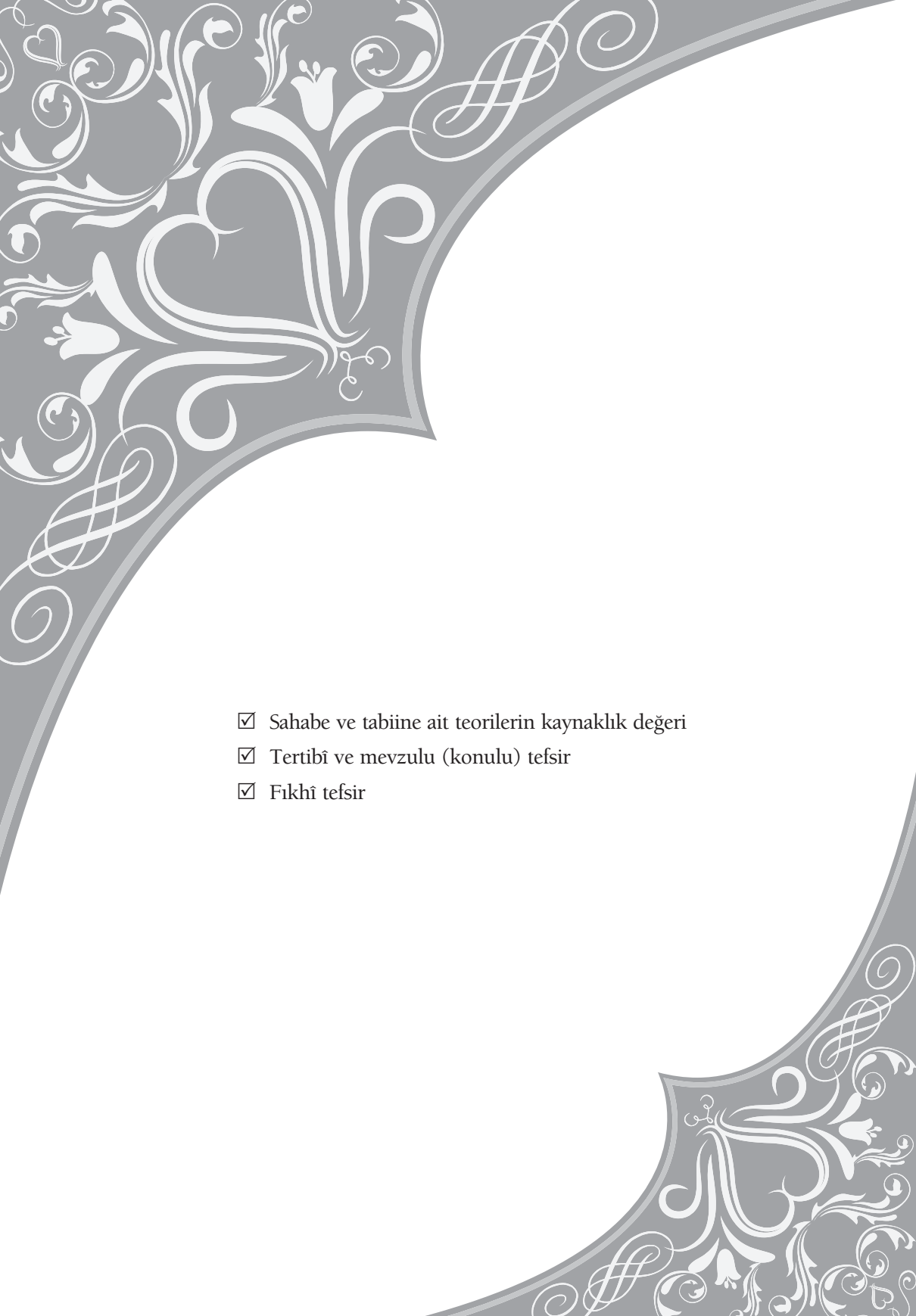
4. Kur'an ve Felsefe

Kitabın yazarı Kemali Dezfuli'dir. Üç cilt olan kitapta felsefik konular el-Mizân tefsirinden istihraç edilerek sunulmuştur.

²⁹⁴ Nur:35

²⁹⁵ Kur'an-ı Kerim Tefsiri, c.6, s.6

-
- ☑ Sahabe ve tabiine ait teorilerin kaynaklık değeri
 - ☑ Tertibî ve mevzulu (konulu) tefsir
 - ☑ Fıkhî tefsir

Ekler

Sahabe ve Tabiine Ait Teorilerin Kaynaklık Değeri

Tefsirde sahabe ve tabiinin söz ve görüşlerinin muteberliği hususundan, Ehl-i Sünnet âlimleri arasında farklı görüşler vardır.

Şia âlimlerinin birçoğu, her ne kadar Peygamber'in (s.a.a) ashabına ihtiram gösterse de, ancak sahabeye ait sözlerin hüccet kabul edilmesi için ne ayet ne de rivayetlerde delil olmadığından onların sözlerini de sıradan insanların sözleri gibi kabul eder. Yani sahabe ve tabiinin sözleri diğer insanlar için hüccet sayılmaz. Allame Tabatabai şöyle der:

Nahl,44, Peygamber'in (s.a.a) sözlerinin beyan ve tefsirde hüccet olduğunun delilidir. Ehl-i Beyt ve masum imamların sözleri de, Sakaleyn hadisine (ve daha birçok hadis) istinaden Peygamber'in (s.a.a) sözlerine mülhak olduğundan hem muteberdir hem de tefsirde hüccet kabul edilir. Ancak sahabe, tabiin ve İslam âlimlerinin sözleri hüccet değildir. Çünkü ayet onlara şamil olmaz ve bu hususta güvenilir bir başka delil de yoktur.”¹

Bazıları ise “sahabeler vahiy döneminde yaşadıkları için, sahip oldukları ilmin kaynağı Peygamber'in (s.a.a) ilmidir” der. Bu nedenle sahabenin sözleri değerlidir ve özel bir yeri vardır. Çünkü sahabe Nebevi ilmin taşıyıcısı ve şeriatin koruyucusudur. Buna rağmen sahabenin sözlerinin hüccet teşkil etmesi için iki şeyi şart koşmuşlardır:

¹ el-Mizan, c.2, s.278

1. Rivayetin senedi ve sahabenin sözleri sahih olmalıdır.
2. Peygamber'in (s.a.a) döneminde özel bir makam ve saygınlığa sahip olmalılar.

Sahabenin sözlerine ancak bu iki şartla itimat edilir.²

Üçüncü bir grup ise sahabe ve tabiine ait söz ve hadisleri merfu³ kabul eder. Bu görüş bazı Ehl-i Sünnet müfessirlerine aittir. Elbette bu görüş şerhe ihtiyaç duyar. Şöyle ki; eğer sahabe ve tabiinin sözleri içtihat ve reyin caiz olduğu konularla alakalıysa birçok Ehl-i Sünnet âlimi tedbire riayet ederek bu sözleri Peygambere (s.a.a) nispet vermeyi doğru kabul etmez. Ama eğer nüzul sebebi vb. meselelerle ya da içtihat ve reyin caiz olmadığı konularla alakalı değilse merfu hadis hükmündedir. Çünkü sahabe dini meselelerde güvenilir kimselerdir ve nüzul döneminde hazır ve nazır olduklarından kâmil bir ilme sahiptirler.

Bir başka grup (Ehl-i Sünnet) ise şöyle der:

Ashap vahyin diline aşına olduğu için, o dönemde revaçta olan terimleri biliyordu. Bu nedenle ashabin görüşleri güvenilir ve makbuldür.

Zerkeşi şöyle yazmıştır:

Kur'an ayetleri iki kısımdır; bazılarının tefsiri yapılmıştır. Bazıları ise tefsirsizdir. İlk gruptaki ayetlerin tefsiri ya Peygamber (s.a.a) ya da sahabe ve tabiinin ileri gelenleri tarafından yapılmıştır. Bu gruptaki sözlerin senetleri incelenmelidir. İkinci gruba gelince eğer tefsir, kelimenin şerhi, nüzul sebebi karine ve delillerle birlikte olursa güvenilir türdendir.⁴

İbn Kesir ise tefsir kitabının mukaddimesinde şöyle demiştir:

Kur'an'ın tefsirini Kur'an ve sünnette bulamadığımız zamanlar sahabenin görüşlerine müracaat ederiz. Çünkü onlar –özellikle kâmil bir idrake, sahih ilimlere ve salih amellere sahip olan ashabin önde gelenleri– bizim mahrum olduğumuz bazı karineleri bilirler.⁵

² et-Tefsiru ve'l Müfessirun, Ayetullah Marifet, c.1, s.30

³ Sahabe, tabiin veya daha sonraki nesillerin senedi muttasıl olsun veya olmasın Peygambere (s.a.a) isnat ederek naklettikleri hadis (Mütercim)

⁴ el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an, c.2, s.183

⁵ Tefsir-i Kuran-ı Azim, c.1, s.3

Ancak yukarıdaki görüşlerin hiçbiri için açık delil sunulmamıştır. İlaveten lügat meselesinde kelimenin nüzul döneminde kullanım şeklini bilen dil bilimcilere müracaat etmek gerekir. Bu nedenle kelimenin manasını anlamada sahabenin sözlerine itimat eden müfessirlerin sayısı çok azdır.

Kur'an-ı Kerim'in hakikati, nüzul sebebi vb. konulara münhasır olmadığından tefsirde yararlanılan görüşler vahiy kaynaklı olmalıdır. Buna binaen; sahabe ve tabiinin sözlerinin kabulüne hiçbir delil yoktur ve bu sözlerden sadece şiir unvanıyla istifade edilebilir.

Sonuç: Sahabeden nakledilen rivayetin senedi Peygamber'e (s.a.a) nispet verilirse senedin incelenmesi gerekir ve eğer rivayetin senedi zayıf değilse Peygamber'in (s.a.a) sözü unvanıyla muteber kabul edilir.

Tertibî ve Mevzî Tefsir

Genel bir sınıflandırmayla tefsiri iki gruba ayıra biliriz:

1. Tertibî tefsir.
2. Mevzî tefsir.

Bu iki yöntem tamamen Kur'an'ın yazım üslubuyla alakalıdır. Müfessir, tertibî tefsiri muhtasar (özet), mutavassıt (vasat düzeyde) ve mufassal (ayrıntılı), mevzî tefsiri ise münezzem (düzenli) ve gayri münezzem (perakende) şekilde yapar.

Tertibî Tefsir

Müfessirin ayetleri mevcut sayfa düzenini veya nüzul sırasına göre tefsir etmesine denir. Bu tanıma binaen; tertibî tefsiri iki kısma ayırabiliriz:

a) Nüzul Sırasına Göre Tefsir

Bu alanda yazılmış olan tefsir kitapları çok azdır. Örnek olarak;

1. *Beyan'ul Meani E'la Hesabi Tertib'u Nüzul*: Kitabın yazarı Hanefi ve Eş'ari olan Molla Huveyş Ali Gazi'dir. Hicri 1355 yılında yazılan kitap, altı cilttir ve Kur'an'ın tamamı on iki bölümde tefsir edilmiştir.

2. *Tefsirü'l Hadis*: Kitabın yazarı Muhammed İzzet Derveze Nablusî'dir. Maliki fıkına tabii olan yazar itikatta Eş'ari taraftarıdır. Altı cilt olan ve Kur'an'ın tamamını on iki bölümde tefsir eden kitap, Hicri 1400 yılında yazılmıştır. Yazar tefsire Hamd ve Alak Sureleri ile başlamış Nasr sure-siyle bitirmiştir.

b) Mevcut Mushafın Tertibi ile Tefsir

On üç asırlık tefsir tarihinde her daim söz sahibi olan ve müfessir-lerin nezdinde tefsir olarak isimlendirilen yorumlama metodudur.⁶ Ba-zen Tıbyan (Şeyh Tusi), Mecmau'l Beyan (Şeyh Tabersi), Camiu'l Beyan (Taberi), Tefsir-i Kebir (Fahri Razi) vb. tefsirler gibi Kur'an'ın tamamını kapsar. Bazen Hadid, A'la, Ayet'el Kürsi, Secde, Tarık, Yasin, Zilzal, Va-ka, Cuma, Fatiha, Bakara ve Nur ayetini tefsir eden Tefsir-i Kur'an'ı Ke-rim (Molla Sadra), Tefsir-i Nevin (Muhammed Taki Şeriati), Muhammed Abduh'un otuzuncu cüzün tefsiri, Pertuyi ez Kur'an (Seyit Mahmut Tala-gani) tefsirleri gibi birkaç sureyi içerir. Bazen de Hamd Suresi'nin Tefsiri (İmam Humeyni), Hucurat Suresi'nin Tefsiri (Muhammed Taki Müder-risi), Lokman Suresi'nin Tefsiri (Ayetullah Cafer Sübhani), Vakıa Suresi'nin Tefsiri (Muhammed Bakır Hücceti) gibi tek bir sure tefsir edilir.

Mevzî Tefsir

Daha öncede söylendiği gibi ıslahat tefsir diye meşhur olan ve on dört asırlık tefsir ağacından yeşeren tefsir şekli, tertibî tefsirdir. Mevzî tefsir çok karşılaşmadığı için ismi de fazla ön plana çıkmaz. Bunun ne-deni ise bazı muasır tefsir kitaplarında rastlanan mevzî tefsirin çağdaş bir terim olmasıdır. Fakat mevzî tefsirin tarihi eskiye mi dayanır yoksa yeni midir meselesinde iki farklı görüş vardır;

1. Her ne kadar kadim tefsirlerde mevzî tefsire çok az rastlansa da muasır tefsir yönteminin izlerini kadim tefsirlerde görebiliriz.

2. "Mevzî tefsir tamamen yenilikçi düşünceye ait bir terimdir" sözünü kabul edip, ardından bu tefsirin tarihi geçmişini aramak doğru olmaz.

Birinci görüşün doğru olma ihtimali daha çoktur. Zira mevzî tef-sir, lafız ve muhtevada benzer ayetleri bir araya toplayarak inceleyen tefsir

⁶ Medresetu'l Kur'an, Muhammed Bağır Sadr, s.17

metodudur. Başka bir tabirle mevziî tefsir, bir konu hakkında farklı zamanlarda nazil olan değişik ayetleri inceleyerek ayetlerin söz ettiği meselede ortak bir görüş elde etmektir⁷ ve bu metot uzun bir geçmişe sahiptir.

Bu tanıma istinaden mevziî tefsirin geçmişi Muhammed b. Saib Kelbî'nin (ö.146) kaleme aldığı "Ahkamu'l Kur'an" ve "Ayetu'l Ahkâm" gibi kitaplarının telif dönemi olan Hicri ikinci yüzyıla rastlar diyebiliriz.

Mevziî Tefsirin Kısımları

Mevziî tefsir, genel bir sınıflandırma ile iki kısma ayrılır;

1. Konulu Mevziî Tefsir: Mead, imamet, masumiyet, insan, melekler, teoloji vb. sadece tek bir konuyu müstakil olarak inceler. Konulu tefsir kısmına ait bazı kitaplar şunlardır:

Kur'an'da Nübüvvet: Ayetullah Mekarim Şirazi (Peyam-i Kur'an)

Kur'an'da İmamet: Ayetullah Mekarim Şirazi (Peyam-i Kur'an)

Kur'an'da Hikmet: Ayetullah Mekarim Şirazi (Peyam-i Kur'an)

Kur'an'da Ahlak: Ayetullah Mekarim Şirazi (Peyam-i Kur'an)

2. İrtibatlı Mevziî Tefsir: İman ve Salih amel gibi birbirleri ile ilintili olan konuları inceler. Konuyla alakalı tüm ayetleri bir araya toplayarak Kur'an'ın o konu hakkındaki görüşünü beyan eder. İrtibatlı tefsir kısmına ait bazı kitaplar şunlardır:

Peyam-i Kur'an: Ayetullah Mekarim Şirazi, 10 cilt

Menşur-u Cavidî Kur'an: Ayetullah Cafer Süphani, 12 cilt

Tefsir-i Mevziî-yi Kur'an-ı Mecit: Ayetullah Cevat Amuli, 14 cilt

Tefsîrül Mevzi'î li'l Kur'ani'l Kerim: Semih Atıf Ez- Zeyyin, 12 cilt

Fıkhi Tefsir

Mevziî tefsirin bölümlerinden olan fıkhi tefsir, müfessirin içtihat yoluyla Kur'an ayetlerinden ilahî fıkha ait hükümleri elde etmesidir. İcti-

⁷ Peyam-i Kur'an, Ayetullah Mekarim Şirazi, c.1, s.9; Mefahimu'l Kur'an, Ayetullah Cafer Süphani, c.1, s.11

hat ise müfessirin ayetin mefhumundan ameli konulara ait hükümleri istihraç etmesidir.

Fıkhi tefsir, her ne kadar ayetlerin tertip sırasıyla değil de fıkhi konuları esas alarak kaleme alınsa da tefsir yöntemleri arasında en eski olanıdır. Kur'an'da fıkhi ayetlerinin sayısında görüş ayrılığı vardır. Ancak en meşhur görüş, yaklaşık beş yüz ayetin olduğudur. Lakin iki bin ayet olduğunu söyleyenler de vardır. İkinci yüzyıldan günümüze kadar "Ahkamu'l Kur'an" ya da "Ayetu'l Ahkâm" unvanlı tefsirlerin genel dağılımı şöyledir:

İkinci Asır

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed Saib Kelbi (ö.146)

Üçüncü Asır

Tefsir-u Ayeti'l Ahkâm: Hişam b. Muhammed Saib Kelbi Kufi (204-206)

Ahkamu'l Kur'an: Ahmed b. Mu'zel (ö.240)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed b. Abdullah Mısri (ö.268/9)

Ayetu'l Ahkâm: İsmail Ezdi (ö.282)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed b. İdris (Şafii mezhebinin lideri ö.204)

Ahkamu'l Kur'an: İbrahim b. Halit (ö.240)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed b. Abdullah (ö.268)

Ahkamu'l Kur'an: Ali Muruzi Horasani (ö.244)

Dördüncü Asır

Ahkamu'l Kur'an: Musa b. Abdurrahman, "Kutan" diye bilinir (ö.306)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed b. el-Kasım, "İbn Kurtubi" diye bilinir (ö.355)

Ahkamu'l Kur'an: Abdullah b. Ahmed, "İbn Muflis" diye bilinir (ö.324/9)

Ayetu'l Ahkâm: Ahmed Tahavi Mısri (ö.321)

Şerhu Ahkami'l Kur'an: Ahmed Razi, "Cessas" diye bilinir (ö.370)

Ayatu'l Ahkâm: Ali b. Musa Hanefi (ö.305)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed Tamimi (ö.305)

Ahkamu'l Kur'an: İbad b. Abbas Talagani (ö.385)

Şerhu Ayati'l Ahkâm: İsmail b. İbad (ö.385)

Beşinci Asır

Ahkamu'l Kur'an: Ahmed Bagati (ö.401)

Ayatu'l Ahkâm: Ebu Ye'la Kebir (ö.458)

Ayatu'l Ahkâm: Ahmed b. Hasan Beyhaki (ö.358)

Muhtasaru Ahkami'l Kur'an: Mekki Kirvani (ö.437)

Altıncı Asır

Ayatu'l Ahkâm: Ali b. Muhammed Tabersi (ö.504)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed b. Abdullah Endülisi, "İbn Arabî" diye bilinir (ö.543)

Fıkhul Kur'an fi Ayati'l-Ahkâm: Gutb Ravendi (ö.573)

Tefsiru Ayati'l Ahkâm: Muhammed b. Hüseyin Beyhaki Nişaburi (ö.576)

Ahkamu'l Kur'an: Ali b. Muhammed Kiyaherasi diye bilinir (ö.504)

Ahkamu'l Kur'an: Abdulmun'im Endülisi (ö.596)

Yedinci Asır

el-Camiu li Ahkami'l Kur'an: Muhammed Ensari Hazraci, "Kurtubi" diye bilinir (ö.671)

Ahkamu'l Kur'an: Muhammed b. Ahmed Kurtubi (ö.671)

Sekizinci Asır

Ayatu'l Ahkâm: İbn Kayyimm Cevziyye (ö.751)

en-Nihayetu fi Tefsiri'l Hamse fi'l Ahkâm: Ahmed b. Abdullah Bahreyni (ö.771)

Şerhu Ayati'l Ahkâm: Yahya b. Hamza Yemeni Zeydi

Ahkamu'l Kur'an: Ahmed b. Yusuf Samin (ö.756)

Dokuzuncu Asır

Kenzu'l İrfan fi Fıkhî'l-Kur'an: Fazıl Mikdad b. Abdullah Seyuri Esedi Hilli (ö.826)

Menahicu'l Hidaye fi Tefsiri Ayati'l Ahkâm: Ahmed b. Abdullah "İbn Metuh" diye bilinir (ö.810)

Ayatu'l Ahkâm: Nasir Cemalettin (ö.860/yaklaşık)

Ayatu'l Ahkâm: Ahmed b. Yahya Zeydi (ö.840)

Onuncu Asır

Ahkamu'l Kur'an: Abdurrahman b. Ebubekir (ö.911)

Şerhu Ayatu'l Ahkâm: Muhammed Yemeni Zeydi (ö.957)

Ayatu'l Ahkâm: Muhammed Huşeftiki Meşhedi (ö.907)

Ayatu'l Ahkâm: Muhammed Hüseyin Mer'âşi (ö.yaklaşık 900)

Zubdetu'l Beyan fi Ahkami'l Kur'an: Ahmed b. Muhammed, "Mukaddes Erdebili" diye bilinir (ö.993)

On Birinci Asır

Ayatu'l Ahkâm: Muhammed Ester Abadi (ö.1036)

Envaru'l Kur'an fi Ahkami'l Kur'an: Muhammed İkhisari (ö.1025)

Tefsiru Ayatu'l Ahkâm: Muhammed Hüseyin Mer'âşi (ö.1034)

On İkinci Asır

Envaru'l Kur'an fi Ahkami'l Kur'an: Muhammed Herevi Buhari (ö.1109)

Ahkamu'l Kur'an: İsmail Hakkı (ö.1137)

On Üçüncü Yüzyıl

Delailu'l Meram fi Ahkami'l Kur'an: Muhammed Cafer Esterabadi (ö.1263)

el-Veciz fi Tefsir-i Ayati'l Ahkâm: Abdu'l Hüseyin Mahzumi (ö.1279)

On Dördüncü Asır

Neylu'l Murad Min Tefsiri Ayati'l Ahkâm: Muhammed Buhari
(ö.1307)

Şerhu Ayati'l Ahkâm: Ahmed Zeyni (ö.1304)

Ayatu'l Ahkâm: Hüseyin Ömer Yemini (ö. yaklaşık 1380)

﴿و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين﴾⁸

⁸ “Duamızın sonu, âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdetmektir.”

Tefsir Metodolojisi Kitapları

- Beyne Ebi Hayyan ve'z-Zamehşeri*, Yahya eş-Şavi el-Mağribi, Mahtutun bi'l Ezher, no.1254 Rafii 26641
- Beyne's Şia ve's Sünnet Dirastun Mukarine fi't Tefsiri ve Usulih*, Ali es-Salus, 316, Kahire Mektebetu İbn Teymiyye ve Daru'l İtisam, Bit
- Buhusun fi Tefsiri'l Kur'an*, Cemalettin İyad Kahire, Daru'l Cemali h.1387 m.1967 Beyrut Daru'l Fikr h.1398 m.1978
- Buhusun fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim*, (Tarihuh, İtticahatuh, Menahicuh) Muhammed İbrahim Şerif, Kahire, Matbuatu'l Medine ve Daru'l İslam h.1406 m.1986
- Buhusun fi Usuli't Tefsir ve Menahicih*, Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rumi 186, Riyad Mektebetu et-Tevbe 1.baskı h.1413
- Buhusun ve Hivaratun Kur'anıyye (el-İtticahatu'l Mevzui ve't Tecziyeti fi Tefsiri'l Kur'an)*, Seyit Muhammed Bakır Sadr, 43, 224'ten 661'e kadar, Beyrut, ed-Daru'l Alemiyye, h.1414, m.1993
- Ebu Müslim el-İsfahani ve Menhecuhu fi't Tefsir*, Ebtehi Kenyubi İbrahim, Medine, İslam Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, h.1405, m.1985
- el-Begavi el-Ferra ve Tefsirihi li Kur'an-i Kerim*, Muhammed İbrahim Şerif 515, Kahire Matbuat'ul Medine ve Dar'ul İslam h.1406 m.1986
- el-Begavi ve Menhecuhu fi't Tefsir*, İfaf Abdulgafur Hamit, 224, Umman Daru'l Furkan h.1402 m.1982 – Bağdat Matbuatu'l İrşat m.1983
- el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, Muhammed b. Abdullah Zerkeşi, Muhakkik , Muhammed Ebulfazl İbrahim, 2/528, 147'den 176'ya, Beyrut, Daru'l Marifet, Bit
- el-Ezvau ala Hevatiri's Şeyh Eş'ari ve Minhecuhu fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim* , Muhammed b. İbrahim et-Tundi, Kahire, Mektebetu't Turasi'l İslamiyye

- el-Ezvau'l Kur'anıyye fi İktisahi'l Hadis'l İsrailiyye ve Tathiri'l Buhari Minha* , Seyit Salih Ebubekir, Metabiu Muharremu's Senaiyye h.1934 m.1974
- el-İksir fi İlmi't Tefsir , et-Tu'fi Süleyman b. Abdulkura b. Abdulkerim es-Sersera el-Bağdadi*, Mısır, Mektebeti Adab
- el-İksir fi Usuli't-Tefsir* , Ebu Tayyib Muhammed Sadık Han b. Es-Seyit Hasan el-Kanuci Hindi.
- el-İmam Muhammed b. Abduh ve Menhecuhu fi't Tefsir*, Abdulgaffar Abdurrahim, 423, Kahire, el-Merkezu'l Arabî li's Sekafeti ve'l Ulum Kahire Daru'l En-sar, h.1402 m.1981
- el-İmamu'l Kurtubi Şeyhu Eimmeti't Tefsir*, Hasan Mahmut Salman 261, Dimeşk Daru'l Kalem 1.baskı h.1413 m.1993
- el-İmamu's Şevkani Müfessiren*, Muhammed Hasan b. Ahmed el-Ğamari, 357, Su-udi Arabistan Daru's Şuruk, 1.baskı h.1401 m.1981
- el-İsrailiyat fi't Tefsiri ve'l Hadis*. Muhammed es-Seyit Hüseyin ez-Zehebi, Kahire, Daru'n Nasr h.1392 m.1971 / Dimeşk Daru'l İman 2.baskı h.1405
- el-İsrailiyat ve Eseruha fi Kutubi't Tefsir*, Remzi Na'naa, Dimeşk Daru'l Kalem, Beyrut Daru's Siyage h.1390 m.1971
- el-Kavaidu'l Hisan li Tefsiri'l Kur'an*, Abdurrahman b. Nasir es-Sadi, 176, Suudi Arabistan Daru İbn Cevziyye, h.1413, m.1993
- el-Kavlu'l Muhtasaru'l Mubin fi Menahici'l Müfessirin*, Ebi Abdullah Muham-med el-Hamud en-Necdi, 109, Kuveyt Mektebetu Daru'l İmamu'z-Zehebi, h.1412.
- el-Mebadiu'l Amme li Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim*, Muhammed Hüseyin Ali es-Sağır, 190, Beyrut, el-Müessesetu'l Cami'iyye li'l Müderrisat, Bita
- el-Menhecû'l Beyani fi Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim*, Kamil Ali Se'fan, 508, Mısır Mektebetu'l Enhelu, m.1981
- el-Menhecû'l Hareki fi Zilali'l Kur'an*, Selah Abdulfettah el-Halidi, 471, Cidde Da-rul Menare, h.1406, m.1986
- el-Mezahibu'l İslamiyye fi Tefsiri'l Kur'an*, Ajtens Jovled Tesheer, Mütercim, Ali Hasan Abdulkadir, 183, Kahire, Matbaatu'l Ulum, h.1363, m.1994
- el-Muhakemetu Beyne Ebi Hayyan ve'z-Zamehşeri ve İbn Atiyye*, Yahya Eş-Şavi el-Fasi el-Mağribi, Mahtut bi'l-Ezher, no.1254.
- el-Vahidi ve Menhecuhu fi't-Tefsiri*, Cevde Muhammed Mehdi el-Mehdi, 456, Mı-sır Vakıflar ve İslamî İşler Yüksek Kurul Bakanlığı, Bita
- en Nezmu'l Kur'an fi Keşşafi'z Zamehşeri*, Derviş el-Cundi, 262, Daru'n Nehzet, m.1969

- er-Ragibu'l İsfahani ve Cuhuduhu fi'l Lügati ve'l Edeb*, Ömer Abdurrahman es-Sârisi, 203'ten 226'ya, 298, Ürdün, Mektebetu'l Aksa, h.1407, m.1987
- Eseru'l Kur'an ala Nehci't Tefkiri'n Nakdi İnde İbn Teymiyye*, Mahmut Said el-Kurdi, Libya ed-Daru'l Cemahiriyye h.1395 m.1986
- Eseru'l Mütercimat fi Menahici't Tefsiri'l Kur'anî Hatta Nihayeti'l Karni'l Hamisi'l Hicri*, Şehat es-Seyit Zağlul, Risaletu Dr. a Min Külliyyeti'l Adab bi Camiati'l İskenderiye h.1388 m.1968
- et-Tefsiru İnde Ehl-i Beyt*, Seyit Muhammed Bakır el-Hekim, 58
- et-Tefsiru ve't-Tefasiru'l Hadise*, Bahaddin Horremşahi, Mütercim, İsam Hasan, 191, iki cilt, c.1, 515, c.2, 435, Beyrut, Daru Kuteybe, h.1413, m.1933
- et-Tefsiru, Mealimu Hayatih ve Menhecuhu'l Yevm*, Emin el-Huli, Kahire, Daru'l Müallimin, h.1365, m.1994
- et-Tefsiru, Neş'etuhu, Tederrucu Tetevvuruh*, Karadeh Co, Mütercim, Dairetu'l Maarifi'l İslamiyye, İbrahim Hurşit, Abdulhamit Yunus, Hasan Osman, 106, Beyrut, Daru'l Kutubu'l Lübnani, m.1982
- et-Tefsiru'n Nebevi Hasaisuhu ve Mesadiruh*, Muhammed Abdurrahim Muhammed 150, Kahire, Mektebetu el-Ezher, h.1413, m.1992
- et-Tefsiru's Sufi li Kur'anî'l Kerim İnde Necmeddin ed-Daye*, Seyyid Abuttevvab Hadi, el-Ezher Üniversitesi Usulu Din Dr. a Tezi
- et-Tefsirü'l İlmi li'l Kur'an fi'l Mizan*, Ahmed Ömer Ebu Hicr, 563, Beyrut Daru Kuteybe, h.1411, m. 1991
- et-Tefsirü'l Mevzui ve'l Felsefetu'l İctimaîyye fi'l Medreseti'l Kur'anîyye*, Seyit Muhammed Bakır Sadr, 192, Beyrut, ed-Daru'l Alemiyye, h.1409, m.1989
- Hezar Sal-ı Tefsiri Farsi (Seyri der Mutuni Koheni Tefsiriyi Parsi)*, Seyit Hasan Sadat Nasiri – Menuçehr Danişpejuh, 880, Tahran İntişarati el- Borz, h.1369
- İlamu'd Dirasati'l Kuraniyye fi Hamseti Aşer Karnen*, Mustafa es-Savi el-Cuveyni, İskenderiyye, Menşe'etu'l Maarif, m.1986
- İtticahatu't Tecdit fi Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim*, Muhammed İbrahim Şerif, Kahire, Daru't Turas 1.baskı h.1402 m.1982
- İtticahatu Fahrüddin Razi fi Tefsiri'l Kur'an*, Fuad Muhammed Fehmi, Risaletu Dr. a Min Külliyyeti'l Adab bi Camiati'l İskenderiye h.1384 m.1964
- İtticahatu'l Munherife fi Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim Devafiha ve Defuha*, Muhammed Hüsen ez-Zehabi, Mısır, Mekteb-i Vahbe h.1406 m.1986 Daru'l İtisam h.1391
- İtticahatu't Tecdit fi'l Asri'l Hadis*, Abdulmecit Abdusselam el-Muhtesib, Beyrut, Daru'l Fikr 1.baskı h.1393 m.1973

- İtticahatu't Tefsir fi Mısır fi'l Asri'l Hadis*, İffet Muhammed eş-Şerkavi, Kahire Risaletu Mastır Min Külliyyeti'l Adab bi Camiati'ş-Şems h.1383 m.1963
- İtticahatu't Tefsir fi'l Asri'l Hadis fi Mısır ve Suriye*, Fazl Hasan Ahmed Abbas, Camietu'l Ezher, Risaletu Dr. a Min Külliyyeti Usuli Din, h.1392 m.1972
- İtticahatu't Tefsir fi'l Asri'l Hadis*, Mustafa Muhammed el-Hadidi, Kahire Silsiletu'l Buhusu'l İslamîyye h.1395 m.1975
- İtticahatu't Tefsir fi'l Asri'r Rahin/İtticahatu't Tefsir fi'l Asri'l Hadis*
- İtticahatu't Tefsir fi'l Karni'r Rabi Aşer*, Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman Rumi, 3.cilt, 1238, Suudi Arabistan h.1407 m.1986
- Kavaidu't Tefsir*, Muhammed b. İbrahim b. Ali Murtaza el-Yemani, Mahtutun fi't Teymuriyye, 587
- Keyfe Nefhemu'l Kur'an*, Dirasetun fi Mezahibi't-Tefsir ve İtticahatuha, Kamil Musa Ali Dehruç, 334, Beyrut, Daru'l Mehruse, h.1412, m. 93
- Kur'an Pejuhi (Kur'an'a Ait Yetmiş Konu ve Tahkiki)*, Bahuddin Hürremşahi, 139'dan 320'ye, 826, Tahran, İntişaratı Ferheng, h.1372
- Kur'an'da Tefsirin Tarih ve Yöntemi*, Seyit Muhammed Hüseyin Tabatabai 22, Tahran İmam Rıza Kültür Kurumu ş.1361
- Lemehatun fi Ulumi'l Kur'an ve İtticahatu't Tefsir*, Muhammed es-Sabbağ, 240, Beyrut, el- Mektebu'l İslamî, h.1394, m.1974
- Mebadiu't-Tefsir*, Muhammed el-Hazermi ed-Dimyati, Dimeşk, Daru'l Besair, h.1404, m.1984, Matbaatu'n-Neyl, h.1321, m.1905
- Mebahısun fi Tefsiri'l Mevzui*, Mustafa Müslim, 373, Dimeşk, Daru'l Kalem, h.1410, m.1989
- Mebani ve Revişhayi Tefsiri Kur'an*, Abbas Ali Amid Zencaani, 244, Tahran, İslamî İrşat ve Kültür Bakanlığı, no.1366.
- Medarisu't Tefsiri'l Kur'anî*, Mustafa es-Savi el-Cuveyni, 297, İskenderiye, Daru'l Marifetu'l Cami'îyye, m.1992
- Mekatib ve Revişhayi Tefsiri*, Vaizzade Horasani, 38
- Menahicu'l Müfessirin Mine'l Asri'l Evvel İle'l Asri'l Hadis*, Mahmut en-Nakraşi es-Seyit Ali, 219, Riyad Mektebetu'n Nehzet, h.1407 m.1986
- Menahicu'l Müfessirin, Mesaidu'l Müslim Al-i Cafer - Muhyi Hilal es-Serhan*, 278, Beyrut Daru'l Ma'rife m.1980
- Menahicu'l Müfessirin*, Muni Abdulhalim Mahmut, 388, Kahire Daru'l Kitabı'l Mısri – Beyrut, Daru'l Kitabı'l Lübnani, m.1987.

- Menahicun fi Tahlili'n Nezmi'l Kur'anı*, Münir Sultan, 347, İskenderiye, Menşeatu'l Maarif, Bita
- Menahicun fi't Tefsir*, Mustafa es-Savi el-Cuveyni, 432, İskenderiye, Menşeatu'l Maarif, Bita
- Menhecu Ehli's Sünne fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim* (Dirasatun Mevzuiyye li Cehud b el-Kayyim et-Tefsiriyye) Sabri el-Mütevellî, 469, Kahire Daru's Segafe, m.1986
- Menhecu İbn Atiyye fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim*, Abdulvahab Abdulvahab Faid, 411, Kahire, el-Hey'etu'l Amme li's-Şuuni'l Metalibi'l Emiriye, h.1393, m. 1973
- Menhecu'l İmam Muhammed Abduh fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim*, Abdullah Mahmut Şehate, 265, Kahire Neşru'r Resaili'l Cami'iyye, Bita
- Menhecu'l Medresetu'l Akliyyetu'l Hadis fi't-Tefsir*, Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rumi, 886, 2. Cilt, Beyrut, Müessesetu'r Risale, h.1407
- Menhecu't Tefsiri Ehl-i Beyt*, Muhammed Şerifani, 268, Payannameyi Dovreyi Karşinasıyî Erşed ez Terbiyeti Müderrisi Havzayı İlmiyye, no.1373
- Menhecu't-Tabersi fi Tefsirihi Mecmei'l Beyan*, Abduzzühre Kazım Semhak el-Haccac, 341, Risaleti Mastur Min Meclisi Külliyyeti'l Fıkıh fi Camiatu'l Kufe, h.1410, m.1989
- Menhecu't-Tusi fi Tefsiri'l Kur'an*, Muhammed Hasan Âli Yasin, 42, Irak, Kazimiye, Bita
- Menhecu'z Zamehşeri fi Tefsiri'l Kur'an ve Beyanu İcazihi*, Musatafa es-Savi el-Cuveyni, 305, Kahire, Daru'l Maarif, m.1959
- Mevgifu Sahibu el-Menar Mine'l Mufessirin*, Muhsin Abdulhamit, Bağdat, Matbaatu'l Maarif.
- Mevgifu'l İmam İbn Kesir Min İsrailiyat fi Zev'it-Tefsir*, Muhammed İbrahim Tera-veri, Risaletu Mastur Min Camieti'l İslamiyye bi Medine Münevvere, Bita
- Mezahibu't Tefsiri'l İslami*, Ajtens Jovled Tesheer, Mütercim, Abdulhalim El Nec-car, 418, Mısır, Mektebetu'l Hanehi, h.1374, m.1995
- Mukaddimatu Tefsiri'l Kur'an*, Nehzeti Zenani Müselman/Müslüman Kadınlar Hareketi, 68, Tahran
- Mukaddimetun fi Usuli't Tefsir*, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiyye, Muhakkik Adnan Zenzur, 137, Beyrut, Daru'l Kur'anı'l Kerim, h.1391, 1971
- Mukaddimetun fi Usuli't Tefsir*, Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiyye, Muhakkik Mahmut Muhammed Mahmut Nessar 112, Bağdat Daru't-Terbiye, Bita
- Nazariyetu't-Tefsiri'n Nususi'l Medeniye*, Muhammed Şerif Ahmed, 367, Vezaretu'l Evkaf ve's Şu'uni'd Diniyye, h.1402 m.1982

- Nehvu Menhecin li Tefsiri'l Kur'an*, Muhammed Sadık Arcun, Riyad, Daru's Su-
udiye, h.1397 m.1977
- Neş'etu't-Tefsir ve İtticahu Tetevvurihi*, Ahmed Halil, Risaletu Mastur Min Külliyyeti'l
Adab, bi Camiati'l Kahire, h.1366 m.1947
- Nohustin Müfessirani Parsi Nevis*, Musa Durudi, 231, Tahran, İntişaratu Nuru
Fatma, h.1362
- Tahkik der Bareyi Şahsiyeti İbn Abbas ve Revişi Tefsiri O*, Seyit İbrahim Mir Bakır,
379 Dr. a Tezi / İlahiyat ve Kur'an Maarifleri Üniversitesi – Tahran.
- Tahkik der Tefsiri Ebu'l Feth Razi*, Asger Hukuki, 250, İntişaratu Danişgahı Tah-
ran, h.1364
- Tahkik Havle İbn Abbas ve Mekanetehu fi't-Tefsir ve'l Maarifi'l Uhra*, Seyit Muham-
med Bakır Hücceti, 222, Beyrut, Daru'r-Ravza, h.1410 m.1990
- Tarihu'l Kur'an ve't Tefsir*, Abdullah Mahmut Şehate, 198, Mısır, el-Hey'etu'l
Mısıriyyeti'l Amme li'l Kitab, h.1392 m.1972
- Tarihu't Tefsir*, Kasım el-Kaysi, 179, Bağdat Mektebetu Mecmau'l Iraki h.1385
m.1996
- Taruhu Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim*, Habibullah Celaliyan, 236 Tahran, İntişaratu
Usve, 1372
- Teemmulatun Kur'anîyye* (Bahsun Menheciyyun fi Ulumi'l Kur'anî'l Kerim),
Musa İbrahim el-İbrahim, 72'den 100'e, 528, Ürdün Daru Ammar, h.1409,
m.1989
- Tefsir be Rey ve Hercü Mercı Edebi*, Ayetullah Nasir Mekarim Şirazi Denetimiyle,
92, Qum, Müesseseyi Matbuatı Hedef, Bita.
- Tefsir ve Tefasiri Cedid*, Bahaddin Horremşahi, 238, Tahran, İntişaratu Keyhan,
h.1364
- Tefsiratu İbn Abbas es-Sahihâ fi's-Sulseyni'l Ahireyn Mine'l Kur'anî'l Kerim*, Âdem
Muhammed Ali, Medine İslam Üniversitesi Dr. ası.
- Tefsiratun Hadise li Kur'anî'l Müslimin*, Biljon - C.M.S, Leiden Brill, H.1381,
M.1961.
- Tefsiri Kelamîyi Kur'an-ı Kerim*, Muhammed Hüseyin Ruhani, 347, Tahran, İn-
tışaratu Tus, h. 1370
- Tefsir-i Kur'an ba Kur'an/Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Ebufazl Behrampur, 77, Tah-
ran, İntişaratu İslamî, h.1360.
- Tefsiru İbn Abbas ve Merviyatuhu fi Kutubi't-Tefsir*, Abdulaziz Abdullah el-Hamidi,
Mekke, Ümmül Kura Üniversitesi Şeriat Dr. a Tezi, h.1400, m.1980

- Tefsiru Kutade Dirasetun li'l Müfessir ve Menhecu Tefsirihi*, Abdullah Ebu es-Su'ud Bedr, 135, Kahire, Alemu'l Kutub, h.1399, m.1979
- Tefsiru's-Sahabe, Mümeyyizatuhi, Hasaisuhu, Mesadiruhu, Kıymetuhu'l Ameliyye*, Muhammed Abdurrahim, 118, Kahire Mektebetu't Turasu'l İslamî, Bitâ
- Tefsîrû'l Kur'an bi'l Kur'an İnde Allame Tabatabai*, Hudayr Cafer, 400, Qum, Daru'l Kur'anî'l Kerim h.1411
- Tefsîrû'l Kur'an ve'l Lügatu's Sufiyye fi Felsefeti İbn Sina*, Hasan Asi, 390, Beyrut, el- Müessesetu'l Cami'iyye, h.1403, m.1983
- Tefsîrû'l Mutezile li'l Kur'anî'l Kerim, Tarihuh ve Menhecuh*, Mahmut Kamil Ahmed Abdulmun'im, Medine Aynu's Şems Üniversitesi Adab Konulu Dr. a Tezi h.1393, m.1973
- Tercüme ve Tahkiki Bahşi ez Kitabı Mezahibî't-Tefsiri'l İslamî*, Gelz Riher (İsmail Nazariyan Tercümesi), 124, Tahran Üniversitesi İlahiyat Bölümü Yüksek Lisans Tezi, h.1354
- Tercümetu ve Tahkiki Kitabu'l Mebadii'l Amme li Tefsiri'l Kur'an*, Muhammed Hüseyin Ali Es-Sağır, Mütercim Muhsin Meş'al, 153, Tahran Üniversitesi Lisans Tezi, Bitâ
- Tercümetu'l Fevzu'l Kebir fi Usuli't Tefsir*, Ahmed Şah Veliyyullah el-Dehlevi, Mütercim Muhammed Münir Dimeşki, 130, Dimeşk Daru Kuteybe, h.1409
- Tetevvuru Tefsiri'l Kur'an Kıraatu Cedidih*, Muhsin Abdulhamit, 248, Bağdat, Camiatu Bağdat Beytu'l Hikmet, Bitâ
- Usulu Tefsir ve Kavaidiha/Usulu't Tefsir li Kitabillahi'l Münir*
- Usulu't Tefsir* (Mücerreden ani'n Nikaye), Celaleddin Abdurrahman Ebubekir Suyuti, Muhakkik Celaleddin el-Kasîmi, Dimeşk h.1331 m.1911
- Usulu't Tefsir Beyne Şeyhi'l İslam İbn Teymiyye ve Beyne Gayrihi mine'l Müfessirin*, Abdullah Deyriyye Aytun, Medinetu'l Münevvere, Risaletu Mastır Min Camiatil İslamiyye 1985h.1405 m
- Usulu't Tefsir li Kitabillahi'l Münir*, Abdurrahman El'ak, Dimeşk, Matbuatu'l FArabi h.1388 m.1968, Beyrut Daru'n Nefais 2.baskı h.1406 m.1985
- Yadname-i Taberi* (Taberi'nin Vefatının 1100.cü Yıldönümü Anısına), Komisyon, 753, Tahran İslamî İrşat Bakanlığı, h.1369

Kaynakça

- Abbas Ali Amid Zencani, *Mebani ve Revişhayi Tefsiri*, İslamî İrşat Bakanlığı, 3.baskı, h.ş. 1373
- Abdu Ali b. Cuma Haizi, *Nuru's Sakaleyn*, Lübnan/Beyrut, Tashih ve Takik: Rab-bani Şirazi
- Abdu'l Hüseyin Ahmed Emmini, *el-Gadir*, Daru'l Kutubu'l İslamîyye, Tahran, 4.baskı, h.k 1410.
- Abdurrahman b. Haldun, *Mukaddime-i Tarih*, Mukaddime-i İbn Haldun, Daru İhyau't Turasi'l Arabî, Lübnan/Beyrut, h.k.1408, m.1988
- Abdurrahman El'ak, *Usulu't Tefsir ve Kavaiduh*, *Daru'n Nefais*, Dimeşk, 2.baskı, h.k.1414, m.1994
- Ahmed b. Faris, *Mucemu Mekayisu'l Lügat*, Qum, İslamî Tebliğat Yayınları, h.k1404
- Ahmed b. Halil Ferahidi, *el-Ayn*, Daru'l Hicret, Qum
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, h.k. 1402
- Ahmed b. Muhammed Feyumi, *Misbahu'l Münir*, Daru'l Hicret, h.k. 1414
- Ajtens Goldziher, *Mezahibu't Tefsiri'l İslamî*, Mütercim: Abdulhalim Neccar, Ka-hire, Mektebetu'l Haneci, h.k.1374
- Akiki Bahşaişi, *Tabakatu Müfessirani Şia*, İntişaratı Nevid-i İslam, h.ş. 1372
- Ali b. Hüseyin Mes'udi, *Murucu'z Zeheb ve Meadinu'l Cevher*, Daru'l Fikr, Beyrut
- Ali b. İbrahim Kummi, *Tefsir-i Kummi*, Mektebetu'l Huda, Necef, h.k. 1378
- Ali Devani, *Vahit Behbehani*, Emir Kebir
- Ali Kemali Dezfuli, *Felsefe der el-Mizân*, İntişaratı Cami-i Müderrisin

- Allame Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizân*, Müessesetu'l A'lemi, Beyrut, h.k.1393
- Allame Muhammed Hüseyin Tabatabai, *Kur'an der İslam*, Daru'l Kutubu'l İslamiyye
- Ayetullah Cafer Sübhani, *el-İlahîyat, Mektebu'l İ'lami'l İslamî*, 1.baskı, h.k.1409, m.1989
- Ayetullah Cafer Sübhani, *Milel ve Nihel*, Merkezi Müdüriyyeti Havzayı İlmiyye, h.k.1408, h.ş.1366
- Ayetullah Cafer Sübhani, *Usulu'l Hadis ve Ahkamuh*, Müesseseyi Neşri İslamî (İntişaratu Camieyi Müderrisin), h.k.1418
- Ayetullah Mekarim Şirazi, *Tefsir be Rey*, Nesl-i Cevan
- Ayetullah Mekarim Şirazi, *Tefsir-i Numune*, Daru'l-Kutubi'l-İslamiyye.
- Ayetullah Mekarim Şirazi, *Tefsir-i Peyamı Kur'an*, İntişaratu Medresetu'l İmam Ali b. Ebitalib (a.s), 5.baskı, h.ş.1374
- Ayetullah Muhammed Fazıl Lenkerani, *Medhalu't-Tefsir*, İntişaratu Defteri Tebliğatı İslamî
- Ayetullah Muhammed Hadi Marifet, *et-Tefsir ve'l Müfessirun*, el-Camiatu'r Rezeviye li'l Ulumi'l İslamiyye
- Ayetullah Muhammed Hadi Marifet, *et-Temhidu fi Ulumi'l Kur'an*, Müessesetu'n Neşri'l İslamî, h.k.1416
- Ayetullah Muhammed Taki Misbah Yazdi, *Amuzeşi Felsefe*, Neşri Sazmanı Tebliğatı İslamî/İslamî Tebliğat Kurumu Yayınları, 3.baskı, h.ş. 1368
- Ayetullah Muhammed Taki Misbah Yazdi, *Maarif-i Kur'an*, Müesseseyi der Rahi Hak
- Bahauddin Hürremşahi, *Tefsir ve Tefasiri Cedid*, İntişaratu Keyhan, 1.baskı, h.ş. 1364
- Bahauddin Muhammed Amili (Şeyh Bahâî), *el-Erbaun*, İntişaratu Nevid-i İslam
- Bedreddin Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, Daru'l Maarifet, Beyrut, h.k. 1391
- Casim Huda, *el-Menhecu'l Eseri fi Tefsiri'l Kur'ani'l Kerim*, Merkezu'n Neşr, Mektebu'l İ'lami'l İslamî, 1.baskı, h.ş.1372, m.1994.
- Celaledin Siyuti, *el-İtkan Fi Ulum'il Kur'an*, Seyit Mehdi Hairi Kazvini Tercümesi Emir Kebir Yayınları Tahrân, H.ş. 1363
- Celaledin Suyuti, *Durru'l Mensur fi Tefsiri'l Me'sur*, Daru'l Fikr, Beyrut, h.k. 1403

- Celaledin Suyuti, *el-İtkan fî Ulumi'l Kur'an Daru'l Kutubi'l İlmiyye*, Beyrut, h.k.1407 (2 cilt), ve Mektebetu Fahrudin (4 cilt)
- Ebu Abdullah Muhammed b. Ensari Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami'lKur'an*, Daru'lKutub, Kahire, h.k. 1378
- Ebu Cafer Muhammed b. Hasan Tusi, *el-Fihrist*, Menşuratu Razi, Qum
- Ebu Muhammed Hüseyin b. Bugavi, *Mealimu't Tenzil fi't-Tefsiri ve't Te'vil*, Daru İhyau't Turasi'l Arabi, Lübnan/Beyrut, h.k.1420, m.2000
- Ebu Zeyd Abdurrahman Sealibi, *el-Cevahiru'l Hisan fi Tefsiri'l Kur'an*, Daru İhyai't Turasi'l Arabi, Beyrut, 1.baskı, h.k.1417
- Ebubekir Bagalani (Gazi Ebubekir Bagalani), *İ'cazu'l Kur'an*
- Ebu'l Abbas Ahmed b. Ali Necaşi, *Ricalu'nNecaşi*, Mektebu'd Daveri, Qum, h.k. 1398
- Ebu'l Feth Muhammed b. Abdulkirim Şehristani, *Milel ve Nihel*, Daru'l Marifet, Lübnan/Beyrut
- Ebu'l Kasım Hoi, *el-Beyan*, İntişaratu Kâbe, 1364, Daru'z Zehra, Lübnan/Beyrut
- Ebu'l-Kasım Furat Kufi, *Tefsir-i Furat*, İslamî İrşat ve Kültür Bakanlığı, 1.baskı
- Esiruddin Muhammed b. Yusuf Hayyan Endülüsi, *el-Behru'l Muhit fi't Tefsir*, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, h.k.1413.
- Fahrudin Tureyhi, *Mecmau'l Bahreyn*, el-Mektebetu'l Murtazaviyye
- Hamit Ebu Zeyd Nasr, *en-Nassu'l Hitabu'd Dini*, el-Merkezu's Sekafiyyi'l Arabi, Lübnan/Beyrut
- Hamit Ebu Zeyd Nasr, *İşkaliyatu't Te'vil ve Aliyatu'l Kiraat*, el-Merkezu's Sekafiyyi'l Arabi, Lübnan/Beyrut
- Hasan Mustafaevi, *et-Tahkik fi Kelimati'l Kur'an*, Vezaretu's Sekafeti'l İslamiyye/İslamî Kültür Bakanlığı
- Haşim Behrani, *Tefsîrül Burhan*, Müesseseyi A'lemi, Lübnan/Beyrut, h.k.1419
- Hüseyin Ragıb İsfahani, *Müfredat*, Müessesetu Matbuati, Daru'l Kutubu'l Arabi, h.k.1392
- İbn Ebi'l Hadid, *Nehcul Belağa Şerhi*, Daru İhyau'l-Kutubu'l-Arabîye, 2.baskı, h.k.1385, m.1965
- İbn Esir, *el-Kamilu Fi't Tarih*, Daru'l Fikr. Takiyyuddin b. Teymiyye, Mecmuatu'r Resailu'l Kübra
- İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Daru İhyau't Turas, 1.baskı, h.k 1408, m.1988
- İsmail b. Ömer b. Kesir Dimeşki, *Tefsîrül Kur'ani'l Azim*, el-Kitabu'l Mısri, m.1988

- Jehan Barbur, *İlim ve Din*, Mütercim: Bahaüddin Hürremşahi, Merkezi Neşri Da-
nişgahi, 2.baskı, h.ş. 1374
- Mahmut Ebu Reyze, *Ezvaun ala's Sünneti'l Muhammediyye*, 2.baskı, Mısır, Daru'l
Maarif, Bita
- Mahmut Zamehşeri, *Keşşaf*, Daru'l Kutubu'l Arabî, 3.baskı, h.k. 1407
- Muhammed Ali Eyazi, *el-Müfessirun Hayatuhum ve Menhecehum*, Tahran, İslamî
İrşat ve Kültür Bakanlığı, h.k1412, h.ş1373
- Muhammed Ali Rızai, *Der Amedi Ber Tefsiri İlmiyi Kur'an-ı Kerim*, İntişaratı
Usve, h.ş. 1375
- Muhammed b. Ali Babavey (Şeyh Saduk), *Meani'l Ahbar*, Müessesetu'n Neşri'l
İslamî (İntişaratı Camiyei Müderrisin)
- Muhammed b. Cerir Taberi, *Camiu'l Beyan an Te'vili'l Kur'an* (Tefsir-i Taberi),
Daru'l Kutubu'l İlmiye, h.k. 1412
- Muhammed b. Hasan Hurr Amuli, *Vesailu's Şia*, Daru İhyau't Turasi'l Arabî
- Muhammed b. Mesut el-Ayyaşi, *Tefsirü'l Ayyaşi*, el-Mektebetu'l İlmiyetu'l İslamiyye,
Tahran, h.k.1380
- Muhammed b. Yakub Kuleyni, *Usulu Kâfi*, Daru'l Kutubi'l İslamiyye, Tahran,
5.Baskı, h.k. 1363
- Muhammed Bakır Meclisi, *Biharu'l Envar*, Müessesetu'l Vefa, Lübnan/Beyrut
- Muhammed Biltaci, *Medhalun İle'd Dirasati'l Kur'anıyye*, Mektebetu's Şab, Mısır
- Muhammed Cemalettin Kasimi, *Mehasinu't-Te'vil* (Tefsir-i el-Kasimi)
- Muhammed Emin Şenkati, *Ezvau'l Beyan fi İzahi'l Kur'anî bi'l-Kur'an*, Daru İhyau't
Turasi'l Arabî, Beyrut, h.k.1417
- Muhammed Gazali, *İhyau'l Ulum*, Alemlu'l Kutub, Dimeşk
- Muhammed Hüseyin Ali Sağır, *el-Mebadiu'l Amme li Tefsiri'l Kur'anî'l Kerim*,
Merkezu'n Neşr Mektebu'l İlami'l İslamî, h.k. 1413
- Muhammed Hüseyin Zehebi, *Et-Tefsiru ve'l-Müfessirun*, Kahire, Daru'l-Kutubu'l-
Hadise, h.k.1381
- Muhammed Murtaza Zübeydi, *Tacu'l Arus*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1.baskı, m.
1994
- Muhsin Feyz Kaşanî, *el-Vafi*, Mektebetu Emiru'l müminin, İran/İsfahan
- Muhsin Feyz Kaşanî, *Tefsir-i Safi*, Müesseseyi A'lemi, Beyrut, h.k 1396
- Muhyiddin b. Arabî, *Füsusu'l Hikem*
- Muhyiddin b. Arabî, *Tefsirü'l Kur'anî'l Kerim*, İntişaratı Nasır Husrev, Tahran,
2.baskı, h.k 1368, m.1978

- Musa Durudi, *Nohistin Müfessirani Parsi Nevis*, İntişaratı Nuru Fatıma
Mustafa Meragi, *Tefsir-i Meragi*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, h.k.1418
Nurettin Hüseyini Iraki, *Tefsîrû'l Kur'an ve'l Akl*
Sadruddin Muhammed Molla Sadra, *el-Hikmetu'l Mûtealiye fi'l Esfari'l Akliyyeti'l Erbaa*, Mektebetu'l Mustafevi, Qum
Sadruddin Muhammed Molla Sadra, *Tefsîrû'l Kur'ani'l Kerim*, 2.baskı, h.ş. 1366
Seyit Ali Ekber Kureşi, *Kamusu'l Kur'an*, Daru'l Kutubi'l İslamiyye, Tahran
Seyit Cafer Seccadi, *Ferhengi Ulumi Felsefi ve Kelamî*, İntişaratı Emir Kebir, Tahran, h.ş.1375
Seyit Muhammed Hüseyin Fadlullah, *Min Vahyi'l Kur'an*, Daru'l Milak Lübnan/ Beyrut, h.k. 1419
Süleyman Fahd Rumi, *İtticahatu't Tefsir fi'l Karni'r Rabi Aşer*, Suudi Arabistan Kültür Bakanlığı, 1.baskı, h.k.1407
Şahabuddin Ebu'l Abbas Ahmed b. Yusuf Halebî Mısri, *ed-Durru'l Mesun fi Ulumi'l Kitabi'l Meknun*.
Şehit Murtaza Mutahhari, *Aşinai ba Kur'an*, İntişaratı Sadra
Şehit Murtaza Mutahhari, *İslam ve Mukteziyati Zeman*, İntişaratı Sadra, h.ş. 1368
Şeyh Abbas Kummi, *Sefinetu'l Bihar*, Daru't Tearuf
Şeyh Bahai, *el-Erbain*, Mütercim Akiki Bahşayışi, Defter-i Neşri Nevid-i İslam

Hüseyin Alevimehr

Tefsir Metotları ve Ekolleri

Dini metinleri anlamada en doğru kaynaklar Kur'an, hadis ve akıl olduğundan; tefsir metotları da "Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri", "Kur'an'ın rivayetlerle tefsiri", "Kur'an'ın akılla tefsiri" ve "Kur'an'ın içtihat yoluyla tefsiri" şeklindedir. Kitabımızda bu metotların Kur'an tefsirinde izlenecek en doğru yöntemler olduğu ispatlanarak, örneklerle açıklanmaya çalışılmış; Kur'an'ı reye yani kişisel görüşe göre tefsir etmenin geçersiz ve batıl olduğu da detaylı şekilde incelenmiştir.

Elinizde bulunan bu kitapta araştırılan bir diğer önemli konu ise tefsir ekolleridir. Tefsirleri karşılaştırdığımızda bazı özel yöntemlerde müfessirin, kendine özgü fıkirsal ekole dayanarak ayetleri tefsir ettiğini görürüz. Tefsir metotları arasında önemli bir yere sahip olan bu konu, her müfessirin düşünce yapısını yansıttığı için "tefsir ekolleri" olarak ifade edilir. Bu yönleme dayalı tefsirlerde irfan, kelam, edebiyat, felsefe, tarih, tasavvuf vb. konulardaki yönelimler incelenir.

جامعة
المصطفى
العالمية
للمعالي

Turkey Representation
Office of al-Mustafa
International University